

Svenskt Gudstjänstliv

årgång 99 / 2024

Sveriges Kyrkosångsförbund 100 år

Svenskt Gudstjänstliv

årgång 99 / 2024

Sveriges Kyrkosångsförbund 100 år

REDAKTÖRER

Mattias Lundberg och Jonas Lundblad

ARTIKELFÖRFATTARE

Lotta Braunerhielm · Teresia Derlén · Hanna Enefalk · Maria Klasson Sundin
Jonas Lundblad · Per Göransson · Mats Nilsson · Marita Sköldberg

Artos

Laurentius Petri Sällskapet för svenskt gudstjänstliv

ABONNEMANG PÅ ÅRSBOKEN SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV

Det finns två typer av abonnemang:

- 1 Medlemmar i Laurentius Petri Sällskapet för svenskt gudstjänstliv (LPS) erhåller årsboken som medlemsförmån samt meddelanden om sällskapets övriga verksamhet. Nya medlemmar är välkomna. Medlemsavgiften är 200 kr. För medlemmar utanför Sverige tillkommer extra distributionskostnader. Inbetalning görs till sällskapets plusgirokonto 17 13 72-6. Kassaförvaltare är kyrkokantor Ing-Mari Johansson, Jung Åsa 9, 535 92 Kvänum. Tel.: 073-917 19 58. E-postadress: ingmarijohansson51@gmail.com
- 2 Abonnemang på enbart årsboken kostar 180 kr för 2024. För abonnenter utanför Sverige tillkommer extra distributionskostnader. Avgiften sätts in på årsbokens plusgirokonto 42 68 84-3, Svenskt Gudstjänstliv.

Laurentius Petri Sällskapet för svenskt gudstjänstliv (LPS)

Organisationsnummer 89 47 00-7822

Ordförande: TD Anna J. Evertsson, Floravägen 31, 291 43 Kristianstad.

Tel.: 044-76967

Laurentius Petri Sällskapet bildades 1941. Dess årsbok har till uppgift att presentera, diskutera och föra ut forskning och utvecklingsarbete inom följande områden:

Liturgi

Kyrkokonst

Kyrkomusik

Predikan

Årsboken ges ut med ekonomiskt stöd från Samfundet Pro Fide et Christianismo (Kyrkoherde Nils Henrikssons stiftelse) och Segelbergska stiftelsen för liturgivetenskaplig forskning.

© Artos och Norma bokförlag 2024

© Laurentius Petri Sällskapet och författarna 2024

Tryck: Totem, Polen 2024

Grafisk form: Magnus Åkerlund

ISSN 0280-9133

ISBN 978-91-7777-288-0

Årsboken publiceras även elektroniskt med sex månaders fördröjning:

<http://journals.lub.lu.se/index.php/sgl>

(issn 2001-5828)

www.artos.se

	Förord
7	MATTIAS LUNDBERG OCH JONAS LUNDBLAD
	Sveriges Kyrkosångsförbunds första tid: Förhistoria – bildande – första kvartssekel
13	JONAS LUNDBLAD
	Kyrkosångsväckelse! Kyrkomusikalisk och teologisk utveckling i Svenska kyrkan 1925–1970
53	TERESIA DERLÉN
	Höras men inte synas: Kyrkosångsförbundet och damstämmorna under 1900-talets första hälft
81	HANNA ENEFALK
	Ett ”medel att dana människor” – 100 år av barnkör
106	MARIA KLASSON SUNDIN
	Noter för arkiv och psalmböcker: Sveriges Kyrkosångsförbund som spridare av ny musik
143	MARITA SKÖLDBERG
	Vem sjunger var i Sverige?: Att geografiskt spåra Sveriges körmedlemmar
175	PER GÖRANSSON, LOTTA BRAUNERHIELM OCH MATS NILSSON
203	Recensioner

Förord

MATTIAS LUNDBERG OCH JONAS LUNDBLAD

Sveriges Kyrkosångsförbund är landets största körorganisation sett till antalet medlemmar. Ungefär 70 000 korister är anslutna genom något av de tjugotvå delförbund som organiserar körerna och deras dirigenter. Av dessa är hela 25 000 barn och ungdomar. Detta ger förbundet en unik position i kultur- och kyrkolivet. Genom körerna organiserar det den största frivilligverksamheten i Svenska kyrkan och denna finns representerad i hela landet, samt i utlandet. I en tid av ökande medelålder i många andra verksamheter är dessutom fler än en tredjedel av deltagarna i den verksamhet som varje dag utövas inom förbundet barn och ungdomar. Förutom de geografiskt indelade delförbunden utgör även Svenska kyrkans gosskörsförening, Svenska Schützsällskapet och Psalto: den kristna dansgemenskapen i Skandinavien delförbund i Sveriges Kyrkosångsförbund. Det samma gäller Laurentius Petri sällskapet för svenskt gudstjänstliv, utgivaren av denna årsbok.

När Sveriges Kyrkosångsförbund firar hundra år som organisation erbjuds ett tillfälle att vetenskapligt reflektera över dess förutsättning och historiska utveckling till nutiden. Förvånande lite forskning har utförts kring verksamheten, givet organisationens betydelse såväl för Svenska kyrkan och dess musik som det svenska körlivet. Inom kyrko- och liturgihistoria kunde man ha förväntat sig att körrörelsen skulle ha fått historiografisk belysning, men så är knappast fallet. Möjligen kan lakunerna hänga samman med att institutioner som kyrkomötet ofta debatterat gudstjänst- och kyrkofrågor utan att närmare beröra den utveckling som tecknas i denna volym. Att diskussion om kyrkomusik ofta sker i sammanhang skilda från allmän teologisk debatt

tycks innebära att exempelvis körrörelsen inte kommit att utgöra en del av en bredare historisk förståelse av Svenska kyrkans utveckling under 1900-talet. I modern tid har en tvärvetenskaplig körforskning i viss mån bedrivits vid flera av landets körcentra, med Körcentrum Syd som exempel på ett forskningsaktivt sådant. Teologisk reflektion har därutöver ofta satts på pränt inom kyrkosångsförbundet självt, oftast genom dess egna aktörer.

Även om historiska sammanställningar av händelseförlopp, och vad som uppfattats som milstolpar, är värdefulla kan organisationshistoria och översikter inte ersätta mer koncentrerad forskning om hur kyrkokörerna växt fram och format gudstjänstliv och musikliv i Sverige. Årets upplaga av *Svenskt gudstjänstliv* har därför helt vigts åt det hundraårsjubilerande kyrkosångsförbundet, för att söka mer precision och ett fastare grepp om dess historia. Förhoppningen är att ett sådant anslag ger resultat som är av stort intresse inte bara för forskarvärlden, utan även för den enskilde koristen, dirigenten, till liturgen och gudstjänstfiraren i körens vidare sammanhang.

I debatterna under kyrkosångsförbundets första hundraårsperiod märks en tydlig gradvis förskjutning. Kören sågs under de första decennierna som en sånglig resurs av församlingsmedlemmar som ändå egentligen borde samlas i gudstjänsten, men kom att under andra halvan av nittonhundratalet snarare betraktas som ett kyrkligt särintresse bland flera, och i nära nutid rent av som en rekryteringsbas för medlemmar till Svenska kyrkan. Två citat kan illustrera detta, det första från organisten, tonsättaren och kyrkokörsivrare Svante Sjöberg:

Kyrkokören rekryteras i många fall av unga människor, vilka under veckans lopp gå i mången gång strängt arbete; de vilja gärna disponera sin söndag efter sin egen fria vilja, ja kanske även sina vardagskvällar. Nog invändas det och *kan* invändas, att ungdomens plats är i Guds hus på söndagen och att den sångbegåvade då lika väl kan tjänstgöra på orgelläktaren, men *all* vår ungdom är knappast sådan, att den varje söndag går i kyrkan.¹

¹ Svante Sjöberg, "Kyrkokören", *Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv* 1927, s. 81–86, vid s. 81.

Förväntningarna på denna typ av närmast värnpliktsliknande sånguppgång hos den svenska befolkningen ter sig avlägsna dagens verklighet. Noteras kan också att redan Sjöberg pekar på vissa begränsningar, förbehåll som föregriper senare situationer gällande sekularisering, vikande kyrksamhet, samt åtskillnad mellan stat, skola och kyrka. Drygt 75 år efter Sjöbergs bedömning kunde en offentlig utredning i Svenska kyrkan beskriva situationen närmast omvänt:

Det är inte enbart den musikaliska utmaningen som står i centrum för repertoarbetet utan också att träna rösten, utveckla notkunskap och gehör. Körsångaren kommer också i närkontakt med texter, teologi och livsfrågor.²

Förutom att de två citaten speglar en rörelse från kollektivism ("vår ungdom") till individualism ("körsångaren") så antas förhållandet till det kyrkliga sammanhanget vara mer avlägset i det senare fallet. Här förväntas koristen komma i kontakt med det kyrkliga just genom sin medverkan i kören, snarare än omvänt.

Att studera något så mångfacetterat som den moderna kyrkokörens utveckling ställer vetenskapliga utmaningar. Valen av perspektiv är viktiga, då kyrkosångsförbundet kan betraktas antingen som folkrörelse, som en ideell organisation, som resultat av enskilda krafter i historiskt aktörsperspektiv, eller rent av som en väckelserörelse. Källmaterial och forskningsfrågor ställer krav på behärskning både av historisk metod, arkivkunskap, textkritik och teologisk precision. Flera av bidragen behandlar kyrkosångsförbundets tidigaste historia.

Jonas Lundblad skildrar grundandet av det nationella kyrkosångsförbundet och fokuserar på hur det förenar olika utvecklingslinjer. Å ena sidan finns en grundläggande kontinuitet från en förhistoria av liturgiska och musikaliska restaurationssträvanden i Svenska kyrkan sedan 1890-talet. Trots denna kontinuitet inledde kyrkosångsförbundet också sin verksamhet i en teologisk, estetisk och politisk uppbrottstid, bort från rester av 1800-talets humanism och romantiska musiktradition. Dess tidiga inriktning stödde genombrottet

² *Kyrkan mitt i musiklivet: Utredningen om kyrkomusikens ställning som en del av det offentliga musiklivet i Sverige* (Svenska kyrkans utredningar 2003:3), s. 64.

för en nysaklig och strikt liturgiskt inriktad körtradition. Å andra sidan sammanföll kyrkokörernas starka frammarsch under början av 1900-talet med en bredare körrörelse i samhället, med folkbildning, demokratiska ideal och längtan efter en ny samhällsgemenskap som tongivande ambitioner. Kyrkosångsförbundet bidrog här till att genom körsång skapa en ny arena för lekfolkets delaktighet även i kyrkolivet. Teresia Derlén jämför kyrkosångsrörelserna i landet med nattvardsväckelsen och talar i sitt bidrag om en ”kyrkosångsväckelse”. Här undersöks frågor om körens roll i gudstjänsten, dess placering samt den delvis teologiskt laddade frågan om kören som gudstjänstbärare, gudstjänstledare eller representant för församlingen.

Hanna Enefalk anlägger i sin artikel ett brett social- och kvinnohistoriskt perspektiv på den moderna kyrkokören, med fokus på hur kvinnors röster och aktiva deltagande förstods och diskuterades. Att den blandade kören skulle bli 1900-talets ”standardkyrkokör” var långt ifrån självklart vid seklets ingång, och denna tidigare knappt studerade aspekt av körhistorien blir ett viktigt bidrag till frågan varför körer med damstämmor kom att bilda norm. Som kontrast till manskörers och manliga skolkörers starka ställning även i kyrkosången under 1800-talet blev den blandade kören av mans- och kvinnoröster en framgångsfaktor för kyrkosångsrörelsen i en tid då köns förväntningar och roller i samhället stod under omförhandling. Utvecklingen studeras här i relation till samtidens politiska och estetiska meningsbrytningar, från de lokalt svenskkyrkliga till den internationella politikens.

Barns och ungdomars betydelse för 1900-talets kyrkliga körliv studeras av Maria Klasson Sundin. Här påvisas den ovan nämnda spänningen mellan koristen som musikalisk och liturgisk resurs och ett senare individperspektiv, med fokus på körbarnens och -ungdomarnas egna upplevelser, tankevärldar och individuella utveckling. Det nyttobetonade och praktiska perspektivet blir ännu tydligare, och tudelat, när barnkören får tjäna som implicit garant för allt ifrån framtida musikliv, framtida kyrkotillhörighet, eller för relevans för gudstjänst och kyrklig verksamhet i förhållande till barnens föräldrar och sociala sfär.

Repertoaren för körerna har naturligtvis genomgått stora förändringar under det sekel som gått, både vad gäller musikaliska stilar, texter och liturgiska kopplingar. Musikutgivning har också i hög grad skett i kyrkosångsförbundets regi och i dess omedelbara sammanhang. Detta står i fokus för Marita Sköldbergs artikel, som kartlägger förbundets utgivning i en historik med fokus på den senare halvan av seklet.

Dessa historiskt upplagda studier kompletteras av en samförfattad kulturgeografisk studie av kyrkokörers och allmänna körers utbredning idag. Fokus ligger här på koristernas demografi, deras relation till religiösa frågor, religiös samhörighet och spridningen i landet. Per Göransson, Lotta Braunerhielm och Mats Nilsson besvarar utifrån enkätdata frågor om körers utbredning, analyserat genom ett frågebatteri som behandlar utbildningsbakgrund, musikalisk bakgrund, religiösa uppfattningar, med flera faktorer. Även om litteratur och data från Sveriges Kyrkosångsförbund arbetats in i studien har själva enkätsvaren inhämtats från systerorganisationen Sveriges Körförbund, även detta bildat 1925. Förbundet är ytterligare en viktig aktör för den blandade körsången, och dess körer framför idag ofta kyrklig musik ur den långa traditionen. Studiens frågor om de icke-kyrkliga körens medlemmar brett till Gud, är medlemmar i något samfund med flera frågor, studeras här utifrån en geografisk tillämpning av sociologen Ferdinand Tönnies teorier om landsbygden som *Gemeinschaft* (sakrala värden, traditioner, lokala intressen, kollektivism) och urbana områden som *Gesellschaft* (sekulära värden, modernitet, globala intressen, individualism).³ Begreppet "sakralitet" sätts här i relation till en uppfattning om glesbygd och landsort som en ideal kyrklighet, vilken även kan komma urbana människor till del. Ansatsen kan leda till fördjupad syn på de utmaningar som just landsbygdens körliv reser för församlingar och körledare. För tidskriftens del gläder vi oss åt en metodisk breddning till större

³ Begreppen har blivit kända just genom Tönnies arbete. Ursprunget till dem står dock att finna hos en teolog, nämligen Friedrich Schleiermacher och dennes socialfilosofiska skrift *Versuch einer Theorie des geselligen Betragens* från 1799. Se Friedrich Schleiermacher, *Kritische Gesamtausgabe. Abt. 1, Schriften und Entwürfe, Bd 2, Schriften aus der Berliner Zeit 1796–1799*, Günter Meckenstock (red.). Berlin: De Gruyter, 1984.

empiriska och kvantitativa studier av denna typ. Det är sällsynt i liturgisk och musikvetenskaplig forskning, men ett välkommet komplement till de mer text- och källtolkande studierna i volymen som helhet.

Sveriges Kyrkosångsförbund använder i internationella sammanhang namnet "Vocal Music in the Church of Sweden". För att öka tydligheten för engelskspråkiga läsare använder vi emellertid översättningen "Swedish Association of Church Choirs" i de engelska sammanfattningar som följer bidragen i denna volym. Årets volym har arbetats fram i en mindre arbetsgrupp ur redaktionen för *Svenskt gudstjänstliv*, i vilken har ingått Mattias Lundberg, Jonas Lundblad och Anna J. Evertsson. Till denna har som externa redaktionsmedlemmar knutits Peter Lundborg och Marita Sköldberg från Sveriges Kyrkosångsförbund. De senare två förtjänar särskilt tack för att ha ställt viktigt arkivmaterial till författarnas och redaktionsgruppens förfogande.

Avsikten med denna årgång av *Svenskt gudstjänstliv* har varit att inventera olösta frågor och forskningsproblem rörande kyrkokörernas historia och nutid, samt att gripa desamma an från noga övertänkta utgångspunkter från flera ämnesdiscipliner. Det är vår förhoppning att resultaten är av stort värde för en väsentligt utökad kunskap om de kyrkokörer som en gång inte fanns, nu finns, och som förhoppningsvis kommer att finnas även i framtiden.

Sveriges Kyrkosångsförbunds första tid: Förhistoria – bildande – första kvartssekel

JONAS LUNDBLAD

Jubiléer erbjuder tillfällen att se tillbaka, påminnas om historien och uttolka dess betydelse på nytt. Sveriges Kyrkosångsförbunds första tid är väl beskriven i ett flertal äldre texter, skrivna från 1940-talet och fram till 2000-talet.¹ Att inför 100-årsjubiléet åter undersöka hur verksamheten inleddes innebär med nödvändighet att påminna om sådant som redan är väl känt för dem som tidigare intresserat sig för ämnet. Samtidigt sker kontinuerliga framsteg i forskning som hjälper till att se nya historiska sammanhang och att lägga nya perspektiv till de befintliga.

Artikelns huvuduppgift är att teckna grundandet och de första 25 åren av verksamhet inom Sveriges Kyrkosångsförbund. Med andra ord rör sig tidsspännet från 1925 och fram till åren strax efter andra världskriget. Den förnyelserörelse av gudstjänst och körsång som förbundet utgör en del av har dock en betydelsefull förhistoria, som behöver tecknas för att få en bredare bild av det kyrkomusikaliska sammanhanget. Artikeln belyser kortfattat körsångens framväxt i Svenska kyrkan under 1800-talet, samt de liturgiska och kyrkomusikaliska strävanden som växte fram från 1890-talet. Kyrkosångsförbundets tillkomst var samtidigt även beroende av en större samhällslig kontext, med en ny syn på körsångens betydelse sprungen ur folkbildningsiver och en vilja att skapa en ny samhällsgemenskap. Dessa ideal kom också till uttryck i bestämda estetiska idéer kring värdet av amatörers musicerande, i motsats till ett professionellt konsertliv.

¹ Se främst Forssman 1946; Åhlén 1951; Åhlén [1970], s. 145–152; Sahlin 1975; Angser 1984, s. 16, 27–29; Larsson 2013; Lindström Larsson 2016; Håkanson 2022, s. 245–247.

Förutom att teckna en översikt över dessa områden lyfter artikeln även fram hur olika teologiska och liturgiska ideal präglade synen på körsångens funktion och potential i Svenska kyrkan under den här aktuella perioden. Tidigare historieskrivning har präglats av att flera av dessa ideal kom att påverka kyrkomusik och körsång inom samfundet långt in på 1900-talet. Därmed har de tenderat att vida-reföras och harmonieras till en enhet, snarare än att undersökas. I denna artikel är ambitionen att lyfta fram såväl intressanta historiska spänningar mellan olika ideal som att visa hur kyrkosångsrörelsen under mellankrigstiden utgjorde del av ett påtagligt liturgiskt och kyrkomusikaliskt paradigmskifte. Kyrkosångsförbundets inriktning och verksamhet är därmed från början präglad av en specifik reforminriktning, som i sin tur växte ur ett idésammanhang och vissa tidsbestämda musikaliska ideal. I artikeln undersöks hur förbundet utgjorde del av ett större kyrkomusikaliskt nätverk, där flera organisationer samarbetade för att föra fram nya idéer och för att skapa en körtradition som svarade mot en ny tids ideal.

Grundandet av ett nationellt kyrkosångsförbund 1925

Den formella och organisatoriska grunden för Sveriges Kyrkosångsförbund lades vid ett möte med sjutton personer, såväl kyrkomusiker som präster, i S:ta Clara kyrka i Stockholm den 27 januari 1925. Syftet med mötet var just att diskutera skapandet av ett riksförbund för kyrkosångsfrågor. Tankar om att bilda ett nationellt förbund som kunde stödja verksamheten i kyrkokörer runtom i Svenska kyrkan hade vid denna tid diskuterats under en längre tid. Det konkreta initiativet kom från Uppsala stifts kyrkosångsförbund, som då det bildades 1922 samlade många av stiftets befintliga kyrkokörer i det första stiftsförbundet. Som en föraning om det kommande riksförbundet hade ärkestiftets kyrkosångsförbund 1924 inbjudit till ett nationellt samråd med syfte att ta fram en gemensam stamrepertoar av körsånger. Dessa skulle kunna tryckas på lösblad till ett lågt pris och därefter spridas ut till kyrkokörer genom stiftsförbunden.²

² Se osignerade artikeln "Samarbetstanken", *Kyrkosångsförbundet* 1924:1, s. 4.

Även mötet i S:ta Clara präglades av ledargestalter inom ärkestiftets organisation. Initiativtagare var liturgikdocenten Gustaf Lindberg (1883–1938), sprungen ur samma familj som organisten och tonsättaren Oskar Lindberg (1887–1955), och med egna såväl vetenskapliga som praktiska intressen för liturgisk sång. Mötesordförande var Gustaf Lizell (1874–1937), domprost och professor i praktisk teologi i Uppsala. Vid mötet utarbetades förslag till stadgar, som efter mindre ändringar skulle komma att fastställas vid ett förnyat möte den 18 maj 1926. Stadgarnas portalparagraf uttalade det nya förbundets organisation och uppgift på detta sätt:

[E]n sammanslutning av inom Sveriges olika stift befintliga kyrkosångsförbund och andra organisationer, vilka vilja väcka och fördjupa kärleken till samt odla den heliga sången, Gud till ära, Kristi kyrka till uppbyggelse.³

Definitionen visade tydligt att riksförbundets konstruktion förutsatte en rad tidigare bildade förbund på stiftsnivå. Efter att ärkestiftet bildat sitt kyrkosångsförbund hade motsvarande organisationer skapats även i Linköpings stift, år 1923, och året därefter tillkom förbund i Karlstads, Strängnäs och Västerås stift. Fram till 1937 skulle fjorton regionala körförbund skapas inom Svenska kyrkan, vid sidan av rena stiftsförbund även i Stockholm samt för geografiska områden som Västergötland, Sjuhäradsbygden och Halland. Med sina styrelser och med egna återkommande kyrkosångshögtider för stiftets anslutna körer utgjorde de basen och grogrunden även för riksförbundets verksamhet.⁴

Stadgarna för det nationella förbundet fastställdes av ett ombudsmöte, med representanter från dessa delförbund. Det fick också en centralstyrelse som bestod av två ombud från vart och ett av dessa förbund. Som hedersordförande kallades ärkebiskopen Nathan Söderblom (1866–1931). Detta var inte enbart en symbolisk gest, han var även ordförande i ärkestiftets kyrkosångsförbund och fungerade

³ Citat efter Forssman 1946, s. 114.

⁴ Se främst Forssman 1946, s. 114–115, jfr. osignerade artikeln ”De svenska kyrkosångsförbunden” i *Kyrkosångsförbundet* 1924:1, s. 2–4.

med sitt starka personliga engagemang som en viktig impulsgivare för kyrkomusikalisk förnyelse. Det hade därför funnits en tydlig besvikelse över att han inte kunnat delta i 1925 års konstituerande möte. Ärkestiftets kyrkosångsförbund intog ändå en tydlig ledarroll under den allra första tiden. Dess eget arbetsutskott kom att utgöra den nationella förbundets första interimsstyrelse och Gustaf Lindberg tjänade som den större organisationens första ordförande.

Riksförbundet övertog redan under sitt första år utgivningen av tidskriften *Kyrkosångsförbundet*, som 1924 grundats inom Linköpings stiftsförbund. Den kom redan från början att spela en central roll i kyrkomusikens infrastruktur. Här gavs löpande information om kyrkosångshögtider och andra evenemang inom stiftet och lokala kyrkokörer. Tidskriften följde nyutgivning av notmaterial och spred själv via notbilagor såväl nya som äldre körhymner till kyrkomusiker och körsångare runtom i landet.

En viktig och sammanhållande kraft i kyrkosångsförbundet, inte minst mellan präster och kyrkomusiker, var Östgötakyrkoherden Fredrik Martin Allard (1875–1950). Han fungerade som riksförbundets ordförande under åren 1927 till 1937. Efter att 1911 ha fått statligt resestipendium hade Allard under en studieresa till Tyskland studerat den kyrkomusikaliska förnyelse som skedde där. Som författare till en rad mindre skrifter uppmärksammade han kyrkosångens lutherska historia och var en tillskyndare av gudstjänstens estetiska aspekter. Han var en av flera samtida röster som framhävde kyrkosångsförbundets verksamhet som en del av en bredare förnyelse av kyrkomusiken. Särskilt betonades en kontinuitet från den tidigare Föreningen Kyrkosångens Vänner.⁵ Denna organisations tidigare verksamhet utgjorde med andra ord en central del av det tidiga kyrkosångsförbundets självförståelse och behöver därför skildras, för att senare få en blick för hur 1920-talets förnyelse på flera punkter innebar en tydlig nyansats. Det följande avsnittet tar dock först ytterligare ett kliv bakåt i historien och ger en översikt över den moderna kyrkokörens intåg i Svenska kyrkan under 1800-talet.

⁵ Allard 1924.

Församlingskörer och fria musiksällskap

Skolundervisningen hade utgjort den traditionella grunden för körsång i Svenska kyrkans gudstjänster. Fram till 1700-talet svarade studenter för landets gymnasier och universitet för den konstnärligt mer avancerade körmusiken runtom i landet. Under 1800-talet omformades traditionen i stiftsstäderna och andra större städer till medverkan av gossar från läroverken, som i större eller mindre ensembler ledde församlingens sång i koraler och mässmusik. Lunds domkyrka, Storkyrkan i Stockholm samt Göteborgs domkyrka utgör exempel på att en sådan verksamhet levde kvar fram mot slutet av 1800-talet, mot arvoden till ungdomarna. Även i folkskolorna drillades eleverna i koralsång och medverkade som en självklarhet i söndagens gudstjänst, under ledning av sin musiklärare som ofta även var kantor eller organist i den lokala församlingen.

Vid 1800-talets början hade körsång bland allmänheten ännu varit ett okänt fenomen. Under det liberalt präglade århundradet växte dock nya sociala och kulturella arenor fram, där individer med en starkt självförståelse av sina rättigheter som medborgare samlades. Ideal om en förening över traditionella gränser mellan yrken, kön och klass var dock i verkligheten ännu begränsade till en minoritet av samhället. Som en arena mellan det smala professionella musiklivet och hemmen grundades under 1800-talets första decennier en lång rad föreningar med musik som gemensam samlingspunkt. Körsång var en gemensam nämnare inom de flesta sådana sällskap. Den främsta internationella förebilden fanns i Berlin, där stadens *Singakademie* bildats 1791, med en uttalad inriktning mot sakral musik.

Den här typen av nygrundade sällskap stod i princip helt skilda från kyrkan men skulle utgöra viktiga arenor för framföranden bland annat av kyrkomusik i en tid då statskyrkan ännu inte erbjöd något musikliv utanför huvudgudstjänsten. De flesta större svenska städer fick musiksällskap under 1800-talets första decennier, ofta bildade av enstaka framstående medborgare och musikälskare. Vissa av sällskapen dog ut redan efter några decennier, medan andra förblev aktiva under hela århundradet och in på 1900-talet. Att framföra större oratorier utgjorde ofta deras mest omfattande konsertprojekt, där

den samlade kraften i en stads eller regions musikliv demonstrerades. De körer som sattes samman till uppsättningar skapade inte minst tidiga möjligheter för kvinnor att delta i musicerandet.⁶

Ideal bakom dessa borgerliga sällskaps körer kommer dock först långt senare inverka på den ordinarie körsången inom Svenska kyrkan, och då delvis genom inflytande från de frikyrkliga rörelser som snabbare anammade föreningstankar som organisationsform. De första kyrkokörerna som i modern mening samlade medlemmar ur församlingarna växte istället fram ur Hæffners koralreform och dess ambitioner att skapa stämsång i gudstjänsterna. Norra Uppland utgjorde ett centrum för tidig stämsång, med prästen Johan Dillners (1785–1862) koralkörer i Funbo och Östervåla som ursprung. 1843 hörde en publik om 2 000 personer prästen August Theodor Paban (1808–1884) från Danmarks socken leda en konsert i Uppsala domkyrka där allmogen sjöng Dillners arrangemang av koraler, andra religiösa sånger samt Voglers *Hosianna*.⁷ I polemik mot konstrikedom beskrevs en sådan enkel och ringa sång som intimt förbunden med tro, som vittne om Gud och Kristus samt som ett lämpligt medel för Anden.⁸

Under 1840-talet grundades ett flertal kyrkokörer i landet, med landsbygden som gemensam nämnare. Framför allt spred sig seden snabbt i Hälsingland och Ångermanland. Vanligtvis tog en präst, skollärare eller kyrkomusiker initiativ för att skapa den stämsång som blivit känd genom Dillners och andras insatser. Kyrkoherden Anders Sidner (1788–1852) mötte stort intresse när han från 1839 bedrev sångundervisning i sockenstugan i Grundsunda församling. Delar av socknens ungdom beskrevs om sommaren ha vandrat barfota till lördagarnas undervisning, sovit över i sockenstugan och sedan ha fortsatt förbereda gudstjänsten på söndagsmorgnarna.⁹

Ytterlännäs kyrkokör framhävs regelbundet som det första exemplet på en blandad lekmannakör, främst med tanke på dess organi-

6 Om musiksällskap under perioden, se främst Lindberg 2016.

7 *Musiken i Sverige* 3, s. 92–93; Forsberg 2004, s. 33.

8 Om de vokala idealen bakom Hæffners koralreform, samt om Dillner, se Dillmar 2001, s. 332–363, 421–452.

9 Eeg-Olofsson 1978, s. 240.

sationsform. En koralkör från församlingen sjöng enligt uppgift vid Bjärträ kyrkas invigning 1847. Året därefter fanns en fyrstämmig kör i jämtländska Lit och även Arbrå i Hälsingland fick en kyrkokör. I Färila i Hälsingland hade prästen Hans Norborg (1810–1888) infört sångövningar även i hemmen med hjälp av psalmodikon. Med inte mindre än 450 medlemmar levde kyrkokörens sång stark in på 1870-talet.¹⁰

Under 1840-talet skedde även en social breddning av ideal bakom de borgerliga musiksällskapen. En våg av allmänna bildningscirklar och ett nytt föreningstänkande inkluderade även arbetare. I samband med detta växte en ny typ av körer fram, i flera fall inom yrkesföreningar – och därmed som manskörer. Det var som sagt under samma decennium som kyrkokörerna började växa fram. Gotländska Grötlingbo kyrkokör, grundad 1848, utgör ett exempel på att sångare organiserade sig i en allmän förening med ambitionen att utveckla sången i gudstjänsten. I ett första protokoll formulerade medlemmarna med tidstypiska idéer sitt uppdrag:

Som sången onekligen äger ett moraliskt värde och dessutom vår tids fordringar avse den, såsom för folkbildningen nödvändig, emedan den, väl utförd, väcker och underhåller många sköna och ädla rörelser i själen, så hava några sångens vänner inom denna socken förenat sig, förnämligast att på kortare tid än vad eljest skulle kunna ske, genom flitiga sammankomster och därmed förenade sångövningar avhjälpa de olägenheter, som ännu göra kyrkosången ojämn och vacklande, samt i följd därav, andaktsstörande.¹¹

Kyrkosångens Vänner och Uddo Ullmans liturgik

På 1880-talet uppmärksammade det allmänna kyrkomötet i Svenska kyrkan först arbetet för en rikare musikalisk utsmyckning i gudstjänstlivet. Ledamöterna bejakade då möjligheten att infoga separat körmusik i gudstjänsten, utöver koralerna och mässmusiken. 1888

¹⁰ Eeg-Olofsson 1978, s. 239.

¹¹ *Kyrkosångsförbundet* 33:4 (1958), s. 60, om tidiga kyrkokörer, jfr. Håkanson 2022, s. 190–201.

anvisade kyrkomötet platsen efter trosbekännelsen som passande för en körhymn i högmässan. Genom liknande anvisningar i förslag till ny kyrkohandbok under 1890-talets början etablerades självständig körsång som en del av den svenska högmässans ordning.¹²

Vid samma tid grundades Föreningen Kyrkosångens Vänner i Skara stift efter ett tidigare förslag att skapa en kör av präster i trakten. En tredubbel sångkvartett av bröder i ämbetet hade samlats året tidigare i Skara till en första repetition och framträdde vid stiftets prästmöte 1889. Dess ledare och en förgrundsgestalt inom den tidiga kyrkosångsrörelsen var Gustaf Teodor Lundblad (1851–1931), vid den här tidpunkten komminister i Händene församling.

Föreningens frågor låg i tiden och motsvarande stiftsföreningar grundades redan 1890 i Kalmar, Linköping och Strängnäs, följt av ytterligare stift under decenniet. 1892 bildades den nationella organisationen Sällskapet Kyrkosångens Vänner inom Svenska kyrkan, med Strängnäs biskopen Uddo Ullman (1837–1930) som ordförande. Den nationella föreningen artikulerade sin uppgift som att höja nivån inom tre områden: liturgisk växelsång, koralsång och körsång. Inom det senare området var målet att bilda fler kyrkokörer, för att kunna utföra högtidliga körhymner i gudstjänsten och därmed väcka prästers och församlingars sinnen för ädel och kyrklig sång.¹³

Lundblad utgav 1893 själv ett urval av sådan repertoar i *Kyrkosångens Vänners Sångsamling*, med 88 körhymner för manskör. Enligt förordet var ambitionen att samla repertoar från det folkligt enkla till det konstnärligt högstämda, men också att undvika oandlig trivialitet och sentimentalitet. Sällskapet önskade också bemöta den frikyrkliga sångens inflytande med melodier som skulle vara ”kyrkligt värdiga”, liksom att undvika lån från någon profanmusik. I urvalet fanns bland annat satser av Palestrina, Händel, från det sena 1700-talets Tyskland, samt av Mendelssohn. Urvalet byggde på tidskriften *Zion*, utgiven 1866–1870 av Uppsalas domkyrkoorganist Jacob Axel Josephson (1818–1880), tillsammans med andra hymner som Lundblad hade lärt känna under sin egen studietid i Uppsala.

¹² Helander 1939, s. 330; Bexell 1987, s. 260.

¹³ Lundblad 1904.

Att just denna uppsalienska miljö utgjorde en viktig inspirationskälla framhölls även av Lundblad själv. Trots en vilja att inte låna från så kallad profanmusik tjänade den borgerliga studentsången uttryckligen som förebild i utgivningen av repertoar för prästkvarter.¹⁴

Även Wilhelm Ålander (1850–1920), komminister i Blidsbergs församling och senare kyrkoherde i Mariestad, tillhörde ivrarna för kyrkosång i Skara stift. Hans *Lilla hymnboken för kyrkoårets högtidsdagar* från 1893 var avsedd för mindre kyrkokörer på landsbygden. Ålander hade samlat 35 satser, med etablerade sånger som Voglers *Hosianna* och nyare saker av Lundblad och honom själv.¹⁵ Prästkollegan Carl Alfred Björnander (1859–1943) grundade 1891 en kyrkokör i Hasslösa utanför Lidköping. I en tid då körsång normalt utfördes från läktare utmärktes denna genom att leda församlingens psalmsång från kyrkans kor.¹⁶

En utveckling från prästkörer till blandade kyrkokörer i församlingarna anbefalldes av biskop Ullman då Kyrkosångens Vänner i maj 1898 arrangerade en första nationell kyrkosångshögtid i Lidköping. 1500 deltagare hade samlats till två dagar av föredrag och diskussioner, en högtidlig vesper och en kyrkokonsert.¹⁷ De fick höra en appell från Ullman för att grunda en skolad kör i varje församling, men också för att genomföra sångövningar med hela församlingen. Präster, lärarinnor, organister och kyrkosångare skulle tillsammans vinna ungdomens kärlek för kyrklig sång och gudstjänst.¹⁸ Behovet av en nära koppling mellan kyrkosång, skola och fostran återkom i hans inledningstal vid 1901 års kyrkosångshögtid i Västerås. Kyrkosångens Vänner skulle fortsätta att organisera återkommande nationella kyrkosångsmöten fram till 1924. 1910 inleddes ett samarbete med Sveriges allmänna kantors- och organistförening.

Ullman var sin tids ledande liturgikännare och skulle genom sin ambitiösa lärobok *Evangelisk-luthersk liturgik* fortsätta att prägla gudstjänstutvecklingen i Svenska kyrkan även under 1900-talets

¹⁴ Lundblad 1904.

¹⁵ Se vidare Håkanson 2022, s. 272–273.

¹⁶ Håkanson 2022, s. 193 och 202.

¹⁷ *Förhandlingarne vid Sällskapet Kyrkosångens vänners* 1899.

¹⁸ Ullman 1898, s. 8–10.

gång. Ullman hade först studerat estetik och disputerat på en avhandling om den gotiska byggnadsstilen. Som teologistudent i tyska Erlangen hade han sedan mött ett nylutherskt tänkande med kyrkans liv, sakrament och liturgi i centrum. Universitetets kyrkomusikaliska institut och det rika musikkivet i universitetskyrkan leddes av Johann Georg Herzog (1822–1909), ryktbar för sina kompositioner, arbete för kyrkosång, samt orgelkonserter med historisk repertoar.¹⁹

Ullmans engagemang för den liturgiska musiken hängde samman med en övertygelse att gudstjänsten inte var instrumentell och därmed inte primärt tjänade en pedagogik, moral eller syfte bortom sig själv. För Ullman var istället lovsången dess eget centrum: ”Så kan den kristliga kultens sista och högsta syftemål sammanfattas i ett: *Deo gloria in excelsis!*”.²⁰ Sången visade för Ullman samtidigt på församlingens rätt att ”själv såsom ett prästerligt folk ingripa i det gudstjänstliga handlandet”.²¹ Han lyfte fram den liturgiska växelsången mellan präst och församling som ett prioriterat område inom kyrkosångsrörelsen. Som biskop påtalade Ullman värdet av att församlingen fostrades till liturgisk medvetenhet och pekade på gemensamma sångövningar och körsång som vägar att stärka allmänhetens förmåga att göra sin lovsång hörd.²²

Ullmans syn på körsången innehöll spänningar som fortsatte att leva även in i kyrkosångsförbundets verksamhet. Under 1860-talet hade han vid katolska gudstjänster i Bayern hört musik av bland annat Palestrina och Allegri och kom sedan att betrakta 1500- och 1600-talens Italien som kyrkomusikens höjdpunkt. Han tänkte sig att skönheten i klassisk vokalpolyfoni hade en sakramental karaktär och förde betraktaren mot en högre verklighet. Från liturgikern Ludwig Schöberlein (1813–1881) hämtades en idé att konstfull körsång representerade den himmelska kyrkans närvaro i den jordiska gudstjänsten. I sin *Liturgik* intog Ullman en annan hållning och önskade

19 Bexell 1987, s. 23–39, 46–59, om kyrkomusiken i Erlangen som skäl för att studera i staden, se s. 53.

20 Ullman 1885, s. 22.

21 Ullman 1885, s. 53, jfr. om sång och liturgins värde, Bexell 1987, s. 111–113, 118, 316–318.

22 Bexell 1987, s. 304–311.

istället se kören som församlingens konstnärligt begåvade del. Den skulle bidra till att förhöja gudstjänstens andakt, men egna sånger behövde rymmas inom liturgins eget sammanhang och växelspel. Kören skulle leda och samverka med församlingens egen sång och textblad var önskvärda, så att alla deltagare kunde följa med i texten och själva inkluderas i den tillbedjan som körsången utgjorde.²³

Mässmusik för kör och debatter om liturgisk musik

Ullman var den ledande, om än långt ifrån oomstridde, gestalten i processen som ledde till 1894 års nya kyrkohandbok. Hans och Kyrkosångens vänners inriktning kom där till uttryck i en restauration av mässans prefationsbön, föreskrifter att präst och församlingen tillsammans skulle sjunga Kyrie, samt att mässans traditionella Laudamus på högtidsdagar kunde ersätta psalmen ”Allena Gud i himmelrik”.²⁴ En ny handbok väckte behov av en ny utgåva av mässmusik. En sådan togs fram av en officiell kommitté, ledd av ministern och tonsättaren Gunnar Wennerberg (1817–1901) och med Kyrkosångens Vänners ledande hymnolog Richard Norén (1847–1922) som ledamot.

Deras *Musiken till svenska mässan* stadfästes 1897 av Oscar II och uttryckte ideal från den svenska kyrkosångsrörelsen. Den framhävde den gregorianska sångens förblivande plats i den lutherska kyrkans första tid genom att lyfta in melodialternativ från en av Norén nyligen påfunnen liturgisk handskrift från 1500-talet i Bjuråkers kyrka i Hälsingland. Variationsmöjligheterna inom mässordinariet var betydande, med elva alternativ för Kyrie, nio för prästens ”Ära vare Gud i höjden”, sjutton för Laudamus, elva för Sanctus samt tolv för Agnus Dei.

Förordet betonade att ordinariets sånger i den tidiga lutherska kyrkan utfördes som körsånger. Dessa var också nu som regel satta för fyrstämmig blandad kör, även om såväl tre- fem- och sexstämmiga satser såsom inslag för fyrstämmig manskör också förekom. Kommittéledamoten Johan Lindegren (1842–1908) bidrog med tio satser, bland annat anspråksfulla femstämmiga kompositioner präg-

²³ Bexell 1987, s. 260–264.

²⁴ Om 1894 års mässordning, se Helander 1939, s. 343–264; Martling 1992, s. 127–130.

lad av en romantisk reception av renässansens vokalpolyfoni. Mässmusiken innehöll även originalmusik från renässansen, bland annat några satser av Palestrina. Som helhet får utgåvan anses visionär, snarare än att svara mot de flesta samtida församlingars resurser och gudstjänsttradition. Mässmusikens alternativ var inte heller praktiskt eller liturgiskt ordnade. Kyrkosångens Vänner arbetade fram ett enklare urval med tre sammanhållna serier av de moment som var helt nödvändiga. Norén gjorde även en skol- och folkupplaga, samt en separatutgåva av de prästerliga partierna.

Den kvartalsvis utgivna tidskriften *Kyrkosången* fungerade under åren 1899 till 1904 som organ för att sprida nyheter och fördjupande artiklar kring Kyrkosångens Vänners hjärtefrågor. Den åtföljdes under åren 1905–1907 av *Kult och konst*, enligt undertiteln tänkt som en tidskrift för hymnologi, kyrkomusik, kyrklig bildande konst samt liturgiska frågor i allmänhet. Den var organ för såväl Kyrkosångens Vänner som systerorganisationen Paramentikens vänner och redigerades av Norén, konstvetaren Johnny Roosval (1879–1965) samt organisten och prästen Herman Palm (1863–1942). Här kunde bland annat Norén artikulera sin hållning i aktuella psalmfrågor.

Redan från grundandet i Västergötland hade Kyrkosångens Vänner haft ett starkt engagemang för att vitalisera psalmsången. Deras position i samtidens livliga koralstrider utgick från Noréns och tonsättarkollegan John Moréns (1854–1932) kritik mot J. C. F. Hæffners (1759–1833) koralbok. Dessas egen utgåva *Valda koraler i gammalrytmisk form* utgick från en specifik, komplex och ifrågasatt tolkning av rytmiska enheter hos den antike grekiske författaren Aristoxenos från Tarent, nyligen presenterad av den inflytelserike tyske filologen Rudolf Westphal (1826–1892).²⁵ Även Lundblads utgåva av *Svensk koralbok i reviderad rytmisk form* från 1903 utgick från en idé om att återföra melodier till en grekisk så kallat sextidig jonisk taktform. Som en kompromiss övertogs dock en fjärdedel av de 200 melodierna i 1903 års upplaga oförändrade från 1820 års koralbok.²⁶ Den gemensamma ambitionen bakom dessa strävanden var att återvinna en rytmisk energi som tänktes ha gått för-

²⁵ *Valda koraler i gammalrytmisk form* 1892–1895.

²⁶ *Svensk koralbok i reviderad rytmisk form*, 1903. Om sällskapets koralböcker, se Moberg 1932, s. 500–503.

lorad inte minst genom Hæffners arbete. Därigenom skulle koralsången vitaliseras och ges en anknytning till äldre svensk folksång. Förhoppningen var att återvinna ett bredare intresse för gudstjänsten och att skapa ett alternativ till väckelsens populära sånger.²⁷

Kult och konst gav även utrymme till debatt om hur kyrkosångs-idealerna borde gestaltas praktiskt. Kyrkoherden Erik Fredlund (1850–1927) uppmanade såväl liturg som kör att utföra sin sång med en *tjänande* roll till liturgin i medvetande. Han kallade organisten ”liturgen på orgelläktaren” men påminde att varje ton under gudstjänsten skulle utgöra del av liturgins eget sammanhang.²⁸ Sådana nya ambitioner syntes inte minst i en serie av koralpreludier som 1907 utgavs av Lundblad för Kyrkosångens Vänner. När prostens Frans Blix (1846–1936) principiellt kritiserade orgelns möjlighet att leda församlingssång berörde han ett återkommande tema i kyrkosångsrörelsen.²⁹ Flera ytterligare författare i tidskriften kritiserade ett alltför starkt eller släpigt spel i koralerna och argumenterade för att en skolning i liturgins inre natur skulle förmå organisterna att bättre utföra sin uppgift.³⁰

En återkommande kritik mot 1897 års mässmusik, inte minst inom Kyrkosångens Vänner, var att dess alternativ för mässans ordinarium inte hade ordnats efter kyrkoåret. Kommittén hade inte heller ansett sig förmögna att samla motsvarande körsatser för propriety, de moment som skiftar för olika dagar och tider under året. Mässmusiken innehöll dessutom inga ordningar vid sidan av huvudgudstjänsten. För anhängare av den liturgiska förnyelsen utgjorde dessa områden utmaningar att hantera i kommande processer.

27 Om Hæffner, 1800-talets koraldebatter och den mindre sakligt korrekta kritik som riktades mot koralboken och dess redaktör, se ingående Dillmar 2001.

28 Fredlund 1906, citat från s. 208.

29 Blix 1906.

30 Om debatter i *Kult och Konst*, se Högberg 2013, s. 124–131.

Vespern som katalysator för nya kyrkokörer

Ullman hade i Tyskland stött på en luthersk förnyelse av den traditionella tidegården och arrangerade själv i Göteborgs domkyrka en liturgiskt utarbetad festgudstjänst med körsång vid 1883 års lutherjubiläum. Denna ordning inspirerade Norén, som 1889 tog fram en ”högtidlig liturgisk vesper”, i samband med att prästerna i Bollnäs kontrakt firade Oscar II:s 60-årsdag. Denna nygamla form av tidegårdens kvällsgudstjänst samlade då flera tusen deltagare och skulle sedan snabbt sprida sig till andra delar av landet.

I Stockholm ordnade kantorn Hugo Lindqvist (1861–1941) 1890 en adventsvesper med sin nyligen grundade kyrkokör i Maria Magdalena kyrka, en begivenhet som lockade långt fler besökare än kyrkan kunde rymma. Möjligheten att höra körer i fler moment än i högmässan spelade en betydande roll för vesperns popularitet, som togs upp med liknande tillfällen i Katarina, S:t Jakobs, Adolf Fredriks och Hedvig Eleonora församlingar. I 1891 års passionsvesper i Maria Magdalena ledde 80 barnkörsångare den rytmiska koralsången och Allegris *Miserere* framfördes.³¹ Norén och Ullman tog tillsammans fram ordningen för en högtidsgudstjänst i vesperns form till 1893 års officiella minneshögtid av Uppsala möte trehundra år tidigare. Ordningen trycktes i fler än 95 000 exemplar och kunde anpassas till olika församlingars skiftande resurser. Reformationsvesperar skulle fylla många kyrkor och bidrog till att en lång rad kyrkokörer bildades.³²

Ullman och andra företrädare för Kyrkosångens Vänner uppskattade själva inte spretigheten i de många nya gudstjänster som sades vara uttryck för vespern, men som i praktiken blev till musikgudstjänster utan en särskilt liturgisk ram. Biskopen önskade även av princip se att Svenska kyrkan istället utformade gemensamma ordningar för tidegårdens gudstjänster, samt för körhymner och kyrkoårsskiftande moment i mässan. Kyrkomötet ställde sig 1908 bakom en motion att ta fram kompletterande liturgiska och musikaliska

31 Kring Stockholm, se med vidare referenser, Håkanson 2022, s. 174–176.

32 Norén 1893; jfr. Åhlén [1970], s. 13–14. Om vesperns etablering, se Bexell 1987, s. 243–245, för exempel på tidiga tryck, se Moberg 1932, s. 516–517; Åhlén [1970], s. 133–135.

bilagor till kyrkohandboken, och utsåg Morén samt Herman Palm att tillsammans med Ullman arbeta fram sådana.³³

1914 presenterade Ullman och Morén ett omfattande *Förslag till Vesperale* i två band. Det innehöll musikaliskt genomkomponerade ordningar för morgonens matutin och kvällens vesper vid olika högtidsdagar. I anslutning till vespersn viktiga plats i tidig luthersk musiktradition spelade körsång en central roll i dessa liturgiskt uppbyggda festgudstjänster. Musiken i förslaget följde i stort den blandning av historicism och samtida romantik som hade präglat 1897 års mässmusik. Välkända psalmer brukades för att mejsla fram respektive festdags karaktär. Vesperalet skulle aldrig bli antaget av kyrkomötet men fick ändå ett betydande inflytande och skulle brukas lokalt under flera decenniers tid.³⁴

1908 hade Ullman även fått kyrkomötet med sig på idén att utforma en ordning för introitus-sånger. Som alternativ till den fasta inledningen av mässan skulle dessa etablera den aktuella dagens ämne och karaktär i församlingar som hade musikaliska resurser att utföra dem. I ett *Förslag till Missale* som Ullman och Morén också presenterade 1914 hade även alternativ för mässans ordinarium, liturgiska växelsånger samt prefationer samlats i fyra serier för kyrkoårets delar. Förslaget innehöll nitton introitus för kyrkoårets fester och tider. De utgjorde en blandning av vad som kallades klenoder ”från den äldre gregorianska sångens skattkamrar”, samt Moréns egna kompositioner i samma stil.³⁵ Parallellt med detta arbete förberedde biskop Gottfrid Billing (1841–1925) en mindre revision av kyrkohandboken. Trots tveksamhet mot Ullmans linje kom hans förslag från 1915 att innehålla nio texter till introitus. Ullman var besviken över utfallet men hans eget förarbete gjorde ändå att 1917 års kyrkohandbok innehöll ett urval texter till introitus.³⁶

33 Om kommittén och strider kring dess sammansättning, se Bexell 1987, s. 246–248.

34 Ullman och Morén 1914c, jfr. Moberg 1932, s. 515–516; Bexell 1987, s. 248–249.

35 Ullman och Morén 1914b, s. IX.

36 Bexell 1987, s. 227–232, jfr. Martling 1992, s. 134–135.

Hymnarier för kyrkoåret

Ullman var övertygad om att även kyrkoårets körhymner borde vara officiellt stadfästa, snarare än att urvalet lämnades till skiftande omdöme i församlingarna. Den tredje delen i hans och Moréns kommittéarbete var ett *Förslag till Hymnarium* i två omfångsrika band. Renässansen och den lutherska kyrkans första 150 år framhövdes här som normgivande för kyrklig stil, med musik av tonsättare från Nederländerna, Italien och Tyskland. Samtidigt ingick även stycken av senare historiska figurer, bland dem Händel, J. S. Bach, Vogler och yngre tyskar. Fyrstämmig blandad sång a cappella definierades här som en musikalisk norm, även om några satser var satta för barnkör, damkör och manskör.

Innehållet var ordnat enligt en kyrkoårsprincip, med nummer för söndagar från advent till Heliga Trefaldighets dag, samt andra högtidsdagar under året. Liksom vesperalet fokuserade hymnariet alltså på festdagar, snarare än att samla musik för alla söndagar i kyrkoåret. Det avslutades med musik för vigsel, begravning, fosterländska fester och andra tillfällen.³⁷

Förslaget innehöll ett påfallande polemiskt förord, där lokala kyrkomusikers val av körhymner sades sakna musikalisk smak och förståelse av liturgiska texter. Ullman och Morén angrep särskilt förhållandena i landsortens kyrkor och hävdade att de saknade motstycke i Europa. De skisserade en bättre framtid, där musiken stod i liturgins och kyrkoårets tjänst:

Körsången vid kulten bör ej längre, såsom tyvärr hittills allt för länge varit fallet hos oss, få ”växa vilt” och i grunden te sig blott såsom ett slags tillfällig dekoration, ja ett blott utvändigt påhäng, till ytlig öronförnöjelse och ingenting vidare. Nej, han måste framträda med utpräglad detemporekaraktär, således i intimaste sammanhang med högtidens firningsämne, med den kyrkliga aktens innebörd. Han skall ingå som organisk led i gudstjänstens, i kyrkoförrättningens ritual.³⁸

³⁷ Om hymnariet, se Moberg 1932, s. 520–522; Waldenby 2005, s. 154–156; Julander 2016, s. 117–119.

³⁸ Ullman och Morén 1914a, s. X.

Vid sidan av klassiska verk var fler än 200 av de 392 numren skrivna av svenskar: Morén hade själv skrivit hela 102 hymner. Hymnariet skickades liksom vesperalet och missalet ut för remiss. Invändningarna rörde urval och bearbetningar av äldre hymner samt Moréns eget genomslag, vilket trängde ut annan modern svensk musik.³⁹ 1913 hade åtta organister från Göteborg yrkat på att en luthersk frihet skulle bevaras inom kyrkomusiken, med andra ord, att de kommande musikaliska bilagorna till handboken inte skulle exkludera bruk av andra utgåvor. Kyrkosångens Vänner beskrevs som en hämmande faktor, eftersom de från göteborgarnas perspektiv inte ville ta intryck av musik från de senaste århundrandena.⁴⁰

Flera motförslag mot Ullman och Morén lanserades, varav det största kallades *Musica sacra: Körsånger för kyrkan och skolan*, utgavs i två band och samlade 300 körsatser. Utgåvan återspeglade det officiella förslaget till hymnarium till sitt upplägg och sin preferens för fyrstämmig sång a cappella. *Musica sacra* var dock mindre knutet till ett särskilt historiskt stilideal, innehöll fler satser av musikhistoriens mest välkända tonsättare samt ett bredare urval av wienklassisk och romantisk musik.⁴¹ Just på dessa områden riktades kritik mot det officiella förslaget till hymnarium vid kyrkomötet 1915. Hovrättsrådet Karl Ekman (1863–1950) talade med framgång för *Musica sacra*. En granskningsnämnd med biskopen J. A. Eklund (1863–1945) och den nyblivne ärkebiskopen Söderblom konstaterade att materialet i det officiella förslaget var för oprövat för att ges en reglerad status. Därmed fick Ekman gehör för att även *Musica sacra* skulle distribueras till samtliga församlingar. Inför kritiken backade Ullman från sin principiella ståndpunkt att körhymner borde vara antagna gemensamt för hela samfundet.⁴² Motgången visade att Moréns musikaliska arbete saknade ett tillräckligt brett stöd för att vinna allmänt förtroende i Svenska kyrkan. Redan i samband med Kyrkosångens Vänners möte i Göteborg 1907 hade dagspress kritiserat vad de såg

39 En polemisk sammanfattning av kritiken finns i Morén 1915.

40 *Petition till konungen* 1913.

41 *Musica sacra* 1915, jfr. Moberg 1932, s. 522–523; Törnqvist Andersson 1970, s. 25–26; Håkanson 2022, s. 283.

42 Bexell 1987, s. 267–269.

som rörelsens prästerliga angrepp på Stockholms annars mer ”operamässiga kyrkomusik”.⁴³

Svenska kyrkans församlingar fick genom utfallet två större antologier av liturgisk körmusik, som tillsammans vitaliserade kommande decenniers körrörelse. En ytterligare källa till ny repertoar var en lösbladsserie som från 1914 utgavs av Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Det låga priset gjorde det möjligt för flera körer att börja köpa sitt notmaterial, istället för att sjunga främst från handskrivna stämböcker.⁴⁴ Under 1920-talet skulle Kyrkosångens Vänner inte spela en lika framträdande roll som under de tidigare profilerna Ullmans, Noréns och Moréns dagar. Genom att 1921 års koralbok blev godkänd för bruk i församlingarna avtog intensiteten i koraldebatterna och mycket av arbetet med körsången skulle framöver ske inom kyrkosångsförbunden.

Folkbildning och idéer om en ny gemenskap

Mellan Ullmans liturgiska utgåvor och kyrkosångsförbundets grundande utspelade sig ett världskrig som omformade tidigare synsätt inom politik och andra samhällseliga frågor, liksom kring kyrkomusikens konstnärliga och teologiska förutsättningar. Striderna i kriget hade inte nått svensk mark men det ledde ändå till en långvarig lågkonjunktur och politiska förflyttningar där en starkare socialdemokrati kunde utmana Svenska kyrkans roll som statskyrka. Som ett uttryck för en ny tid medförde 1919 års undervisningsplan för folkskolan en mer begränsad och avkonfessionaliserad kristendomsundervisning. I ett utsatt läge för Svenska kyrkan tilltog den inomkyrkliga polariseringen mellan skiftande teologiska grupperingar om rätt väg framåt.

Den starkt tyskorienterade kyrkomusiken skulle från 1920-talet ta intryck av en kraftfull förnyelserörelse inom den tyska evangeliska kyrkan. Denna rörelse byggde i sin tur på ett antal parallella rörelser som efter kriget enades i sin politiska misstro mot den unga

⁴³ Waldenby 2005, s. 135.

⁴⁴ Forssman 1946, s. 114.

Weimarrepubliken. Såväl den liturgiska rörelsen som en sång- eller ungdomsmusikrörelse och den så kallade orgelrörelsen bröt efter förlusten i världskriget tydligt med en tidigare allmän tilltro till en ständigt positiv utveckling mot det allt mer tekniskt avancerade. I dessa rörelser ställdes egna förhoppningar om att forma en ny gemenskap i kontrast till en liberalt färgad konst som inom ett renodlat kulturliv skapade alltmer sofistikerade uttryck för den enskilde konstnären.⁴⁵ Amatörers körsång blev ett uttryck för en ny musikkultur, med gemensam aktivitet och en djup förankring i hela samhället som ledord. Just begreppet musikkultur användes återkommande i sammanhang som ville närma sig musik som en del av bildnings- och pedagogiska strävanden.⁴⁶ Sång av folkmusik, klassisk repertoar och ny bruksmusik framhölls som särskilt lämplig för ungdomars moraliska och konstnärliga fostran, samt genom denna fostran en levande folklig gemenskap. Den omstridde tyske musikpedagogen Fritz Jöde (1887–1970) besökte under 1930-talet Sverige vid flera tillfällen, väckte stor entusiasm genom sitt arbete och myntade den svenska allsångsrörelsens devis ”Alla kan sjunga”.⁴⁷ Inom tysk konst, litteratur och arkitektur hade sedan 1920-talet en nysaklig estetik (*Neue Sachlichkeit*) vuxit fram, som på olika sätt sökte en klarhet och objektivitet tillvänd mot vardagen och en bred folkbildning.

Organisten, läroverkslektorn och liturgiforskaren Natanael Fransén (1882–1949) var en av de första svenska röster som anammade musikaliska ideal från de unga tyska rörelserna. Han framträdde redan vid mitten av 1910-talet som en passionerad förespråkare för en ny musikkultur, där kyrka och skola gemensamt skulle vårda om den gemensamma sången. Fransén drev uppfattningen att en god musikkultur kunde uppstå först när en stor del av befolkningen svetsades samman och bildades i gemensam aktivitet. Han förklarade att blandade hembygdskör kunde erbjuda en sådan verksam-

45 Bayreuther 2010; Hiemke 2013, s. 231–235.

46 Se exempelvis den 1926 till 1928 utgivna tidskriften *Musikkultur*, ett organ för Sveriges bildningsälskande musikvänner samt Sveriges musikpedagogiska förbund.

47 Se vidare, även om kopplingar mellan sångrörelsen och nationalsocialismen, Ryner 2004, s. 119–125, 147–148; Geisler 2012.

het för landsbygdens invånare och förklarade dem vara en del av statskyrkans uppdrag att vara vårda om folkets andliga värden. Med utgångspunkter från den tidiga lutherska musikens historia föreslogs kantorer, snarare än organister, bli de kyrkliga pastoratens huvudsakliga kyrkomusiker. Därmed skulle sången sättas i fokus och det skulle frigöras mer tid att utveckla och leda denna än vad kombinerade tjänster med musikleärsysslor medgav. Som ett resultat skulle kantorerna kunna utveckla landsbygdens musikkultur.⁴⁸

Argumentationslinjen vann gehör, tillsammans med verksamheten inom den av Fransén grundade och ledda Östgötaslättens hembygdskör. 1917 väcktes en riksdagsmotion om stöd till hembygdskör, vilket i sin tur gav Kungl. Musikaliska Akademien ett uppdrag att utröna hur många sådana som existerade. Förvåningen var påtaglig över bredden i körsången och det beredande riksdagsutskottet uttalade en vilja att stödja denna form av kultur, som beskrevs som lika viktig som statsstödda orkestrar. Det fanns dock ingen organisation som kunde förmedla ett sådant ekonomiskt stöd. Delvis som ett svar på detta problem bildades 1925 Sveriges Körförbund, efter att ha föregåtts av flera regionala körförbund. Organisationen skulle vara politiskt och religiöst neutral, med uppgift att verka för en högre sångkultur i folkets breda lager genom kursverksamhet och utgivning av lämplig repertoar. Vid 1925 års konstituerande körfest i Stockholm sjöng 3 000 sångare fyra konserter, inför totalt sett 70 000, åhörare under ledning av tonsättaren Hugo Alfvén (1872–1960) och Sven Lizell (1877–1935). Den senare var Stockholms körförbunds dirigent och från 1930 även Storkyrkans kantor. Vid nästa sångarfest, två år senare, framträdde runt hälften av förbundets 8 400 medlemmar på Stockholms stadion, den hittills största kör som samlats i Norden.⁴⁹

Oavsett tankar om religiös neutralitet spelade kyrkomusik en märkbar roll i körförbundet. Bland de 503 körer som ingick i förbundet år 1933 leddes 239 av organister och kantorer, medan kyrkoherdar och komministrar hade samma uppdrag i åtta körer vardera.

⁴⁸ Fransén 1920 och 1923, s. 55–63.

⁴⁹ Granér 1946; *Körliv under 60 år*, s. 4–5, 45.

Körförbundets förlag skulle även ge ut hymner för gudstjänstbruk, inte minst sedan Storkyrkans organist David Wikander (1884–1955) 1941 blivit dess rådgivare och en särskild serie av kyrkliga hymner påbörjats. Ett annat exempel på utgåvor med kyrklig repertoar var den av Musikaliska akademien utgivna samt av kördirigenten och organisten Erik Åkerberg (1860–1938) redigerade *Folkkörboken* från 1923.⁵⁰ En ledande gestalt i körförbundets begynnelse var den då unge Boråsorganisten Henry Weman (1897–1992), dirigent för Sjuhäradshäradens körförbund och under 1920-talet inriktad på att lyfta fram Händels och J.S. Bachs körverk.⁵¹ Personkopplingar till kyrkligt musikliv har sedan förblivit vanliga i Sveriges Körförbunds ledning.

Förste ordförande i Sveriges Körförbund var folkhögskoleläraren och den socialdemokratiska politikern Rickard Sandler (1884–1964), som 1912 tagit initiativ till bildandet av Arbetarnas Bildningsförbund och från 1930 ledde dess musikkommitté. Han införlivade idéer från den tyska sångrörelsen i den svenska arbetarrörelsen och betraktade amatörmusicerande samt en förhöjd musikalisk bildning som viktiga demokratiska beståndsdelar i det folkhem som socialdemokratin sökte bygga. Samtidigt inspirerade en protestantisk idétradition från Grundtvig synen att en pånyttfödelse av människan var nödvändig för att bygga en sångtradition för ett nytt samhälle.⁵² Sandler fick under 1930-talet goda möjligheter att lyfta fram sina idéer på området utifrån positioner som stats- och utrikesminister, samt som preses i Musikaliska akademien. Körsång och gemensamt instrumentalspel kom att utgöra typiska inslag i de populära musikkretsar som tillhandahölls av Arbetarnas Bildningsförbund och nykterhetsorganisation IOGT.⁵³

Det samtida grundandet av Sveriges Körförbund och Sveriges Kyrkosångsförbund under 1925 är talande för en tid där körsång utgjorde en snabbt växande aktivitet i samhället. Denna tillväxt hängde i sig samman med ideal om ett musikliv som understödde körsångens demokratiska och sociala potential. En förutsättning för

⁵⁰ *Körliv under 60 år*, s. 11, 21–22, 28.

⁵¹ Weman 2015, s. 28–29.

⁵² Nylander 2008, s. 42.

⁵³ Larsson 2005; Håkanson 2022, s. 230–241.

detta var självfallet att det fanns både män och kvinnor med både tid och intresse att låta sig bildas och delta i körrörelsen. Tidstypiska var de stora sångarfester som manifesterade sångens gemenskap och som kunde bli minnen för livet för de medverkande. Nästa område att belysa är hur idéer kring körsång som uttryck för idealitet och en (lek-)folkets aktivitet fördes in i debatter kring kyrkokörerna, vars organisation och roller i församlingslivet ännu var en livligt diskuterad fråga i det unga kyrkosångsförbundet.

Kyrkokörernas tillväxt och olika uppfattningar om körsångens roll i kyrkan

Under 1800-talets två sista decennier hade ett mer differentierat kör-liv växt fram i samhället. Vid sidan av äldre och ännu aktiva borgerliga körsällskap grundades nya sångkörers såväl inom det borgerliga umgängeslivet som bland arbetare, tjänstemän och studenter. Körer fungerade ofta som underavdelningar inom olika yrkesföreningar och intresseorganisationer.⁵⁴ Kördirigenten och Tyska kyrkans kantor Julius Wibergh (1856–1930) beskrev 1899 att ”Hela Stockholm sjunger nu för tiden”, samt att stadens sångföreningar blivit ”hart när oräkneliga”.⁵⁵

Under 1890-talet växte också fler kyrkokörer än tidigare fram, i landets olika delar och med frivilliga vuxna medlemmar. Präster, kyrkomusiker eller sångare själva tog det första initiativet. Skolsalar utgjorde en allt mer vanlig repetitionslokal, som dock ofta skapade kostnader för uppvärmning med kamin. Notmaterialet behövde som regel skrivas ut för hand och sångarna fick personliga stämböcker med sin egen stämma till körens repertoar av hymner och sånger.⁵⁶ I Stockholm hade Klara församling haft regelbunden körverksamhet från 1880, men bestående av välbetalda professionella sångare. I Maria Magdalena kyrka fanns sedan 1886 en ”kyrkosångkör” som två år senare gavs ekonomiskt understöd och därmed blev

⁵⁴ Tegen 1955, s. 68–86; Håkanson 2022, s. 218–230.

⁵⁵ *Svenska Dagbladet* 8 juni 1899, citat efter Håkanson 2022, s. 186.

⁵⁶ Jfr. Håkanson 2022, s. 193–201.

en del av församlingens verksamhet.⁵⁷ Arbete med amatörer befanns dock vara för tidsödande, med stående repetitioner varje vecka, och församlingen anpassade sig efter en tid till stadens standardlösning med betalda sångare. Körer startades tidigt även i Hedvig Eleonora, S:t Jakob och Kungsholms kyrkor, samt i Storkyrkan.⁵⁸

Frikyrkliga sångensembler utgjorde en viktig del av körlivets breddning kring sekelskiftet. En tydlig föregångare till Sveriges Kyrkosångsförbund utgjorde körrörelsen inom baptistsamfundet, där körsång spelat en viktig roll i församllingslivet och i missionen sedan 1860-talet. Efter att körföreningar inom rörelsen först börjat genomföra gemensamma utvecklingssatsningar inom regionala körförbund grundades 1912 Svenska Baptisternas Sångarförbund som landets första nationella förbund för körsångare.⁵⁹ Redan omkring samma tid väcktes tankar på motsvarande riksorganisation även inom Svenska kyrkan. Behovet indikerar att tillskotten av nya körer under det nya seklets början växte sig ur de ramar som Kyrkosångens Vänner tidigare hade erbjudit.

Redan en blick på några av de nya körerna i Stockholm visar samtidigt på att skilda traditioner och synsätt kring körsångens och körsångarnas roll i Svenska kyrkan fanns i svang. Under 1920-talet talade alltför många röster om att körsångarna, i linje med tendenser i den övriga körrörelsen, borde vara frivilliga, snarare än arvoderade sångkunniga. Dessutom framfördes önskemål om att de måste ha en tydlig förankring i kyrkan. Prästen, liturgiforskaren och tidegärdsförespråkaren Knut Peters (1894–1951) var från 1927 adjungerad i kyrkosångsförbundets centralråd och skulle på 1930-talet bli ledamot av styrelsen för Hallands kyrkosångsförbund. Han formulerade ett tydligt teologiskt ideal, eller som han uttryckte det, ”En oeftergivlig fordran på kyrkosångsrörelsen”. Peters uttryckte sin stora glädje över samtidens förnyelse av kyrkosången men såg också stora faror i den. Om körsången tilläts bli en ”estetisk-kulturell rörelse”, snarare än en religiös sådan, skulle den förytliga och förflacka kyrkolivet. För att nå framgång behövde höga krav ställas på körsångarnas personliga

⁵⁷ Tegen 1955, s. 44–45.

⁵⁸ Angser 1984, s. 12; Waldenby 2005, s. 150–152.

⁵⁹ Se, med vidare referenser, Fahlgren 2013.

och religiösa fostran. Det skulle inte räcka att utbilda dem till goda sångare, det gällde att fostra till kristna människor som kunde förstå och rätt bruka kyrkans rikedomar:

Varje kyrkosångare skall känna det oeftergivliga kravet att i tro och levnad lyda modern, kyrkan. Den det icke vill och icke vill låta sig fostras, har ej i kyrkokör att göra. Herren vill ha sitt lov sjunget av bekännares läppar. Om det sjunges av ett folk, vars hjärta är långt ifrån honom, säger han ”hav bort ifrån mig dina sångers buller, jag gitter icke höra ditt psaltarespel (Amos 5:23).⁶⁰

Peters arbetade för tidegårdens förnyelse tillsammans med prästkollegan Arthur Adell (1894–1962), som även hade en praktiskt musikalisk sida och bland annat var förste förbundsdirigent i Linköpings stifts kyrkosångsförbund. Dennes bror Knut Adell (1896–1925) var kantor i Ljung och tog 1927 till orda kring bruket av körhymner i högmässan. Han vände sig emot att körer börjat sjunga fler inslag och därmed inte respekterade kyrkohandbokens anvisning att en enda körhymn kunde framföras efter trosbekännelsen. Adell menade att varje trogen gudstjänstdeltagare upplevde att texten till separata körhymner ofta var svår att uppfatta och att koncentrationen och andakten därmed snarare stördes än att fördjupas. Han frågade sig om inte kyrkokörerna borde avstå från sin ”lust att låta höra sig”, inta största möjliga återhållsamhet med antal hymner och istället framföra körverk vid separata kyrkokonserter.⁶¹

Karlskronas organist Svante Sjöberg (1873–1935) var ordförande i Sveriges allmänna organist- och kantorsförening och höll 1927 ett längre föredrag som innehöll en tydlig replik mot röster som Peters. I en mer pragmatisk anda menade Sjöberg att frivillig rekrytering var den mest hållbara lösningen rent ekonomiskt i de flesta fall. Det var dock inte säkert att de mest kyrkligt intresserade i församlingen hade röstmaterial, begåvning och tid nog för att delta i körverksamheten. Att arvoda sångare var dock en lättare lösning, om den var möjlig.

⁶⁰ Peters 1925, s. 6.

⁶¹ Adell 1928.

Landsbygden erbjöd större problem än städerna vid rekrytering och i bägge fallen borde vissa anslag uppmuntra de medlemmar som i regel skulle medverka vid varje söndags gudstjänst. Det gällde även sångare i barnkör. Att kören var organiserad som en egen förening var att föredra åtminstone i stadsförsamlingar.⁶²

Förbundsordföranden Allard publicerade 1928 en artikel i *Kyrkosångsförbundet* kring kyrkokörernas arbete. Han betonade att körsången borde förstås som ett uttryck för hela församlingen och utgöra en lika integrerad del i gudstjänsten som predikan eller prästens altartjänst. En sådan syn var tidsenlig och innebar en vilja att bryta med en traditionell sed där kören ansågs göra ett gästspel inom gudstjänsten och ofta lämnade efter att de utfört sin insats. Allard menade att en grupp frivilliga sångare ur församlingen var enklare att hålla samman. Samtidigt påpekade han att visst ekonomiskt understöd och möjligheter att genomföra självständiga musikgudstjänster underlättade rekryteringen till körarbetet.⁶³

Exemplen visar att det fanns delvis skilda ansatser kring körsångens plats i gudstjänst och församlingsliv. *Kyrkosångsförbundet* innehöll en lång rad ytterligare artiklar som betonade att körsången inte borde utvecklas till något väsensskilt från församlingssången. Att körmedverkan skulle stimulera och leda församlingens sång var en gemensam utgångspunkt. Den inriktning som formulerades av ledande företrädare kan jämföras med den svenska receptionen av kontinentens orgelrörelser, som innebar nyupptäckter av äldre orglars klang och deras möjligheter att vitalisera gudstjänsten. Göran Blomberg har skildrat hur nya liturgiska ideal från 1920-talet styrde receptionen av orgelrörelsen i Sverige. En viss nysakligt präglad syn på liturgin gavs alltså företräde framför musikaliska eller historiska perspektiv.⁶⁴ Som en parallell till denna utveckling knöts även körsången, och de deltagande körsångarnas roll, till dessa nya liturgiska ideal. I den nysakliga estetik som utvecklades under 1920- och 1930-talen fanns inte minst en stark uppvärdering av den liturgiska bruksmusiken. Denna inriktning gick hand i hand med den bredare körrörelsens vilja att

⁶² Sjöberg 1927.

⁶³ Allard 1928.

⁶⁴ Blomberg 1986.

genom kvalitativ bruksmusik aktivera en större del av samhället in i musicerandet och att låta sången tjäna bildandet av en gemenskap.

Oavsett skiftande ideal kring körsångens plats kom kyrkosångsförbundets första tjugofem år att innebära en kraftig expansion av antalet kyrkokörer och sångare över hela landet.⁶⁵ 1930 dokumenterades att körverksamhet i någon form fanns i 187 av Lunds stifts 440 församlingar, en siffra som tydligt steg under perioden.⁶⁶ Fyra år senare talade tonsättaren, kritikern och landsbygdsvännen Wilhelm Peterson-Berger (1867–1942) i exalterade ordalag om hur en kyrkosångshögtid inom Härnösand stift visade på körsången som en livgivande renässans ur folkdjupen. Som en reformatorisk kraft mot den avancerade musikens begynnande atonalism och storstädernas kultur hade de lokala kyrkokörerna bjudit på Dietrich Buxtehudes (1637–1707) *Magnificat* med ”unga, strålände, friska, klangfulla röster”.⁶⁷ Vid en inventering 1943 fanns kyrkokörer i tre femtedelar av församlingarna och vid århundradets mitt samlade kyrkosångsförbundet fler än 16 500 sångare.⁶⁸

Kyrkosångshögtider som manifestationer och normgivare

Den tradition med återkommande kyrkosångshögtider som grundlagts inom Kyrkosångens Vänner kom att leva kvar och utvecklas från 1925. Att planera och genomföra dessa var en viktig fråga för det unga kyrkosångsförbundets centrallråd. Rent organisatoriskt gick det nya förbundet in i det tidigare samarbetet mellan Sveriges allmänna organist- och kantorsförening och det ännu parallellt existerande Kyrkosångens Vänner. Dessa tre organisationer inbjöd gemensamt till det som kallades den första allmänna svenska kyrkosångshögtiden, och som ägde rum i oktober 1927 i Linköping. Mötet blev en

65 Tillväxten finns dokumenterad på detaljnivå i *Körsången i Sverige 1946–1947*, samt i Sundelin 1946.

66 Mörck 2009, s. 63–64.

67 Peterson-Berger 1951, s. 156 [texten först publicerad i DN 30 juni 1934].

68 *Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m.*, vol I., s. 47.

offentlig demonstration av kraften i den kyrkliga körrörelsen och av det unga kyrkosångsförbundets betydelse i samhället. Som officiella delegater deltog Sandler från Sveriges Körförbund och regeringsrådet Gabriel Thulin (1865–1957) för Musikaliska Akademiens räkning. Från Linköping sändes även telegram till kronprinsparet och svar mottogs under högtidens gång.

Programmet rymde medverkande i ett flertal olika kategorier. Först och främst samlades ett tusental sångare från 60 olika körer i kyrkosångsförbundets rikskör. De sjöng under ledning av Norrköpingsorganisten Harald Cederwall (1895–1952) samt Västerås domkyrkoorganist Herman Lindqvist (1878–1970). Deras gemensamma och tydligt kyrkoårsmedvetna hymner bestod av tysk musik från Praetorius över Händel och J.S. Bach fram till Mendelssohn, samt nyare svenskt material. Program med liknande inriktning framfördes även vid separata framträdanden av sex stiftsförbunds körer. 1920-talet var ett Bachrenässansens decennium i Sverige och mötesdeltagarna fick bland annat uppleva den drivne dirigenten Adolf Andrén från Olaus Petri kyrka i Örebro (1869–1936) leda Strängnäs stifts kyrkosångarförbund i Bachs *Magnificat*.

Än större dignitet hade läkaren, teologen och orgelexperten Albert Schweitzer (1875–1965) som inför en publik om 3 000 personer spelade orgelverk av Bach. Hans svenske organistkollega Otto Olsson (1879–1964) spelade ett program med något ännu så pass sällsynt som endast äldre repertoar, från Andrea Gabrieli (1510–1586) till Louis Nicolas Clérambault (1676–1749).

En annan ansats fick deltagarna möta i gudstjänster med material från den unga tidegärdsrörelsen. Adell och Peters hade 1924 utkommit med sin första utgåva, ett tunnare häfte kallat *Evangelisk tidegärd* med ordningar för laudes, vesper och completorium. De klargjorde i det tydligt sin uppfattning att materialet var väsensskilt från tidigare musikaliskt blandmaterial på området. För Peters stod det klart att vare sig psalmer, körsånger, flerstämmighet eller andra ansatser till konsertväsen kunde ingå i en konsekvent gregorianskt präglad tidegärd.⁶⁹ Inriktningen skilde sig från Ullman och Moréns ordningar

⁶⁹ Adell och Peters 1924, s. 7, jfr. s. 8–9.

och deras stilistiska blandformer mellan gregorianik och samtida romantik. Peters drev även att rester av Ullmans musikaliska inspiration från Tyskland borde utgå. Vid kyrkosångshögtiden fick denna nya inriktning för första gången möta en större krets, då Adell som körledare ledde deltagarna genom ett tidegärdshäfte som tryckts i 1 500 exemplar.

Fördjupning i samtidens liturgiska ideal gavs vid föreläsningar under högtiden. Den mest långväga gästen var den äldre tyske liturgikern Julius Smend (1857–1930) som talade om tyska liturgireformer, samt lyfte fram en ny syn på tonsättaren Heinrich Schütz (1585–1672) som en historisk föregångsgestalt till en kyrkomusik helt ställd i förkunnelsens tjänst. Bland övriga talare fanns liturgikern Yngve Brilioth (1891–1959), om Svenska kyrkans handbok, samt ett samtal om behovet av utökad liturgisk utbildning bland kyrkomusikerna mellan den teologiska centralgestalten Gustaf Åhlén (1879–1977) och Engelbrektskyrkans dynamiske kantor David Åhlén (1885–1969).

Kyrkosångshögtiderna utgjorde viktiga kraftsamlingar och inspirationstillfällen för dem som kunde delta. Samtidigt strukturerade de delar av verksamheten i stiftens förbund och i de lokala körer som förberedde repertoaren till kommande högtid. I *Kyrkosångsförbundet* presenterades de medverkande och innehållet i högtiderna redan i förväg och ingående beskrivningar av programpunkterna lämnades i efterhand. Som samlingspunkter för landets ledande gestalter inom liturgik och kyrkomusik fick de nationella högtiderna stor betydelse som normgivare för den pågående utvecklingen inom kyrkosångens områden.

Ett typexempel på hur tidskriften förberedde kommande högtid utgjorde en rad artiklar där Adolf Andrén inför den andra kyrkosångshögtiden 1930 i Örebro presenterade sin syn på hur Bachs *h-mollmessa* skulle sjungas. Hans framförande av verket skulle utgöra höjdpunkten vid mötet och hyllades för dess fullgoda resultat. Uppmärksammat blev även dirigentens nit att tidigare resa runt till Närkes kantorer med instruktioner och inspiration inför uppgiften att få sina körmedlemmar att lära in de krävande körpartierna. En flora av legender om Andréns arbete spreds i efterhand: ”Han gav

sig inte förrän stämmorna gått körerna i blodet. Det berättas, att fugornas temata gnolades av bondflickorna då de mjölkade sina kor, och att bondpojkarna visslade Bach då de satt på hölassen eller gick bakom plogen.”⁷⁰ Tidens intresse att återupptäcka äldre lutherska tonsättare manifesterades i Örebro genom framföranden av Schütz begravningsmusik *Musikalische Exequien* samt Buxtehudes *Missa brevis*. Även Otto Olssons *Te Deum* lyftes fram.

Sedan att framföra ett större verk fortsatte vid 1933 års högtid i Uppsala, då domkyrkokantorn Harald Colleen (1877–1949) ledde Händels *Messias*. Ärkebiskop Erling Eidem (1880–1972) höll ett särskilt uppskattat inledningstal som bland annat påtalade att ”Toner- nas hemlighetsfulla värld är intet mindre än en skapelsegärning av samma skapare, som frambragt himmel och jord”.⁷¹ I Västerås 1936 ledde stadens organist Lindquist ett framförande av Bachs *Johannespassion* där alla medverkade sjöng med i koralerna. En nyhet för många deltagare var klangen från de historiska instrumenten cembalo, viola da gamba och viola d’amore. 1941 samlades inte mindre än 2 500 körsångare i Stockholm till kyrkosångshögtid, en alltför stor skara för att kunna sjunga tillsammans i en enda av stadens kyrkor. Efter högtidens åtskilda avslutningskonserter i olika kyrkor vandrade deltagarna till slottets borggård och uppvaktade där kung Gustaf V (1858–1950).

De återkommande högtiderna blir vid en tillbakablick till viss del speglingar av sin samtid. Under krigsåret 1944 ledde den lokale organisten och samtidigt nationellt verksamme kördirigenten Viktor Lundquist (1882–1958) en högtid i Borås där den sedvanliga inspirationen från tyska tonsättare bytts ut mot ett fokus kring nordisk kyrkomusik och den inhemska nationella symbolen J. H. Roman, som gått bort 250 år tidigare. I Östersund 1947 syntes ett intresse att lyfta fram renässansonsättare från andra länder än just Tyskland, tillsammans med svensk musik. Vid kyrkosångsförbundets 25-årsjubileum år 1950 uppmärksammades inte minst 200-årsminnet av J.S. Bachs död vid den allmänna kyrkosångshögtiden i Lund.

⁷⁰ Åhlén [1970], s. 148.

⁷¹ Åhlén 1951, s. 166–167.

Kyrkosångsförbundet i ett nätverk för en ny kyrkomusik

En viktig aspekt av kyrkosångshögtidernas betydelse var just att de var allmänna, vilket i detta sammanhang inte minst innebar att de arrangerades i nära samarbete mellan de befintliga nationella organisationerna inom kyrkomusikens område. Kyrkosångsförbundet gick här in i ett redan existerande samarbete mellan Kyrkosångens Vänner och den 1901 grundade Sveriges Allmänna Organist- och Kantorsförening, med inriktning mot fackliga frågor och yrkeskårens gemensamma problem. Organisationerna hade förutom att arrangera kyrkosångsdagar också samarbeten kring kurser, samt utbildnings- och lönefrågor för kyrkomusikerna.

En blick på sådana samarbeten skärper blicken för att inte heller kyrkosångsförbundets verksamhet endast rörde körsång. Medan Kyrkosångens Vänner hade haft som uppgift att verka för utveckling inom liturgisk växelsång, koralsång och körsång talade kyrkosångsförbundets portalparagraf tämligen obestämt om ”den heliga sången”. Förbundet skulle kort efter sitt grundande föresätta sig att verka för en lösning av kyrkomusikernas sedan decennier livligt omdiskuterade lönefrågor. Utifrån en delvis ny syn på vad som var centralt inom kyrkomusiken skulle förbundet även driva på för att ämnen som liturgik och kördirigering skulle bli obligatoriska i framtida kyrkomusikerexamina. Dess ledning värnade också särskilt om ett fördjupat yrkesöverskridande samarbete mellan präster och kyrkomusiker. Det var alltså inte fråga om en sammanslutning endast för kyrkomusiker eller för körsångare. I den meningen förde man vidare en stark tradition från Kyrkosångens Vänner. På ett motsvarande sätt fanns ett starkt engagemang även för körsångens utveckling inom organist- och kantorsföreningen, vilket i artikeln har exemplifierats genom dess ordförande Svante Sjöberg.

Vilka uppgifter Kyrkosångens Vänner skulle axla efter att ett nationellt kyrkosångsförbund bildats var först oklart och omdiskuterat. Ordförande från 1928 var teologiprofessorn, senare biskopen i Strängnäs, Gustaf Aulén. Med sitt starka engagemang i liturgiska och kyrkomusikaliska frågor skulle han under flera decennier även

inta rollen som en teologisk normgivare inom området. Kyrkosångens Vänner kom att bredda sig mot frågor om predikan, samt bilda en koralsektion, en egen körsektion, ett orgelråd, en liturgisk sektion och sektionen för kyrklig skrud och prydnad. Förutom diskussioner inom dessa respektive områden intog föreningen också en ledarroll inom forskning och utgivning av litteratur kring liturgik och liturgisk sång.⁷²

Arthur Adell hade 1926 börjat utge *Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv*, med parhästen Knut Peters samt kyrkomusikerna Otto Olsson och Svante Sjöberg i redaktionen. Mellan åren 1928 till 1935 utgjorde den officiellt organ för kantors- och organistföreningen, liksom den hade samma roll för Kyrkosångens Vänner under åren 1929 till 1934. Personalunionerna stärktes av att individer som Aulén samt kyrkosångsförbundets Allard och Lizell var återkommande skribenter.

Mer omfattande var de skrifter som utkom i bokserien Svenskt Gudstjänstliv, ett samarbete mellan alla de tre huvudsakliga organisationerna inom kyrkomusiken. Här utkom Allard med en studie av den lutherska kyrkomusiken mellan Luther och Bach, samt Knut Peters med sin bok *Den gregorianska sången*. Av än större ambition och med större genomslagskraft blev samarbetet med den ännu unge uppsaliensiske musikvetaren Carl-Allan Moberg (1896–1978), som i sin banbrytande doktorsavhandling om gregorianska sekvenser kunnat applicera en ny nivå av vetenskaplig filologi på svenskt medeltida material. I bokserien publicerades 1932 hans omfattande populärvetenskapliga översiktsverk *Kyrkomusikens historia*.

Det var här inte fråga om forskning med deskriptiva ambitioner. Moberg såg sig istället ha fått en historisk möjlighet att kritisera romantikens kyrkomusik. Han var övertygad om att även tidens kyrkomusiker delade hans övertygelse att ett uppbrott var nödvändigt:

Man strävar på allvar efter att lösgöra sig från romantikens överhettade subjektivism: människan har, så mena dess konstnärer, alltför länge varit alltings måttstock och den musikaliska

⁷² Aulén 1929.

konsten missbrukad som en slags säkerhetsventil för allt slags själsligt kvalm. Man misstror den skönt klingande körsatsen med dess söta sext- och tersparalleller, man förskräckes inför orkesterns färgrika palett och orgeln uppeggande crescendosväl-lare och har fått nog av orgelns mekaniska orkestermusik. Man vill efterlikna medeltida flerstämmighets kärva linjespel, dess ofta tomma och hårda samklanger och dess av dramatiskt tillspetsade dynamiska schatteringar föga oroade yta.⁷³

Citatet visar att den nya musiksynen förenade en kritik av romantikens stil, klangfärger och sättet att närma sig dynamik med en ny syn på kyrkomusikens funktion. För Moberg utgjorde medeltiden och reformationen den ”objektiva” musikens tid och därmed förebild för en nygammal stil inom kyrkomusiken. Historiesynen låg i tiden. Aulén sökte en uppgörelse med upplysningstidens humanisering och efterföljande sekularisering. I en ny fas av den reformatoriska teologin gällde det nu att söka kristendomens specifika röst och Guds tilltal, snarare än att förhålla sig till individers religiösa erfarenheter.

Musiken sattes in i denna historiesyn. Enligt Aulén berodde dess dekadens och förfall under 1800-talet på att humanismen skapat en blandkultur genom att lyfta in profan och smaklös repertoar. Mot detta ställde han en musik som uteslutande förmedlade och tjänade kyrkans objektiva grund: dess evangelium. En sådan utgjorde en helig musik, *musica sacra*, vars innersta ton var tillbedjan. Moberg gav musikvetenskapligt understöd till synen att kyrkomusiken ”i ordets vackraste och ursprungligaste betydelse” var ”nyttokonst”.⁷⁴ Förebilder till denna nytolkning av kyrkomusikens kallelse fanns i den samtida och kraftfulla kyrkomusikaliska förnyelserörelsen i Tyskland. Ur den ledande kyrkomusikideologen Oskar Söhnngens (1900–1983) Lutherläsning framträdde musiken som en helt integrerad och helt nödvändig del av gudstjänstens förkunnelse.⁷⁵

Kyrkosångsrörelsen och särskilt tidskriften *Kyrkosångsförbundet* spelade en viktig roll för att skapa en repertoar av körsånger som

⁷³ Moberg 1932, s. 4–5.

⁷⁴ Moberg 1933, s. 42.

⁷⁵ Lundblad 2022, s. 257–260.

följde de nya ambitionerna och stilkraven. Genom notbilagor till tidningen förmedlades såväl nyskrivna som historiska körhymner i en nysaklig liturgisk stil, avsedda att understödja förkunnelsen och bidra till att utmejsla kyrkoårets olika festdagar.⁷⁶ Av stor betydelse för den musikaliska utvecklingen under 1930-talet var en debatt i tidskriften under rubriken ”Vad mena vi med kyrklig stil?”, som 1933 inleddes av Moberg.⁷⁷

Den tidiga lutherska kyrkomusiken, och inte minst Heinrich Schütz, återuppfanns nu som en självklar förebild för en musik helt ställd i förkunnelsens tjänst. Moberg drev särskilt tesen att ett stilistiskt brott med den romantiska och tonala musiken skulle frammana en nygammal polyfon satsteknik, där friare och mer uttrycksfulla melodilinjor samspelade. Prästen och kyrkomusikern Ingvar Sahlin (1908–76) var redaktör för *Kyrkosångsförbundet* under åren 1933 till 1936. Under åren 1935 till 1938 var den även organ för Sveriges allmänna kantors- och organistförening. I en programförklaring förklarade Sahlin vad han och redaktionen ville uppnå:

Vår tidning vill sträva efter att stå med i de rörelser som strömma fram med nytt friskt liv. Den vänder sig till körens ledare och dess menige i lika mån... Den vill vara ett fönster vettande ut mot likartade strävanden inom och utom landet... Och må vi alla gemensamt och oförtrutet arbeta vidare mot vårt höga ideal: Kyrkomusiken – förkunnelse, icke underhållning; gudstjänst, icke konsert.⁷⁸

Bland strävanden från utlandet lyfte Sahlin återkommande och ensidigt fram den tyska förnyelsen, ur vilken tonsättaren Hugo Distlers (1908–1942) verk presenterades som särskilt förebildliga för en ny kyrkomusik. Att den samtida tyska kyrkomusikens förutsättningar byggde på ett formaliserat samarbete med den nazistiska staten fö-

⁷⁶ Om notbilagornas betydelse för att sprida 1930-talets nysakliga körhymner, se Törnqvist Andersson 1970. Se även artikeln ”Noter för arkiv och psalmböcker: Sveriges Kyrkosångsförbund som spridare av ny musik” i denna volym.

⁷⁷ Moberg 1933.

⁷⁸ Texten publicerades 1936, här citerad efter Waldenby 2002, s. 165.

regicks med tystnad, eller kommenterades med en viss tvekan som dock ej ledde till avvisanden.⁷⁹

Kyrkosångsrörelsen anammade inte endast positiva ideal om en musik i en renad stil, ställd i förkunnelsens och liturgins tjänst. Moberg var en av flera röster som kritiserade musik med förblivande spår av en ”klangdrucket famlande impressionism”, det vill säga sinnliga klangfärger som störde uttrycket.⁸⁰ Ett negativt mottagande väntade som regel tonsättare som inte ville anamma den nysakliga estetikens objektiva och strikt liturgiska musik. Ny musik i en grundläggande romantisk stil avfärdades bland annat i *Kyrkosångsförbundet* som vek impressionism och därmed som olämplig för ett andligt innehåll, samt som direkt opassande för kyrkligt bruk.⁸¹

Sådana ställningstaganden visar hur tidskriften genom ledartexter, fördjupande inlägg och övriga redaktionella ställningstagande fungerade som organ för en liturgisk och kyrkomusikalisk förnyelse enligt vissa bestämda principer. Just det faktum att samtliga ledande tidskrifter, forskningen och de huvudsakliga organisationerna inom kyrkomusiken stod för likartade ideal gjorde att den nysakliga estetiken fick en dominerande ställning. 1946 fastslog en statlig utredning att ”praktiskt taget hela den svenska kyrkomusikkåren” arbetade enligt antiromantiska ideal från kyrkosångsrörelsen och orgelrörelsen.⁸² Visserligen fanns enstaka och särskilt äldre kyrkomusiker, varav flera i framstående roller, som aldrig fullt ut anslöt sig till detta nätverk och det drag av åsiktskollektiv som det formerade. Dessa kunde dock inte räkna med att ges en framskjuten position i det förnyelsearbete som kyrkosångsförbundet utgjorde en viktig del av. Ingen tydlig och samlad motrörelse formerades heller. Yngre kyrkomusiker och teologer

79 Ledande kyrkomusiker och teologer uttryckte 1933 den evangeliska kyrkomusikens vilja att tjäna flera av den nya regimens politiska mål. Detta möjliggjorde en privilegierad ställning inom det *Reichsverband für evangelische Kirchenmusik* som i sin tur blev en erkänd organisation, underställd statens *Reichsmusikkammer*. Se med referenser till vidare litteratur, Lundblad 2022. Om *Kyrkosångsförbundet* och den tyska politiken, se vidare i artikeln ”Höras men inte synas: Kyrkosångsförbundet och damstämmorna under 1900-talets första hälft” i denna volym.

80 Moberg 1932, s. 361.

81 Waldenby 2005, s. 163–167.

82 *Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m.*, vol. 1, s. 46.

kom även efter andra världskriget i allmänhet att gå in i befintliga organisationer som kyrkosångsförbundet. Därmed vidareförde de också många av de musikaliska och liturgiska ideal som hade utmejslats under dess första 25 år.

Avslutning: Kyrkosång mellan förkunnelse och delaktighet

Sveriges Kyrkosångsförbund förenade under sin första tid flera utvecklingslinjer. Det är naturligt att tidiga ledande företrädare upplevde sig verka i en kontinuitet från den äldre organisationen Kyrkosångens Vänner. Från denna övertog man en vilja att förnya gudstjänstsång och stärka körsång i Svenska kyrkan, inom ramen för en rekonstitution av liturgin med förebilder från tidig lutherdom. Den nysakliga kyrkomusiksyn som kyrkosångsförbundet önskade realisera innebär en förstärkning av den tidigare tendensen att fördjupa musikens liturgiska karaktär, förstådd som en motsats till stilar och repertoar i det tidiga 1900-talets ännu romantiska kyrkomusik. Den generation av musiker, teologer och forskare som präglade kyrkomusiken från 1920-talet eftersträfvade dock ett tydligare brott med förblivande romantiska drag även i det liturgiska arbetet under biskop Uddo Ullmans ledning. En ny nivå av vetenskaplighet och en höjning av den konstnärliga medvetenheten inspirerade till kyrkosångsförbundets utveckling och körsångens utbredning som en allt vanligare del av gudstjänstlivet i Svenska kyrkan.

Förnyelsen från 1920-talet fick energi från en uppbrottsanda bort från upplysningen och den musik som utvecklats ur den. Samtidigt innebar kyrkokörernas intåg också en ny arena för lekfolkets delaktighet i församlingslivet. Musikvetenskaplig och liturgisk forskning har tidigare inte ägnat någon stor uppmärksamhet åt frågor som vad körsången betydde för sångarnas känsla av tillhörighet, upplevelse av liturgin och den kristna bildning som gavs genom körsången. Sångarna kom också sällan själva till tals i samtida debatter och andra historiska källor. Kyrkosångsförbundet kommer till i en tid då åtminstone större församlingar i Svenska kyrkan församlingar började bygga upp ett eget musikliv, med regelbundna musikandakter,

konserter och medel avsatta just för körer. Musik blev snabbt alltmer tillgängligt i samhället, inte minst genom radio och skivutgivning, samtidigt som folket erbjöds allt fler sammanhang att själva musicera i. Oavsett teologers och kyrkomusikers specifika liturgiska ideal erbjöd körverksamhet en ny möjlighet för såväl kvinnor som män att på frivillig basis engagera sig i kyrkan. Därmed stod även kyrkosångsrörelsen i någon mening som arvtagare till en medborgerlig anda framvuxen under det liberala 1800-talets föreningsstänkande inom musikliv och folkbildning.

Summary

The Initial Period of the Swedish Association for Church Choirs: Prehistory –Foundation – The first 25 years

Jonas Lundblad, Ph.D., Docent in Musicology, Organist
jonas.lundblad@musik.uu.se

1925 was a momentous year for choral singing in Sweden. Two major institutions were founded, with common aims of assembling and fostering a surge in the number of choirs around the country. Sveriges Körförbund gathered choirs of various kinds, whereas Sveriges Kyrkosångsförbund (The Swedish Association for Church Choirs) primarily served the purpose of supporting choirs within the Church of Sweden, the Lutheran state church. This study surveys the first 25 years of activities within the latter of the two choral organisations, a most expansive period in Swedish church music. The origins of Sveriges Kyrkosångsförbund is retraced both to an earlier phase of newly founded church choirs during the nineteenth century, as replacements for a previous use of pupils from the public education system, and a distinct movement from the 1890s towards a restitution of a richer liturgical and musical legacy within the Church of Sweden.

Sveriges Kyrkosångsförbund came to play an instrumental role in establishing a new aesthetic paradigm within Swedish church music. Leading church musicians, theologians and musicologists endorsed a strictly liturgical ideal, rooted in the German aesthetic of *Neue Sachlichkeit* and a distinct renewal movement within the German

Evangelical Church. A forceful momentum sprung from a sense of a distinct epochal break with lingering Romanticism, individualism and sentimentalism also in previous attempts towards liturgical restitution.

The study testifies to how the growth in church choirs within the Church of Sweden formed a novel arena for the participation of the laity, both male and female, in congregational and liturgical life. Even though predominant discourses within Sveriges Kyrkosångsförbund championed a rather exclusive orientation towards a kerygmatic function for music, the choirs who were formed also embodied broader ideals of popular education and community-building through the activity of communal singing.

Källor och litteratur

- Adell, Arthur och Knut Peters, 1924, *Evangelisk tidegård*. Stjärnorp och Hästholmen: utgivarna.
- Adell, Knut, 1928, "Hur många körsånger vid högmässan?". *Kyrkosångsförbundet*, nr. 5, s. [1]
- Allard, Fredrik Martin, 1924, "Vårt kyrkosångsarbete". *Kyrkosångsförbundet. Organ för Linköpings stifts kyrkosångsfrbund*, nr. 1, s. 6–7.
- Allard, Fredrik Martin, 1928, "Kyrkokörernas arbete". *Kyrkosångsförbundet*, december, s. 118–119.
- Anger, Håkan, 1984, *Festskrift Stockholms stifts kyrkosångsförbund 50 år, 1934–1984*. Stockholm: Stockholms stifts kyrkosångsförbund.
- Aulén, Gustaf, 1929, "Nya riktlinjer för arbetet inom Kyrkosångens vänner". *Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv*, nr. 4, s. 59–62.
- Bayreuther Rainer, 2010, "Die Situation der deutschen Kirchenmusik um 1933 zwischen Singbewegung und Musikwissenschaft". *Archiv für Musikwissenschaft* 67, s. 1–35.
- Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m., avgivet av 1942 års kyrkomusikerutredning*, 2 vol. Statens offentliga utredningar 1945:16 + 1946:50. Stockholm
- Bexell, Oloph, 1987, *Liturgins teologi hos U.L. Ullman*, diss. Stockholm: Almqvist och Wiksell.
- Blomberg Göran, 1986, "Liten och gammal - duger ingenting till": studier kring svensk orgelrörelse och det äldre svenska orgelbeståndet ca 1930–1980/83: En bakgrundsteckning: förutsättningar, teoribildning, ideal, värderingar, diss. Uppsala: Swedish Science Press.
- Forssman, Rolf, 1946, "Sveriges Kyrkosångsförbund". *Körsången i Sverige 1: Götaland*. Uppsala: Nyblom, s. 113–121.
- Blix, Frans, 1906, "Om orgelns användning vid gudstjänsten". *Kult och konst*, s. 184–202.

- Dillmar, Anders, 2001, "Dödshugget mot vår nationella tonkonst": Häfnertidens koralreform i historisk, etnomymnologisk och musikteologisk belysning, diss. Lund: Lunds universitet.
- Eeg-Olofsson, Leif, 1978, *Johan Dillner: Präst, musiker och mystiker*. Stockholm: Almqvist och Wiksell international.
- Fahlgren, Sune 2013, "Från blandad kör till lovsångsteam. Historiska och teologiska perspektiv på frikyrkliga sänggrupper". *Med skilda tungors ljud: körsång och gudstjänstspråk* = Årsbok för Svenskt Gudstjänstliv 88, s. 23–76.
- Forsberg, Birger, 2004, *Soli Deo gloria: Fyra seklers kyrkomusiker i Uppsala domkyrka*. Uppsala: Hallgren och Fallgren.
- Fransén, Natanael, 1920, *Sveriges musikkultur. Hembygdskörerna och kantorsfrågan: En principiell framställning*. Stockholm: A.-B. Magn. Bergvall.
- Fransén, Natanael, 1923, *Kyrkosång och folksång*. Lund: Gleerup.
- Fredlund, Erik, 1906, "Huru bör liturgens säng utföras, för att den skall motsvara sin uppgift i liturgien, och hvad bör hand därvid sjunga?". *Kult och Konst*, s. 206–219.
- Förhandlingarne vid Sällskapet Kyrkosångens vänner inom Svenska kyrkan första allm. förbundsfest i Linköping d. 11 och 12 maj 1898, 1899*. Gustaf Teodor Lundblad (red.). Skara: Pettersonska boktryckeriet.
- Geisler, Ursula, 2012, "Die kulturelle Konstruktion von Gesangsgemeinschaften. Fritz Jöde in Schweden". Detlef Altenburg och Rainer Bayreuther (red.) *Musik und kulturelle Identität. Bericht über den XIII. Internationalen Kongress der Gesellschaft für Musikforschung* 3. Freie Referate und Forschungsberichte, s. 641–646. Kassel: Bärenreiter-Verlag.
- Granér, Gabriel, 1946, "Sveriges körförbund – rikssammanslutning för blandad körsång". *Körsången i Sverige* 1: *Götaland* s. 70–112. Uppsala: Nybloms.
- Helander, Dick, 1939, *Den liturgiska utvecklingen i Sverige 1811–1894*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag.
- Hiemke, Sven, 2013, "Die Zeit der Umbrüche und "Bewegungen". Wolfgang Hochstein och Christoph Krummacher (red.) *Geschichte der Kirchenmusik, band 3: Das 19. und frühe 20. Jahrhundert. Historisches Bewusstsein und neue Aufbrüche* s. 231–245. Laaber: Laaber-Verlag.
- Håkanson, Ragnar, 2022, *Vi sjunger aldrig på sista versen: Den svenska kyrkokörens historia*. Visby: Wessman.
- Högberg, Per, 2013, *Orgelsång och psalmspel: Musikalisk gestaltning av församlingssång*, diss. Göteborg: Höskolan för scen och musik vid Göteborgs universitet.
- Jullander, Sverker, 2016, "De tempore: Kyrkomusikerns gestaltning av kyrkoåret i högmässan". *Perspektiv på kyrkans år* = Årsbok för Svenskt Gudstjänstliv 91, s. 111–141.
- Kyrkosångsförbundet. Organ för Linköpings stifts kyrkosångsförbund* [1924].
- Kyrkosångsförbundet. Organ för Sveriges Kyrkosångsförbund* [1925–1966].
- Körliv under 60 år: Sveriges Körförbund 1925–1985*. [Elisabeth Lill Hult (red.)] Stockholm: Sveriges Körförbund.
- Körsången i Sverige*, 3 bd., 1946–1947. Uppsala: Nyblom.
- Larsson, Anna, 2005, "Musikcirkelrörelsen 1930–1960: Om amatörmusicerande som folkbildning". *Svensk tidskrift för musikforskning* 87, s. 54–68.
- Larsson, Rolf, 2013, "Sjung till Herrens ära. Sveriges Kyrkosångsförbund i historiskt perspektiv". *Med skilda tungors ljud. Körsång och gudstjänstspråk* = Svenskt gudstjänstliv 88, s. 77–98.

- Lindberg, Boel 2016. "Att bidra till 'hertats och böjelseernas förädling': Musicerande sällskap i svenska städer 1790–1860". *Musikaliska sällskapet i Visby 200 år*, s. 90–120. Visby: Musikaliska sällskapet.
- Lindström Larsson, Ann-Christin, 2016, *Sjung i kyrkan. Kyrkosångsfester under 90 år*. [Knivsta]: Sveriges Kyrkosångsförbund.
- Lundblad, Gustaf Teodor, 1904. "Huru sällskapet "Kyrkosångens vänner" uppkom och bildades". *Kyrkosången. Sällskapet Kyrkosångens Vänner årskrift* 6, s. 7–13.
- Lundblad, Jonas, 2022, "The 'Lutheran Style'. Aesthetics, Theology and Politics in Oskar Söhhngen's Writings". Mattias Lundberg, Maria Schildt och Jonas Lundblad (red.) *Lutheran Music Culture: Ideals and Practices*, s. 239–282. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Martling, Carl Henrik, 1992, *Svensk liturgihistoria*. Stockholm: Verbum.
- Moberg, Carl-Allan, 1932, *Kyrkomusikens historia*. Stockholm: Diakonistyrelsen.
- Moberg, Carl-Allan, 1933, "Vad mena vi med kyrklig stil? En diskussionsinledning". *Kyrkosångsförbundet* 8, nr. 3, s. 42–43, nr. 4, s. 53–54, 59.
- Morén, John, 1915, *Kritiken af förslaget till kyrkomusikaliska bilagor*. Stockholm.
- Musica sacra: Körsånger för kyrkan och skolan*, 1915. Herman Palm, Oscar Sandberg, Harald Fryklöf och Albert Hellerström (red.). Stockholm: Centraltryckeriet.
- Musiken i Sverige 3: Den nationella identiteten 1810–1920*, 1992. Leif Jonsson och Martin Tegen (red.). Stockholm: Fischer.
- Mörck, Erkki, 2009, "Psalm 1, ett vers": *Kyrkomusik i Lunds stift under 1900-talet, del II*, Årsbok för Stiftshistoriska sällskapet i Lunds stift. Lund: Arcus.
- Norén, Richard, 1893, *Reformationsvesper eller på gammalluthersk grund liturgiskt-musikaliskt utarbetad*. Stockholm: Carlsons.
- Nylander, Erik, 2008, "Ungdomens segrande tro – Unison sång som social och kultiverande folkhögskolepraktik". Umeå universitet: Sociologiska institutionen.
- Olson, Daniel, 1933, "Vad mena vi med kyrklig stil?". *Kyrkosångsförbundet* nr. 8, s. 109–111.
- Peters, Knut, 1925, "En oeftergivlig fordran på kyrkosångsrörelsen". *Kyrkosångsförbundet* nr. 2, s. 6–7.
- Peterson-Berger, Wilhelm 1951, *Från utsiktstornet*. Östersund: AB Wisénska bokhandeln.
- Petition till konungen med anledning af ifrågasatt auktorisering af de kyrkliga hymnerna*, 1913. Fredrik Hjort [et al.]. Göteborg: Josef Bergendahls tryckeri.
- Ryner, Birgitta, 2004, *Vad ska vi sjunga? En musikpedagogisk diskurs om tiden mellan två världskrig*, diss., Stockholm: KMH-förlaget.
- Sahlin, Ingvar, 1975, "Sveriges Kyrkosångsförbund 50 år". *Svensk kyrkomusik 1925–1975: utgiven till RISK:s förbundsstämma 1975 med anledning av SKSF:s 50-åriga verksamhet*, s. 13–44. Stockholm: Riksförbundet svensk kyrkomusik.
- Sjöberg, Svante, 1927, "Kyrkokören". *Tidskrift för kyrkomusik och svensk gudstjänstliv* 2, s. 81–86.
- Sundelin, Torsten, 1946, *Norrländskt musikliv*. Uppsala: Almqvist och Wiksell.
- Svensk koralbok i reviderad rytmisk form jämte korta notiser om melodiernas ursprung, ålder och förekomst m.m. på uppdrag af sällskapet "Kyrkosångens vänner" centralkommitté under sakkunnig medverkan utgifven*, 2. uppl, 1903. Gustaf Teodor Lundblad (red.). Lund: Gleerup.

- Tegen, Martin, 1955, *Musiklivet i Stockholm 1890–1910*, diss. Monografier utgivna av Stockholms kommunalförvaltning 17. Stockholm: Ivar Hæggströms boktryckeri.
- Törnqvist Andersson, Gunnel, 1970, ”Den kyrkliga hymnen för blandad kör a cappella i 1930-talets Sverige: Kyrkosångsförbundet och en ’ny saklighet’”. Uppsala: [Uppsala universitet].
- Ullman, Uddo Lechard, 1885, *Evangelisk-luthersk liturgik: Med särskild hänsyn till den svenska kyrkans förhållanden* 1. Lund: Gleerup.
- Ullman, Uddo Lechard, 1898, *Föredrag vid öppnandet af ”Kyrkosångens vänners” första allmänna möte i Linköping den 11 och 12 maj 1898*. Skara: Pettersonska boktryckeriet.
- Ullman, Uddo Lechard, 1901, *Inledningsföredrag vid öppnandet af Kyrkosångens vänners andra förbundsfest i Västerås d. 5 Juni 1901*. Skara: Pettersonska boktryckeriets efterträdare.
- Ullman, Uddo Lechard, 1906, ”Den nationella och kyrkliga sången vid seminarierna”. *Kult och konst*, s. 39–47.
- Ullman, Uddo Lechard och John Morén, 1914a, *Förslag till hymnarium för Svenska kyrkan*, 2 bd. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelse.
- Ullman, Uddo Lechard och John Morén, 1914b, *Förslag till missale för Svenska kyrkan*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelse.
- Ullman, Uddo Lechard och John Morén, 1914c, *Förslag till vesperale för Svenska kyrkan*, 2 bd. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelse.
- Valda koraler i gammalrytmisk form: med ledning af de yppersta källor och på grundvalen af Aristoxenos teori för musikalisk rytm i enkel fyrstämmig orgelsats*, 2 bd., 1892–1895. Richard Norén och John Morén (red.). Stockholm: Carlson.
- Waldenby, Michael, 2005, *Människor, myter och musik: Senromantikens inflytande på kyrkomusikens utveckling i Stockholm under 1900-talet*. Stockholm: Verbum.
- Weman, Gunnar, 2015, *Henry Weman: Domkyrkoorganist och körledare i kyrkomusikaliskt spänningsfält*. Skellefteå: Artos.
- Åhlén, David, 1951, ”Kyrkosångsrörelsen”. David Åhlén, Ernst Andrén och Sten Carlsson (red.), *Sveriges allmänna organist- och kantorsförening: minnesskrift 1901–1951*, s. 160–184. Uppsala: Almqvist och Wiksell.
- Åhlén, David [1970], *En kyrkomusikers minnen*. [Stockholm: ej förlag].

Kyrkosångsväckelse!

Kyrkomusikalisk och teologisk utveckling i Svenska kyrkan 1925–1970

TERESIA DERLÉN

Nittonhundratalet beskrivs ofta som en tid av nattvardsväckelse i Svenska kyrkan. Men minst lika tydligt är att det pågått en kyrkosångsväckelse. Det kan idag verka självklart med kyrkokörer, att församlingen sjunger med i den liturgiska musiken, och att psalmskatten ständigt uppdateras. Beskrivningar av Svenska kyrkan från början av 1900-talet visar dock att ett helt annat gudstjänstliv var normen. De har en ton av desperation. Till exempel skrev kyrkoherden Fredrik Martin Allard 1925: ”Kantorn eller organisten och liturgen äro såsom ett par sångfåglar, som kvittra mot varandra i var sin ända av den stora, tysta kyrkan.”¹ Gustaf Aulén bekräftade bilden av nittonhundratalet som en förändringstid för musiklivet i kyrkan, även om han betonade förändringsarbetet mer än problemen. År 1932 kommenterade han saken i kyrkomötet:

Vi leva i en kyrkomusikaliskt sett synnerligen livaktig period. Det är intet överord, om jag säger att vi sedan reformationens dagar aldrig någonsin i svenska kyrkans historia upplevat en tillnärmelsevis så livaktig kyrkomusikalisk period, som vi gjort sedan ett trettio-tal år. Det är ingen tillfällighet, att en sådan livaktighet nu gjort sig gällande. Det ligger en lång tid av vanvård av kyrkomusikens ädla skatter bakom nutiden.²

1 *Kyrkosångsförbundet* 1925:4, s. 9. Allard skulle tjäna som ordförande i Kyrkosångsförbundet 1927–1937.

2 *Allmänna kyrkomötets protokoll* 1932 Nr 6, s. 4.

Under ett knappt halvsekel hade musikens roll och körlivet genomgått stora förändringar och blivit en central del i gudstjänstlivet.

Bakgrund

Sveriges kyrkosångsförbund grundades i denna livaktiga period och medlemmarna var drivande i arbetet med att få en sjungande kyrka. Dess periodika visar på ett starkt engagemang för den liturgiska musiken, psalmsången och körlivet. Tidskriften *Kyrkosångsförbundet* kommer att utgöra huvudkällan till denna artikel. Periodvis har den utgivits tillsammans med *Kyrkomusikernas tidning*.

Hela Svenska kyrkans struktur och kontext omdanades från 1800-talet till 1900-talet. Det skedde både i takt och i otakt med urbanisering, kommunreformer, väckelserörelser och industrialisering. Kyrkohistorikern Erik Sidenvall skriver om lekmannarörelsen som växte fram under 1900-talet som ett uttryck för påverkan från förenings Sverige. Sidenvall beskriver en framväxande hybridmodell av Svenska kyrkan, med en statlig, byråkratisk och demokratisk gren som samverkar med en ideell föreningsbaserad gren.³ Körlivet blev integrerat i denna hybridmodells utveckling, med kyrkomusiker som alltmer blev en del av den byråkratiska kyrkan med växande medarbetarlag och körer som kom att utgöra en betydande frivilliginsats i Svenska kyrkan.

Sekulariseringsprocessen har också präglat Svenska kyrkan under det långa 1900-talet. Fredrik Modéus skriver om den paradox som uppstått genom sekulariseringen att Svenska kyrkan har en hög tillhörighetsgrad (jämfört med t.ex. politiska partier), men en låg aktivitetsgrad. Han hänvisar till religionssociologen Anders Bäckströms uttryck för svenskars tilltro till att tillhöra som ”believing in belonging”. Modéus menar att två företeelser är viktiga för svenskars kyrkotillhörighet: kyrkobyggnaden och de kyrkliga handlingarna. Kyrkorummet utgör en både emotionell och symbolisk garant för den öppna folkkyrkan, för orten och traditionen. De kyrkliga handlingarna bildar ett raster i en livslång relation med kyrkan där personliga livsförändringar och relationer kan bearbetas. Dessa guds-

³ Sidenvall 2022.

tjänster är, enligt Modéus, viktiga kontaktytor, även om de sker sporadiskt.⁴

Det växande körlivet i Svenska kyrkan bildar en historisk utveckling som är intressant att studera i ljuset av sekulariseringsprocessen och den låga aktivitetsgraden i Svenska kyrkan. Å ena sidan skulle körengagemanget kunna borga för tillhörighet med vilja till engagemang. Å andra sidan skulle det kunna leda till en sekularisering inifrån, där musikvalet mer handlar om att skapa delaktighet för körmedlemmarna än att tänka på teologin som musiken förmedlar. Men sekulariseringen gav också argument i diskussioner om ”kyrkligt värdig musik”, exempelvis under 1960-talet. För vissa debattörer innebar sekulariseringen att Svenska kyrkan borde öka tillgängligheten med igenkännbar populärmusik. För andra gjorde sekulariseringen att det blev än viktigare att kyrkomusiken särskildes från annan musik, så att kyrkans budskap inte riskerade att urvattnas genom användning av populärmusiken. Artikeln kommer ge exempel som visar att det var ett ämne som väckte starka känslor.

Körlivet i Svenska kyrkan kan också ses mot bakgrund av frikyrkorörelsernas aktiva körverksamhet. Sune Fahlgren har tecknat historien om frikyrkornas kör- och musikliv. Han beskriver sången som något som både förenar och splittrar. Med baptiströrelsens fria gudstjänstordning blev sången desto viktigare. En tillkomst av många sångböcker från slutet av 1800-talet vittnar om brytningar i frikyrkorörelsen, samt om betydelsen av att församlingens förkunnelse också rymdes i en egen sångbok. Samtidigt visar Svenska baptistsamfundet och Örebromissionens gemensamma sångbok *Psalm och Sång* från 1966 på döparsamfundens ökade fokus på samhörighet under 1900-talet.⁵ Den första baptistkören bildades redan 1856 i Medelpad, och vid sekelskiftet hade baptistsamfundet ett femtiotal körer.

En motsvarande bredare rörelse mot nya körer inom Svenska kyrkan tog inte fart förrän på 1890-talet. Ibland går frikyrkornas utveckling före Svenska kyrkan, som med den tidiga förekomsten av blandade körer och kvinnliga körledare. Ibland blir dess utveckling

⁴ Modéus 2015, s. 54–61.

⁵ Fahlgren 2015, s. 31–35.

en motpol, som i det faktum att de frikyrkliga körerna organiserade sig som föreningar i större utsträckning.⁶ I sin beskrivning av utvecklingen under 1800- och 1900-talen påtalar Sidenvall Svenska kyrkans motvilja till inomkyrkliga föreningar, i stil med frikyrkornas föreningsbildningar. Motviljan hade sin grund i synen på statskyrkan, som man menade hade ett ansvar för hela svenska folket och för samhällets tillstånd. Ämbetet blev en garant för den pastoral omsorgen och den demokratiska folkkyrkan en ”motvikt” mot de fria medlemskyrkorna. De ideella fick bli stöttepelare till församlingsprästen i denna kyrkoorganisation, men med liten egen agens.⁷ Samtidigt inspirerade som sagt de frikyrkliga körerna körverksamheten i Svenska kyrkan och därmed statskyrkans största frivilligorganisation.

Syftet med den här artikeln är att teckna utvecklingen av kyrkosångsväckelsen i Svenska kyrkan och ge exempel i gudstjänstlivets förändring och de debatter som fördes parallellt. Huvudfrågan är kyrkosången i dess teologiska och kyrkopolitiska kontext inom Svenska kyrkan under tiden 1920–1970. Från denna huvudfråga följer ett intresse att undersöka: 1) vilka musikaliska och liturgiska frågor som aktualiserades av förbundets drivande personligheter; 2) vilken kyrkosyn som går att läsa fram i Sveriges Kyrkosångförbunds interna diskussioner; samt 3) hur körsång och kyrkomusik omtalades i Svenska kyrkans teologiska och offentliga samtal under 1900-talets första hälft.

Artikeln är uppdelad i tre avsnitt som tar upp återkommande frågeställningar i kyrkosångsförbundets tidskriftsutgivning: 1) vilket uppdrag har kören i gudstjänsten; 2) vad är kyrkomusik; och 3) var är körens plats i kyrkorummet? Dessa kan i förstane låta som praktiska frågor, men i diskussionerna gavs de också en ecklesiologisk betydelse. Vad gäller körens roll tangeras frågan om församlingens subjekt, d.v.s. i vilken mening har präst och församling agens i gudstjänstlivet. Det andra avsnittet om kyrkomusik undersöker musikens möjligheter att vara gudstjänstbärande i en evangelisk-luthersk kyrka. Slutligen behandlas frågan om ”körens plats i kyrkorummet” som gett liv åt en debatt om gudstjänstens centrum. Den frågans relevans

⁶ Fahlgren 2013, s. 36.

⁷ Sidenvall 2022, s. 75–96.

blev särskilt påtaglig under den intensiva period av nybyggnation av kyrkor som började under 1950-talet.

I bakgrunden till dessa kyrkomusikaliska frågor märks en kyrkopolitisk dragkamp, dels den mellan statskyrka och folkkyrka, dels rädslan för högkyrklighet och Rom å ena sidan och frikyrkligheten å andra sidan.⁸ Denna dragkamp hörs som en grundton i de diskussioner som förs i kyrkosångsförbundets tidskrifter. Kyrkokörens frivilliga medlemmar och kyrkomusikerna utmanade statskyrkans hierarki, medan ett par av kyrkosångsförbundets ledande personligheter, Arthur Adell och Knut Peters misstänkliggjordes, eftersom tidegården – det vill säga något som uppfattades som förreformatoriskt och främmande – var ett signifikant inslag i deras förnyelsesträvan.

I en historisk och teologisk analys om kyrkosångsväckelsen i Svenska kyrkan 1920–1970 är det alltså centralt att studera de övergripande debatter som förekom inom Sveriges Kyrkosångsförbund. De kommer att utgöra fokus i de följande avsnitten om körens roll, om kyrkomusikens beskaffenhet, och slutligen om körens plats i kyrkorummet.

Kören som liturgisk agent

Kyrkligt aktiva i Svenska kyrkan har under 1900-talet levt i en tid präglad av stora förändringar av kyrkomusiken. Antalet registrerade körsångare gick från cirka 7 000 år 1928 till att vid millenieskiftet 2000 räknas till cirka 80 000, enligt kyrkosångsförbundets annaler. Det var en kyrkosångsväckelse som förbundet självt var med att gestalta och leda.

För den historiska bakgrunden och tidiga utvecklingen av kyrkosångsförbundet vill jag hänvisa till artikeln ”Sveriges Kyrkosångsförbunds första tid” i denna skrift. Rolf Larsson skrev också om dess historia i *Svenskt Gudstjänstliv* 2013. Ur förhistorien är det värt att nämna Kyrkosångens Vänner (KSV) i Skara stift på 1800-talet, då några präster

8 För mer om ungkyrkorörelsens idé om folkkyrka vs. statskyrka av myndighetskaraktär, se Thurffjell 2016, s. 58–61. Se vidare M. Eckerdal 2018, s. 112–114 för mer om folkkyrka vs. statskyrka, samt exempel där biskopen Yngve Brilioth anklagades för att ha en dold högkyrklig och papistisk agenda.

samlades för att sjunga tillsammans med målet att stärka psalmsången, aktualisera körsång och utveckla den liturgiska sångens ställning i gudstjänsten. Dess stadgar från 1893 formulerade detta mål så här:

[K]yrkosångens höjande och utveckling i trenne historiskt givna arter, nämligen liturgisk växelsång, koralsång och körsång efter den av den äldre lutherska kyrkan givna normen, allt i syfte att i evangelisk-luthersk anda höja församlingarnas gudstjänstliga liv.⁹

Åtskilligt gjordes också för att öka förutsättningarna för en förnyelse av kyrkosången i gudstjänsten. Körsångens betydelse togs upp på Allmänna kyrkomötet 1888, med förslag att inkorporera körsång i liturgin. År 1897 kom *Musiken till den svenska mässan* med ordinarie-sånger i körsättning. 1914 års *Missale* rymde även några introitus. Knut Peters och Arthur Adell utgav *Evangelisk tidegård* år 1924. Det skulle dock dröja länge innan körsång blev en självklar del i liturgin och särskilt då den blandade kören. Det var först på 1920-talet som den blandade kyrkokören blivit så pass vanlig att den kunde ses som en nationell företeelse.¹⁰

Den blandade kyrkokören innebar en stor förändring för kvinnors aktiva medverkan i gudstjänsten. Vid sekelskiftet fanns ännu endast ett mindre antal kvinnor med tjänster som kyrkomusiker. Organisten Elfrida Andrée och hennes familj låg bakom den lagändring från 1861 som öppnade för att kvinnor skulle kunna erhålla organisttjänster. 1867 blev hon själv den första kvinnliga domkyrkoorganisten i Sverige, med tjänst i Göteborg.¹¹ Kvinnor tilläts enligt lag söka kantorstjänst från år 1905, vilket ofta kombinerades med tjänst som folkskollärarinnor. Det innebar en ledningsfunktion eftersom denna typ av tjänst hade som uttalad uppgift att leda församlingssången.¹²

I Göteborgs domkyrka skulle Andrée från denna tid och till sin död 1929 leda musiken tillsammans med sin systerdotter Elsa Stenhammar, som fick ansvaret för körarbetet. Här fanns både en blan-

9 Larsson 2013, s. 77–78; Ingvar Sahlin 1975, s. 13–44.

10 Larsson 2013, s. 79

11 Öhrström ”Elfrida Andrée”.

12 För bakgrunden till lagen, se Thulin 1919, s. 10.

dad kyrkokör och en större koralkör med flickröster.¹³ I Stockholm tjänstgjorde tonsättaren Sara Wennerberg-Reuter som organist i Sofia kyrka 1906–1946. Hon var en av få kvinnliga organister i staden under sin livstid och hennes verksamhet visar på svårigheter vid denna tid att få fullt erkännande som kvinnlig tonsättare och musiker.¹⁴

Fram till dess att de första kvinnorna prästvigdes 10 april 1960 hördes knappt den kvinnliga rösten i gudstjänsten förutom i musiken. Det tål att tänka på det offentliga kvinnliga uppdraget i kyrkorummet som ordningar med kvinnliga organister, kantorer, blandade körer och enstaka flickkörer innebar, även om kören och kyrkomusikern som regel var gömda och osynliga på orgelläktaren.

Arbetet med att stärka körens roll i gudstjänsten skedde inte utan ifrågasättanden. På Allmänna kyrkomötet 1932 såg kontraktsprosten Gunnar Ekström körens inslag som en konkurrent till församlingen och dess delaktighet:

Nu har det blivit alltmer vanligt – exemplet kommer antagligen från Stockholm som så många andra exempel – att det skall vara kör och körsång under julottan. Jag vill instämma med beredningsutskottet i dess betonande av vikten att kören icke införes på sådana punkter i gudstjänsten, där församlingen av ålder varit aktiv – och därtill, vid julottan, en fulltalig församling.¹⁵

Det var en oro som delades av beredningsutskottet för liturgi och kyrkomusik. Vid samma kyrkomöte diskuterade man att skapa ett kyrkomusikaliskt råd. Gustaf Aulén menade att ett sådant råd borde ledas av två principer, att undvika detaljreglering och att skapa rörelsefrihet, men samtidigt se till att ordning och reda upprätthölls. Det var av nöden, ansåg han, både för att Sveriges avlånga land rymde många musiktraditioner och för att "[d]et under inga förhållanden [kunde] vara tal om att kyrkomusiken skulle så att säga få växa vilt."¹⁶

13 Öhrström 1999, s. 367–368.

14 Om Wennerberg-Reuter, se Waldenby 2005, s. 65–85, samt Fronczak "Sara Margareta Eugenia Eufrosyne Wennerberg-Reuter".

15 *Allmänna kyrkomötets protokoll* 1932 Nr 6, s. 5

16 *Allmänna kyrkomötets protokoll* 1932 Nr 6, s. 4.

Aulén förordade att tillsätta ett kyrkomusikaliskt råd, eftersom han menade att det låg en förändringens vind över 1900-talet. År 1961 synes också gudstjänstens musikliv ha fått en helt annan ställning, och kyrkokören likaså. Då rapporterades om den nyrenoverade domkyrkan i Västerås, där en ny orgel hade byggts i nära anslutning till koret. Kören hade också fått en egen plats mellan den nya orgeln och huvudaltaret i öster.

Återinvigningen av Västerås domkyrka skedde Marie Bebådelsedag. [...] Kyrkan har omdanats ganska väsentligt. [...] Kören har fått speciellt inredda bänkplatser i koret, med stora ordentligt tilltagna 'notställ' och förvaringsplatser för de liturgiska böckerna m. m. I anslutning till körplatsen, men närmare församlingen i norra sidoskeppet, ligger nya orgelläktaren med sin orgel (s. k. kororgeln). [...] Här i främre delen av domen, där också församlingens fasta bänkplatser är placerade, blir sålunda centrum för det liturgiska och musikaliska i gudstjänsten.¹⁷

Anders Ekenberg menar att kyrkosångsrörelsen verkat för att kören skall samverka med den gudstjänstfirande församlingen, som ett stöd i psalmsång och med enskilda körsånger fördjupa gudstjänstupplevelsen. Han menar vidare att det i kyrkosången finns en balansgång mellan gudstjänstmusik som övergår i "heligt skådespel" och kyrkokörer vars huvudsakliga uppgift är att vara försångare.¹⁸

Den här diskussionen togs upp redan i kyrkosångsförbundets första tid. I januari 1925 formulerar komministern Knut Peters en oro över att rörelsen ska kunna utvecklas till en mer "estetisk-kulturell rörelse" och lägger fram sin tes att kyrkokören primärt erbjuder ett utbildningstillfälle. Rörelsens själva uppgift var att se till att varje församling hade en kyrkokör och att i dessa "fostra sångarne till *kristna* människor, som *förstå* och *bruka* de rikedomar, som Gud givit dem".¹⁹

Inte minst genom Peters och Adells engagemang gavs tidegården mycket uppmärksamhet under kyrkosångsförbundets allra första tid.

¹⁷ *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 27 1961:9, s. 122.

¹⁸ Ekenberg 1984, s. 85–86.

¹⁹ *Kyrkosångsförbundet* 1925:1, s 6–7.

Det första numret av *Kyrkosångsförbundet* från januari 1925, som då utgjorde organ för Linköpings stifts kyrkosångsförbund, ger en kort instruktion om hur man sjunger tidebönen. Detta sker inför en kyrkosångsafton som är planerad i Norrköping. Det är en mycket grundläggande introduktion, med förklaring av vad förkortningarna V (= Versus) och R (=Responsum) betyder, samt kring vem som sjunger vad.²⁰ Denna undervisningsiver är ett stadigt tema i tidskriften. Huvudämnet är den lutherska kyrkans musikaliska arv, med rötterna i reformationen, men också med ett längre tidsperspektiv, som med tidegården. Körmedlemmarna framstår här som förtruppen i att återerövra något man upplevde hade gått förlorat. I aprilnumret från 1925 omtalades reformationstiden som en guldåder av kyrkomusik, liturgi och församlingssång. Man kopplade ihop Luthers och reformatorenas psalmer med den lutherska kyrkans landvinningar och manade alla att gräva i den evangeliska kyrkans musikskatter, så att de kunde erövrast.²¹

Kören har en utarbetad uppgift redan i rörelsens första år. Det är i kyrkokören som den lutherska kyrkans musikaliska arv kan traderas. Kören fostrar i sin tur församlingen i ordinariesången, psalmsången och gudstjänstens andakt. Rikskyrkosångshögtiderna som genomfördes fylldes också med föredrag, gudstjänster och tidegårdsbön. I Linköping år 1927 föreläste Yngve Brilioth, då professor i Åbo, om det nya handboksförslaget, samt om liturgins historia och anda. Han menade att de landvinningar som då hade gjorts i liturghistoria borde bli allmänt kända. Först då kunde gudstjänsten reformeras.²² År 1931 skrev organisten och musikvetaren Birger Anrep-Nordin en anmodan att lära ”ungdomen känna gammal svensk kyrkosång”. Han menade att den enkla sången i tidegården öppnade för ett rikare gudstjänstliv än vad bara Ordet och predikan kunde göra.²³

Genomgående i tidskriften var utrymme vikt för undervisande artiklar. Under de första decennierna handlade undervisningen främst om reformationens gudstjänstmusik och -sång, samt om lutherska musiker som Heinrich Schütz och J. S. Bach. En recension från 1961,

²⁰ *Kyrkosångsförbundet* 1925:1, s. 5.

²¹ *Kyrkosångsförbundet* 1925:4, s. 9–14.

²² *Kyrkosångsförbundet* 1928:6/7, s. 76.

²³ *Kyrkosångsförbundet* 1931:5/6, s. 45–48.

av Jan Håkan Åberg om Auléns *Högmässans förnyelse*, tar återigen upp undervisningsandan om reformationens musikliv och liturgi. Recensionen användes för att betona att alternimsången hade en autentisk roll i den evangelisk-lutherska gudstjänsten, med hänvisning till Laurentius Petri och Johannes Bureus.²⁴ Kyrkosångsrörelsen verkar ha använt sina medlemmar som ett sätt att förmå Svenska kyrkan att reformera sin gudstjänsttradition genom att undervisa dem om kyrkomusiken under reformationens första århundraden.

En annan viktig roll för kören var att medverka till att inte enbart gudstjänstformen reformerades, utan även själva gudstjänstfirandet. Kyrkoherden P. H. Ydström skrev 1925 om sin erfarenhet av att 35 år tidigare ha bildat en liten kör i en kyrka, där aktiviteten bland de få gudstjänstdeltagarna var svag. "[K]yrkbänkarna [voro] ganska glest besatta, och kyrkosången var praktiskt taget död."²⁵ Men förändringen kom med kören. Ydström poängterade i sin artikel att körens huvuduppgift är att lära församlingen att sjunga bättre, och att de har denna uppgift tillsammans med kyrkomusikerna. Enligt hans erfarenhet var det kören som gjorde att den gudstjänstfirande församlingen, som vuxit i antal, nu sjöng med kraft också när kören inte var med: "högt över det lilla kyrkvalvet upp till Guds helighets tron."²⁶ Ydström gav kören en särskild uppgift utöver församlingens, jämte organist och kantor.

Svenska kyrkans ecklesiologi utvecklades under 1900-talets första hälft till att gradvis inkorporera gudstjänstlivet som ett särskilt uttryck för att vara kyrka. Lars Eckerdal beskriver liturgin och gudstjänsten som en verksamhet bland andra i kyrkan fram till 1950-talet, medan det därefter blir "den ort där kyrkan manifesteras."²⁷ Nuvarande kyrkoordning uttrycker att "Gudstjänstlivet är kyrkolivets centrum, där församlingen möter Gud i Ordet och sakramenten."²⁸ Den här förändringen kan skönjas hos Brilioth och Einar Billing som båda betonar ledet kyrka i begreppet "folkkyrka", att kyrkans

²⁴ *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 27 1961:17, s. 232–233.

²⁵ *Kyrkosångsförbundet* 1925:4 s. 18–19.

²⁶ *Kyrkosångsförbundet* 1925:4 s. 18–19.

²⁷ Lars Eckerdal 1982, s. 42.

²⁸ KO 2020, inledning till sjuttonde kapitlet, om gudstjänstliv, s. 70.

väsen är ett sakramentalt liv, samt att hon är ett Guds verktyg för den förekommande nåden.²⁹

Den förändring i gudstjänstlivet som genererades av körsången verkar här ha gått hand i hand med reflektionen om teologi och kyrkosyn. Brilioth, som hade erfarenheter från den engelska kyrkligheten, lär ha sett kören som en naturlig del av gudstjänstlivet och den gudstjänstfirande församlingen. Frågan är hur väl Brilioths och Billings uppfattning om gudstjänstens väsen stämmer överens med den gudstjänstsyn som framträder bland kyrkosångsförbundets representanter. Körlivet framstår som en katalysator för ett förändrat gudstjänstliv i Svenska kyrkan. Genom den utbildningsinsats som genomfördes via förbundet, och med dess delaktighet i gudstjänstlivet, förverkligades en gudtjänstreform i praktiken. När en större grupp människor började känna delaktighet i gudstjänsten kunde detta också bli en skola för nya impulser och idéer. Detta kommer bli tydligare när vi nu går vidare med kyrkomusiken och därefter kyrkobyggnaden.

Kyrkomusiken

I en genomgång av *Allmänna kyrkomötets protokoll* är det frapperande hur lite diskussion som ägnas åt kyrkomusiken. Utöver diskussioner om behovet av nya psalmböcker eller uppdatering av handböckernas musik, och en viss oro att kyrkokören skulle konkurrera ut församlingssången, har jag inte funnit någon särskild diskussion om musikens teologiska värde. Det är särskilt intressant eftersom – som vi kommer se – ämnet ”kyrkligt värdig musik” var en stor fråga i kyrkomusikaliska kretsar. Jag skulle vilja påstå att kyrkomötet såg musiken som praxis snarare än teologi. Så länge som kyrkohandboken gav riktlinjer för kyrkomusikens inslag i gudstjänsten behövdes ingen vidare diskussion. Kyrkomusiken gavs teologiska ramar och var en del av den ecklesiologiska utvecklingen och det var nog. Ett exempel på detta finns vid 1927 års kyrkomöte, då körsången hade plats i programmet men där kyrkosångsförbundet inte gavs plats att

²⁹ Maria Eckerdal 2018, s. 112–113.

bereda och ha inflytande. Ett annat exempel är från 1935 då läraren Erik Rönell föreslog att alla lovpsalmer borde få en egen sektion i psalmboken. Förslaget ledde inte till någon diskussion utan hänvisades till de psalmbokssakkunniga.³⁰

Det betyder inte att gudstjänsten inte förändrades. En av de stora förändringarna mellan handboken 1917 och 1942 var att nattvardsgudstjänstens ställnings stärktes. I 1942 års kyrkohandbok (HB 1942) stod ”Högmässa med nattvard” först, medan innehållsförteckningen i handboken från 1917 (HB 1917) inte ens nämnde nattvardsgudstjänsten. Den tidigare handboken upptog istället helgdagens gudstjänster i den ordning de föll under dagen: ottesången, högmässogudstjänsten, och aftonsången. Högmässogudstjänsten hade förvisso en alternativ ordning för nattvard, men mässan lyftes inte fram som en av helgdagens gudstjänster. I HB 1942 justerades nattvardebönen så att Sanctus återigen hamnade efter prefationen, enligt medeltida ordning, och så att instiftelseorden föregicks av en bön med epikles.

Brilioth var en av dem som gjorde förarbetet och argumenterade för förändringarna i 1942 års kyrkohandbok. Hans hand märks kanske särskilt i utformningen av nattvardsordningen, där man kan se influenser från det engelska kyrkolivet och hans intresse för den stora kyrkliga traditionen. Det var också sådana förändringar som orsakade oro för att Svenska kyrkans gudstjänster gick mot Rom.³¹ Av intresse för den här artikeln är att körens medverkan 1942 förutsattes i gudstjänsten med större självklarhet, i introitus, i högtidsdagarnas Laudamus och med sång före predikan (istället för en psalm).

Engagemanget för kyrkomusiken hade på många sätt gått hand i hand med intresset för liturgins förnyelse, men parallellt. Kyrkomusikens form och innehåll var också föremål för livaktiga diskussioner i *Kyrkosångsförbundet* och andra kyrkomusikaliska tidskrifter.

Vilken musik hör hemma i kyrkan? I de diskussioner som fördes märks en dragkamp mellan musik som konstmusik och som gudstjänstbärare. Diskussionerna om musiken visar också på den reformationsiver som fanns. Ständigt betonades betydelsen av ett

³⁰ Lenhammar 1977, s. 74, 121.

³¹ Se vidare Maria Eckerdal 2016.

liturgiskt lärande, men också längtan till källorna för vad man menade var den sanna lutherska musiktraditionen. Schütz och Bach "återupptäcktes" och körens gudstjänstbärande uppgift beskrevs som ursprunglig i lutherskt kyrkoliv. Man eftersträvade en gudstjänstform där musiken var självklar.

Redan under kyrkosångsförbundets första tid artikulerade Knut Peters sin oro för att rörelsen skulle bli en förening för konstmusik, där det religiösa hamnade på undantag.³² Om kyrkokören skulle utgöra en bärande del av gudstjänsten, då blev också debatten om vad som var lämplig musik desto angelägnare. Men vilken musik är lämpad för kyrkan? Det var en fråga som inte avstannade, utan snarare tog fart när kyrkomusikerna hade organiserat sig och kyrkokörerna hade stärkt sin ställning i gudstjänsten.

Musikdirektören Lars Modin i Arnäsvall diskuterade år 1951 1942 års handbok och dess anvisning om att endast "kyrkligt värdig musik" borde användas under kyrkliga handlingar. Han problematiserade detta i förhållande till det intresse som fanns för att göra gudstjänsterna personliga, speciellt genom musikvalen. Artikeln ger uttryck för en känsla av underliggande konflikt i yrkesutövningen när han söker definiera vad "kyrkligt värdig musik" innebär. I slutändan landade han i en snäv definition.

Enligt Modin bestäms det kyrkomusikaliska värdet av ett musikstycke av i vilken grad det kan stämma sinnet till andakt och leda tankarna in på ceremonins kyrkliga innebörd. "Även om Brudmarsch ur *Lohengrin* 'gör sig' aldrig så bra på ett bröllop, kvarstår det faktum att Wagner inte har komponerat detta stycke som kyrkomusik."³³ Modin menade alltså att det är kompositörens intention om musiken som avgör dess kyrkliga värde. Han påtalade att gudstjänsterna inte är underhållning och att kyrkomusikerna skall vara måna om att inte underblåsa en sådan inställning, utan snarare komma med alternativ.³⁴

Modin stod dock inte oemotsagd. I nästföljande nummer skrev kantorn Mats Herlin: "[k]an man inte fastslå, att all musik, som är skriven i ärligt uppsåt att förmedla ett budskap av religiös karaktär,

³² *Kyrkosångsförbundet* 1925:1, s. 5.

³³ *Kyrkomusikernas tidning* 17 1951:14, s. 110.

³⁴ *Kyrkomusikernas tidning* 17 1951:14, s. 110.

är värdig kyrkomusik?” Hans argument var att kyrkomusiken riskerar att bli både otidsenlig och irrelevant om musikerna inte förmår att vidga begreppsförståelsen: ”Diskussionen må ständigt leva, men kom inte och säg, att den har fel, som spelar Guilmant eller vice versa om Bachspelaren.”³⁵

År 1961 fördjupades diskussionen om ”kyrkligt värdig” musik. Då hölls inledningsanförandet vid årsmötet för Linköpings stifts kyrkosångsförbund av musikdirektör Waldemar Åhlén. Han gick igenom den kyrkomusikaliska utvecklingen från 1920-talet kring vad som ansetts vara lämplig kyrkomusik i Svenska kyrkan. Åhlén gav tre synvinklar på temat ”Kyrkan och den moderna musiken”, en historisk, en liturgisk och en praktisk kyrkomusik. Avsaknaden av teologi här ger återigen en bekräftelse på att musiken inte verkade vara intressant att diskutera ur ett teologiskt perspektiv, utan snarade hade ett kyrkligt värde i praxis och liturgi.³⁶

Hans andra punkt visar på en då ny debatt inom kyrkomusiken, nämligen den om den moderna musiken. Åhlén önskade en modern kyrkomusik som också var tillgänglig för den breda användarskaran i församlingarna. Han ville att körmusiken inte skulle vara så svår att varje kyrkokör måste ha specialistkompetens, och hävdade: ”[e]tt oftergivligt krav man enligt min mening måste ställa på kyrkans musik är att den inte går över huvudet på folk. Härav följer, synes det mig, att den bör vara tonal.”³⁷ Diskussionen hade således utvecklats till att inte bara finna en gränsdragning mellan kyrkomusik och sekulär musik, utan också beröra hur kyrkomusik bör komponeras för att kunna vara lämplig i den gudstjänstfirande församlingen.

Ett ämne som väckte starka känslor mot slutet av sextiotalet och början av sjuttiotalet var populärmusikens plats i kyrkan. Motståndarna argumenterade främst från två ståndpunkter, dels den återkommande frågan om ”kyrkligt värdig musik”, dels moral och etik. De som däremot talade för populärmusik menade att nya musikstilar hade förmågan att göra gudstjänsten relevant för en större del av befolkningen, och då särskilt ungdomar.

³⁵ *Kyrkomusikernas tidning* 18 1952:1, s. 5.

³⁶ *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 28 1962:19, s. 242, 244.

³⁷ *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 28 1962:19, s. 244–245.

Exempel på motståndarargument finns i en insändare från Åke Erlandson 1967, under rubriken ”Kyrkomusiker och pop”. Erlandson menade att det man sökte i kyrkan var ”stillhet, kyrkans eviga budskap, inre samling samt få lyssna till sådant som verkligen förtjänar namnet ’kyrklig värdig stil’”.³⁸ Hans text reagerade egentligen på två artiklar i *Svenska Dagbladet*. Den ena artikeln handlade om konferensen ”Dötrist i kyrkan”, där bland andra teologen Gustaf Wingren föreläste. Populärmusiken framhävdes på konferensen som ett sätt att skapa liv i gudstjänsten. Den andra artikeln tog upp experiment med psykedeliska droger och deras påverkan på religiösa upplevelser. Tydligt hade dessa forskningsresultat tagits upp vid en prästkongress samma år. Dessa artiklar kopplade Erlandson ihop, eftersom han menade att populärmusik ofta skrevs under drogers påverkan. Att släppa in pop i kyrkliga sammanhang skulle därför vara att ge efter för en moral som inte hör hemma i kyrkan. Erlandson avslutar:

[T]ill många kyrkomusikers stora sorg i hjärta och sinne, i SvD läsa, att ’kyrkomusikernas främste talesman’ Harald Göransson för samma tidn omtalat, att i 1965 års utbildningskommitté dryftats och tänkts, att ’kyrkomusikerna i forts vid sidan om sin huvudsakl utbildning skulle få välja kurser i följ ämnen: jazz, ’pop’, modern dans från sällskapsdans till jazzbalett samt elektrofoni! Kyrkomusikerna skall alltså inte vara *dönickar* som sitter där på sin läktare utan kontakt med folk’, slutar Harald Göransson.³⁹

Det Erlandson önskade var stillhet och värdighet utan att musik med dessa kännetecken skulle behöva kallas tråkig. Trots att den utbildningskommitté som han refererar till endast uttryckte ett förslag som aldrig realiserades blev Erlandssons reaktion stark. Hans definition av kyrklig musik var att den skulle präglas av värdig andakt och inte på något sätt vara moraliskt tivelaktig.

Erlandson stod dock inte oemotsagd. Ingemar Thorin, kyrkoadjunkt och liturgisk ledare inom Lunds stifts kyrkospel, svarade Er-

³⁸ *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 33 1967:9 s. 145.

³⁹ *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 33 1967:9 s. 145.

landson. Han förklarade att rubriken på konferensen som omtalades, ”Dötrist i kyrkan,” var ett citat av en tioåring. Det var från barnens och ungdomarnas perspektiv som Thorin med enfaset framförde behovet av blandade musikstilar. Kyrkan, liturgisk utveckling och kyrkomusikernas samarbeten, menade han, skulle hindras om man framhöll en viss musikstil som heligare än någon annan.⁴⁰

Enligt Thorin måste kyrkan mer än förut präglas av stor differentiering i uttrycksformerna och detta gällde inte minst de liturgiska och kyrkokonstnärliga: ”Vi bör med glädje utnyttja vår egen kyrkotyps möjligheter att utforma gudstjänsterna på en mångfald olika sätt”.⁴¹ Han tycks därmed ha en definition av kyrkomusik som var anpassad för sin tid, mottagaren och gudstjänstformen. Istället för stillhet och värdighet fokuserade han på gemenskap och igenkännande för en mångfald av grupper och åldrar.

Man kan fråga sig om det var 1968 års handbokskommitté och den försöksverksamhet som följde som gav utrymme för en större mångfald av musikstilar, eller om efterfrågan på olika sorters kyrkomusik var en del av tiden.⁴² Tord Rydén från Lund stift skrev 1968 en inlägg med titeln *Måste kyrkan vara reaktionär?* Hans poäng var att kyrkan behövde tillgodose alla åldrar med olika gudstjänster, inte bara de äldre eller reaktionära.

Det är ingen tvekan om att kyrkan behöver gudstjänster av olika slag. Självklart ska högmässan vara kvar i sin vedertagna form. [...] Men därutöver behövs också gudstjänster av andra slag. Kategorigudstjänster, inbjudningsgudstjänster o s v. [...] De unga ska få ’klappa i händerna’ i gudstjänsten, om detta medför något positivt för deras uppbyggelse. De ska få sjunga på det sätt som känns naturligt för dem.⁴³

⁴⁰ Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet 33 1967:10, s. 153

⁴¹ Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet 33 1967:10, s. 153.

⁴² Prop. 1968:134.

⁴³ Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet 34 1968 9, s. 132

Det här är ett av många exempel på efterfrågan av diversifiering, både av gudstjänstformer och av musikstilar, som kom mot slutet av sextiotalet. Efterfrågan gällde också populärmusik och då med argumentet att sådan borde tilltala också barn och unga. Tidigare hade som sagt frågan mer handlat om vilken typ av klassisk musik som kunde anses kyrkligt värdig, eller hur den nya konstmusiken skulle kunna komponeras för ett kyrkligt sammanhang. Vi ser här ett skifte mot större mångfald och individualisering, fast med argumentet att det stärker gemenskapen i den breda befolkningen.

Frågan är om det som egentligen eftersträvades var gemenskap eller ett mer grundläggande tilltal och igenkännande. Diskussionen kan ses mot bakgrund av sekulariseringsdebatten med filosofen Ingemar Hedenius i centrum, liksom allmänna kyrkoskandaler kyrkoskandaler som Dick Helander-affären. Religionsvetaren David Thurfjell beskriver mitten av 1900-talet som en tid då Svenska kyrkan ånyo försökte hitta sin form i det moderna och alltmer sekulariserade samhället. Han menar att Svenska kyrkan uppfattade 1951 års religionsfrihetslag som en förlust av sitt självklara uppdrag som statskyrka, vilket också innebar ett skadat självförtroende. Thurfjell lyfter fram ungkyrkorörelsen och dess strävan efter en demokratisk folkkyrka som ett sätt att brygga över ett upplevt främlingskap mellan folket och kyrkan. Ungkyrkorörelsen ses här i kontrast mot högkyrklighetens vurm för den gudstjänstfirande församlingen.⁴⁴ Vilja att brygga över klyftor kan också ske med musik, tillsammans med en tilltro att det igenkännbara skapar tilltal och delaktighet.

Olov Hartman klev in i diskussionen om kyrkomusik 1968 med artikeln "Kyrkomusikalisk väckelse?" Han verkar ha försökt medla i frågan och formulerade en modern definition av "kyrkligt värdig musik". Hartman lyfte två perspektiv av 1960-talets kyrklighet som han menade skulle forma kyrkolivet och även musiken. Det ena var nattvarden, det andra var gemenskapsperspektivet. Det då nya sättet att fira mässan *versus populum* menade han inneslöt båda dessa perspektiv. I och med det hade den kyrkliga gemenskapen blivit social. Nattvarden var inte bara en rit inom kyrkans väg-

⁴⁴ Thurfjell 2015, s. 56–61.

gar utan hade sociala konsekvenser också när mässan var slut. Det får också konsekvenser för kyrkomusiken, argumenterade Hartman, så att den bör sträva efter att främja gemenskap och vara social.

Å andra sidan, fortsatte han,

... är ingen musik i och för sig social eller sakral. [...] Ordet

'social' kan så vitt jag ser användas om musik i två bemärkelser:

1. Den tjänar sociala budskap, angivna i texter, emblem, ceremonier etc, eller 2. Den erbjuder sig åt många som ett slags skål att lägga sina känslor i, den är meddelsam.⁴⁵

Det verkar som om Hartman här har en pragmatisk syn på kyrkomusik, som skulle fungera inom en ny ecklesiologi där nattvard och gemenskap stod i centrum.

I sin artikel påminde han om de protester som gregorianiken orsakade vid seklets början. Det hade tagit lång tid, menade han, att vänja sig vid en okänd och enformig melodi, och ännu längre tid innan körerna bemästrade musikformen. Som en medelväg medgav Hartman att det fanns mycken ny musik som inte höll måttet rent estetiskt, men att avfärda all populärmusik ville han inte göra. Tvärtom gick han i skarpt försvar för nya musikformer:

När man säger, att den nya musiken är hednisk eller i allmänhet främmande för kyrklig tradition, är det ett dåligt argument. (När man tillfogar, att den har sitt ursprung i negermusik skall man tåga ganska fort.) Den lutherska koralen var från början också främmande [...] Att synkoperna inte är på något sätt ogudliga, bör barockmusiken ha lärt oss.⁴⁶

Hans slutsats var att populärmusiken i sig inte är vare sig okristlig eller ovärdig, men att kyrkan har ett ansvar att skriva ny kyrkomusik enligt de nya formerna som höll måttet. Till dess det var gjort fick

⁴⁵ *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 34 1968:6, s. 77-78.

⁴⁶ *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 34 1968:6 s. 78.

man bara vara glad att ungdomen faktiskt fanns i kyrkan och sjöng sina sånger, även om de lät underliga.⁴⁷

Men det var inte bara musikstilen som var under debatt, utan även formen. Birger Hedqvist beskrev erfarenheter från kyrkomusikerdaggar i Västerås 1963 i mestadels positiva ordalag. Han reagerade dock kritiskt mot inslag av solosång. Han var också upprörd över att det var just Harald Göransson som hade introducerat solosång, vilket Hedqvist ställde mot körens plats i liturgin:

Körmusikens roll i gudstjänsten är som bekant just nu föremål för intensiv debatt, vars syfte är en aktivare integrering av kören i själva liturgien. Det förefaller då vara föga välbetänkt att mitt under denna omstöpningsprocess introducera det orosmoment, som en auktoritativ aktualisering av den som man trodde saligen avsomnade solosången i högmässan tvivelsutan skulle utgöra.⁴⁸

Det är intressant att Hedqvist lyfte fram integreringen av kören i gudstjänsten som ett argument. Under 1930-talet och 1940-talet hade man varit mer orolig att kören skulle konkurrera med den övriga församlingen, men under 1960-talet tycks kören ha fått en given plats i gudstjänsten. Det kan falla sig naturligt eftersom HB 1942 gav kören större utrymme i liturgin. Troligt är också att en liturgiteologisk utveckling hade påbörjats. Som tidigare nämnts såg Lars Eckerdal en utveckling från 1950-talet i vilken gudstjänsten mer blev till ett uttryck för kyrkans väsen.⁴⁹ Vi såg också ett exempel på det i Hartmans artikel, där han resonerade kring kyrkolivet som präglad av nattvarden och gemenskapen. Där finns en social aspekt som rimmar illa med solosång och uppträdanden, vilket kan vara det som Hedqvist reagerar mot.

Hedqvist lyfte också fram körens liturgiska moment, introitus, evangeliemotett och sång under nattvarden, liksom nykomponerade niofaldiga Kyrie.⁵⁰

47 *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 34 1968:6, s. 78.

48 *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 30 1964:2, s. 20.

49 Lars Eckerdal 1982, s. 42.

50 *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 30 1964:2, s. 23.

Kyrkorum och kören

Med en tydlig plats i liturgin skedde också en förändring kring körens plats i själva kyrkorummet. Körens självklara plats var under 1900-talets första hälft på läktaren, tillsammans med kyrkomusikern. Ett exempel på detta finns i en ledartext från 1951, där skribenten resonerade kring hur kyrkomusikern kunde använda de timmar av psalmsång de skulle ha med konfirmanderna. ”Varför inte låta dem ibland sitta på orgelläktaren och tjänstgöra som koralkör? Där är vis-sa svårigheter förknippade därmed. Det känns kanske lättare att göra ofog där än när man sitter längst fram i kyrkan.”⁵¹ Ledarskribenten gav en tydlig uppdelning av var olika grupper hör hemma i kyrkan. Läsarbarn sitter längst fram, medan kyrkokören är på läktaren med kyrkomusikern. Man får förmoda att den övriga församlingen sitter däremellan och prästen är i koret och predikstolen.

Det låg dock förändring i luften. Så här uttryckte Harald Göransson det ett decennium senare, i en artikel 1961 om kyrkomusikernas liturgiska och musikaliska utbildning:

Samtidigt har kören efter sitt återinträde i liturgin fått viktiga uppgifter. Den ska framför allt tjänstgöra som församlingens ledare och föredöme i sådana enstämmiga partier som kyrkovisa och olika slag av responsorier och mässtycken. [...] Hur ofta hör man inte t.ex. vid kyrkobyggen en ’principutredning’ av följande slag: ’orgeln har ingen bestämd plats i kyrkorummet ur liturgisk synpunkt’. Och vidare: ’kören bör placeras i närheten av orgeln’. Hade man i stället börjat med att fråga efter körens plats hade man nog tvingats medge att den ur teologisk och liturgisk synpunkt helst bör placeras i koret eller i dess närhet. Sedan får orgeln placeras i närheten av kören!⁵²

Göransson lyfte här körens nya liturgiska roll och kombinerade den med en omtolkning av kyrkorummets traditionella utformning. Han gick till och med så långt att han menade att det rent teologiskt

⁵¹ *Kyrkomusikernas tidning* 17 1951:5, s. 33.

⁵² *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 27 1961:3, s 35–36.

och liturgiskt inte var rationellt att ha kören någon annanstans än där den kunde synas av den övriga församlingen och med tydlighet leda församlingssången.

Det är nog inte för inte som den här frågan kom att bli stor från femtioalet och framåt. Det var nybyggnationens tidevarv. Det byggdes distriktskyrkor, församlingshem och orglar. Äldre kyrkor renoverades och man anskaffade kyrkotextilier och ny kyrkokonst. I ett pressklipp från tidningen *Norra Skåne* 1961 rapporterades om de många orglar som byggdes eller byggdes om i Göingebygden. Trefaldighetskyrkan i Kristianstad fick tre nya orglar, och utöver det investerade fjorton andra kyrkor i sina orglar.⁵³ I dessa expansiva tider blev det också nödvändigt att tänka i nya banor kring utformning och anpassning av kyrkorummet efter de gudstjänstformer som började efterfrågas och utvecklas.

För Göransson var det självklart att kören med en liturgisk uppgift borde få en central plats för att leda församlingssången. Det var dock inte en okomplicerad ståndpunkt, utan en fråga som ledde till en diskussion om var man upplevde sig finna gudstjänstens centrum. Frågan hade konsekvenser för var man ansåg det lämpligt att ha en körplats. Ståndpunkterna kan i huvudsak fördelas i två grupper, den ena gruppen fokuserade på altare och andakt, medan den andra gruppen lyfte fram körens liturgiska tjänst och musikens bärande kraft. *Kyrkomusikernas Tidning* refererade om en konferens som hade hållits på dåvarande reformationsdagen i maj 1961, arrangerad av Diakonistyrelsens kyrkomusikaliska kommitté på temat "Kyrkans karaktär av musikaliskt rum". I referatet gavs exempel på argument både för att lyfta fram kören och för altarets synbara centralpunkt i kyrkorummet.

Harald Göransson förespråkade den första hållningen och lyfte upp kyrkan som ett musikaliskt rum där kör, församling och orgelmusik samspelar. Han framförde en idealbild av kyrkan där kören sitter mellan altare och församling i två grupper på ömse sidor om mittgången, som klassiska korstolar. Om det dessutom fanns en kororgel skulle kyrkomusikern därifrån kunna leda kören och ha

⁵³ Utöver Trefaldighetskyrkan nämndes bland annat Mariakyrkan i Helsingborg och Ängelholm, *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 27 1961:18, s. 246.

kontakt med prästen vid altaret.⁵⁴ Mot den senare hållningen talade musikdirektören Per Lundgren i Hägersten, samt Storkyrkans Gotthard Arnér. Lundgren ville inte ha kören i koret, där ville han ha "absolut stillhet."⁵⁵ Arnér å sin sida menade att det knappast var uppbyggligt för församlingen att se en körledare, som växlar mellan att skrämma och blidka sin kör.

Som en medlande mellanpunkt ställde sig arkitekten Hans Borgström. Han menade att så länge kör och organist inte blir distraktioner kan de placeras i koret, men den centrala blickpunkten är altaret. "[D]et skadar väl inte, varför inte låta körmedlemmarna lära sig ett uttrycksfullt uppträdande?"⁵⁶ Det är snarare, menade han, att man instinktivt ser åt det håll som ljud kommer, och musiken skulle kunna leda blicken åt rätt håll: koret och altaret. "Skall [man] få utbyte av en gudstjänst fordras en koncentrerad inre uppmärksamhet. Denna måste ha ett visuellt och auditivt centrum, altaret, krucifixet, orgeln, kören."⁵⁷ Arkitekten Johannes Olivegren förde in ytterligare alternativ och gav förslag på ett koncept han menade var en kombination av vallfartskyrka och gemenskapskyrka, där altaret förs betydligt närmare byggnadens centrum. Där sitter kören på ömse sidor om altaret och den övriga församlingen på den tredje sidan.⁵⁸

Dessa diskussioner skulle kunna ses som uttryck för en liturgiteologisk växtvärk. Vad var syftet med gudstjänsten i Svenska kyrkan? Hur skulle kyrkans folk förhålla sig till de förändrade parametrarna för gudstjänstens form, och hur vilka konsekvenser fick det för körlivet?

En annan dimension av diskussionen rörde de förändrade kyrkorummen som något främmande för den lutherska bebyggelsen. Kantorn John Karlsson i Byske skrev 1961 en lång insändare under rubriken, "Vart bär det hän med den svenska statskyrkan? Körens och orgelns placering och uppgifter i Gudstjänsten." Karlssons text var en respons på en ledartext av Jan Håkan Åberg i *Kyrkomusikernas Tidnings* årskrift. Det Karlsson vände sig mot var en utveckling där

54 *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 27 s. 163–164.

55 *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 27 1961:12, s. 165.

56 *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 27 1961:12, s. 164.

57 *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 27 1961:12, s. 164.

58 *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 27 1961:12, s. 165.

han tyckte sig märka att altaret fick ta centralplatsen från predikstolen och Guds ord. Han menade att allting nu skulle ske i koret. Därifrån skulle prästen leda hela gudstjänsten, och eftersom kören också skulle ha liturgiska uppgifter placerades även de i koret.

J. H. Å. skisserar upp en rent liturgisk gudstjänst, där Gud, husfadern, är tillsammans med sitt husfolk under måltid kring Herrens bord, där församlingens böner, tack och lov, klingar. [...] Återgång till Luther, säger man. Tendensen är klart reaktionär, men inte till Luther, utan till katolicismen. Det är bedrägeri – medvetet eller omedvetet – att påstå något annat.⁵⁹

Det var starka känslor som den liturgiska rörelsen och nattvardsväckelsen väckte. Känslorna speglade också svallvågorna av debatten kring kyrkoledare som Yngve Brilioth och Nathan Söderblom, liksom rädslan att Svenska kyrkan lutherska identitet skulle ta till sig alltmer av katolicismen. Man kan undra om det var språkbruket och intresset för liturgi som i sig sågs som katolskt eller om det var innehållet i liturgin. På ombudsmötet i Växjö 1961 fortsatte debatten mellan Karlsson och Åberg. Den senare hänvisade till slut till den liturgiska nämnden, som hävdade att det finns en liturgisk frihet som ger kyrkan rätt att försöka hitta nya former.⁶⁰

Den dragkamp mellan tradition och nytänkande som präglade frågan om kyrkomusikens värdighet utspelades således också i fråga om kyrkobyggnadens utformande och körens fysiska plats i rummet. Kyrkomötet hade på 1930-talet haft vissa betänkligheter om att utöka körens liturgiska uppgift eftersom man var rädd att det skulle hämma församlingssången. Den liturgiska nämnden på 1960-talet hade en helt annan inställning. Man ville nu istället pröva sig fram till olika former av gudstjänstliv och kyrkobyggnader. Det kan hända att körlivet sammanföll med en renässans av gudstjänstförnyelse på alla plan, men det är också möjligt att man upplevt körlivet som en katalysator för större gudstjänstdelaktighet och ett rikare guds-

⁵⁹ *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 27 1961:12, s. 167.

⁶⁰ *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 27 1961:18, s. 243.

tjänstliv. Biskopen Gösta Lundström var av den senare meningen. I ledaren till *Strängnäs Stiftsblad* 1967 skrev han:

Vid gudstjänstlivets förnyelse har kyrkomusiken och kyrkosången en avgörande betydelse. [...] Kören tar i dag på ett bättre sätt än förr del i både sångpartierna i den liturgiska delen av högmässan och i koralssången. Med glädje hälsas, att kören allt oftare får sin plats i koret. Flyttar den ner från orgelläktaren, blir den naturligt en del av församlingen.⁶¹

Sammanfattning

Den här artikeln har skissat historien om Svenska kyrkans kyrkomusikaliska väckelse under 1900-talet. Utvecklingen skedde i flera etapper och genom den har körens uppgift i gudstjänstlivet genomgått en betydande förändring enbart under åren 1925 till 1975.

I första etappen blev körlivet en del av en liturgisk renässans och en egen aktör för att på församlingsnivå genomdriva förändringar i gudstjänstlivet. Dels kan vi nog med säkerhet säga att kören gjorde det möjligt att arbeta in ordningarna med de nya handböckerna 1917 och 1942, liksom 1937 års psalmbok. Dels fanns det i rörelsen en längtan efter den ursprungliga lutherska gudstjänstformen och -musiken. Denna förmedlades genom föreläsningar och artiklar och kom på det sättet att påverka den levda teologin i församlingar. Genom körlivet fick församlingsbor en större delaktighet i gudstjänsten än tidigare och det kan mycket väl ha blivit en skola för nya impulser. De här förändringarna var troligen en av katalysatorerna för diversifieringen av gudstjänstformer och kyrkoliv som kom senare under 1900-talet. Kören fick en liturgisk roll genom de nya handböckerna, men frågan är om den inte också kom att bli en liturgisk aktör. Det skulle behöva utredas vidare.

Vi kan också identifiera olika etapper i diskussionen om vad som är ”kyrkligt värdig musik”. Först låg gränsdragningen mellan kyrkomusik och sekulär musik, där frågan ställdes om också sekulär musik

61 *Strängnäs Stiftsblad* 1967:4 s. 2–3. Citatet också referat i *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* 43 1967:9, s. 146.

kunde vara kyrkligt lämplig, eller om den behövde komponeras med rätt intention. Den personliga upplevelsen av musiken och dess potential till andlig förundran lyftes i *Kyrkomusikernas tidning* och *Kyrkosångsförbundet*. I det här stadiet poängterades den privata tron mer än gudstjänstgemenskapen. Nästa fråga gällde den nykomponerade musik som beställdes under 1950-talet, och om den rent praktiskt kunde vara god kyrklig musik. Man efterfrågade musik som man kunde ta till sig i en vanlig församlingsmiljö. På 1960-talet var det istället populärmusiken som blev den stora stöttestenen, och frågan om den kunde användas i en gudstjänstkontext. Bland förespråkarna märks ett skifte i den liturgiska debatten. De sociala gemenskapsaspekterna hade nu fått bäring och tycks vittna om en kyrkosyn i förändring inom Svenska kyrkan.

Gemenskapsaspekten skulle komma att bli ett starkt argument för reformer i Svenska kyrkan under det senare 1900-talet, i allt från barns tillträde till nattvarden till lekfolkets delaktighet i gudstjänsten och skiftet från vin med alkohol till utan.⁶² Exemplen från *Kyrkosångsförbundet* visar att ”gemenskap” som argument ännu under sextioalet inte var helt etablerat, det behövde motiveras och förändringar definierades utifrån ett renlärighetsperspektiv. Snarare än gudstjänstgemenskap talades det om att igenkännbar musik förmår öka delaktigheten. Det är utifrån denna användning av musiken som en drivkraft i delaktighet som begreppet kyrkosångsväckelse har använts i denna artikel. Kyrkosången blev både en väg in i kyrkolivet genom kören och användes för att locka ovana gudstjänstbesökare till kyrkan genom nya gudstjänstformer och ny liturgisk musik. Musiken blev ett inslag som lättare kunde anpassas i gudstjänsten än liturgin och trosartiklarnas språk, vilket kunde kännas som en nödvändighet i en ny tid av modernitet, sekularisering och mångfald.

Kören fick i den kyrkosyn som utvecklades en tydlig liturgisk uppgift, vilken gärna framfördes i diverse artiklar. På 1960-talet synes kören ha fått agens att leda församlingssången både i psalm- och ordinariesång, en handling som framhölls både av dem som var för och mot andra förändringar i kyrkorum och gudstjänstliv. Den

62 Mannerfelt och Derlén 2023, s. 344.

hybridmodell som Erik Sidenvall har beskrivit, med en byråkratisk och demokratisk gren som samverkar med en ideell föreningsbaserad gren, tycks ha hittat sin form också inom kyrkomusiken.⁶³ Modellen inkluderar kyrkomusiker som försöker upprätthålla sitt professionella och byråkratiska ansvar för ”kyrkligt värdig musik”, men också en ren frivilligorganisation hos körsångarna som har en liturgisk agens och möjligen också driver på utvecklingen av kyrkomusik och gudstjänstformer.

Den här artikeln landar i frågan om kören som förändringsagent i kyrkolivets förnyelse. Kyrkokören har haft ett stort inflytande som en katalysator i de gudstjänstförändringar som skedde under 1900-talet. Den kan också ha haft en mer moderat betydelse och verkat som en del av den stora förändringsprocessen som Svenska kyrkan gick igenom från sockenkyrka till 1900-talets folkkyrka. Men tydligt är det att kyrkokören har haft stor betydelse för både församlingsliv och kyrkoliv i Svenska kyrkan under de senaste hundra åren.

Summary

Church Choir Revivalism! Musical and Theological Developments in the Church of Sweden 1925–1975

Teresia Derlén, Dr. Th., bishop electa, diocese of Härnösand
teresia.derlen@svenskakyrkan.se

This article studies the emergence, rise and consolidation of the amateur church choir movement in the Church of Sweden from the foundation of the Swedish Association of Church Choirs (”Sveriges Kyrkosångsförbund”) in 1925 up to 1975. The concept of *church choir revivalism* (”kyrkokörsväckelse”) enables a perspective where the activity of individual agents in the association (many of them theologians or distinguished church musicians) can be assessed against a decentralized broader movement of choirs, choir directors and local organizers.

The study analyzes a number of aspects connected to the theo-

⁶³ Sidenvall 2022.

logical understanding of church choirs. The liturgical role of the choir is assessed in relation to its understanding either as related to their liturgical role (as an extension of clerical functions) or as an extension of the congregation. Its physical placement in the church was a matter of considerable importance, linked to the same issue. A location near the altar or in the choir could be seen as signaling a liturgical role, while locations on the organ loft represented a relation to congregational singing, alongside practical and acoustical arguments in favour of such a placement. A further question raised in the discourses analyzed here concerns precise and particular definitions and concepts of church music – "what is church music"? Debates here span the entire field of notions, from all music being potentially "sacralized" by use in the liturgy (in a longer Lutheran tradition) to narrower notions of "musica sacra" and "worthy church music" ("kyrkligt värdig musik") as an embodiment of distinct and potentially essential characteristics and qualities. It is demonstrated that the development of church choir practices interplay closely with currents and theological changes in the Church of Sweden, where certain liturgical practices and repertoires became symbols of commonality and cohesion in a given congregations and between all congregations on an ecclesiastical level.

Källor och litteratur

Allmänna kyrkomötets protokoll 1932.

till Derlén, Teresia och Mannerfelt, Frida, 2023, "Efterord". Frida Mannerfelt och Teresia Derlén (red.) *Som spridda sädeskornen: Perspektiv på nattvardens levda teologi*, s. 333–350. Stockholm: Verbum.

Eckerdal, Lars, 1982, "Kyrkosyn, bekännelse, liturgi". *Tro och liv* 41, nr 6, s. 38–48.

Eckerdal, Maria, 2016, *En katolsk liturgi för en katolsk kyrka: Yngve Brilioths liturgiska reformsträvanden 1914–1942*, diss. Skellefteå: Artos och Norma.

Eckerdal, Maria, 2018, *Slaget om kyrkan: Yngve Brilioths ecklesiologiska och kyrkopolitiska strävanden 1931–1958*. Skellefteå: Artos och Norma.

Ekenberg, Anders, 1984, *Det klingande sakramentet*. Stockholm: Verbum.

Fahlgren, Sune, 2013, "Från blandad kör till lovsångsteam: Historiska och teologiska perspektiv på frikyrkliga sänggrupper". *Med skilda tungors ljud: Körsång och gudstjänstpråk* = Svenskt gudstjänstliv 88, s. 23–76.

Fronczak, Magdalena, "Sara Margareta Eugenia Eufrosyne Wennerberg-Reuter". *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*. Tillgänglig: <https://www.skbl.se/sv/artikel/SaraWennerbergReuter> [2024-05-20]

- HB 1917 = *Handbok för svenska kyrkan*, 1917. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrkelse.
- HB 1942 = *Den svenska kyrkohandboken: Stadfäst av konungen år 1942*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrkelse.
- KO 2020 = *Kyrkoordning 2020: Med angränsande lagstiftning för Svenska kyrkan*. Stockholm: Verbum.
- Prop. 1968:134 = *Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om försöksverksamhet i fråga om ordningen för den allmänna gudstjänsten, m. m.; given Stockholms slott den 11 oktober 1968*.
- Kyrkosångsförbundet [1924–1925 organ för Linköpings stifts Kyrkosångsförbund, från 1925 organ för Sveriges Kyrkosångsförbund].
- Kyrkomusikernas tidning*.
- Kyrkomusikernas tidning. Med Kyrkosångsförbundet: Organ för Kyrkomusikernas riksförbund*.
- Larsson, Rolf, 2013, "Sjung till Herrens ära: Sveriges Kyrkosångsförbund i historiskt perspektiv". *Med skilda tungors ljud: Körsång och gudstjänstspråk* = Svenskt gudstjänstliv 88, s. 77–78.
- Lenhammar, Harry, 1977, *Allmänna kyrkliga mötet 1908–1973: Målsättning och funktion*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Modéus, Fredrik, 2015, *Gudstjänstgemenskap i folkkyrkan: Ett studium av gudstjänstgemenskapens identitet och ställning i Svenska kyrkan*, diss. Stockholm: Verbum.
- Sahlin, Ingvar, 1975, "Sveriges Kyrkosångsförbund 50 år". *Svensk kyrkomusik 1925–1975: Utgiven till RISK:s förbundsstämma 1975 med anledning av SKSF:s 50-åriga verksamhet*, s. 13–44. Stockholm: Riksförbundet Svensk kyrkomusik.
- Sidenvall, Erik, 2022, *Medarbetare: En historia om organisation och lekfolksuppdrag i Svenska kyrkan*. Stockholm: Verbum.
- Strängnäs Stiftsblad*, årg 57, 1967:4. Strängnäs: Strängnäs stiftsråd.
- Thulin, Gabriel, 1919, *Utredning angående klockar-, organist-, och kantors-(kyrkosångar) befattningarna, avd. 1 historisk-statistisk översikt*. Stockholm: P. Palmquists AB.
- Thurfjell, David, 2016, *Det gudlösa folket: De postkristna svenskarna och religionen*. Stockholm: Molin och Sorgenfrei.
- Waldenby, Michael, 2005, *Människor, myter och musik: Senromantikens inflytande på kyrkomusikens utveckling i Stockholm under 1900-talet*. Stockholm: Verbum.
- Öhrström, Eva, 1999, *Elfrida Andrée. Ett levnadsöde*. Stockholm: Prisma.
- Öhrström, Eva, "Elfrida Andrée". *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*. Tillgänglig: www.skbl.se/sv/artikel/ElfridaAndree [2024-05-20]

Höras men inte synas: Kyrkosångsförbundet och damstämmorna under 1900-talets första hälft

HANNA ENEFALK

”Kvinnan, kvinnan, kvinnan, förr var hon blott ett poem – jag vill ge er kvinnan som ett modernt problem!” När Zarah Leander slog igenom med ”Vill ni se en stjärna” var året 1929 och Sveriges Kyrkosångsförbund hade funnits i fyra år. I hela Skandinavien hade kvinnor fått rösträtt och allt fler av dem började förvärvsarbeta. En ny kvinna, kortklippt, solbränd, sportig och ibland rökande, gjorde sitt insteg i det allmänna medvetandet. Samtidigt var den gamla världen inte särskilt avlägsen. Bara tre år före kyrkosångsförbundets instiftande hade den sista företrädaren för den kyrkliga kastratsången, Alessandro Moreschi i Sixtinska kapellets kör, gått ur tiden. Den blandade körsången inom Svenska kyrkan fick med andra ord fast form under en period när allt tycktes möjligt att förändra – efter att tre imperier brutit samman under första världskriget, under en pågående informationsteknologisk revolution, mellan Moreschi och Leander. Statskyrkan och det kyrkliga musiklivet blev plötsligt aktörer i en demokrati.¹

I den här artikeln försöker jag spåra vilken position den blandade kyrkokören och framför allt Sveriges Kyrkosångsförbund intog i förhållande till kvinnorna och det musik- och socialhistoriska sammanhanget under första halvan av 1900-talet. Jag undersöker också varför den blandade kören med kvinnor i diskantstämmorna över huvud taget slog igenom inom Svenska kyrkan. Hur värderade kyrkosångsförbundet den blandade kören jämfört med körer bestående av gossar och/eller män?

¹ Om Svenska kyrkan och samhällsförändringarna under 1900-talets första hälft, se vidare Sjösvärd Birger 2022, s. 14–19 och 155–157.

Studiens viktigaste men inte enda primärkälla är förbundets organ *Kyrkosångsförbundet*. Manliga skribenter formade en överväldigande majoritet i tidskriften, vilket innebär att det främst är de uppfattningar som förbundets tongivande män gav uttryck för som undersöks. Kronologiskt lägger jag tyngdpunkten dels på det tidiga 1900-tal då förbundet grundades, dels på åren före och under andra världskriget, då kvinnofrågan fick ny aktualitet både på grund av förändringarna inom den mönsterbildande tyska kyrkomusiken och som följd av den mansbrist som inkallelserna orsakade.

Föremålet för undersökningen är alltså kyrkokörerna, inte församlingssången (där ju kvinnornas deltagande aldrig varit ifrågasatt). Mitt perspektiv är vidare historikerns, och jag studerar därför kyrkan i betydelsen "organisationen Svenska kyrkan" snarare än kyrkan som andlig gemenskap. Av samma orsak ligger den teologiska debatten om körsångens liturgiska innebörd till största delen utanför studiens ramar.²

Ett samfund i förändring

Vid tidpunkten för kyrkosångsförbundets grundande höll synen på lekfolket, och inte minst kvinnornas, plats inom Svenska kyrkan på att förändras. Redan under 1800-talet hade syföreningar och andra välgörenhetsinitiativ gjort det möjligt för kvinnor att spela en aktivare roll i församlingarna.³ Den kristna tron i Europa hade över lag fått en ganska mild, kvinnlig framtoning, uttryckt i bilder, sånger och prosatexter, men också genom en växande övervikt av kvinnliga gudstjänstbesökare. Vissa forskare har med anledning av detta talat om en feminisering av kristendomen under 1800-talet.⁴

Det tidiga 1900-talets entusiasm för barnen, ungdomen och det goda hemmet ökade kvinnors möjligheter att agera inom Svenska kyrkan. De nya församlingshemmen finansierades och inreddes till

² För en analys av tidens liturgiska frågor, se t.ex. Bexell 1987; för vidare belysning av kyrkomusik, liturgi och teologi, se t.ex. Törnqvist Andersson 1970; Böckerman-Peitsalo 2005 och *Kyrkomusik. Ett tema med variationer* = Svenskt Gudstjänstliv 87.

³ Wejryd 2005; Jarlert 2001, s. 194.

⁴ Welter 1974; Brown 2009.

stora delar av syföreningar. Kvinnornas hantverk syntes även i kyrkorummens nya textilier. Missionsverksamheten och diakonin öppnade dörrar för kvinnligt deltagande, med poster som sjuksköterska, diakonissa och församlingssyster.⁵ Än mer omvälvande var kanske att de första generationerna av kvinnliga akademiker trädde fram i den offentliga debatten om kyrka och religion: bland andra Lydia Wahlström, doktor i historia; Emilia Fogelklou, pedagog och tillika Sveriges första kvinnliga teologie kandidat; Hilma Borelius, docent i litteraturhistoria; Ester Lutteman, teolog och opinionsbildare; samt missionären Ingeborg Wikander och hennes vän, teologen och psalmförfattaren Siri Dahlquist (som liksom Lutteman i praktiken predikade trots att kvinnor inte fick prästvigas).⁶ Nämnas bör också kyrkomusikern Elfrida Andrée och den organistutbildade författaren och missionären Ida Granqvist.⁷

Kvinnornas engagemang möttes inte med odelad glädje. Inom diakoni, mission och lekmannaverksamhet kunde Svenska kyrkans ledning acceptera kvinnor, men inte som förkunnare och definitivt inte som utdelare av sakramenten. När de stora statliga reformerna för kvinnors rösträtt, myndighet och behörighet att anställas i statlig tjänst satte press på organisationen, lade majoriteten av biskoparna i bromsen. Den nämnd som biskopsmötet tillsatte för att utreda kvinnors deltagande i det kyrkliga arbetet ställde sig distinkt negativ till kvinnliga präster.⁸ Ur ett genusperspektiv har historiker som Anna Prestjan visat att den upplevda feminiseringen av kristendomen mötte en reaktion i form av försök till återmaskulinisering.⁹ Svenska

5 Brohed 2005, s. 58–62, 67–68.

6 Hammar 2005; Nordenstam 2018; Stenström 2018; Gregersen 2018; *Siri Dahlquist* 2012.

7 Öhrström 1999; Sarja 2008.

8 Brohed 2005, s. 119. Broheds beskrivning av statens aktiva roll har kritiserats av tros- och livsåskådningsvetaren Maria Södling, som menar att Brohed, genom att betona inflytandet från en aktör utanför kyrkan, ansluter till det narrativ som formats av kvinnoprästmotståndare som t.ex. Bo Gertz (se Södling 2008, jfr även Lundstedt 2008). Brohed menar emellertid att han som kyrkohistoriker inte kan bortse från det faktum att staten drev på medan majoriteten av kyrkans ledande män kämpade mot kvinnliga präster. Att han därmed skulle ifrågasätta kvinnliga prästers legitimitet förnekar han bestämt (Brohed 2009, s. 271–272). Jag ansluter här till Broheds uppfattning.

9 Prestjan 2011; se även *Kristen manlighet* 2008 m.fl. publikationer från forsk-

kyrkan skulle, med J.A. Eklunds ord, vara ”fädernas kyrka”, där folket stod enat i ”manlig och kristen tro”.¹⁰

Kyrkosångsförbundet instiftades alltså under en tid då kvinnliga framsteg och manlig reaktion bröts mot varandra, såväl inom Svenska kyrkan som i samhället i övrigt. Inom kyrkomusiken tillkom en ytterligare förändringsprocess i och med det musikhistoriska sammanhanget. Mer specifikt handlade det om att två musikaliska traditioner sakta led mot sitt slut i 1920-talets Sverige: den kyrkomusikaliska traditionen av manlig körsång med rötter som sträckte sig ned till Europas medeltid; och den i Skandinavien omåttligt populära världsliga manskörsången.

Varför blandad kyrkokör?

Inom den europeiska konst- och kyrkomusiken har frågan om hur, var och när kvinnors röster får höras varit omtvistad. Spörsmålet var i högsta grad konkret. Diskantstämmor behövs i många musikstycken, men hur de skulle besättas var en återkommande huvudvärk bland de klasser som gjorde anspråk på att vara respektabla. Under 1800-talets första hälft skärptes de moraliska krav som riktades mot kvinnor till den grad att det blev mycket svårt att som kvinna över huvud taget agera i offentligheten utan att förlora sitt goda rykte.¹¹ Utvecklingen påverkade även musiklivet. Att sjunga på mer eller mindre privata tillställningar eller för välgörenhet gick utmärkt, men professionella sångerskor som sjöng mot betalning på allmänna scener betraktades som just ”offentliga kvinnor” och hade svårt att freda sig mot krav på sexuella tjänster.¹²

Inom kyrkan fanns dessutom teologiska synpunkter angående lämpligheten av att låta kvinnor höras. I Andra Moseboken sjunger visserligen Mirjam Herrens lov åtföljd av alla Israels kvinnor, men Paulus ”Kvinnan tige i församlingen” togs ofta som intäkt på att

ningsprojektet ”Kristen manlighet – en modernitetens paradox” (forskningsledare Yvonne Maria Werner).

10 1937 års psalmbok, psalm 169. Se även Tjeder 2008.

11 Se Caine och Sluga 2003, särskilt s. 58–59, 90, 98–100.

12 Tägil 2013, s. 39–40.

trots detta utesluta kvinnostämmor ur kyrkomusiken. År 1903 slog påven Pius X fast att kyrkosångare har ett liturgiskt ämbete, och att kvinnor, såsom oförmögna att utöva sådant ämbete, inte fick sjunga i kyrkokörer. Vid behov av sopraner och altar skulle dessa stämmor besättas med gossar.¹³ Den lösningen var väl etablerad i många delar av Europa och fungerade ganska bra, särskilt innan 1900-talets förbättrade näringsstandard fick målbrottsåldern att sjunka. På vissa håll förekom även manliga falsettister; i till exempel brittisk körtradition kombinerade med gosstämmor för att få en fullödlig, fyrstämmig kör.

Ville man ha gossröstens höjd och klarhet men en vuxen individs mognad och lungvolym, och av olika skäl inte ville rekrytera kvinnor, var kastrater det enda alternativet. De kastratsångare som briljerade på Europas operascener under 1600- och 1700-talen enrollerades även i kyrkomusiken. Ännu år 1817 imponerades den svenske skalden P.D.A. Atterbom av kastratsångarna i Dresdens hovkapell:

När man abstraherar det vidriga, som ligger i reminiscensen av *könförhållandet*, så givs det verkligen *in rerum natura* ingen mera passande organ för *andlig* musik, än Kastraters sång [...K]astratens röst, som på ett underbart sätt i ett försmälter det högsta förtrollande av den manliga och den kvinnliga röstens ömsesidiga skönhet, [har] en rent, liksom Änglarnes, överjordisk, neutral och eterisk karaktär[.]¹⁴

Enstaka kastrater besökte Sverige – den siste var möjligen italienaren Sebastiani, som framträdde i Stockholm 1806 – men rösttypen blev aldrig vanlig här.¹⁵ 1800-talets sakrala körmusik, i den mån den alls framfördes, sjöngs istället av skolgossar (ibland kompletterade med äldre kamrater i bas- och tenorstämmor) och därtill av bildningsborgerskapets halvoffentliga musikaliska sällskap, ”musiksociete-

¹³ *Motu proprio Tra le sollecitudini* 1903, V:13.

¹⁴ Atterbom 2002 [1817], s. 114. Den kyrkliga kastratsången (som vid det laget endast representerades av en handfull sångare i Sixtinska kapellets kör) avskaffades helt i och med Pius X:s ovan nämnda påbud från 1903.

¹⁵ Åhlén 2019 [1978].

ter” och oratoriesällskap, som samlade både manliga och kvinnliga sångare.¹⁶

Den stora körsångsrörelsen under svenskt 1800-tal var emellertid en kör helt utan diskantstämmor: manskören. Med upprinnelse i universitetens studentkörers spred den sig under seklets lopp över hela landet. En stor profan manskörsrepertoar växte fram, med slag-sida åt det patriotiska och erotiska.¹⁷ I vilken utsträckning manskö-rerna utbreddes sig även på det kyrkliga området är oklart.¹⁸ Oscar I, själv far till två entusiastiska manskörsångare, föreskrev år 1845 att alla elever vid folkskollärarseminarierna skulle undervisas i fyrstäm-mig kyrkosång.¹⁹ Eftersom seminarierna vid denna tid endast tog in manliga elever bör förordningen ha gynnat den kyrkliga manskör-sången; bland annat publicerades år 1848 koralboken och mässan satta för fyrstämig manskör.²⁰

Av den sparsamma forskningen kring de svenska kyrkokörernas tidiga historia att döma förekom enstaka kyrkokörer, både blandade och manskörer, redan under 1800-talets första hälft; men det var först fram mot sekelskiftet 1900 som bildandet av kyrkokörer tog verklig fart, och då framför allt i blandad form.²¹ Frågan är varför körerna dök upp just vid denna tidpunkt – och varför det var den relativt nya blandade kören som slog igenom och inte manskören, som alltså totalt dominerade det sekulära körlivet vid denna tid.

I *Musiken i Sverige* för Lennart Reimers ett mycket kortfattat resonemang, där skolans sekularisering anges som enda orsak till att kyrkorna måste hitta alternativa sångensembler: ”När skolelevernas plikt att medverka med sång i gudstjänsterna mot slutet av 1800-talet

16 Håkanson 2022, s. 77–80, 52.

17 De svenska manskörernas ”stamrepertoar” återfinns i *Studentsången* 1883.

18 Lennart Reimers menar att kyrkokörerna ”under tiden från 1840-talet till början av vårt sekel i ganska stor utsträckning bestått av små manskörer”, Reimers 1994, s. 84. Ragnar Håkanson, som publicerat den i skrivande stund mest initierade och heltäckande översikten på området, hävdar tvärtom att ”[m]ycket få manskörer bildades inom kyrkans musikverksamhet trots den långa traditionen av gossar och män som allt sedan medeltiden utgjort kyrkokör.”, Håkanson 2022, s. 94.

19 *Swensk Författnings-Samling* 1845, No. 34, s. 3. Lundblad (beräknad publicering 2025).

20 Cronhamn 1848.

21 Larsson 2013, s. 79; Håkanson 2022, s. 186 och 190–193.

kom i upplösning började Svenska kyrkan att etablera egna körer.”²² I vissa fall har nog detta samband betydelse: en av de äldsta fortfarande aktiva blandade kyrkokörerna, den av J.A. Josephson instiftade domkyrkokören i Uppsala från 1867, tillkom delvis för att ersätta de alltmer frånvarande läroverkseleverna.²³ Men det förklarar inte alla de blandade körer som bildades på landsbygden, där läroverkens motvilliga gossopraner och målbrottspojkar hur som helst knappast framträtt särskilt ofta. Formuleringen i *Musiken i Sverige* ger dessutom intrycket att Svenska kyrkan centralt, eller åtminstone som organisation, styrde etableringen av körer. Det rimmar illa med de många lokala (och inte sällan rena lekmanna-)initiativ som låg bakom grundandet av kyrkokörer.²⁴

I kyrkosångsförbundets egen historieskrivning har ofta Kyrkosångens Vänner från 1889 setts som en viktig förelöpare.²⁵ Det äger nog sin riktighet att KSV var av stor betydelse för kyrkosången i allmänhet, men föreningens ursprungliga syfte var inte att befordra just den blandade körsången.²⁶ Även om man relativt snart kom att förespråka även denna – med teologiska och liturgiska argument formulerade av ordföranden från 1892 och framåt, biskop Uddo Ullman – antyder kronologin att KSV inte gick i bräsch för blandad kör, utan snarare anslöt sig till en pågående utveckling.²⁷ Bland frikyrkorna var framför allt baptisterna mycket tidigt ute med stämsång, både som församlingssång och körsång. Blandade körer bildades redan på 1850-talet och baptisten och förläggaren Per Palmquist producerade tryckta noter för andlig kör med start år 1860.²⁸

Ännu längre anor hade de ovan nämnda musikaliska sällskapen

22 Reimers 1994, s. 89.

23 Håkanson 2022, s. 160.

24 Lekmannanärvaron syns bl.a. i notiserna om körer, körledare och körjubiléer i *Kyrkosångsförbundet*. Se t.ex. ”Nybildade kyrkokörer”, *Kyrkosångsförbundet* 1928, s. 22; ”Från våra kyrkokörer”, *Kyrkosångsförbundet* 1929, s. 71; ”En sängarhyllning”, *Kyrkosångsförbundet* 1930, s. 14.

25 Forssman 1946; Larsson 2013, s. 78.

26 KSV bildades som manskörsförening för präster; först år 1898 släpptes kvinnor och lekfolk in, Håkanson 2022, s. 242, 244.

27 Om Ullman, se Bexell 1987.

28 Fahlgren 2013, s. 31–36; Håkanson 2022, s. 118–119. Om frikyrkornas sång, se vidare Selander 1980; Selander 1996; Bernskiöld 1986.

med urban och borgerlig profil. Med förebilder i Tysklands andliga konserter samlade de blandade körer för välgörenhetskonsalter, musikaliska salonger och soaréer. Repertoaren omfattade verk som Haydns *Skapelsen*, Händels *Messias* och Mozarts *Requiem*. När kyrkokörer bildades i städerna kring sekelskiftet 1900 kan många av sångarna ha kommit från de då tynande musikaliska sällskapen.²⁹

Den blandade kyrkokören fick dessutom draghjälp av en av 1800-talets tongivande kulturpersonligheter: Gunnar Wennerberg (ecklesiastikminister 1870–1875 och 1888–1891). Som tonsättare hade Wennerberg varit av avsevärd betydelse för konsolideringen av den patriotiska manskörsrepertoaren. Duetterna ”Gluntarne” hade gjort honom än mer populär. Under sitt äktenskap med Hedda Cronstedt kom han allt mer att omfatta hennes engagemang för den nyevangeliska väckelsen, och hans oratorium *Jesu födelse* och de häftesvis utgivna *Davids psalmer* blev från och med 1860-talet en viktig del av den svenska andliga körrepertoaren.³⁰

Vid nära 80 års ålder fick Wennerberg även ordförandeposten i den kommitté som skulle utforma musikbilagan till 1894 års kyrkohandbok. Handboken i fråga innebar att 1800-talets nedbantade liturgi fick mer kött på benen; bland annat fick körsången en anvisad plats i gudstjänsten. Wennerberg och övriga kommitterade tog den musikaliska möjligheten ad notam och lade fram en mässmusik som, med Harald Göranssons ord, ”i rikedom tävlade med medeltidens [...] Med märklig framsynthet hade man också berett stort utrymme för körmedverkan, trots att kyrkosångsrörelsen ännu låg i sin linda”.³¹ Wennerberg själv hade satt ett antal av texterna – några för manskör, men betydligt fler för blandad kör.³² Med *Musiken till Svenska Mässan* lades en grund för 1900-talets gudstjänstmusik.³³

Det låg alltså många faktorer bakom den blandade kyrkokörens ganska plötsliga genomslag kring år 1900: förebilder fanns både inom och utom landet (de senare behandlas i nästa avsnitt), städer-

29 Håkanson 2022, s. 52, 77–80, 298.

30 Moberg 1932, s. 492–492; Svenson 1986, s. 200–203; Håkanson 2022, s. 267.

31 Göransson 1994, s. 109.

32 *Musiken till Svenska Mässan* 1897; se även Håkanson s. 168–171.

33 Moberg 1932, s. 492; Svenson 1986, s. 200–203; Håkanson 2022, s. 267.

nas kyrkosång kunde i allt mindre utsträckning anförtros åt skolpojkar, och Svenska kyrkan inbjöd till kördeltagande i gudstjänsten i och med 1894 års kyrkohandbok och 1897 års mässmusik. Men framför allt måste den blandade körens genomslag tillskrivas kvinnornas egen latent vilja att stämma upp. 1800-talet hade präglats av ökande utbildningsmöjligheter för kvinnor, och musikundervisningen hade en given plats i snart sagt alla utbildningsformer för flickor.³⁴ Vid sekelskiftet 1900 fanns en stor och sannolikt underutnyttjad musikalisk kompetens bland svenska kvinnor.

Kyrkosångsförbundets notiser om nybildade och jubilerande körer indikerar emellertid att den under 1890-talet påbörjade köretableringen tog ny fart under 1920-talet. Sammanträffandet i tid antyder att den blandade körens genomslag har att göra med tidens genomgripande förändringar av kvinnors livsvillkor. Mellan 1900 och 1920 sjönk det genomsnittliga antalet barn per kvinna i Sverige från fyra till tre. Vid 1930-talets början var siffran nere på två.³⁵ Detta frigjorde naturligtvis kvinnlig tid på en massiv skala. Tar man i beaktande att medellivslängden samtidigt steg med nära tio år tillkommer ytterligare kvinnoår.³⁶ För kvinnor som arbetade utanför hemmen bör även införandet av åtta timmars arbetsdag 1919 ha givit mer tid över till fritidsintressen.

Uppenbarligen fanns det också tenorer och basar som fann att damsällskapet och den sakrala repertoaren trumfades de stundom ganska alkoholdoftande manskörerna – även om de senare nog kunde konkurrera om herrstämmorna i vissa fall. I en polemisk skrift för de blandade hembygdskörernas rätt till statsunderstöd sammanfattade den stridbare kantorn Natanael Fransén kvinnornas och männens beredvillighet att sjunga som följer:

Kvinnornas sångintresse synes i själva verket vara större än männens och procenten av sjungande är bland dem avgjort högre. De komma regelbundet till övningarna och lära sig sam-

³⁴ Se Kyle 1972; Florin och Johansson 1993; Schånberg 2004; Rahikainen 2018 m.fl.

³⁵ *Befolkningsutvecklingen under 250 år 1999*, s. 70.

³⁶ *Befolkningsutvecklingen under 250 år 1999*, s. 117–118.

vetsgrannt sina stämmor [...] Vida svårare är det att rekrytera mansstämmorna. Egendomligt nog har det visat sig allra svårast på sådana platser där manskörer funnits eller finnas.³⁷

Den blandade kyrkokörens genomslag byggde alltså i grund och botten på kvinnors vilja och konkreta möjligheter att sjunga. Och till skillnad från Pius X accepterade Svenska kyrkans ledare dem. Församlingssången var redan i princip gemensam för män och kvinnor; körsångerskorna krävde ingen ekonomisk ersättning och anslöt därmed till ett accepterat kvinnligt välgörenhetssjungande; de konkurrerade inte om löne-medel med manliga yrkesmusiker; och slutligen sjöng körerna från orgelläktaren. De syntes alltså inte, och stod på behörigt avstånd från officianten vid altaret. Under sådana förutsättningar verkar ingen ha haft några invändningar, inte ens i en tid av kyrklig remaskulinisering.

Såsom musikbilaga
medföljer detta nummer en motett för tre-
stämmig barn- eller kvinnokör, *Daniel Olson*:
I ditt ljus (Psalt. 36: 8–10).

K Ö R N O T I S E R

Hrr Körledare

uppmannas att sända oss program från
konserter, musikgudstjänster e. d. Gi-
vetvis är red. särskilt tacksam, om
programmen sändas i manuskript i
överensstämmelse med den uppställ-
ning, som blivit vedertagen i våra Kör-
notiser. Därigenom sparas mycken tid.

Viby kyrkokör (dir. fru Ruth Sors,
organist N. Sors), musikgudstjänst 21 sept.:
1. Sv. ps. 8. — 2. *Wennerberg*: Lovad vare
Herren, *Merikanto*: Säg, minnes du psalmen,
Bortniansky: Israels herde, *Peterson-Berger*:
Himlars rymd (kyrkokören). — 3. *Martini-
Kreysler*: Andantino (violin, Nils Andersson).
— 4. *Herman Palm*: Jag sökte så länge (kan-
tor och fru Sors). — 5. *Carl Fricletz*: Saliga
äro de som höra Guds ord (Greta Ericsson,
Ruth Sors och Martin Nilsson). — 6. Kort
tal av komminister Gösta Svensson. — 7.
Sv. ps. 16. — 8. *Max Reger*: Marias vagg-
sång (Ruth Sors, sång och Nils An-
dersson, violin). — 9. *Otto Olsson*: Jag
lyfter mina ögon upp till bergen, *A. Flitsch*:
Förlän oss Herre Gud, *Wennerberg*: Loven,
loven Herren (kyrkokören). — 10. Aftonbön.
— 11. Sv. ps. 600: 6–7. — 12. *D. Buxtehude*:
Preludium och Fuga, fissa-moll (kantor Sors).

Ill. 1. *Kyrkosångsförbundet* utgick långt fram i tiden ifrån att förbundets körer leddes av män – ”herrar körledare”. Som framgår av notisen bredvid förekom i praktiken även kvinnliga dirigenter. (*Kyrkokörsförbundet* 1941, s. 86.)

³⁷ Fransén 1920, s. 19.

Det tyska inflytandet

1800-talets svenska musikliv var imponerande med tanke på hur liten och glest utspridd befolkningen var, men jämfört med Europas stora kulturländer var Sverige en lilleputt.³⁸ Den mångdubbelt större tyska musikscenen var under hela 1800-talet motorn för musikens utveckling även i Sverige. För kyrkomusikens del var den tyska dominansen särskilt markerad i och med att det södra grannlandet var den evangeliska musikens hemland allt sedan Luthers dagar. För åtskilliga av den svenska kyrkomusikens ledande män var tysk kultur inte bara föremål för uppskattning och intresse utan närmast tillbedjan. Prästen Fredrik Martin Allard, en av kyrkosångsförbundets grundare och dess ordförande 1927–1937, var en av de mer devota. I en serie artiklar i *Tidskrift för Kyrkomusik och Svenskt Guds tjänstlivs* första årgång 1926 förespråkade han varmt en svensk kyrkomusik efter tyskt mönster. Efter en detaljerad beskrivning av den kyrkomusikaliska utvecklingen i Tyskland fram till reformationsjubileet 1917 gav han en glödande skildring av vad kyrkosångsrenässansen och det tyska kyrkosångsförbundet *Evangelische Kirchengesangsverein für Deutschland* betytt för moralen under kriget:

Märk väl: varje soldat bär i sin rensel en militärsångbok — ”en källa av outtömlig kraft till tro och tröst!” Tack vare renässansrörelsen och vad den fört med sig av från gångna tider återupplivad helig sång, står nu den evangeliska kyrkan rustad med sångens blanka vapen till hjälp och styrka. De kärnfulla sångerna, som, själva födda i krigstider, såsom av Luther, Paul Gerhardt, Heermann m. fl., få visa, vad de duga till i den bistra tid, som nu kommer. Allt vekt, sentimentalt i sångväg är som trä, hö och strå, som hastigt förtäres av krigets lågor. Det manhaftiga, karlavulna ensamt tilltalar och består.³⁹

38 För en orientering kring internationella körsammanhang, se publikationer från nätverket ”Choir in Focus”; t.ex. *Choir in Focus* 2011 och *Choral Singing* 2014; samt forskningsöversikten Floyd och Sharp 2019.

39 Allard 1926, s. 136.

Samtidigt som kyrkosångsförbundets tillkomst innebar att den blandade körsången och därmed kvinnliga korister fick en stark företrädare på nationell nivå, tycks Allard ha velat enrollera kyrkosången i den återmaskulinisering av kyrkan som skisserades tidigare i denna artikel. I denna kyrkomusikaliska maskulinisering var tyska förebilder centrala.

Återuppbyggnaden av den tyska kyrkomusiken under mellankrigstiden följdes noggrant av *Kyrkosångsförbundets* skribenter. Efter hand skönjs också ett allt större intresse för den ”nya sakensheten” i tysk kyrkosång och i den så kallade orgelrörelsen.

I äldre svensk forskning har denna *neue Sachlichkeit* huvudsakligen analyserats ur rent musikalisk synpunkt. Tonsättare och kyrkomusiker som Hugo Distler – som stod i tät kontakt med *Kyrkosångsförbundets* redaktör Ingvar Sahlin och även publicerade sig i tidskriften – vände sig mot romantikens förment överlastade och falskt sentimentala stil. Istället ville man återupprätta den äldre musiken från reformationen fram till och med Bach. I 1930-talets Tyskland gick denna musikaliska strävan hand i hand med en teologi som på motsvarande sätt ville ”rena” den evangeliska tron från senare tiders pålagringar.⁴⁰

I den kyrkostrid som uppstod i och med nazistregimens krav på likriktning av den tyska evangeliska kyrkan tog de flesta av den nya sakenshetens företrädare ställning mot den uttalat nazistiska grupperingen *Deutsche Christen*, inte minst av musikestetiska skäl. Efter andra världskriget etablerade ledande personer inom nysakensheten ett narrativ där den evangeliska kyrkomusiken, tillsammans med *Deutsche Christen:s* motpart Bekännelsekyrkan, stått upp mot nationalsocialismen.⁴¹ I senare forskning har dock framkommit med beklämmande tydlighet att orgelrörelsen och den nya sakensheten inom kyrkosången allierade sig med nazismen. Den nya kyrkomusiken stöddes ekonomiskt av den nazistiska regimen, dess företrädare fick fortsätta sina karriärer i det tredje rikets hägn, och personkontakterna mellan ledarna för kyrkomusiken och den nazistiska musikadministrationen var många och betydelse-

⁴⁰ Se t.ex. relevanta artiklar i standardverket *Sohlmans musiklexikon*.

⁴¹ Lundblad, 2022, s. 241–242.

fulla. Strävandet efter renhet i musiken och ett enat kristet folk i den evangeliska kyrkan var fullt kompatibelt med idén om ett rasrent folk.⁴²

Kyrkosångsförbundets redaktör Ingvar Sahlin gav uttryck för sin uppskattning för den nya tyska kyrkosången redan i en rapport från det tyska kyrkosångsförbundets 50-årsjubileum 1933. ”Medeltida trappgavlar och dagens hakkorsfanor bildade en effektfull symbolisk inramning [...] Hela mötet gav ett mycket livligt intryck av en målmedveten, kampglad rörelse som verkligen besinnat sig på sin uppgift.”⁴³

Detta betyder inte att Sahlin var nazist. Som så många verkar han ha sett på Hitlers Tyskland med en blandning av ”fruktan, fascination och frändskap”, för att citera titeln på ett forskningsprojekt som behandlat det svenska musiklivets förhållande till nazismen.⁴⁴ Det tredje riket, skrev Sahlin i slutet av 1934, ”arbetar med en målmedvetenhet och hänsynslöshet, som stämmer till både beundran och beklämning, på att organisera alla områden av folkets liv.”⁴⁵

Det senare uttalandet gjordes i anslutning till den lista med ”grundsatser” för den tyska evangeliska ungdomsverksamhetens sång- och musikarbete, som *Kyrkosångsförbundet* publicerade i svensk översättning. Dokumentet i fråga var i Sahlins ögon ”berömvärt fritt från politiska bihänsyn”. ”Punkt 7 är oss väl svärförståelig”, funderade han, ”men får förklaras som ett uttryck för de frommas känsla av Guds mäktiga handlande i de senaste årens händelser.”⁴⁶ För en sentida historiker är punkten i fråga inte särskilt svårbegriplig, utan uttrycker med all tydlighet den nazifierade protestantismens princip:

Den andliga visan får icke skiljas från den världsliga. De äro uttrycksformer av en och samma hållning hos människan. Visan om tyska riket, om tyska folkets uppvaknande och dess anordningar står i inre sammanhang med reformationens visa.⁴⁷

42 Fischer 1989, särsk. s. 233–234; Kater 1997, s. 161–173; Bayreuther 2010, särsk. s. 34. Se även Dümling 1995 och Lundblad 2022.

43 *Kyrkosångsförbundet* 1933, s. 108.

44 *Fruktan, fascination och frändskap* 2006.

45 *Kyrkosångsförbundet* 1934, s. 140.

46 *Kyrkosångsförbundet* 1934, s. 141.

47 *Kyrkosångsförbundet* 1934, s. 139.

Sahlin tolkade allt till det bästa och önskade all framgång till ”detta storartade program”, som ”i musiken ej vill se blott konst, utan ett viktigt *medel* till fostran, gemenskap, karaktärsdaning.”⁴⁸ ”[I] vår sönderindividualiserade tid behöva vi den andliga näring, som möter oss i 15–1600-talens viljebetonade, objektiva, kärnfriska tonkonst”.⁴⁹

Hur såg då förhållandet ut mellan den nya sångrörelsen i Tyskland och den svenska kyrkomusikens syn på kvinnoröster? Även om frågor om stämbesättning utgör en mycket liten del av *Kyrkosångsförbundets* innehåll kan ett par tendenser urskiljas. Den första är tidsskriftens, eller åtminstone dess redaktörs, fullständiga kapitulation inför den tyske Hitlerjugendledaren Fritz Jödes allsångspedagogik.⁵⁰ Jöde råkade år 1935 i tillfällig onåd hos nazistpartiet och etablerade då en nära kontakt med skandinaviska sångledare; en kontakt som upprätthölls även efter att Jöde återupptagit sitt arbete för Hitlerjugend 1940.⁵¹ Jödes allsång, där både kvinnor och män sjöng med som delar av ett friskt, enat folk, är emellertid ämne för en egen studie och måste läggas åt sidan här.⁵² Den andra tendensen, som inte är lika tydlig men högst relevant för den här uppsatsens syfte, är att gossopranen och -alten lyftes fram. De klara pojkrösterna sågs som idealiska för den nya körmusiken och återupplivandet av en ren evangelisk kyrkosång. I *Kyrkosångsförbundets* septembernummer 1934 läser vi:

⁴⁸ *Kyrkosångsförbundet* 1934, s. 141, 140.

⁴⁹ *Kyrkosångsförbundet* 1934, s. 141.

⁵⁰ Jöde hälsas i januarinumret 1935 med orden: ”Tidningen ’Kyrkosångsförbundet’ ber att få hälsa Eder, Herr Professor, hjärtligt välkommen till vårt land [...] Vi önska liksom Ni, att musiken på nytt skall bli en folkets egendom, en andlig kraftkälla [...] Vi tro, att musiken måste vara en viljans anspänning. Vi mena, att musiken på nytt måste gå ut till folket. För detta mål arbetar även vår kyrkosångsrörelse framgångsrikt, och nya initiativ, ofta med mönster från Edert arbete, upptagas ständigt.” *Kyrkosångsförbundet* 1935, s. 5. I aprilnumret trycktes ännu en hyllande artikel, *Kyrkosångsförbundet* 1935, s. 62.

⁵¹ Orsaken till Jödes avpollettering 1935 var att nazisternas gamla garde misstänkte honom för att vara en kappvändare, och därför inte såg genom fingrarna när det visade sig att han gjort sexuella närmanden mot ett större antal kvinnliga elever (varav flera minderåriga), Kater 1997, s. 149–150. Ang. Jöde, den tyska *Singbewegung* och musiken inom Hitlerjugend, se även Stoverock 2013 och Busse Berger 2020.

⁵² Se istället Geisler 2012.

När man några gånger hört Bachkantater sjungas av goda gosskörer (Thomas- eller Kreuz-kören), så känner man, vilken förlust det är, att vi inte kunna utföra dem på detta sätt. Kvinnorösten har många företräden; särskilt är det givetvis oerhört mycket lättare att inlära en kantat med damer än med småpojkar. Men ur rent kyrkomusikalisk synpunkt är gossröstens kyska klarhet omistlig. Stämföringen kan aldrig komma till sådan klarhet i en blandad kör; särskilt tycks kvinno-altrösten sakna möjlighet att göra sig gällande på djupet, medan goss-alten hörs utan svårighet.⁵³

Även en av barnkörens pionjärer i Sverige, ledaren för Kumla barnkör Rolf Forssman, menade år 1937 att den rena gosskören ”ur vissa synpunkter vore eftersträfvansvärd”. En barnkör bestående av lika delar flickor och pojkar var dock ”av större värde än en av enbart flickor sammansatt kör”.⁵⁴

De tyskspråkiga elitgosskörerna, varav de ovan nämnda Thomaner- och Kreuzkörerna var två, var kända i Sverige åtminstone sedan Berliner Domchors besök 1917; en händelse som gav mecenaten Sally von Bahr impulsen att finansiera bildandet av Uppsala domkyrkas egen gosskör. Gosskörsång var alltså inget nytt, och hade under Nathan Söderbloms tid som ärkebiskop (1914–1931) en tillskyndare på högsta ort.⁵⁵ I *Kyrkosångsförbundets* spalter diskuteras gossrösterna emellertid inte förrän kring år 1930.

Tidskriftens utlandsbevakning inriktades nästan helt på Tyskland, men i det första numret efter krigsutbrottet bereddes plötsligt plats åt en utförlig rapport från England – något som knappt förekommit under alla de år tidskriften funnits. Pennan fördes av Henry Weman, domkyrkoorganist i Uppsala. Han slog ett slag för den engelska körkulturen, ”väl den högst utvecklade som något land äger”.⁵⁶ Weman instämde i hyllningarna till gossopranerna, men imponerades också av de brittiska kontratenorerna:

⁵³ *Kyrkosångsförbundet* 1934, s. 111.

⁵⁴ *Kyrkosångsförbundet* 1937, s. 14.

⁵⁵ Lundblad (beräknad publicering 2025); Jonson 2014; Dillmar 2020.

⁵⁶ *Kyrkosångsförbundet* 1939, s. 71.

[gossarnas röster] är helt och hållet befriade från att ligga på djupet men har så mycket större möjlighet att utveckla en charmfull höjd. "Altstämman" klingar möjl. för våra öron något egendomlig. De herrar som svara för denna slags sång ha givetvis en oerhört påfrestande uppgift. De utbilda en speciell teknik i falsettsång, som är ganska oefterhärmlig och fordrar stor träning för att sammansmälta med de övriga stämmorna. Men vilken sammansmältning! Det är en tonrenhet utan like[.]⁵⁷

1930-talets höga värdering av gossrösten för osökt tankarna till Atterboms åsikt om kastratrösten: en "kysk" röst som på grund av sin könlöshet var idealisk för sakral musik. I den nya saklighetens strävan efter vad man kallade "objektivitet" var det sannolikt den könlösa kvaliteten som på motsvarande sätt fick gossrösten att framstå som särskilt lämplig. En gissning är att kvinnorösten för ett manligt öra lät alltför sensuell, och därför associerades med romantikens förkastliga "klangskönhet".

I den nya saklighetens anda vore, antyder *Kyrkosångsförbundets* skribenter, den bästa lösningen att besätta alla diskantstämmor med gossar. Man beklagade som synes att detta av praktiska skäl inte var möjligt – flickor och damer fick alltså ställa upp i brist på bättre.

Beredskapstid och efterkrigstid

Tendensen att vilja ersätta den könsblandade kören med blandade goss/manskörer fick emellertid ett abrupt slut i och med beredskapstidens inkallelser. Nu var det inte tal om att ersätta damer med gossar – det handlade om att ersätta män med kvinnor och barn. Under rubriken "Bildandet av barnkör – en beredskapshandling" återkom barnkörledaren Rolf Forssman med följande omvärldsanalys:

[K]yrkosången i våra gudstjänster måste upprätthållas, även under de svåraste omständigheter. Att förbereda möjligheterna för en i framtiden kanske påtvingad övergång till 3-stämmig

⁵⁷ *Kyrkosångsförbundet* 1939, s. 71.

blandad kör eller kanske till och med kvinnokör, det hör till beredskapen [...] Skulle dock det allra värsta inträffa – kriget – bli kanske även en stor del av de kvinnliga medlemmarna i kören upptagna på annat håll. Endast *en* möjlighet för körsångens upprätthållande står åter, åtminstone i landskyrkor: barnen.⁵⁸

Under de följande åren blev en av kyrkosångsförbundets viktigaste uppgifter att stödja och uppmuntra alternativ till den nu svåruppnådda fyrstämmiga sången. Man diskuterade olika lösningar på tenor- och basbristen, uppmuntrade tonsättare att skriva för barnkör, damkör och trestämmig blandad kör (sopran-alt-baryton), recense-
rade välvilligt nyutkommen körlitteratur för två- och trestämmiga körer, och publicerade i egen regi sättningar som kunde framföras utan fulltaliga mansstämmor.

I några av krigsårens notiser och artiklar börjar dessutom en något modifierad syn på den nya sakligheten komma i dagen. I en anmälan av Gottfrid Bergs motetter från hösten 1940 ansåg recensenten att "[d]et hela är mycket sakligt men kanske *någon* gång en smula hårt i klangen." Den evangeliska kärvheten kunde uppenbarligen gå till överdrift. David Wikanders "Det brinner en stjärna" för trestämmig dam- eller barnkör berömdes på samma sida för sin "rena stilkänsla och innerliga stämning utan sentimentalitet". Sakligheten kunde med andra ord även uttryckas av kvinno- eller flickröster – även om den följande något nedlåtande kommentaren antyder att recensenten såg dem som andrahandsalternativ: "Under den tyvärr aktuella bristen på mansröster i våra kyrkokörer är ju en sådan sång utmärkt att ha till hands."⁵⁹

I januarinumret 1941 tog dock organisten och tonsättaren Albert Runbäck i Båstad bladet från munnen. Som en av den nya saklighetens förespråkare i Sverige ansåg han att trestämmiga sättningar var väl så värdefulla som fyrstämmiga.⁶⁰ Och för övrigt, påpekade Runbäck, kunde man framföra även fyrstämmiga stycken utan full-

⁵⁸ Kyrkosångsförbundet 1940, s. 1.

⁵⁹ Kyrkosångsförbundet 1940, s. 91.

⁶⁰ Kyrkosångsförbundet 1941, s. 3. Ang. Runbäck och den trestämmiga körsatsen inom den nya sakligheten, se Lundblad (beräknad publicering 2025).

taliga herrstämmor: det är bara att låta andraaltar ta tenorstämman, eventuellt efter att stycket transponerats upp en smula. Ta till exempel de Victorias "Hosanna":

Skulle man fråga en del körledare, varför de inte använt denna förnämliga hymn, bleve svaret kanske detta: "den ligger för högt för våra tenorer" eller mera sannolikt: "våra tenorer skulle inte vilja öva så mycket som behövs för denna sak". Dessa båda hinder bortfalla om man låter andra-alten övertaga tenorstämman.⁶¹

Runbäcks uppfattning var alltså att en blandad kör bestående av sopran, mezzosopran/alt, andraalt och bas kunde prestera väl i klass med en traditionell stämbesättning. Man blev med hans ord "nästan tacksam mot de strejkande tenorer som ofrivilligt skänkt kyrkan dessa 'nya' skönhetsvärden."⁶²

Även på barnkörsfronten upptäckte kyrkosångsförbundet så småningom att beredskapens nödlösning i själva verket hade ett egenvärde. I centralrådets återblick på år 1940 konstateras att "[p]å en del håll ha omständigheterna framtvingat bildande av barnkör – vilket är en vinst." Inte nog med det – medlemsantalet hade trots inkallelserna ökat med ungefär 300 personer.⁶³ De spridda förespråkare för barnkörsverksamhet som av och till yttrat sig i förbundets organ under mellankrigstiden fick till slut vind i seglen.⁶⁴

Efter kriget var de blandade körerna snart *back in business*. Den nya sakligheten förblev en ledstjärna för många tonsättare, men "problemet" med de alltför romantiska kvinnörösterna tycks ha lösts utan att man behövde kasta ut kvinnorna. Det klangideal som bland andra Eric Ericson skolade fram i sina körer och som fått beteckningen "den svenska körklangen" präglas ju till stor del av att damstämmorna lyckas med just den klarhet och precision i uttrycket som man tidigare trodde att enbart gossar (eller kastrater) kunde frambringa.

⁶¹ Kyrkosångsförbundet 1941, s. 3.

⁶² Kyrkosångsförbundet 1941, s. 3.

⁶³ Kyrkosångsförbundet 1941, s. 5.

⁶⁴ Ang. Svenska kyrkans barnkörer, se vidare Fagius 2013.

Den barnkörsverksamhet som etablerades under krigsåren hade troligtvis betydelse för körlivets uppblomstring och var en ständig källa till glädje i *Kyrkosångsförbundets* rapportering under efterkrigstiden. För de profana manskörerna var läget däremot ett annat. Ännu 1946 kunde mastodontverket *Körsången i Sverige* framställa manskören som den dominerande körsångsformen i Sverige, men i själva verket hade många manskörer dött sotdöden under kriget och återuppstod aldrig. Troligtvis upplevdes den nationalchauvinistiska repertoaren som unken. Inom kyrkomusiken var manskörernas utförsbacke ännu brantare. När kyrkosångsförbundet, nu förenat med Kyrkosångens vänner och Laurentius Petri Sällskapet i Riksförbundet svensk kyrkomusik, fyllde 50 år, räknade man in över 64 000 medlemmar varav bara ett drygt hundratal manskörsångare.⁶⁵

Ill. 2. *Kyrkosångsförbundet* avbildade sällan kvinnor annat än på formella gruppporträtter av körer. I rapporteringen från Rikskyrkosånghögtiden i Västerås 1936 syns emellertid det här ovanligt avslappnade (och helkvinnliga) motivet. (*Kyrkosångsförbundet* 1936, s. 153.)

⁶⁵ *Svensk kyrkomusik 1925–1975*, s. 8. För en studie över körlivet i Sverige idag, se Göransson 2024.

Avslutning

För kyrkosångsförbundets ledning verkar ”kvinnofrågan” ha varit en icke-fråga. Kvinnorna bara fanns där, ute i körverksamheten, och kunde uppenbarligen tas för givna. I förbundets tidskrift syns de oerhört lite om man jämför med de otaliga porträttbilder och spaltmeter text som ägnades åt män. Kvinnor var ”blott ett poem”, och det skulle dröja länge innan de bereddes plats i förbundets ledning. Den första kvinna som närvarade vid förbundets Centralråds årsmöte tycks ha varit Vivi Langebo, ombud för Luleå stifts södra kyrkosångsförbund, som deltog 1953. Därefter dröjde det ända till 1964, när Greta Bäckius, suppleant för Linköpings stifts kyrkosångsförbund, och Gudrun Zethelius, suppleant för Luleå stifts södra kyrkosångsförbund, infann sig.⁶⁶ Lite tillspetsat kan man hävda att kvinnor, enligt kyrkosångsförbundets uppfattning, skulle höras som körsångerskor men inte synas.

De kvinnor som sjöng i kyrkokör under 1900-talets första hälft och ibland prisades för lång och trogen tjänst eller poserade på körbilder i *Kyrkosångsförbundet*, identifierade sig knappast själva som ”kvinnoasakskvinnor”. De avporträtterade damerna i höghalsade blusar och sedesamt långa kjolar (eller rent av folkdräkt) har en framtoning som ligger långt från Zarah Leander. Ändå var det som hände under kyrkosångsförbundets två första decennier en revolution. Utan att *Kyrkosångsförbundets* skribenter lade märke till det, bröt de blandade kyrkokörerna manskörsångens dominans i svenskt musikliv. Samtidigt bidrog de till demokratiseringen inom Svenska kyrkan: i tidskriftens notiser från körerna ute i landet framgår att körverksamheten var en arena där kvinnor kunde göra sig hörda, inte bara i alt- och sopranstämmorna utan också som körledare, solister och styrelseledamöter. Den blandade kyrkokören innebar att kvinnornas närvaro i Svenska kyrkan befästes, återmaskuliniseringen av kristendomen fick en motvikt, och män och kvinnor fick ett sammanhang där de kunde umgås på lika villkor.

⁶⁶ Centralrådets protokoll 1953 och 1964, volym A1:1 (Förbundsstämmo- och årsmötesprotokoll), Sveriges Kyrkosångsförbunds arkiv.

Summary

Heard But Not Seen: The Swedish Association of Church Choirs and the Voices of Women, c. 1900–1950

Hanna Enefalk, associate professor, lecturer in history, Karlstad University
hanna.enefalk@kau.se

The aim of this essay is to investigate the mixed church choir and the Swedish Associations of Church Choirs (*Svenska Kyrkosångsförbundet*, SKSF) in the social and musicological context of Sweden c. 1900–1950. Questions asked are why the mixed choir became the dominant form of choir singing in the Church of Sweden, what stance SKSF's leaders took in response to women, and how they regarded mixed choirs compared to boys' and men's choirs. The main source used is the organisation's periodical, *Kyrkosångsförbundet*.

A literature review reveals that the establishment of mixed church choirs was boosted by several factors around the turn of the 20th century. The evangelical revival movement, especially the Baptists, had long featured mixed choirs. Towards the end of the 19th century, a new interest for liturgy emerged within the Church of Sweden, and choral singing was officially sanctioned as part of the service. But above all, women as a collective were ready and able to participate. During the first decades of the 20th century, societal reforms and a simultaneous plunge in childbearing rates gave women more opportunities than ever before to play an active part as citizens.

Lutheran Germany exerted a strong influence on Swedish church music, and the tenets of *die neue Sachlichkeit* in music were embraced by many of SKSF's leading men. Several of them wrote with enthusiasm of a restored Lutheran music, purged of sentimentality and brought back to the austere purity of the Reformation era. Some offered up the opinion that the voices of girls and women lacked the "chaste" clarity needed for such a music, and that, in a perfect choir, they would all be replaced by boys. This dream was rudely shattered as scores of basses and tenors left to man the Swedish borders during WWII. The SKSF instead turned to the task of keeping choir sing-

ing in church going with the help of second altos, three-part settings and compositions for female and children's choirs.

Although SKSF's leadership and its periodical completely ignored the 'woman question' so prominent in early 20th-century secular discourse, the mixed church choir contributed to the democratisation of the Church of Sweden, and so of Swedish society as a whole. Women were heard as singers, choir leaders and members of choir boards, and the mixed choir provided a context where women and men could meet on an equal footing.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Musik- och teaterbiblioteket: Sveriges Kyrkosångsförbunds arkiv (A658), volym A1:1 Förbundsstämmo- och årsmötesprotokoll

Tryckta källor

- Allard, Fredrik Martin, 1926, "Liturgisk-kyrkomusikaliska strävanden i nutidens västerländska kristenhet. Tysklands evangeliska kristenhet". *Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv* 1, häfte 7–8, s. 105–124; häfte 9, s. 131–138; häfte 10–11, s. 153–157.
- Atterbom, Per Daniel Amadeus, 2002 [1817], *Minnen från Tyskland och Italien I*. Bengt Lewan (red.), inledning av Horace Engdahl. Stockholm: Atlantis.
- Cronhamn, Johan Peter, 1848, *Svenska choralboken och svenska messan, satta fyrstämmigt för mansröster*. Stockholm: Norstedt.
- Fransén, Natanael, 1920, *Sveriges musikkultur. Hembygdskörerna och kantorsfrågan: En principiell framställning*. Stockholm: Bergwall.
- Kyrkosångsförbundet. *Organ för Sveriges Kyrkosångsförbund*, 1924–1962.
- Motu proprio Tra le sollecitudini*, 1903. https://www.vatican.va/content/pius-x/la/motu_proprio/documents/hf_p-x_motu-proprio_19031122_sollecitudini.html [2024-05-16].
- Studentsången. Vald samling af fyrstämmiga körer och quartetter för mansröster*, 1883. Ivar Hedenblad (red.). Stockholm: Abr. Hirsch.
- Svensk Författnings-Samling*, 1845, No. 34, "Circulaire till Consistorierne i Riket: med föreskrifter i afseende på användandet af Rikets Ständers anslag till Folk-undervisningens befrämjande". Stockholms slott den 4 augusti.

Litteratur

- Bayreuther, Rainer, 2010, "Die Situation der deutschen Kirchenmusik um 1933 zwischen Singbewegung und Musikwissenschaft". *Archiv für Musikwissenschaft* 67:1, s. 1–35.
- Befolkningsutvecklingen under 250 år. *Historisk statistik för Sverige*, 1999. Demografiska rapporter 1999:2. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- Bernskiöld, Hans, 1986, *Sjung, av hjärtat sjung. Församlingssång och musikliv i Svenska missionsförbundet fram till 1950-talet*, diss. Göteborg: Gothia.
- Bexell, Oloph, 1987, *Liturgins teologi hos U.L. Ullman*, diss. Stockholm: Almqvist och Wiksell International.
- Brohed, Ingmar, 2005, *Sveriges kyrkohistoria 8. Religionsfrihetens och ekumenikens tid*. Stockholm: Verbum.
- Brohed, Ingmar, 2009, "Boel Hössjer Sundman, red. Äntligen stod hon i predikstolen! Historiskt vägval 1958". *Kyrkohistorisk Årsskrift* 109, s. 267–272.
- Brown, Callum G., 2009, *The Death of Christian Britain. Understanding Secularisation 1800–2000*. London: Routledge.
- Busse Berger, Anna Maria, 2020, *The Search for Medieval Music in Africa and Germany, 1891–1961*. Chicago: University of Chicago Press.
- Böckerman-Peitsalo, Anna Maria, 2005, *Objektivitet och liturgisk förankring. Strävanden att införa ny saktighet inom kyrkomusik och gudstjänstliv i Borgå stift åren 1923–1943*, diss. Åbo: Åbo akademis förlag.
- Caine, Barbara och Sluga, Glenda, 2003, *Europas historia 1780–1920. Ett genusperspektiv*. Stockholm: Natur och kultur.
- Choir in Focus* 2011, 2011. Ursula Geisler och Karin Johansson (red.). Göteborg: Ejeby.
- Choral Singing. Histories and Practices*, 2014. Ursula Geisler och Karin Johansson (red.). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Dillmar, Anders, 2020, "Uppsala domkyrkas gosskör i gudstjänst och konsert". Annika Sjöqvist Platzter (red.) *Veni, veni Emmanuel. Uppsala domkyrkas gosskör 100 år*, s. 13–120. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Dümling, Albrecht, 1995, "Die Gleichschaltung der musikalischen Organisationen im NS-Staat". Dietrich Schubert (red.) *Kirchenmusik im Nationalsozialismus*, s. 9–22. Kassel: Merseburger.
- Fagius, Gunnel, 2013, "Barnkören i Svenska kyrkans församlingar". *Med skilda tungors ljud. Körsång och gudstjänstspråk = Svenskt Gudstjänstliv* 88, s. 99–124.
- Fahlgren, Sune, 2013, "Från blandad kör till lovsångsteam. Historiska och teologiska perspektiv på frikyrkliga sänggrupper". *Med skilda tungors ljud. Körsång och gudstjänstspråk = Svenskt Gudstjänstliv* 88, s. 23–76.
- Fischer, Jörg, 1989, "Evangelische Kirchenmusik im Dritten Reich. 'Musikalische Erneuerung' und ästhetische Modalität des Faschismus". *Archiv für Musikwissenschaft* 46:3, s. 185–234.
- Florin, Christina och Johansson, Ulla, 1993, *"Där de härliga lagrarna gro..." Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850–1914*. Stockholm: Tiden.
- Floyd, J.M. och Sharp, A.T., 2019, *Choral Music. A Research and Information Guide*. 3 uppl. New York: Routledge.
- Forssman, Rolf, 1946, "Sveriges Kyrkosångsförbund". *Körsången i Sverige, 1, Götaland*, s. 113–121. Uppsala: Nyblom.
- Fruktan, fascination och frändskap. Det svenska musiklivet och nazismen*, 2006. Greger Andersson och Ursula Geisler (red.). Malmö: Sekel.

- Geisler, Ursula, 2012, "Die kulturelle Konstruktion von Gesangsgemeinschaften. Fritz Jöde in Schweden". Detlef Altenburg och Rainer Bayreuther (red.) *Musik und kulturelle Identität. Bericht über den XIII. Internationalen Kongress der Gesellschaft für Musikforschung 3. Freie Referate und Forschungsberichte*, s. 641–646. Kassel: Bärenreiter-Verlag.
- Gregersen, Malin, 2018, "Sigrid Klara Ingeborg Wikander". *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*, www.skbl.se [2024-02-14].
- Göransson, Harald, 1994, "Koral och mässa". Leif Jonsson och Hans Åstrand (red.) *Musiken i Sverige 4. Konstmusik, folkmusik, populärmusik 1920–1990*, s. 107–128. Stockholm: Fischer.
- Göransson, Per, 2024 [opublicerat avhandlingsmanus], "Sveriges korgeografier. En studie av körnas geografier i Sverige". Karlstads universitet: Institutionen för Geografi, Medier och Kommunikation.
- Hammar, Inger, 2005, "Kvinnor kräver tillträde till det teologiska samtalet. Lydia Wahlström och Emilia Fogelklou". Ingmar Brohed, *Sveriges kyrkohistoria 8. Religionsfrihetens och ekumenikens tid*, s. 365–373. Stockholm: Verbum.
- Håkanson, Ragnar, 2022, *Vi sjunger aldrig på sista versen. Den svenska kyrkokörens historia*. Visby: Wessman.
- Jarlert, Anders, 2001, *Sveriges kyrkohistoria 6. Romantikens och liberalismens tid*. Stockholm: Verbum.
- Jonson, Jonas, 2014, *Jag är bara Nathan Söderblom satt till tjänst. En biografi*. Stockholm: Verbum.
- Kater, Michael H., 1997, *The Twisted Muse. Musicians and Their Music in the Third Reich*. New York: Oxford University Press.
- Kristen manlighet. *Ideal och verklighet 1930–1940*, 2008, Yvonne Maria Werner (red.). Lund: Nordic Academic Press.
- Kyle, Gunhild, 1972, *Svensk flickskola under 1800-talet*. Göteborg: Kvinnohistoriskt arkiv.
- Kyrkomusik. Ett tema med variationer*, 2012 = *Svenskt Gudstjänstliv 87*.
- Larsson, Rolf, 2013, "Sjung till Herrens ära. Sveriges Kyrkosångsförbund i historiskt perspektiv". *Med skilda tungors ljud. Körsång och gudstjänstspråk* = *Svenskt Gudstjänstliv 88*, s. 77–98.
- Lundblad, Jonas, 2022, "The 'Lutheran Style'. Aesthetics, Theology and Politics in Oskar Söhhngen's Writings". *Lutheran Music Culture: Ideals and Practices*, Mattias Lundberg, Maria Schildt och Jonas Lundblad (red.), s. 239–282. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Lundblad, Jonas (beräknad publicering 2025), "Andakt och modernisering – 1800-talet och första hälften av 1900-talet som lång reformperiod". Bokmanus framtaget inom forskningsprojektet *Kyrkomusik i Sverige*.
- Lundstedt, Göran, 2008, "Vägen fram till kyrkomötets beslut att öppna prästämbetet för kvinnor". Boel Hössjer Sundman (red.) *Antligen stod hon i predikstolen! Historiskt vägval 1958*, s. 127–139. Stockholm: Verbum.
- Moberg, Carl-Allan, 1932, *Kyrkomusikens historia*. Stockholm: Diakonistytelsen.
- Nordenstam, Anna, 2018, "Hilma Johanna Ulrika Borelius". *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*, www.skbl.se [2024-02-14].
- Prestjan, Anna, 2011, "The Man and the Clergyman. Swedish Priest Obituaries, 1905–1937". Yvonne Maria Werner (red.) *Christian Masculinity. Men and Religion in Northern Europe in the 19th and 20th Centuries*, s. 115–126. Leuven: Leuven UP.

- Rahikainen, Marjatta, 2018, "Att skaffa sig kompetens. Lärarinnor och föreståndarinnor i flickskolor i 1800-talets Sverige och Finland". *Historisk tidskrift för Finland* 103:1, s. 77–105.
- Reimers, Lennart, 1994, "Körsången". Leif Jonsson och Hans Åstrand (red.) *Musiken i Sverige 4. Konstmusik, folkmusik, populärmusik 1920–1990*, s. 81–105. Stockholm: Fischer.
- Sarja, Karin, 2008, "'Jag ville vara prest'. Ida Granqvist i predikstolen 1916". Boel Hössjer Sundman (red.) *Äntligen stod hon i predikstolen! Historiskt vägval 1958*, s. 61–78. Stockholm: Verbum.
- Schänberg, Ingela, 2004, *De dubbla budskapen. Kvinnors bildning och utbildning i Sverige under 1800- och 1900-talen*. Lund: Studentlitteratur.
- Selander, Inger, 1980, "O, hur saligt att få vandra". *Motiv och symboler i den frikyrkliga sången*, diss. Stockholm: Gummesson.
- Selander, Inger, 1996, *Folkrörelsesång*. Stockholm: Sober.
- Siri Dahlquist. *Psalmförfattare, prästfru och teolog*, 2012. Vivi-Ann Grönqvist (red.). Skellefteå: Artos.
- Sjösvärd Birger, Carl, 2022, "Den katolicerande riktningen i vår kyrka". *Högyrklig rörelse och identitet i Svenska kyrkan 1909–1946*, diss. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Sohlmans musiklexikon. *Nordiskt och allmänt uppslagsverk för tonkonst, musikliv och dans*, 1948–1952, Gösta Morin, Carl-Allan Moberg och Einar Sundström (red.). Stockholm: Sohlman.
- Stenström, Hanna, 2018, "Ester Lutteman". *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*, www.skbl.se [2024-02-14].
- Stoverock, Karin, 2013, *Musik in der Hitlerjugend. Organisation, Entwicklung, Kontexte*, 2 bd. Uelvesbüll: Der Andere Verlag.
- Svensk kyrkomusik 1925–1975. Utgiven till RISK:s förbundsstämma 1975 med anledning av SKSF:s 50-åriga verksamhet*. Stockholm: Riksförbundet Svensk kyrkomusik.
- Södling, Maria, 2008, "Ingen kvinna synes än. En historia om kvinnliga präster". Boel Hössjer Sundman (red.) *Äntligen stod hon i predikstolen! Historiskt vägval 1958*, s. 181–192. Stockholm: Verbum.
- Tjeder, David, 2008, "Det manliggörande tvivlet". Yvonne Maria Werner (red.) *Kristen manlighet. Ideal och verklighet 1930–1940*, s. 93–118. Lund: Nordic Academic Press.
- Tägil, Ingela, 2013, *Jenny Lind. Röstens betydelse för hennes mediala identitet. En studie av hennes konstnärskap 1838–49*. Örebro: Örebro universitet.
- Törnqvist Andersson, Gunnel, 1970, "Den kyrkliga hymnen för blandad kör a cappella i 1930-talets Sverige. Kyrkosångsförbundet och en 'ny saklighet'". Uppsala universitet: Opublicerad uppsats i musikvetenskap.
- Wejryd, Cecilia, 2005, *Svenska kyrkans syföreningar 1844–2003*. Stockholm: Verbum.
- Welter, Barbara, 1974, "The Feminization of American Religion. 1800–1860". Mary S. Hartman och Lois Banner (red.) *Clio's Consciousness Raised: New Perspectives on the History of Women*, s. 137–157. New York: Harper and Row.
- Åhlén, Carl-Gunnar, 2019 [1978], "Operasång på svenska. En studie i de svenska sångskolornas utvecklingshistoria". Digital version av essä i LP-boxen "Opera på Stockholmsoperan", <https://aahlen.se> [2024-02-14].
- Öhrström, Eva, 1999, *Elfrida Andrée. Ett levnadsöde*. Stockholm: Prisma.

Ett ”medel att dana människor” – 100 år av barnkör

MARIA KLASSON SUNDIN

Året är 1972. På orgelläktaren sitter ett tiotal flickor i mellanstadieåldern. Några av dem läser serietidningar och bläddrar försiktigt, så att det inte ska prassla. Andra dagdrömmer eller ser på takmålningarna i valvet ovanför dem. Det godis de har med sig är utvalt för att snabbt kunna sväljas ner när det är dags att sjunga. Så ger kantorn tecken och de reser sig och gör sig beredda för sin andra insats denna gudstjänst, en tvåstämmig hymn ur *De ungas hymnarium*.¹ Den första var dagens introitus, enstämmig och med en helt annan rytmisk logik än den musik som vanligtvis omger dem. Jättetråkig tycker några, medan andra njuter av hur den klingar i kyrkorummet. När de sjungit sätter de sig ner igen och läser vidare. Det som pågår i rummet nedanför dem kräver inget engagemang från deras sida. De ska höras, men inte synas. Deras uppgift är att sjunga.

En av flickorna i koralkören på läktaren var jag och minnet dök upp i mitt huvud under arbetet med den här artikeln. I den vill jag undersöka diskussioner om Svenska kyrkans körverksamhet för och med barn under de 100 år som Sveriges Kyrkosångsförbund har funnits. Särskilt vill jag söka efter hur diskussionen speglar en utveckling i synen på gudstjänstfirande och i synen på barn och deras plats i församlingen.

Barnkörverksamheten befinner sig i skärningsfältet mellan gudstjänstfirande och trosundervisning. På båda dessa områden har det i Svenska kyrkan skett stora förändringar under de gångna hundra åren. Vid 1900-talets början var Ordet gudstjänstens absoluta centr-

¹ *De ungas hymnarium*. Utgåvan togs fram på uppdrag av Stockholms folkskolors sångförening och innehåller drygt 150 en-, två- och trestämmiga hymner för kyrkligt bruk, uppställda efter kyrkoåret, många med ackompanjemang.

um och predikan omgavs av en "akt i predikstolen" med särskilda böner före och efter förkunnelsen. Nattvard firades sällan och med få kommunikanter. Det fanns två former för söndagens gudstjänst: högmässa med och utan nattvard. Den liturgiska och musikaliska variationen över kyrkoåret var väldigt liten. Prästen ledde gudstjänstens samtliga moment och gudstjänstdeltagarnas roll var att lyssna till förkunnelsen, tyst delta i bönerna, högt stämma in i trosbekännelsen och i de gemensamma momenten av sång. Såväl liturgi som predikan lade starkt fokus på synd och förlåtelse och stämningen var allvarlig och fylld av vördnad.

Hundra år senare finns tre gudstjänstformer för huvudgudstjänst: högmässa, mässa och gudstjänst, med många fler alternativa möjligheter inom dem, både vad gäller talade och sjungna moment. Nattvard firas ofta och med många fler kommunikanter än för hundra år sedan. Gudstjänstfirarnas aktiva deltagande förutsätts i många av gudstjänstens moment och många moment kan ledas av andra än prästen. Variationen över kyrkoåret är stor och det tidigare dominerande motivet om synd och förlåtelse har fått maka på sig till förmån för fler aspekter på och uttryck för kristen tro. Vissa förändringar gäller särskilt barn: I 1942 års kyrkohandbok infördes en särskild ordning för barngudstjänst och 1979 blev det möjligt för barn att ta emot nattvarden utan att vara konfirmerade. 1986 års handbok införde ordningar för familjegudstjänst och familjemässa och i 2017 års kyrkohandbok finns många alternativ som är tänkta att fungera i gudstjänster där både barn och vuxna deltar, även om det inte längre finns särskilda ordningar för dessa gudstjänster.

Sammantaget har gudstjänstidealet, förenklat uttryckt, gått från att se församlingens deltagande i termer av stillsamt lyssnande och mottagande till att betona församlingen som aktiv och rörlig i rummet med många medverkande utöver prästen. Gudstjänsten kan och bör nu anpassas efter deltagarnas förutsättningar och behov. Detta innefattar även barnen, såväl i gudstjänster särskilt riktade till familjer eller "små och stora" som i de gemensamma huvudgudstjänsterna.² I dag är det vanligare att barnkören sjunger i olika typer

² För översikter av Svenska kyrkans gudstjänstutveckling, se t.ex. Martling 1992 och Edgardh 2010.

av barnanpassade gudstjänster och mer sällan i den traditionella högmässan.³

Också kyrkans undervisning för barn har ändrat form under de här hundra åren. När folkskolan grundades, i mitten på 1800-talet, var undervisning i kristen tro en huvuduppgift. På 1920-talet fick katekesundervisningen mindre utrymme i folkskolans läroplan. Under de kommande årtiondena växte söndagsskolerörelsen fram. I söndagsskolan fick barnen undervisning och en form av enkel barngudstjänst växte fram inom dess ramar. Under efterkrigstiden förändrades arbets- och familjemönstren. På 1960-talet infördes femdagarsveckan och semestern förlängdes. Allt fler familjer hade tillgång till bil och fritidshus. Det blev successivt svårare att samla barn till söndagsskolan. Så småningom växte en vardagsverksamhet fram, med kyrkans barntimmar, miniorer, juniorer och liknande grupper. Inte minst i de nya stadsdelskyrkorna med sina specialanpassade verksamhetslokaler blev kyrkans barntimmar och liknande grupper huvudformen för församlingens verksamheter riktade till barn. För de här grupperna av barn och, ibland, föräldrar formades andakter och särskilda 'vardagsgudstjänster'.⁴ Kopplingen mellan vardagsverksamheten och söndagens församlingsgudstjänst har genom denna utveckling försvagats. I många församlingar prövas nya former för söndagsskola, där barnen erbjuds att under delar av huvudgudstjänsten få gå ifrån för att delta i undervisning utifrån söndagens tema. De återvänder sedan och firar sista delen av gudstjänsten, ofta från kommunionen och framåt, tillsammans med de vuxna. Barnkörerna har genom sina övningar en fot i vardagsverksamheten och genom sitt sjungande i gudstjänst en fot i söndagens församlingsgudstjänst.

I den här artikeln vill jag undersöka de senaste hundra årens diskussion om barnkörens funktion i gudstjänsten och dess betydelse för de barn som deltar i körverksamheten: *Vad betyder barnkören för församlingen och vad betyder församlingen för barnkören?*⁵ I undersök-

³ Håkanson och Sköldberg 2020, s. 71.

⁴ Sidenvall 2022, s. 101ff.

⁵ Jag använder i artikeln begreppet församling främst i betydelsen den församling som firar gudstjänst, om det inte framgår av sammanhanget att det är något annat

ningen vill jag använda tre teoretiska perspektiv för att tydliggöra hur olika tider besvarar den här frågan.

Sune Fahlgren anlägger i sin artikel ”Från blandad kör till lovsångsteam. Historiska och teologiska perspektiv på frikyrkliga sånggrupper” ecklesiologiska perspektiv på körerna i frikyrkliga församlingar.⁶ Körsång är enligt Fahlgren en baspraktik – en återkommande social praktik som har en identitetsskapande funktion för helheten.⁷ Han etablerar termen ”körskap” för denna praktik och visar genom exempel från olika samfundstraditioner hur olika församlingsideal formar olika körpraktiker.⁸ Fahlgren visar till exempel att körsången var en baspraktik i församlingen inom baptismen redan från 1800-talet, vilket bland annat syns genom att söndagsskolans sångbok innehöll flerstämmiga noter. ”Alla åldrar kunde alltså bilda kör inom baptismen.”⁹ Kören har utgjort en liten gemenskap inom den större församlingen och samtidigt bidragit till att skapa samhörighet inom församlingen genom att framträda i gudstjänsten. Samtidigt, menar Fahlgren, har körskapet överbryggat gränser till det övriga samhället genom att locka till sig körsångare som inte var medlemmar i församlingen.¹⁰ Frågan är intressant för min undersökning, som kan sägas handla om vilka former av körskap som Svenska kyrkan genom tiderna erbjudit barnkörbarnen och hur de formats av de då rådande församlingsidealen.

Vilka praktiker handlar det då om? Elin Locknéus har i sin avhandling *Kyrkbänksteologi* studerat vilken teologi som gestaltas i de vanliga gudstjänstfirarnas liturgiska praktiker. Med ”liturgiska praktiker” avser Locknéus de handlingar som gudstjänstfirarna ägnar sig åt i gudstjänsten, till exempel ”att sitta”, ”att stå”, ”att sjunga” och andra kroppsliga rörelser.¹¹ Utifrån min undersökning blir det intressant att reflektera över hur barnkörens liturgiska praktiker ser ut och vad de uttrycker.

som avses.

6 Fahlgren 2013.

7 Fahlgren 2013, s. 24, not 5.

8 Fahlgren 2013, s. 29.

9 Fahlgren 2013, s. 34.

10 Fahlgren 2013, s. 38.

11 Locknéus, 2023.

En fråga som blir extra viktig ur det här perspektivet är om barnkörens körskap skiljer sig från den vuxna kyrkokörens? Riktas andra förväntningar mot barnkören? Uttrycker barnkoristernas liturgiska praktiker något annat än när vuxna utför samma praktiker? Martin Modéus har använt begreppet "antistruktur" för skeenden som bidrar till att bryta gudstjänstens stelhet och göra den mer levande. Ett av de exempel han ger är "när ett barn rör sig genom rummet".¹² Barnkören har å ena sidan en liturgisk funktion i gudstjänsten, å andra sidan består den just av barn. Jag vill undersöka om barnkören uppfattas som "struktur" eller som "antistruktur" och vilka andra förhoppningar och farhågor som knyts till barnkören till skillnad från körer bestående av vuxna.

Det sista teoretiska verktyget berör synen på vad deltagandet i barnkören kan betyda för koristerna själva. Här vill jag anknyta till FN:s barnkonvention och dess strävan efter att inte bara värna barnets fysiska, sociala och psykiska utveckling, utan också dess andliga utveckling.¹³ Jag har tidigare visat att barnets religionsfrihet kan uppfattas på väldigt olika sätt, till exempel som rätten att få ta del av föräldrarnas och den egna kulturella gruppens traditioner, som rätten att själv få välja sin tro och som rätten till existentiell trygghet.¹⁴ Här vill jag använda dessa synsätt för att undersöka på vilket sätt barnkören genom de hundra åren av diskussion uppfattas stödja barnens andliga utveckling. Ligger fokus på tradition och socialisation, på kunskaper om trosinnehåll, eller på mening och existentiell trygghet? Med frågor om körskap och liturgiska praktiker, om struktur eller antistruktur, samt om barns andliga utveckling vänder jag mig nu till diskussionen om barnkör i Svenska kyrkan.

12 Modéus 2005, s. 337–338. Karin Rubenson menar att tanken på barn som antistruktur kan förstärka ett dominerande paradigm, där barn uppfattas som irrationella med en naturlig tendens att störa de vuxnas tysta verksamhet. Jag instämmer i hennes kritik, men ser begreppet som användbart för min undersökning, eftersom just detta paradigm spelar en viktig roll i diskussionen om vad barnkören kan bidra med. Rubenson 2021, s. 83.

13 Barnets andliga utveckling nämns som ett av flera mål i barnkonventionens Artikel 17, Artikel 27 och Artikel 32. *Barnkonventionen*, 2009.

14 Klasson Sundin 2006. Se även Klasson Sundin 2016.

Material

Mitt material hämtar jag i stor utsträckning från tidskriften *Svenskt gudstjänstliv*, vars första nummer utkom 1926 under titeln *Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv*. Därmed har den publicerats under den hundraåriga period som Sveriges Kyrkosångsförbund funnits. Under de första åren kom tidskriften ut med flera nummer om året, därefter i årsboksform en gång per år. På några ställen har även artiklar ur tidskriften *Kyrkosångsförbundet* fått bidra med sakinformation av vikt för artikelns undersökning.

Alla utgivna nummer av *Svenskt gudstjänstliv*, med föregångare, finns elektroniskt tillgängliga med ett register för de första 50 årgångarna och en sökfunktion för de senare.¹⁵ Sökningar på begreppen ”barn”, ”barnkör”, ”gosskör” och ”flickkör” har givit ett stort antal träffar, varav ett fåtal direkt behandlar barnkör medan desto fler nämner det i förbigående.

Avgränsningar

Gunnel Fagius har i en artikel från 2013 beskrivit barnkörens historia.¹⁶ Även om våra artiklar tangerar varandra ligger fokus här snarare på den ideologiska och teologiska diskussionen om barnkörens plats i församling och gudstjänst. Eftersom mitt fokus ligger på barnkörens funktion för församlingen och för barnen själva, skriver jag huvudsakligen om barnpsalmer, barn och gudstjänst, samt ungdomars musik, när det tydligt knyter an till huvudfrågan om barnkör och barns sång i kyrkan. Det innebär också att frågor om sångundervisning, körmetodik och repertoar för barnkör spelar en mindre roll i undersökningen än den förmodligen gör i en bredare diskussion om barnkör som helhet.

¹⁵ Arkivet är tillgängligt via <https://journals.lub.lu.se/sgl/issue/archive> [2024-06-05].

¹⁶ Fagius 2013.

Sången i Guds hus

I den allra första årgången av *Svenskt Guds­tjänstliv*, skriver den liturgiskt och musikaliskt engagerade prästen Fredrik Martin Allard i artikeln "Sången i Guds hus": Sångens roll i gudstjänsten är att uppbygga och "lända till Guds ära". Sången är "en förkunnelse av evangelium, fastän i toner." Den ska inte bara framkalla en stämning utan "avser att räcka den frälsningsbehövande en kraftig hand."¹⁷

Allard skiljer i artikeln mellan tre sorters sång i gudstjänsten: *altarsången*, sjungen av prästen, där orden är centrala, *körsången*, där det är "det musikaliska momentet" som tjänar det uppbyggliga och *församlingssången*, som är ett uttryck för församlingens allmänna prästadöme i gudstjänsten. Körsången är "det mest konstnärliga uttrycket för sången i Guds hus" och detta "kommer till synes även i den andliga körsångens mest primitiva yttring: den enstämmiga barnkören." Det innebär för Allard att höga krav måste ställas på musikalisk kvalitet, till exempel i fråga om tonbildning, renhet, tidsvärden och nyansering, för att barnkören ska kunna fylla sin uppgift att bygga upp och förkunna evangelium.¹⁸

Både altarsång och körsång kan undvaras i en gudstjänst, menar Allard. Det kan däremot inte församlingssången, eftersom den utgör ett aktiverande av det allmänna prästadömet.¹⁹ De höga musikaliska krav som ställs på kören gäller inte församlingssången. I den råder "en sångens sannskyldiga demokrati. Även den som saknar röst må även [sic!] sjunga." Den fara som lurar här är i stället ett "neddragande plebejiskt drag" när mindervärdiga melodier med kort livslängd används.²⁰ Redan här ser vi exempel på en diskussion som återkommer genom åren, om förhållandet mellan kvalitet och popularitet i kyrkans musik. Utifrån sitt värnande om hög musikalisk kvalitet oroas Allard av att främst amerikansk populärmusik vinner insteg i

¹⁷ Allard 1926, s. 53. Allard var mellan 1927 och 1937 Kyrkosångsförbundets ordförande.

¹⁸ Allard 1926, s. 53ff.

¹⁹ Allard 1926, s. 55

²⁰ Allard 1926, s. 56f.

kyrkan.²¹ Sångens demokrati handlar för honom om vilka som får sjunga snarare än vilken musik som sjungs.

Liknande tankar uttrycker organisten och tonsättaren Svante Sjöberg året därefter i sin artikel "Kyrkokören".²² Artikeln uppmuntrar kantorer att bilda fasta körer i församlingarna, för att kunna ta kören i bruk vid fler söndagar än de stora högtidsdagarna. Sjöberg argumenterar för att körens medlemmar inte bara ska sökas bland "församlingens särskilt kyrkligt intresserade" utan bland "församlingens medlemmar i gemen", eftersom urvalet ska bygga på sångbegåvning och "det bästa röstmaterialet".²³ Vi kan anta att de särskilt kyrkligt intresserade är de som vi idag kanske skulle kalla församlingskärnan eller den gudstjänstfirande församlingen, medan medlemmarna i gemen är de kyrkotillhöriga som inte tillhör kärnan. I dag ses körrekrytering ofta som en väg att ge icke kyrkvana människor en möjlighet att bekanta sig med kristen tro och gudstjänst. För Sjöberg handlar det snarare om att värna sångens musikaliska kvalitet.

Sjöberg konstaterar att det kan vara svårt att rekrytera körsångare, särskilt på landsbygden, och ser barnkören som ett sätt att även i landsortskyrkorna kunna få körsång till stånd. Barnkören behöver inte vara stor, idealiskt sett inte mer än 10–12 medlemmar, och ännu färre om det rör sig om unison sång. Lämpligast är att samla flickor som bor nära kyrkan, menar Sjöberg. "Blir ej kören stor nog, så må naturligtvis även gossar tillkallas, dock ej konfirmander, ty dessa äro vanligen i målbrott."²⁴ Att det är praktiskt att rekrytera körsångare som bor nära kyrkan är begripligt, men varför det är flickorna som ses som den självklara grunden för barnkör är inte givet, särskilt med tanke på att manskörrörelsen vid denna tid var stark.²⁵ Tänker sig Sjöberg att det är lättare att leda flickor än pojkar eller handlar det om att flickor förväntas kunna delta i kören längre än pojkarna på

21 För diskussioner om "kyrkligt värdig musik", se Teresia Derléns bidrag i denna volym.

22 Sjöberg 1927.

23 Sjöberg 1927, s. 81.

24 Sjöberg 1927, s. 82.

25 För diskussioner om manskör och kvinno- och barnröster i blandad kör i relation till klangideal, kvinnofrigörelse och "återmaskulinisering" av kyrkan, se Hanna Enefalks bidrag i denna volym.

grund av att de inte kommer i målbrottet? Det framgår inte av hans text, men om Sjöbergs uppmaning präglad rekryteringen till barnkör kan det vara ett av skälen till att kyrkans körliv även idag domineras av flickor och kvinnor.²⁶ Avogheten mot att engagera pojkar med risk för målbrottsröster kan ses som ett försök att undvika antistruktur.

Rekryteringsproblemen kan ha att göra med det stora betinget. Körens uppgift är att tjänstgöra vid varje högmässa och vesper och repetera varje vecka utom några månader på sommaren. Normalt sett hade en församling bara en kör och betinget var detsamma för barnkör som för kyrkokör bestående av vuxna. Det kan vara värt att påminna om att såväl barn som vuxna, åtminstone i teorin, förutsattes vara på plats i gudstjänsten eller åtminstone inte ägna sig åt något annat under gudstjänsttid. Utifrån denna samhällsnorm förekom inte konkurrerande aktiviteter, till exempel idrott, på söndagsförmiddagar.

Trots bristen på konkurrens var det inte lätt att få koristerna att komma så ofta som betinget förutsatte. Sjöberg menar därför att församlingen bör uppmuntra dem genom ett litet anslag. Detta ekonomiska bidrag fördelas utifrån närvaro och Sjöberg föreslår ett system för att föra bok över körmedlemmarnas närvaro vid repetitioner och gudstjänster. Av detta system framgår att kören håller till på orgelläktaren och att det är vanligt att körmedlemmar lämnar kyrkan "före altartjänsten efter predikan", d.v.s. efter att de sjungit sitt stycke på den i kyrkohandboken föreskrivna platsen efter trosbekännelsen. Detta ska därför bara räknas som halv närvaro.²⁷ Att lyckas hålla samman en kör utan ekonomisk uppmuntran tror Sjöberg knappast är möjligt i längden.²⁸ Det framgår inte av hans artikel om både vuxna och barn ingick i systemet med ekonomiska bidrag, inte heller om barnens bidrag i så fall betalades ut till dem själva eller till föräldrarna. Utifrån egen erfarenhet vet jag att systemet med "fickpeng" till flickkören baserad på närvaro vid körövningar och gudstjänstsjungningar förekom åtminstone så sent som på 1970-talet.

I Sjöbergs text blir det ännu tydligare än hos Allard att körens uppgift är att betjäna församlingen och att koristernas egna behov av

²⁶ Håkansson och Sköldberg 2020, s. 41f.

²⁷ Sjöberg 1927, s. 82.

²⁸ Sjöberg 1927, s. 84.

uppbyggelse är underordnade, så till den grad att de behöver lockas med ekonomiska bidrag för att vilja delta så ofta som församlingen behöver det. Körens placering på läktaren lägger inte fokus på dess liturgiska praktiker, men noteringen att några lämnar gudstjänsten i förtid visar att koristerna utöver sången ändå förutsattes delta i lyssnande och böner under hela gudstjänsten. Samtidigt visar beteendet att lämna efter den genomförda sånguppgiften att många korister inte själva såg sig som gudstjänstfirare.

Hos Allard och Sjöberg är barnkören en möjlighet att ta till om det inte går att rekrytera vuxna till en kyrkokör. Ett par artiklar i tidskriften *Kyrkosångsförbundet* visar att det också fanns kyrkomusiker som såg ett egenvärde i barns körsång, utifrån två olika aspekter. Kyrkomusikern och tonsättaren Birger Anrep-Nordin skriver 1932 om samspelet mellan skola och kyrka i fråga om barnens sång. Det är viktigt, menar han, att barnen bereds plats i kyrkans sång, och uppmanar sina kyrkomusikerkollegor att låta barnen framföra ”kyrkliga kompositioner”.²⁹ Denna motivering tycks handla om barnens möjlighet att få utöva kyrkosång. Året därpå skriver organisten Karl Lidén att kyrkosångsförbundets centrallråd arbetar för att bilda ”barnkyrkokörer”. Dessa körer ska öva in psalmer och mässans melodier, men också, i mån av tid, lära in en-, två- eller trestämmiga sånger att framföras i gudstjänsten. Lidén motiverar barnkörens medverkan i gudstjänsten utifrån församlingens glädje att få höra ”de friska barnrösterna” men också utifrån att kören hjälper organisten att leda psalmsång och liturgisk sång.³⁰

Det körskap som Allard och Sjöberg ger uttryck för lägger stor tonvikt vid körens tjänande av församlingen genom att i musik förkunna evangeliet. Kören får här en funktion som snarast blir en förstärkning av prästens uppdrag. Samtidigt ses den inte som nödvändig, till skillnad från församlingssången. Körens liturgiska praktik är att sjunga och vi får ingen uppfattning om dess övriga kroppsliga uttryck. Barnkören har samma funktion som en kör bestående av vuxna och den starka tonvikten på musikalisk kvalitet ser jag som ett uttryck för struktur snarare än antistruktur. Rekryteringen ska av

²⁹ Anrep-Nordin 1932, s. 85f.

³⁰ Lidén 1933, s. 4f.

kvalitetsskäl ske utifrån sångbegåvning och det ges inga uttryck för att sången skulle ha någon funktion för körsångarna själva. Barnkören ska tjäna församlingens uppbyggnad, inte koristernas.

Ett medel att dana människor

Tanken att barnkören också kan betyda något för koristerna börjar komma in i artiklar skrivna några år senare. Under sektionen ”Meddelanden” i *Svenskt gudstjänstliv* 1939, skriver signaturen Hj.T., bakom vilken musikpedagogen Hjalmar Torell döljer sig, om Kumla barnkör, som under ledning av musikdirektör Rolf Forssman framträtt vid en musikandakt i S:t Jacobs kyrka i Stockholm.³¹ Forssman har, enligt notisen, arbetat länge med barnkör, som han menar representerar ett ideellt och musikaliskt värde. Nu har han startat en ny kör, troligen för att kunna framföra mer avancerad repertoar vid en kongress i Lausanne. Forssman var organist i Kumla, samt lärare vid Kumla kyrkskola, varifrån han rekryterade barnen. Detta var vanligt vid denna tid, då kantorerna ofta delade tjänstgöring mellan skola och kyrka.³² Vid urvalet av korister har han prövat musikalisk begåvning hos barnen efter en ny metod för att ”göra ett gott urval”.³³

Kören består av 20 barn, 8 gossar och 12 flickor, i 10–12-årsåldern. Repertoaren är klassisk och gregorianska antifoner och responsorier ingår. Även här står den musikaliska kvalitén i fokus: ”Det gavs ögonblick, då klangen var serafisk, fri från allt slagg, allt yttre effektsökeri. Det fanns nog knappt någon bland åhörarna, som inte kände sig djupt gripen.”³⁴ Utöver den rent musikaliska kvalitén tillkommer ytterligare en aspekt:

Det starka fostrande inflytande, dir. F. är mäktig att överföra på sina elever, det värdigt glädjefyllda allvar han kan fylla deras sinnen med, den rena miljö i kyrka och skola han älskar att införa sina sångare uti äro mäktiga, ja nödvändiga förutsättningar för att något

³¹ ”Kumla barnkör” 1939.

³² Thyresson Hedin, Stafvert och Lindkvist Markström 1990, s. 46.

³³ ”Kumla barnkör”, s. 31.

³⁴ ”Kumla barnkör”, s. 31.

av så högt värde på skolans musikaliskt fostrande område skall komma till stånd. Musiken är här medel att dana människor.³⁵

Här uttrycks vad körsången antas betyda för de barn som utövar den. Körledaren ska inte bara undervisa i sång för att åstadkomma musikaliska resultat, utan också för att elevernas sinnen ska fyllas av glädjefyllt allvar. Musiken blir ett medel att fostra och forma koristerna. Bildspråket talar om renhet, såväl i klang som i miljön i skola och kyrka, och om motsatsen, slagg, dit ett yttre effektsökeri räknas.

Till denna fostran hör inte bara sinnet, utan också disciplinerad liturgisk aktion: "Så var också fallet [att åhörarna kände sig djupt gripna], då barnen stilla tågade fram till koret och där intogo sina platser."³⁶ Om detta skedde i gudstjänstens början, så att de hade sin plats i koret under hela gudstjänsten, eller om de gick fram för att sjunga och sedan gå tillbaka framgår inte. Tydligt är dock att barnens rörelse i rummet signalerar struktur snarare än antistruktur och att den andliga fostran som beskrivs sker i form av traditionsförmedling. Den nöjer sig dock inte med det utan syftar tydligt till existentiell trygghet i form av ett glädjefyllt allvar.

Några artiklar från *Kyrkosångsförbundet* ungefär tio år senare visar att frågan om barnens motivation börjar diskuteras. När organisten Henrik Jansson 1947 skriver om Sala kyrkliga söndagsskolas barnkör resonerar han än tydligare kring vad körsången kan betyda för barnen själva. Vi får veta att denna barnkör inte är rekryterad ur skolan, vilket var det vanliga, utan ur söndagsskolan. Jansson berättar att kören framträtt vid högmässorna på högtidsdagar och andra tillfällen i kyrkan. Den har också sjungit vid luciafester och liknande. Betinget är betydligt mindre än vad Sjöberg förutsatte och koristerna verkar också mer motiverade. Att kören inte är knuten till skolan betyder att den har sämre förutsättningar att repetera in mer avancerad repertoar. Jansson uttrycker beundran för barnens intresse och vilja att komma på övningarna, trots att de äger rum på lördag eftermiddag, då barnen har en hel veckas skolarbete bakom

³⁵ "Kumla barnkör", s. 31.

³⁶ "Kumla barnkör", s. 31.

sig. Jansson uttrycker också en oro för att man på många ställen inte ägnar tillräckligt med kraft åt nyrekryteringen för körerna. Själv har han startat en ungdomskör (från 15 år) som sjunger ”profana saker”. De som vill kan också sjunga i kyrkokören, men det är inget krav. ”Huvudsaken är först och främst att få ungdom intresserad för sång i allmänhet”, om det är kyrklig eller profan sång spelar mindre roll. Det är tråkigt, menar han, att många uttrycker att de inte har någon sångröst. ”Då menar man i allmänhet, att man är ovan vid körsång.” Att tidigt få in barn och unga i aktivt körarbete kommer att få både intresse och förmåga att växa, menar han, vilket i sin tur kommer att få positiv inverkan på rekryteringen till kyrkokörerna.³⁷

Här uttrycks en vilja att välja repertoar utifrån barn och ungas intresse, för att motivera dem att sjunga och därigenom ge dem möjlighet att träna upp sin förmåga. Syftet är tvåfaldigt: att utveckla barn och unga musikaliskt och att ge ett rekryteringsunderlag till kyrkokörerna. Möjligen kan också ett annat syfte skymtas: att stärka de ungas självförtroende genom att de får upptäcka och träna sin sångröst snarare än att avfärda den. Det körskap som uttrycks här är mindre av körens tjänst för församlingen och mer av församlingens tjänst för barn och unga.

Samma år som Janssons artikel införs en notis om ett barnsångarting, som för åttonde gången ordnas i Härnösands stift, denna gång i Östersund. Vid denna högtid ville arrangörerna ”praktiskt åskådliggöra denna de ungas egen kyrkosångsrörelses värde och betydelse”. Programmet innehåller psalmsång, orgelmusik, hymner, altartjänst och inleds med ett kort anförande om väckelsesångerna. Det senare föranleder redaktionen att höja ett varningens finger: ”Väckelsesångerna äro dock knappast av den beskaffenhet, att de hos barnen väcka någon känsla för kyrklig stil, varför man enligt red:s åsikt bör vara försiktig med dem.”³⁸ Här ser vi både tanken på kyrkosången som ”de ungas egen” rörelse och samtidigt en tydligt fostrande riktning, där viss typ av musik är att föredra framför annan.

1949 redovisas i *Kyrkosångsförbundet* en undersökning som gjorts bland landets organister angående barnkörverksamheten. Av den

³⁷ Jansson 1947, s. 7f.

³⁸ ”Barnsångarting” 1947.

framgår att barnkör blivit vanligt i kyrkan. Dessa körer medverkar i gudstjänsten, vanligen 6–10 gånger per år och de ses som ett komplement till kyrkokören, som består av vuxna sångare. Undersökningen mynnar ut i ett förslag att kyrkosångsförbundet ska arbeta aktivt för att främja barnkörverksamhet och en barnkörsektion bildas.³⁹

En barnkörrörelse på frammarsch

Under 1950-, 60-, 70- och 80-talen är det ganska tyst om barnkör i *Svenskt Gudstjänstliv*, trots att detta är de årtionden då barnkörverksamheten verkligen tar fart i Svenska kyrkan. I *Kyrkosångsförbundet* märks på flera artiklar under 1950-talets början att förbundets barnkörsektion arbetar aktivt. I många stift ordnas barnsångshögtider, repertoaren för barnkör blir allt större, utbildning i barnkörmetodik ges och utbytet mellan barnkörledare uppskattas. Det uttrycks också att barnkören är en rekryteringsgrund för kyrkokören.⁴⁰

I de årliga redogörelser för körarbetet i *Svenskt Gudstjänstliv* som i början av denna period skrivs av Sten L. Carlsson skymtar barnkörerna fram vid enstaka tillfällen. 1950 skriver Carlsson att ungefär hälften av Sveriges kyrkor har en permanent kyrkokör, vare sig denna består av blandad kör, damkör eller barnkör. Koristerna ses som ”trogna förvaltare av kyrkbänkens ämbete” och ”lämpliga redskap att hjälpa till i det stora arbetet för Sveriges kyrka, att hjälpa till att fylla kyrkorna med nya människor, som vilja höra Guds ord.”⁴¹

Att kyrkokören, inklusive barnkören, ses som förvaltare av ”kyrkbänkens ämbete” antyder att den nu tydligare betraktas som en del av (den gudstjänstfirande) församlingen. Den är dock fortfarande främst ett musikaliskt verktyg i förkunnelsens tjänst, ett instrument, som helst bör hålla högsta möjliga kvalitet.

Den blandade körens klangideal är det som eftersträvas, vilket gör dam- och barnkör till andrahandsalternativ. 1952 talar Carlsson om svårigheter med att rekrytera till kyrkokör, inte minst på landsbygden.

³⁹ Carlsson 1949, s. 1f.

⁴⁰ Se t.ex. ”Barnkörverksamheten växer” 1954, s. 30f.

⁴¹ Carlsson 1950, s. 13.

Om det inte går att bilda en blandad kör ser han två utvägar: damkör och barnkör.⁴² Även om dessa ges lägre status än den blandade kören ses barnkören som "ett utomordentligt tillskott" för kyrkan. Fortfarande är hög musikalisk kvalitet viktig. Carlsson visar tydligt att han föredrar kyrkliga barnsångshögtider, där man strävar i riktning mot kvalitet, framför "de barnsångarting, som tid efter annan anordnas, och som knappast kunna sägas ge vare sig konstnärliga eller andra resultat. Möjligen det, att barnen haft en rolig utflykt."⁴³

Denna prioritering av musikalisk elit före bredd visar sig även 1961, då Carlsson nämner den barnkörrörelse som är på frammarsch: "Våra kyrkomusiker blir allt mer inställda på att bilda sådana kyrkliga barnkör, där man helt inställer sig på kvalitet både i fråga om vad som sjunges och hur det sjunges."⁴⁴ Till den höga kvaliteten räknar Carlsson den gregorianska sången, som han menar att barn sjunger "utan att hindras av några förutfattade meningar."⁴⁵

I detta instämmer kantorn Gunnar Hjorth, som i *Kyrkosångsförbundet* 1955 menar att barnkören visar vägen till ett annat, bättre sätt att sjunga. Barnens sång är lättare och de sjunger "på ett riktigare sätt, konstnärligt okonstlat, [...] omedelbart, chosofritt, objektivt och ändå med djupt och innerligt engagemang". Hjorth menar att barnen kan användas för att introducera obekant musik för församlingen och ger den gregorianska sången som exempel. Den unisona sången är inte bara ett trappsteg på väg mot flerstämmighet, utan har ett egenvärde. "Att rätt och slätt låta barnen sjunga 'vanliga' psalmer och mässpartier men på rätt sätt: med levande rytm, god tonbildning, vettig fraserings, måttlig tonstyrka, distinkt artikulation och andakt – enbart det är att ge ett efterföljansvärt exempel."⁴⁶

Det körskap som uttrycks här gör kören till en förebild för församlingens egen sång. Körens funktion blir inte bara att skapa andakt och förkunna, utan också att utbilda församlingen i sång. Dess sång blir ett ideal för den övriga församlingen att eftersträva. I det eftersträvans-

⁴² Carlsson 1951, s. 24.

⁴³ Carlsson 1952, s. 24.

⁴⁴ Carlsson 1961, s. 19.

⁴⁵ Carlsson 1961, s. 19.

⁴⁶ Hjorth 1955, s. 57f.

värda ingår ett antal rent musikaliska aspekter, men också att sjunga med andakt och engagemang. Här förutsätts koristerna inte bara se på sig själva som ett musikinstrument, utan också delta i församlingens bön och tillbedjan. Även om uttryck som okonstlat och chosofritt används, tror jag inte det ska tolkas som att barnen ses som antistruktur. Det handlar snarare om deras tonbildning och oskolade röster.

Tydligt under denna period är att körsångarrörelsen är under uppbyggnad och att barnkör har blivit en självklar arbetsuppgift för kyrkomusikern. Kanske uttrycker den starka betoningen av kvalitet ett ställningstagande i en pågående diskussion om spets kontra bredd. Carlssons syrliga kommentar om barnsångartingen, som verkar stå mer för det senare, kan i alla fall tolkas så.

Av flera artiklar i betydligt senare årgångar av *Svenskt Gudstjänstliv* framgår att det under denna period pågår ett intensivt arbete med att förnya repertoaren av psalmer och sånger för barn i söndagsskolan, liksom såväl repertoar som pedagogiska metoder för barnkör.⁴⁷ Detta tar sig dock inte uttryck i några samtida artiklar om barnkörarbetet.⁴⁸ Om det beror på att detta arbete inte anses hålla tillräckligt hög kvalitet eller något annat är svårt att veta, men tystnaden är värd att notera. Därför uppstår här ett tidsglapp fram till nästa gång som frågar om barn och sång tas upp, och ännu längre dröjer det till artiklar om barnkör.

Mellan kulturarv och förnyelse

Anmärkningsvärt nog berör ingen av artiklarna i *Svenskt Gudstjänstlivs* temanummer *Barn och liturgi* från 1989 barnkörens plats i och relation till liturgin. De barn som benämns är dels söndagsskolans barn, dels de barn som följer med sina föräldrar till kyrkan. De barn som tydligast medverkar i liturgin synliggörs däremot inte. Kanske är detta ett uttryck för att barnkören fortfarande hade en instrumentell status, där de inte sågs som gudstjänstfirare utan som ett tjänstgörande musikinstrument?

47 Se till exempel Thyresson Hedin, Stafvert och Lindkvist Markström 1990, Selander 2000, Fagius 2013.

48 Här kan det faktum att jag inte djupdykt i recensionerna spela in i min bedömning. Kanske finns där mer material kring barnkörrepertoar av nyare snitt.

Däremot syns det att det pågår ett skifte i synen på barn som påverkar arbetet med barn och musik. En artikel av Maare Tamm om ”Symboler och liturgiska riter i barns tänkande” lyfter fram pedagogen Maria Montessoris syn på hur musik inverkar på barns sinnen, samt hur hon tänkte sig att musiken kan röra vid och locka fram barns andlighet:

Väl medveten om musikens andliga värde ville Maria Montessori tillhandahålla barnen den kyrkliga musikskatten tillika med det andliga budskapet som den förmedlar. Musiken var ett medel vars skönhet och lyriska stämningar skulle locka fram den inre skönheten, godheten och kärleksfullheten hos barnet, de andliga frukter som Bibeln talar om.⁴⁹

Här finns likheter med Torells tankar om hur körsången skulle fylla barnens sinne med glädjefyllt allvar och vara ett medel att fostra dem. Skillnaden är att denna fostran hos Torell och hans samtida snarast framställs som en bieffekt av barnkörarbetet, medan det i artiklarna från 1990-talet blir ett huvudfokus. I dessa utgår resonemangen från barns behov och, under påverkan av bland annat FN:s barnkonvention, barns andliga utveckling.

Året därpå, i 1990 års temanummer *Kyrkomusik i Norden*, återkommer temat med full kraft. I Maria Thyresson Hedin, Hans-Olov Stafvert och Birgit Lindkvist Markströms artikel om den kyrkomusikaliska utvecklingen i Sverige efter andra världskriget beskrivs 1960- och 70-talen som nydanande perioder för barnkörarbetet, såväl vad gäller repertoar som metodik.⁵⁰ Visorna gör sitt intåg i psalmböcker för barn och det kommer också att påverka vad som sjungs av vuxna. Här nämns *Kyrkovisor för barn*, *Barnkörboken I–II* och Carl-Bertil Agnestigs *Diskanten 1–4*, publikationer som i flera artiklar under kommande år beskrivs som banbrytande.⁵¹

49 Tamm 1989, s. 37f.

50 Thyresson Hedin, Stafvert och Lindkvist Markström 1990, s. 42.

51 Se till exempel Selander 2000, s. 62: ”Två kontexter kom att särskilt påverka den gudstjänstliga musiken i Sverige: det sammanhang där *Kyrkovisor (för barn)* skapades och det sammanhang inom vilket restaureringen av koralerna växte fram. Sammanhangets betydelse är här klart: arbete med barn inom Svenska kyrkan var ingen isolerad företeelse, utan när *Kyrkovisor* växte fram under slutet av 1950-talet var

Detta bekräftas av Harald Herresthal, som i sin artikel om den kyrkomusikaliska utvecklingen i Norge menar att en förändrad syn på barn och musik från 1970-talet och framåt påverkat också kyrkans arbete. Den moderna psykologin och pedagogiken har visat att påverkan och stimulans i barndomen är avgörande för människans andliga och fysiska utveckling, samt att barn behöver bli tagna på allvar utifrån sina egna förutsättningar. Dessa insikter har lett till att skapandet av kristen musik för barn, något som länge överlätits till amatörerna, nu tagits upp av professionella pedagoger och kyrkomusiker.⁵²

Thyresson Hedin, Stafvert och Lindkvist Markström beskriver vidare hur policydokumentet *Musiken i Svenska kyrkan*, utgivet av Svenska kyrkans församlingsnämnd 1991, tar upp musikens evangeliserande roll. Det pekar på kyrkomusikerns ansvar, både musikaliskt och pedagogiskt, för att hålla balansen ”mellan kulturarvet och dess förnyelse, mellan olika församlingsgruppers musikspråk och mellan olika konstnärliga nivåer.”⁵³ De nämner också Ung kyrkomusik, en samarbetskommitté inom Riksförbundet Svensk kyrkomusik (RISK) och Riksförbundet Kyrkans ungdom, som arbetade för att värna om den framväxande barnkorrörelsen.⁵⁴ Kommittén arbetade också med repertoar och metodik för ungdomskörer och bedrev kursverksamhet för körledare med teman som Rytmik, Sjung med Afrika, Engelsk körmusik, Andlig visa, Diskantkör och Kör i folkton.⁵⁵

På grund av att tidskriften *Svenskt Gudstjänstliv* sedan 1990-talet givits ut i form av tematiska årsböcker är det svårt att bedöma intresset för barn- och ungdomskörfrågor, då de ofta faller utanför de tematiska avgränsningarna. I de temanummer som följer under resten av 90-talet skrivs därför inte mycket om barnkör eller barn, musik och gudstjänst i kombination.⁵⁶ Ett undantag utgörs av Lena

söndagsskolarbetet en snart sagt dominerande del av kyrkans verksamhet, vilket krävde en ny musikalisk utformning. Det fick i sin tur spridningseffekt på snart sagt hela det kyrkomusikaliska arbetet.”

⁵² Herresthal 1990, s. 42

⁵³ Thyresson Hedin, Stafvert och Lindkvist Markström 1990, s. 49.

⁵⁴ Thyresson Hedin, Stafvert och Lindkvist Markström 1990, s. 54.

⁵⁵ Thyresson Hedin, Stafvert och Lindkvist Markström 1990, s. 55.

⁵⁶ En osäkerhet finns dock kring den digitala sökfunktionen på arkivsidan. Exempelvis skriver Martin Lind i temanumret *Söndagens mässa* från 1994 om barns delta-

Peterssens artikel ”Sången vi sjunger – trons och tidens spegling”, om sångböcker och nyskrivna mässor särskilt för unga.⁵⁷ Den bekräftar den roll som visa, pop och rock fått för unga människors sätt att uttrycka sin tro samt beskriver den teologi som uttrycks i musik som är särskilt riktad till denna kategori av gudstjänstfirare och som vill svara upp mot deras existentiella frågor.

De här nedslagen visar på en utveckling som breddat de musikaliska uttrycken och via både församlingssång och körsång lyft in nya musikstilar i gudstjänsten. De visar också att församlingens arbete med barnkör blivit en pedagogisk verksamhet som tänks utgå från barns egna behov, snarare än att skapa ett musikinstrument av välklingande röster för liturgiskt bruk. Här växer ett nytt körskap fram, där barnkören primärt blir församlingens tjänst för barnen själva. Säkert har barnkören sedan länge i praktiken fyllt både barnens sociala och församlingens musikaliska behov, men här syns en skillnad i hur barnkörarbetet motiveras och beskrivs. Barnkörens liturgiska och musikaliska roll i gudstjänsten syns knappast alls under denna period. Däremot framställs kören som ett sätt att främja barns andliga utveckling. Fokus förskjuts från andlig utveckling i form av traditionsförmedling till att handla mer om kunskapsförmedling och existentiell trygghet utifrån barnens egna förutsättningar. Barnpsalmböcker och annan musikrepertoar för barn beskrivs som betydelsefulla för barns trosutveckling och denna repertoars påverkan på församlingssången i stort poängteras.

Få ett språk för sin tro

Barnkörarbetets förskjutning från den liturgiska sfären i riktning mot den pedagogiska kan ha bidragit till att det även i fortsättningen är relativt tyst om barnkör i *Svenskt Gudstjänstliv*. I början av 2000-talet publiceras flera nummer med teman av relevans för frågor om barnkör eller mer generellt om barn, musik och gudstjänst, men inget av numren *Teologi och musik*, *Liturgi och drama*, *Liturgi och språk*

gande i mässan. Detta leder inte till någon träff i sökmotorn på sökordet ”barn”.

⁵⁷ Petersson 1999.

eller *Gudstjänstfolket: Församlingssyn och liturgi* innehåller artiklar som nämner barn. Från mitten av 2000-talet blir det vanligare.

Temanumret *Psalm i vår tid* från 2006 innehåller flera artiklar som berör barns sång och barnkör. Elisabet Carcamo Storm skriver om "Barnpsalmen idag" och tecknar en utveckling som i mycket känns igen från genomgången av texter i *Svenskt Gudstjänstliv*.⁵⁸ I beskrivningen av olika barnpsalmböcker och vad som skiljer dem åt syns flera av de spänningsfält som nämnts ovan: Tonvikt på kända psalmer och sånger eller på nyskrivna sånger specifikt för barn, valet av att ordna registret utifrån kyrkoåret eller utifrån existentiella teman, balansen mellan texter med traditionellt kristet språkbruk eller mer mångtydiga, öppna formuleringar. Detta visar att sångerna används såväl i som utanför gudstjänsten och att olika barnpsalmböcker prioriterar olika sammanhang.

Caramo Storm beskriver också hur olika psalmförfattare förhåller sig till de här valen: Karin Runow skriver psalmer utifrån sitt arbete som barnkörledare och en vilja att förmedla tro till barnen. Hon går igenom sångtexterna med barnen och ser som sin uppgift att hjälpa barnen att "få ett språk för sin tro". Gullan Bornemark poängterar snarare att hon inte vill förmedla sin egen syn på Gud och kristendomen, utan "öppna en dörr till ett område där man ska känna sig inspirerad att gå in med sina tankar och gärna göra egna tankar."⁵⁹

Här framstår Runow som en körledare och psalmförfattare som har sitt självklara sammanhang i församlingen, gudstjänsten och trons språk och vill ge barnen möjlighet att knyta sin egen tro till kyrkans. Bornemarks sånger har sitt ursprung i ett annat musikpedagogiskt sammanhang. Även där tas barns liv och existentiella frågor på allvar, men att svaren formuleras i tydligt kristna termer är inte lika självklart.

Caramo Storm pekar också på bristen på psalmer och sånger som behandlar sorg och "svåra bitar". Barnpsalmer är oftast positiva och saknar uttryck för tvivel, synd och skuld, vilket hon ser som en brist.⁶⁰ Det följer ett mönster som även gäller barnbiblar. Sören Dälevi knyter sin avhandling *Gud som haver barnen kär* an till den amerikanska teologen Bonnie J. Miller-McLemores beskrivning av hur

⁵⁸ Caramo Storm 2006.

⁵⁹ Caramo Storm 2006, s. 98.

⁶⁰ Caramo Storm 2006, s. 103.

synen på barn har förändrats över tid och hur detta påverkat barnbiblarnas teologi. I den förmoderna synen på barnet är barnet märkt av arvssynen och uppfostrans uppgift är att kväsa denna ondska genom att bryta barnets medfödda vilja. Här kommer barnbiblarna att fokusera på vikten av lydnad, anpassning och ånger för att glädja Gud och komma till himlen. I den moderna synen på barnet föds barnet oskyldigt in i en ofullkomlig värld och uppfostran handlar om att skydda barnet från omvärldens ondska och bejaka dess oskuldsfullhet. I barnbiblarna leder det till en betoning på Guds godhet och de svåra och mörka berättelserna undviks i hög utsträckning. I den postmoderna barnsyn som råder idag inser man att barn har förmåga till både gott och ont. Barnet föds till en ofullkomlig och labil värld. I barnbiblarna leder det till en mer nyanserad skildring av både Gud och människan, där de mörka berättelserna ges utrymme samtidigt som fokus läggs på barnets utsatthet och Guds beskydd.⁶¹ Bristen på psalmer och sånger om ”svåra bitar” tyder på att en modern barnsyn fortfarande dominerar i psalmdiktningen för barn.

I Inge Löfströms artikel om Britt G Hallqvists psalmdiktning citeras författaren, när hon talar om att skriva kristen dikt för barn. Hallqvist vill genom sina psalmer både förmedla en känsla av trygghet och glädje i Gud, samt ge kunskap, framför allt om bibelns berättelser.⁶² Hon väljer att skriva med enkla och konkreta ord, men vill inte helt undvika ord som går utöver det enkla och som kan stanna kvar i sinnet och ”mogna till tro och klarhet hos den vuxna människan.”⁶³

De här artiklarna visar tydligt vilka konkreta uttryck som viljan att skapa musik och texter utifrån barns existentiella och andliga behov tar sig. De visar också att barns sång, såväl barnkörens som andra barns, både förekommer i och utanför gudstjänstens sammanhang, samt att både sånger med tydligt kristna texter och sånger som har mer mångtydiga, öppna formuleringar av existentiella frågor används i kyrkans verksamhet med och för barn. I främjandet av barns andliga utveckling finns både en traditionsförmedling som syftar till förtrogenhet med bibelberättelser och kristen tro och en

⁶¹ Dalevi 2007, s. 23f, s. 265f.

⁶² Löfström 2006, s. 138.

⁶³ Löfström 2006, s. 140.

strävan efter att ge barn ett språk för sin tro och möjlighet att få sina existentiella frågor tagna på allvar.

Trosundervisning och körskap

Att förhållandet mellan traditionsförmedling och barns behov också kan vara laddat och konfliktfyllt menar Sven-Åke Selander, som i temanumret 2010 om *Barnkonventionen 20 år* bland annat diskuterar hur olika barnpsalmböcker väger ”kyrkans bästa” mot ”barnets bästa”. Här uttrycks en konflikt eller åtminstone ett spänningsförhållande mellan att genom fostran och socialisation ge barn tillgång till en (given) tradition, som ett uttryck för ”varje folks traditioner och kulturella värden” och att utgå från barnets egna behov och dess rätt till ”sin egen sång- och gudstjänsttradition”.⁶⁴ Barnets rätt att ”utveckla sina egna resurser i sång, musik och drama” speglas genom utvecklingen i söndagsskolböcker och diskussionen kring urvalet i dem.⁶⁵ Slutsatsen av Selanders analys är att de förberedande diskussionerna kring barnkonventionen kan ha påverkat kyrkornas sätt att beakta barnperspektivet i arbetet med att sätta samman nya barnpsalmböcker.⁶⁶

Kyrkomusikern och musikpedagogen Ragnhild Strauman är mer optimistisk kring möjligheterna att hålla samman traditionsförmedling med ett arbete utifrån barns behov. Hon bidrar i samma temanummer med en artikel om barnkörarbetet sett i ljuset av ”trosoppläringsreformen” i Den norske kirke.⁶⁷ I artikeln presenterar hon reformen och musikens roll i ett projekt i Bodø domkyrka, samt diskuterar barnkörarbetets inkludering i reformen och i gudstjänstlivet. Målet för trosundervisningsreformen är att ”utvikle en systematisk trosopplæring som fremmer kristen tro, gir kjennskap til den treenige Gud og gir hjelp til livstolkning og livsmestring for alle døpte i alderen 0–18 år, uansett funksjonsnivå.”⁶⁸

Trosundervisningsreformens mål handlar både om kunskapsför-

⁶⁴ Selander 2010, s. 60, 66.

⁶⁵ Selander 2010, s. 61.

⁶⁶ Selander 2010, s. 66.

⁶⁷ Strauman 2010. Jag använder ”trosundervisningsreformen” som svensk översättning.

⁶⁸ Strauman 2010, s. 84f.

medling och om existentiell trygghet, för att använda två av de teoretiska analysbegrepp jag valt att använda i min undersökning. För Strauman är barnkör ett idealiskt sätt att arbeta med detta. Barnkörarbetet handlar för henne om mycket mer än musik:

Det handler om estetikk, om samhandling, sosialisering, felles opplevelser, måloppnåelse og gode opplevelser i kirkerommet. Det handler om å bli sett, om å dele kunstuttrykk og om å gjøre andre berørt gjennom sangen. Det handler om å lære og å lagre, ikke bare i hjernen, men også i hjertet. En vakker melodi kan gjøre salmen til et livsvarig smykke man alltid bærer med seg.⁶⁹

Förmedlingen av tro går enligt Strauman inte bara i en riktning, utan i flera. Barnen i kören är förmedlare av evangeliet och av upplevelser som berör. Men för att kunna det måste de själva göra såväl musiken som orden till sina egna: ”De får sang, gjør sang og gir sang.” Eftersom sången inte främst är en intellektuell metod för att närma sig något, utan en fysisk tillägnelse av musik, är kyrkosång i sig trosundervisning i luthersk anda.⁷⁰

I artikeln berättar Stauman om ett försöksprojekt i Bodø domkyrka, där det gjordes en kartläggning av befintligt trosundervisningsinnehåll i det existerande barnkörarbetet. Därefter utarbetades trosundervisningsplaner för barnkörerna i åldrarna 7–13 år. I dessa planer ingick nytt material för gudstjänstutveckling, till exempel nya kyrkospel och dramatiserade gudstjänster.⁷¹ Arbetet blev också en nytändning för arbetet med att involvera barnkörerna i vanliga gudstjänster. Barnkörens övningar blev tillfällen att förbereda alla de moment som barnen medverkar i under gudstjänsten: psalmer, böner, textläsningar, dramatiserad predikan, trosbekännelsen, församlingens liturgiska svar med mera. Genom att tillägna sig gudstjänstens innehåll kan barnen uppfatta sig som aktiva gudstjänstdeltagare. Gudstjänsten är också en plats där de möter Gud genom sakramenten.⁷²

⁶⁹ Strauman 2010, s. 86.

⁷⁰ Strauman 2010, s. 81.

⁷¹ Strauman 2010, s. 89.

⁷² Strauman 2010, s. 100.

Här visar Strauman att barnkörarbetet samtidigt är traditionsförmedling, kunskapsförmedling och existentiell trygghet. Genom kör-sången uppfylls många av trosundervisningsreformens mål: De lär känna sig själva genom rösten och sången, får kunskap om kristen tro och etik, får lära känna gudstjänsten och sakramenten, får uppleva kyrkorummet och kyrkans symboler och får möjlighet att etablera en personlig relation till Gud.⁷³ Samtidigt, menar Strauman, är kören inte ett individualistiskt projekt. I kören kan barnen finna en viktig gemenskap. Att musicera med andra kan ge känslan av något större utan att behöva ge upp sig själv.⁷⁴

Strauman är kritisk till att barnkörarbetet uppmärksammas så lite inom ramen för den norska trosundervisningsreformen, trots att barnkör har så goda förutsättningar att uppnå dess mål. Kyrkoledningen, menar hon, tar inte det kyrkomusikaliska arbetet på allvar som verklig trosundervisning. Om de hade förstått barnkörernas potential, skulle dessa ha fått en betydligt viktigare plats i reformen.⁷⁵

Inte minst menar Strauman att barnkörerna har bättre förutsättningar än någon annan barnverksamhet när det gäller trosundervisningsreformens mål att knyta trosundervisning till församlingens gudstjänstliv. Barn som sjunger regelbundet i kör under ett antal år får flera hundra timmars deltagande i församlingsliv och gudstjänst.⁷⁶ Det skapar en förtrogenhet som de kan ha med sig genom hela livet. Dessutom är kultur en lågtröskelverksamhet, menar Strauman, och föreslår att barnkörarbetet kan utvidgas till att bli en kyrkans kulturskola, där också instrumentalundervisning, dans och andra kulturella uttryck kan rymmas: "Foreldre som har døpt barna sine, men som ikke helt klarer å identifisere seg som kristne, trenger gjerne et alibi for å sende barna sine til kirken. Da kan korinnfallsvinkelen være én av kirkens utstrakte hender."⁷⁷

Det är tydligt att Strauman inte förutsätter det spänningsfält mellan traditionsförmedling och att se till barnets egna behov som några

⁷³ Strauman 2010, s. 102.

⁷⁴ Strauman 2010, s. 53.

⁷⁵ Strauman 2010, s. 104f.

⁷⁶ Strauman 2010, s. 105.

⁷⁷ Strauman 2010, s. 106.

av de tidigare nämnda artikelförfattarna uttrycker. För henne råder i huvudsak harmoni mellan dessa aspekter av församlingens arbete med barn genom barnkörerna. Hon gör samtidigt tydligt att det kräver att församlingarna satsar resurser på körarbetet och att de är beredda på att barnkörens medverkan i gudstjänsterna kan kräva en del ändringar i gudstjänstens form. Min tolkning är att barnkören bidrar med positiv antistruktur till gudstjänsten. Det handlar inte om att barnen ska integreras på de vuxnas villkor, utan om att barn och vuxna är församling tillsammans. Samtidigt som Strauman poängterar kören som ett svar på barns egna andliga behov ger hon barnkörverksamheten en instrumentell roll i relation till barnens föräldrar. Barnkören blir det alibi som gör det möjligt för föräldrarna att närma sig kyrkan och därigenom ett redskap för församlingen att nå föräldrarna via deras barn. I det körskap som uttrycks ska barnen formas till att bli aktiva och medvetna medlemmar i den gudstjänstfirande församlingen. De är samtidigt en brygga till föräldrarna, som står (åtminstone delvis) utanför denna församling.

Även Gunnel Fagius ser i artikeln "Barnkören i Svenska kyrkans församlingar", publicerad i temanumret *Körsång och gudstjänstspråk* från 2013, hur barnkörarbetet skulle kunna bli en katalysator för gudstjänstutveckling.⁷⁸ Hon tecknar här den historiska utvecklingen av kyrkans barnkörarbete och visar tydligt på den förskjutning i synen på barnkör som även tecknats ovan, från "församlingens glädje att få höra de 'friska barnrösterna' och att organisten fick hjälp att leda psalmsången och den liturgiska sången" till ett fokus på "att bli sedd, om socialisering och gemensamma upplevelser i kyrkorummet samtidigt som barnen delar konstnärliga uttryck och gör andra berörda genom sången."⁷⁹ Denna utveckling ser hon som nära förknippad med samhällets förändrade syn på barn. I det tidiga 1900-talet skulle barnet fostras till en disciplinerad människa och bli delaktig i ett kulturellt och nationellt arv. I dag är synen en annan. Barn ses som fria, självbestämmande individer och såväl samhället som kyrkan behöver erbjuda barn "kreativa möjligheter för personlig

⁷⁸ Fagius 2013.

⁷⁹ Fagius 2013, s. 115.

utveckling.” Det ställer andra krav på kyrkomusikers musikaliska och pedagogiska kompetenser än tidigare.⁸⁰ Med Dalevis och Miller-McLemores termer skulle vi kunna säga att Fagius tar avstånd från en förmodern barnsyn till förmån för en modern eller möjligen en postmodern. Fagius hör till de mer pessimistiska när det gäller möjligheten att förena traditionsförmedling med barns egna behov och prioriterar snarare andlig utveckling i form av existentiell trygghet.

I kombination med forskning om ”barns förmåga att uppfatta musik och att använda sig av musikaliska redskap”, som påverkat hela samhällets musikpedagogiska verksamhet, ser förväntningarna på kyrkans barnkörarbete annorlunda ut idag jämfört med för 100 år sedan.⁸¹ Det här visar sig i en enkätundersökning av barnkörens roll i församlingar i Uppsala stift, som Fagius refererar till.⁸² Den starka tillväxt av barnkörers som rådde några årtionden tidigare har brutits. Körerna är färre och flerstämmig sång har blivit alltmer sällsynt. Fagius menar att synen på det enskilda barnet i centrum krockar med körens roll i en befintlig gudstjänstform. Liksom Strauman önskar hon att detta ska leda till en gudstjänstförnyelse som tydligare möter barnens behov:

Barns vilja att formulera sig musikaliskt, barns rätt att utveckla sångförmåga, barns rätt att förstå och utveckla det språk som ska uttrycka tro och existentiella funderingar tillsammans med musik är alla områden som trossamfundens musik- och gudstjänstansvariga måste bemöta och utveckla.⁸³

Högmässan, menar Fagius, är ett uttryck för ett samhälle som betonar disciplin, struktur och hierarki. Att låta barnen och deras sång ta plats i gudstjänsten ger möjlighet till uppbrott från detta.⁸⁴ Här behöver kyrkan, enligt henne, ta vara på erfarenheter från vardagsgudstjänster för barns medverkan i större gudstjänster.⁸⁵ Här ut-

⁸⁰ Fagius 2013, s. 115.

⁸¹ Fagius 2013, s. 100.

⁸² Larsson-Westin 2005. Citerad i Fagius 2013, s. 112.

⁸³ Fagius 2013, s. 117.

⁸⁴ Fagius 2013, s. 118.

⁸⁵ Fagius 2013, s. 117.

trycks, ännu tydligare än hos Strauman, synen att barnen bidrar med antistruktur som kan förändra gudstjänstfirandet i positiv riktning.

Ecklesiologiska perspektiv

Ett stråk genom *Svenskt gudstjänstlivs* temanummer *Kyrkosång och gudstjänstspråk* handlar om hur körens plats i kyrkorummet speglar förståelsen av dess relation till församlingen.⁸⁶ Rolf Larsson menar i sin artikel om Sveriges Kyrkosångsförbunds historia att kören i förbundets barndom sjöng som ett ”tillskott” till gudstjänsten, och då var placerad på läktaren. När kören på 1950-talet börjar gå i procession, sjunga från koret och sjunga psalmverser växelvis med församlingen uppfattar Larsson detta som ett uttryck för en önskan att integrera kören i församlingen och dess sång i liturgin.⁸⁷

Även Stephan Borgehammar tar i sitt förord upp diskussionen om körens plats i kyrkorummet.⁸⁸ Före 1980-talet var kören vanligtvis placerad på läktaren, därefter flyttas den oftast ner i kyrkorummet för att förstärka körens delaktighet i gudstjänstfirandet.⁸⁹ Att körens plats varit på läktaren hörde samman med orgelns, och därmed kyrkomusikerns, placering.⁹⁰ På 1950-talet uppstod en debatt om kör i koret. Den handlade dels om risken att kören skulle skymma altaret, dels om att koret skulle uppfattas som en scen och att körsången därmed skulle ses som ett uppträdande inför publik, snarare än som en del av församlingens gemensamma gudstjänstfirande. I kyrkorum med ett podium, snarare än med ett kor längst fram, blir detta dilemma ännu tydligare. Borgehammar menar att körens placering speglar synen

86 För diskussioner om körens plats i kyrkorummet, se vidare Teresia Derléns bidrag i denna volym.

87 Larsson 2013, s. 92.

88 Borgehammar 2013.

89 Larsson och Borgehammar har här olika tidsperspektiv, kanske beroende på varifrån de har sina erfarenheter av körer och deras placering i kyrkorummet. Utifrån när kororglarna började byggas, tror jag att Borgehammar ligger närmare sanningen när det gäller majoriteten av körerna, även om det förekom att körer redan på 1950-talet flyttade ner från läktaren. Säkert speglar detta också en skillnad mellan äldre kyrkobyggnader och nyare.

90 Från 1980-talet och framåt byggs kororglar i många svenska kyrkor för att underlätta närheten mellan musiker, kör, församling och präst.

på dess funktion. Han citerar liturgikern James F. White, som talar om körens fyra funktioner: att skapa stämning, att leda församlings-sången, att förkunna Guds ord för församlingen och att frambära ett lovsångens offer åt Gud.⁹¹ Körens placering i kyrkorummet är fortfarande oklar, menar Borgehammar. Kanske har vi idag en större rörlighet, beroende på vilken funktion som betonas. Det är angeläget, menar han, att uppmärksamma risken att församlingen passiviseras och reduceras till åhörare, medan kören uppfattas som producent av musik för församlingen, snarare än som en del av den.

I de här artiklarna förs en diskussion om körens relation till församlingen och hur den tar sig konkreta uttryck i rummet. Såväl Larsson som Borgehammar tycks ha dagens mer liturgiskt aktiva och rörliga församlingar i åtanke när de skriver om körens placering och relation till församlingen. Här finns en risk för anakronistiska resonemang utifrån ett nutida gudstjänstideal. Som tidigare nämnts, såg gudstjänsten i en svenskkyrklig församling annorlunda ut under 1900-talets tidiga del. Församlingen läste oftast inte med i bönerna, dialoger med församlingssvar förekom inte alltid och nattvard firades ett fåtal gånger om året. Prästen var den ende som hade en tydligt aktiv roll i gudstjänsten. Han ledde alla böner och läste alla texter. Församlingens roll var att lyssna till predikan och sjunga med i psalmerna. Ur det perspektivet var nog skillnaden mellan att sitta i bänken eller på läktaren inte så stor. Samtidigt har vi sett att koristerna själva många gånger inte såg sig som en del av församlingen, när de valde att lämna gudstjänsten efter körens sista sång. Detta kan stärka Larssons och Borgehammars analys om syftet med förflyttningen av kören ner till koret.

Dessa diskussioner om körens placering uppstår när gudstjänstens former ändras och förutsätter större aktivitet från församlingen. Här finns troligen också ett inflytande från bland annat anglikansk tradition, som bevarat körens ursprungliga plats i koret (som ju faktiskt har sitt namn utifrån körens placering där). Det är tydligt att den teologiska förståelsen och de konkreta liturgiska praktikerna står i växelverkan med varandra. En förändrad teologi om församlingens liturgiska roll leder till förändringar av körens placering i kyrkorummet. Omvänt

⁹¹ Borgehammar 2013, s. 12.

kan en ändrad placering av kören leda till förändrad interaktion med den övriga församlingen och, i förlängningen, till ny teologi och nya gudstjänstformer. Detta gäller oavsett ålder på koristerna.

Larsson sätter också in köerna i en annan diskussion som har med församlingssyn att göra: den om ideellt engagemang i kyrkan. Han menar att det knappast finns någon annan grupp i kyrkan som uppvisar samma grad av idealitet. Trots att koristerna samlas varje vecka till repetitioner, medverkar i gudstjänster och andra sammanhang av vikt för församlingarna glöms de ofta bort när församlingarnas ideella arbete beskrivs.⁹²

I såväl diskussionen om körens plats i kyrkorummet som frågan om ideellt engagemang ser vi hur det körskapsideal som formuleras gör kören till en aktiv och medveten del av församlingen. Detta tema stärks i de senaste artiklar där barnkör nämns i *Svenskt Gudstjänstliv*.

Församlingens sångligt övade del

Som vi sett var barnkörens repertoar från början inte ”barnanpassad”, utan främst vald för att vara uppbygglig för (den vuxna) församlingen. Under 50-, 60- och 70-talen växte en specifik repertoar för barn fram. I dag tycks det finnas ett nytt behov att ge barn möjlighet att bekanta sig med psalmer. Anna J. Evertsson noterar i en artikel från 2015 om psalmboken i nutida funktion att arbete med psalmsång förekommer i barnkörarbetet. Det framgår inte om det gäller psalmbokens ”barnpsalmer” eller om det också är andra vanliga psalmer som hör samman med barnkörens roll i gudstjänsten.

Sverker Jullander skriver 2016 om kyrkomusikerns gestaltning av kyrkoåret i högmässan och framhäver att 1942 års kyrkohandbok anger möjligheten till en körhymn efter trosbekännelsen. Det anges också att den bör vara kyrklig och vald med tanke på den innevarande dagen.⁹³ Jullander knyter denna notering till tanken på kören som ”församlingens sångligt övade del”. Den visar, menar han, att körsången då hade blivit ett normalt inslag i gudstjänsten

⁹² Larsson 2013, s. 89.

⁹³ Jullander 2016, s. 121.

under alla delar av kyrkoåret, samt att körsången börjat integreras med församlingssången.⁹⁴ Denna utveckling syns enligt Jullander också i utgivningen av *De ungas hymnarium*, som innehåller hymner för söndagar som inte tillhör de stora helgerna i kyrkoåret. Därmed återspeglar den framväxten av barn- och ungdomskörer i kyrkan och deras regelbundna medverkan i gudstjänsterna.⁹⁵

När kören som en del av församlingen betonas tydligare, tycks också behovet av traditionsförmedling till barnkoristerna bli tydligare. Det handlar nog i de här fallen mer om deras medverkan i gudstjänsten än om en uttryckt syn på barns andliga utveckling.

Reflektion över några rörelser

Avslutningsvis vill jag reflektera något över de förskjutningar som sker i det material jag studerat under de hundra år som Kyrkosångsförbundet funnits, samt vad de säger om barnkörens roll i församlingen och församlingens betydelse för barnkören – liksom för barnen i kören.

Den första rörelsen har att göra med liturgi och kyrkorum och handlar om barnkörens betydelse för församlingen eller, med de teoretiska begrepp jag har använt, om körskap och liturgiska praktiker. I de äldre texterna är det självklart att barnkören, som alla körer, befinner sig på läktaren. Undantaget är Kumla barnkör, som disciplinerat skrider fram till koret i en musikcentrerad gudstjänstform. Att gå i procession kan vi tydligt uppfatta som en liturgisk handling, men även det som barnkören på läktaren ägnar sig åt – ”att sitta”, ”att stå” och ”att sjunga” – är liturgiska praktiker.⁹⁶ Sittandet är dock inte självklart förknippat med lyssnande, utan snarare passiv väntan på att få utföra sin uppgift. Koristernas interaktion med det liturgiska skeendet i rummet är begränsat till de tillfällen då de sjunger sina stycken.

Det körskap som uttrycks i de tidiga artiklarna ser körens praktik som ett redskap för evangelieförkunnelsen. Jag menar att detta går

⁹⁴ Jullander 2016, s. 121f.

⁹⁵ Jullander 2016, s. 119.

⁹⁶ Lockneus 2023, s. 115f.

att knyta till en folkkyrkoteologi som inte tänkt på församlingen som en social och gudstjänstfirande gemenskap, utan snarare fokuserat på gudstjänsten som platsen för Ordets förkunnelse till hela folket.⁹⁷ Samtidigt har vi också sett exempel på strategier för att stävja korister-
ternas tendens att gå hem innan gudstjänsten är slut, liksom uttryck för att körsången, till skillnad från församlingssången, inte är en del av det allmänna prästadömet. Det senare gör kören till en egen kategori mellan präst och församling.

I de nyare texterna har barnkören flyttat ner i kyrkorummet och sitter närmare den övriga församlingen. Detta är inte bara en praktisk fråga utan har med synen på församling att göra.⁹⁸ De övar inte bara sina sånger utan tränas i alla de liturgiska moment som församlingen deltar i. De kan utöva olika former av liturgiskt ledarskap som textläsningar och att leda böner, utöver det ledarskap som körsången i sig själv utgör.⁹⁹ Deras närvaro i kyrkorummet och delaktighet i liturgin utmanar traditionella gudstjänstformer och fungerar därmed öppnande och inkluderande för hela församlingen.

Här uttrycks ett körskap där kören är en del av, och blir en förebild för, den övriga församlingen genom sin förtrogenhet med gudstjänstens form och genom sitt liturgiska ledarskap. Samtidigt utgör barnkören en antistruktur som utmanar det disciplinerade och stela. Till denna antistruktur knyts starka förhoppningar.

Såväl i de äldre som i de nyare texterna ges barnen en symbolisk betydelse som bärare av framtiden. Det är i de äldre texterna genom barnkören som framtidens elitkörer och mansstämmor ska kunna rekryteras och renhet och allvar ingjutas i de unga själarna. I de nyare texterna är det barnens närvaro i gudstjänsten som ska kunna möjliggöra ett uppbrott från disciplinerade och stela gudstjänstformer. Som Karin Rubenson påpekat är risken med att uppfatta barnen i symboliska termer att de uppfattas mer i förhållande till vad de kommer att bli än vad de faktiskt är just nu. Därmed döljs deras

⁹⁷ För en diskussion om folkkyrkoteologi med och utan "social kropp", se Eckerdal 2012.

⁹⁸ Med Sven-Erik Brodds uttryck kan man säga att körens placering har "ecklesiologisk signifikans". Den uttrycker hur körens relation till församlingen uppfattas och vill gestalta detta fysiskt i rummet. Se Brodd 2000, s. 96.

⁹⁹ Rubenson 2021, s. 165.

individuella skillnader i förhållande till det faktum att de tillhör kategorin barn.¹⁰⁰

Den andra rörelsen handlar om barnkörens betydelse för barnen själva. Såväl de äldre som de senare texterna menar att kören har en fostrande roll med betydelse för barnens andliga utveckling, men på delvis olika sätt. I de äldre texterna handlar det, som redan nämnts, om att barnen genom körsången får tillägna sig ett allvar och en ”renhet” som ligger väl i linje med tidens ideal kring spiritualitet och uttryck för tro. Här ställs de ”höga” idealen mot det ”plebejiska” och ”låga”. Barn- och ungdomskören kan rent av ses som ett skydd mot en ytlig populärkultur och en fostran i de höga kvaliteter som är av bestående värde. Det tycks dock mer vara den musikaliska kvaliteten och det liturgiska agerandet – hur de tränas att föra sig i rummet – som ingjuter dessa dygder i de unga än sångernas texter, som inte nämns alls. Det är en andlig utveckling som främst ses i termer av traditionsförmedling, men som också har drag av existentiell trygghet, uppfattad som ”glädjefyllt allvar”.

I de senare texterna knyts fostran mer till frågor om kunskapsförmedling i form av interaktiv trosundervisning och en andlig utveckling som utgår från barnets rättigheter. Musik och körsång ses som konstnärliga uttryck som rör vid människans innersta. Det lärande som sker genom musiken tänks nå till hjärtat och kunna lagras som en skatt för hela livet. Förståelsen av kyrkans barnkörarbete präglas av en ny syn på barns utveckling, lärande och behov. Barnkören ses som en resurs för barns rätt till andlighet, där frågor om mening, identitet, språk för det viktigaste i livet samt kulturella uttrycksformer hjälper barn att orientera sig i tillvaron i riktning mot existentiell trygghet.¹⁰¹

I flera av artiklarna uttrycks ett spänningsfält mellan å ena sidan rätten att få ta del av en tradition, som bärs av de vuxna och å andra sidan rätten till autonomi och till att få sina egna behov tillgodosedda. Andra texter visar en större tilltro till att tradition och barns behov går att förena. Men även där utmanar barns deltagande traditionella gudstjänstformer och barnkören antas, som en antistruktur, bli en katalysator för förändringar för allas bästa, såväl vuxna som

¹⁰⁰ Rubenson 2021, s. 174.

¹⁰¹ Klasson Sundin 2016, s. 157f; Carlsson 1995, s. 15.

barn. I både de pessimistiska och de mer optimistiska texterna beskrivs barn som aktörer i gudstjänsten och det uttrycks en maktkritik som utmanar vuxnas privilegierade ställning som gudstjänstfirare.

En tredje rörelse handlar om tidskriften själv. Hur barnkören diskuteras i *Svenskt Gudstjänstliv* säger inte bara något om utvecklingen för barnkör i kyrkan och synen på barn i samhället utan också något om tidskriftens egen utveckling. I de tidiga numren är praktikerperspektivet dominerande. Det är den aktive kyrkomusikern som tilltalas och uppmuntras att arbeta med rekrytering, administration och utbildning av sina körsångare för att höja den musikaliska kvalitén. I de senare numren dominerar ett mer akademiskt perspektiv, där såväl musikvetenskapliga och pedagogiska som kyrkohistoriska, ecklesiologiska och liturgivetenskapliga perspektiv anläggs på barnköerna. I tidskriftens barndom skriver enbart män, i de senare årgångarna har många kvinnor tagit plats som forskare och skribenter.

Denna utveckling följer samtidigt den kyrkosyn och teologi som är normativ utifrån varje tids ideal. De tidiga numren av tidskriften uttrycker en kollektivistisk kyrkosyn med fokus på Ordets förkunnelse och ser ett fokus på hög musikalisk kvalitet i gudstjänsten som ett skydd mot förvärldsligande och förflackning. Denna elitistiska normativitet ger med tiden vika för en mer individualistiskt präglad syn på såväl barn som övriga gudstjänstdeltagare. Normen blir nu snarare att gudstjänsten ska fylla individuella behov av mening och andlighet. Idealet är en mångfaldig och aktiv församling, i vilken barnkören är en viktig del. Mångfalden märks även vad gäller liturgiska preferenser hos författarna och i studier av gudstjänstdeltagarnas upplevelser samt förståelse av gudstjänst och kyrkomusik.

Samtidigt är det intressant att också lyssna till tystnaderna och luckorna. I *Kyrkosångsförbundet* rapporterades regelbundet om barnkörverksamhet, men i *Svenskt Gudstjänstliv* gjorde den dynamiska utvecklingen av barnkör och barnpsalm under 1950-, 60-, 70- och 80-talen väldigt få avtryck. Inte heller syns barnkören i senare temanummer om till exempel barn och liturgi och gudsfolket. Inte är det väl så att barnkören fortfarande uppfattas befinna sig på läktaren där den ska höras, men inte synas?

I dag, liksom i dess tidiga år, arbetar Kyrkosångsförbundet aktivt

för att stärka Svenska kyrkans barnkörer. Regelbundet arrangeras barnkörfester, med repertoar att öva in i förväg, gemensamma repetitioner, verkstäder och ”kvällsöverraskning”. Likaså ordnas ungdomskörfester, där ungdomskörer samlas för att sjunga tillsammans och utvecklas på kyrkomusikens område. Förbundet ger kurser för körledare, såväl för barnkör som ungdomskör, och delar ut barn- och ungdomskörstipendium. Dessutom arbetar förbundet aktivt med att ta fram och utbilda i ny repertoar för barn- och ungdomskörer.¹⁰²

Det finns en stark kontinuitet i arbetet, där inspiration och stöd till körledare, ”barnsångarting” eller körfester och utveckling av repertoar funnits med under nästan alla kyrkosångsförbundets år. De tidiga spänningarna mellan satsningar på hög musikalisk kvalitet och på kören som en gemenskap att trivas och ha roligt i tycks dock ha ersatts av en mer harmoniserande syn, där dessa inte ställs mot varandra, utan snarare förstärker varandra. Kyrkans barn- och ungdomskörer ses samtidigt som musikaliskt, andligt och socialt utvecklande. Vilken roll kyrkosångsförbundet kommer att spela under de kommande hundra åren återstår att se. Församlingarnas ekonomi sviktar, liksom förbundets egen. Så länge det finns församlingar som firar gudstjänst kan vi nog ändå förutsätta att gemensam sång hör till, och därmed behovet av repetition, repertoar och någon som leder sången. Om det bland sångarna finns barn och unga, kommer många av de frågor som diskuterats här att vara fortsatt aktuella.

Summary

”A means to Edify People”: A Century of Children’s Choirs

Maria Klasson Sundin, Dr. Th., diocese of Luleå maria.sundin@svenskakyrkan.se

This study examines discussions of children’s choirs in the Swedish Association of Church Choirs (”Sveriges Kyrkosångsförbund”) since its inception in 1925. Children’s choirs live in the intersection bet-

¹⁰² <https://sjungikyrkan.nu/vad-gor-vi/> (Sveriges Kyrkosångsförbunds webbplats, besökt 2024-05-28).

ween liturgy and Christian education. Through a selection of texts, mainly drawn from periodicals and journals covering the fields of choral music and liturgy in the Church of Sweden, theological, educational and musical issues and arguments are analyzed in relation to the role of the children's choir in the congregation.

The implications of young voices in the service are investigated alongside the consequences of choir singing for children and youth in their lives and their spiritual development. The study traces a number of tendencies and lines of development through the century. There is a recurrent tension between the practical desirability of young voices in themselves, and the secondary wish to train choristers early on, with the aim of future participation in church choirs as adults. In relation to this several methods of recruitment and training of child choristers have been applied, ranging from collaboration with schools and youth organizations, bursaries for singing in services and the organizing of social activities relating to the choirs.

In the desire for employing young voices in liturgical singing, ideals of "pureness" and "clarity" both of the voices themselves, and their symbolic representations of youth and the future of the church have been stressed. Such notions exist alongside pedagogical, moral and social aims and values among choir leaders and theologians discussing different church and choir practices. Ecclesiological concepts are raised in relation to the placement and physical mobility of the choir in the church, discussing whether the children are to be seen as assisting the clergy in the liturgy, or as a special contingent of the congregation. As one line of development some early texts stress the importance of children being collectively integrated in theological and liturgical traditions, while later discussions raise issues concerning the possibilities for children to exercise liturgical leadership and thereby challenge traditional forms of worship in favour of less disciplined and more inclusive expressions.

Källor och litteratur

- Allard, F. M., 1926, "Sången i Guds hus". *Tidskrift för Svenskt Gudstjänstliv* 1, s. 49–57.
- Anrep-Nordin, Birger, 1932, "Unga röster i kyrkan". *Kyrkosångsförbundet* 1932:9–10, s. 85–86.
- Barnkonventionen. FN:s konvention om barnets rättigheter*, 2009. Stockholm: UNICEF Sverige
- "Barnkörverksamheten växer", 1954. *Kyrkosångsförbundet* 1954:3, s. 30–31.
- "Barnsångarting" 1947. *Kyrkosångsförbundet* 1947:3, s. 30–31.
- Borgehammar, Stephan, 2013, "Förord". *Med skilda tungors ljud: Körsång och gudstjänstspråk* = Svenskt Gudstjänstliv 88, s. 7–14.
- Brodd, Sven-Erik, 2000, "Kyrkosyn och gudstjänst. Om ecklesiologiskt studium av liturgi". *Forskning om gudstjänst* = Svenskt Gudstjänstliv 75, s. 83–99.
- Carcamo Storm, Elisabet, 2006, "Barnpsalmen idag". *Psalm i vår tid* = Svenskt Gudstjänstliv 81, s. 84–103.
- Carlsson, Elisabet B., 1995, "Barnets rätt till respekt". Rune Larsson och Sven-Åke Selander (red.) *Barns rätt i kyrkor och samfund*, Religio 45, s. 12–16. Lund: Teologiska institutionen.
- Carlsson, Sten L., 1947, "Barnkör – Kyrkokör". *Kyrkosångsförbundet* 1949:3, s. 1–2.
- Carlsson, Sten L., 1950, "Körarbetet 1949". *Svenskt Gudstjänstliv* 25, s. 13–16.
- Carlsson, Sten L., 1952, "Körarbete 1951". *Svenskt Gudstjänstliv* 27, s. 23–26.
- Carlsson, Sten L., 1961, "Svensk kyrkokörverksamhet 1959". *Svenskt Gudstjänstliv* 35, s. 18–19.
- Dalevi, Sören, 2007, *Gud som haver barnen kär? Barnsyn, gudsbild och Jesusbild i Barnens bibel och Bibeln i berättelser och bilder*. Stockholm: Verbum.
- De ungas hymnarium*, 1935. Ejnar Eklöf, David Wikander, John Gustafsson, Waldemar Åhlén och Uno Överström (red.). Stockholm: Nordiska musikförlaget.
- Eckerdal, Jan, 2012, *Folkkyrkans kropp. Einar Billings ecklesiologi i postsekulär belysning*, diss. Skellefteå: Artos och Norma.
- Evertsson, Anna J., 2015, "En levande psalmbok? Den svenska psalmboken i nutida funktion". *Psalm, hymn och andlig visa. Hymnologiska studier* = Svenskt Gudstjänstliv 90, s. 89–116.
- Edgards, Ninna, 2010, *Gudstjänst i tiden. Gudstjänstliv i Svenska kyrkan 1968–2008*. Lund: Arcus.
- Fagius, Gunnel, 2013, "Barnkören i Svenska kyrkans församlingar". *Med skilda tungors ljud. Körsång och gudstjänstspråk* = Svenskt Gudstjänstliv 88, s. 99–124.
- Fahlgren, Sune, 2013, "Från blandad kör till lovsångsteam. Historiska och teologiska perspektiv på frikyrkliga sänggrupper". *Med skilda tungors ljud. Körsång och gudstjänstspråk* = Svenskt Gudstjänstliv 88, s. 23–76.
- Hedell, Kia, 2022, "En sjungen tacksägelse och bön i pestens år 1589". *Riter i kriser* = Svenskt Gudstjänstliv 97, s. 11–38.
- Herresthal, Harald, 1990, "Norsk kirkemusikk i etterkrigsårene". *Kyrkomusik i Norden* = Svenskt Gudstjänstliv 65, s. 33–43.
- Hjorth, Gunnar, 1955, "Den kyrkliga barnkören och församlingssången". *Kyrkosångsförbundet* 1955:5–6, s. 57–58.
- Håkanson, Ragnar och Sköldberg, Marita, 2020. *Vi älskar att sjunga! En inventering av Svenska kyrkans körliv*. Visby: Wessmans Musikförlag.

- Jansson, Henrik, 1947, "Sala kyrkliga söndagsskolas barnkör". *Kyrkosångsförbundet*, 1947:1, s. 7–8.
- Jullander, Sverker, 2016, "De tempore. Kyrkomusikerns gestaltning av kyrkoåret i högmässan". *Perspektiv på kyrkans år* = Svenskt Gudstjänstliv 91, s. 111–141.
- Klasson Sundin, Maria, 2006, "Barnets rätt – eller föräldrarnas? Tre modeller för barns religionsfrihet". Johan Modée och Hugo Strandberg (red.), *Frihet och Gränser. Filosofiska perspektiv på religionsfrihet och tolerans*, s. 115–138. Eslöv: Symposion. Brutus Östling.
- Klasson Sundin, Maria, 2016, *Barnets religionsfrihet – en villkorad rättighet? En filosofisk undersökning utifrån FN:s barnkonvention*, diss., Uppsala Studies in Philosophy of Religion 1. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- "Kumla barnkör", 1939. *Tidskrift för Svenskt Gudstjänstliv* 14, s. 30–31.
- Larsson-Westin, Eva, 2005, "Vad händer med barnkörerna? Enkätundersökning riktad till kyrkomusiker i Uppsala stift." Opubl. C-uppsats. Uppsala universitet: Institutionen för musikvetenskap.
- Larsson, Rolf, 2013, "Sjung till Herrens ära. Sveriges Kyrkosångsförbund i historiskt perspektiv". *Med skilda tungors ljud. Körsång och gudstjänstspråk* = Svenskt gudstjänstliv 88, s. 77–98.
- Lidén, Karl, 1933, "Barnkör i kyrkan". *Kyrkosångsförbundet* 1933:1, s. 4–5.
- Lockneus, Elin, 2023, *Kyrkbänksteologi. En studie av gudstjänstfirares liturgiska praktikers teologi*, diss. Skellefteå: Artos och Norma.
- Martling, Carl Henrik, 1992, *Svensk liturghistoria*. Stockholm: Verbum.
- Modéus, Martin, 2005, *Mänsklig gudstjänst. Om gudstjänsten som relation och rit*. Stockholm: Verbum.
- Pettersson, Lena, 1999, "Sången vi sjunger – trons och tidens spegling". *Tid och evighet* = Svenskt Gudstjänstliv 74, s. 86–98.
- Rubenson, Karin, 2021, *Karnevalessk gudstjänst. Barns plats i kyrkans liturgi*, diss. Uppsala: Uppsala universitet, Teologiska institutionen.
- Selander, Sven-Åke, 2000, "Kyrkomusik och gudstjänstliv". *Forskning om gudstjänst* = Svenskt gudstjänstliv 75, s. 54–69.
- Selander, Sven-Åke, 2010, "Barnkonventionen och barns bästa i kristna samfund". *Barnkonventionen 20 år* = Svenskt Gudstjänstliv 85, s. 49–80.
- Sidenvall, Erik, 2022, *Medarbetare. En historia om organisation och lekfolksupdrag i Svenska kyrkan*. Stockholm: Verbum.
- Sjöberg, Svante, 1927, "Kyrkokören". *Tidskrift för Svenskt Gudstjänstliv* 2, s. 81–86.
- Strauman, Ragnhild, 2010, "Barn og kirkemusikk – barnekorarbeid sett i lys av trosopplæringsreformen i Den norske kirke". *Barnkonventionen 20 år* = Svenskt Gudstjänstliv 85, s. 81–111.
- Tamm, Maare, 1989, "Symboler och liturgiska riter i barns tänkande". *Barn och liturgi* = Svenskt Gudstjänstliv 64, s. 31–38.
- Teuber, Ulrich, 1990, "Kirkemusikken i Danmark". *Kyrkomusik i Norden* = Svenskt Gudstjänstliv 65, s. 7–19.
- Thyresson Hedin, Maria, Stafvert, Hans-Olov och Lindkvist Markström, Birgit, 1990, "Den kyrkomusikaliska utvecklingen i Sverige efter andra världskriget. En översikt". *Kyrkomusik i Norden* = Svenskt Gudstjänstliv 65, s. 45–57.

Noter för arkiv och psalmböcker: Sveriges Kyrkosångsförbund som spridare av ny musik

MARITA SKÖLDBERG

Vi sjunga Guds ära vid orglarnas brus
vi lovoffer bära för Gud i hans hus.
Vi hörde från höjden en underbar ton
allhelgonafröjden kring himmelens tron.
Då tändes vårt hjärta av Andens glöd
då löstes vår tunga, och sången ljöd.
Den heliga sången. Halleluja!

”Tillägnad Sveriges Kyrkosångsförbund” står det i noterna till ”Vi sjunga Guds ära (Kyrkokören)” som står först i häftet *Sjungen nu alla* med undertiteln ”Sånger för blandad kör att sjungas vid samkväm och sångfester”. Sångerna, i övrigt trettionio stycken sedan tidigare utgivna, var utvalda av Sveriges Kyrkosångsförbund och häftet gavs ut i sin första upplaga 1944. Texten till ”Vi sjunga Guds ära” skrevs av västgöten Paul Nilsson (1866–1951), kyrkoherde i Sjögerstad, hovpredikant, psalmförfattare och kyrkokörinitierare, och den publicerades i tidningen *Kyrkosångsförbundet* 1943, med angivelsen ”mel. Kring jorden skall höras”.¹ Den komponerande Skaradomkyrkoorganisten Ivar Widéen (1871–1951) hade emellertid skrivit musiken redan 1893, då till påskhymnen ”Vad ljus över griften”.²

¹ *Kyrkosångsförbundet* 1943:6, s. 59.

² Originalnotbladet med melodin och påskhymnstexten finns i Widéenrummet i norra tornet i Skara domkyrka med dateringen 11 mars 1893.

Stadgarna

I Sveriges Kyrkosångsförbunds första stadgar, antagna 18 maj 1926, nämns inte musikutgivning som en specifik uppgift, även om det naturligtvis kan ingå i orden ”väcka och fördjupa kärleken till samt odla den heliga sången”. Det var först på 1960-talet som förbundet i större omfattning började ägna sig åt skapande av körmusik, i alla fall sådan som gavs ut och spreds till många. Inte heller i de nuvarande stadgarna specificeras musikutgivning, även om en del i syftesparagrafen för förbundet lätt kan leda till initiativ för komponerande:

- att initiera och vara en pådrivande kraft för den kyrkomusikaliska utvecklingen och förnyelsen i Svenska kyrkan

Att gå på djupet kring Kyrkosångsförbundets initiativ till, och påverkan på, utgivningen av svensk kyrkomusik är huvudsyftet med denna artikel. Som det visar sig har en hel del musik främst stannat i notarkiv och glömts bort, annat har hamnat i psalmböcker i och utanför Svenska kyrkans domäner. Artikeln bygger främst på genombläddring – och i vissa fall grundlig läsning – av samtliga nummer av tidningarna *Kyrkosångsförbundet*, *Svensk kyrkomusik* och *Kyrkokörjournalen*. Den begränsar sig till riksförbundet Sveriges Kyrkosångsförbund³, i stor medvetenhet om att mycket musik har tagits fram efter initiativ i de olika delförbunden. Att göra en hel förteckning, som efterlystes av tidigare förbundsstyrelseordföranden, prästen Rolf Larsson i 80-årsskriften 2005, är ett alltför omfattande arbete för denna artikel, men det genomförda arbetet är en bit på väg.⁴

3 1972 slogs Sveriges Kyrkosångsförbund samman med Kyrkosångens Vänner och Laurentius Petri Sällskapet för svenskt gudstjänstliv (LPS) och bildade Riksförbundet svensk kyrkomusik (RISK). Denna organisation höll fram till 1992, då namnet åter blev Sveriges Kyrkosångsförbund och LPS ett delförbund. I artikeln kallas förbundet förenklat genomgående för Sveriges Kyrkosångsförbund och LPS räknas som ett delförbund. Förbundet har genom historien förkortats såväl SKsf som S.K.S.F. och SKf. Den 1 december 2024 byter förbundet namn till Kyrkosångsförbundet i Svenska kyrkan.

4 Larsson 2005, s. 15.

Tidningarna och dess noter

Till skillnad från musikutgivning finns tidningsutgivning tydligt specificerad i de första stadgarna från 1926, där centralrådet förkortas C. R.

§ 5. C. R. utger genom sin redaktör tidskriften ”Kyrkosångsförbundet”, vilken är organ för S. K. S. F. och skall meddela C. R:s beslut och förslag.

§ 6. C. R. skall årligen i tidskriften fr. o. m. marsnumret genom sekreteraren utsända årsberättelse, omfattande: redogörelse för C. R:s verksamhet förlidet år, redogörelse för de anslutna förbundens arbete under samma tid, revisorernas berättelse över C. R:s räkenskaper och förvaltning, samt C. R:s förslag till de anslutna organisationerna.

Tidningsutgivning har varit ett omfattande verksamhetsområde för Sveriges Kyrkosångsförbund genom seklet. Tidningarna har också varit en stor spridare av noter. I *Kyrkosångsförbundet* och *Svensk kyrkomusik* lär omkring 500 körstycken ha skickats ut till prenumeranterna.⁵ *Kyrkokörjournalen* har – helt oregelbundet – bidragit med ytterligare drygt 60.⁶ Förutom några år på 1980-talet samt från sommaren 2024 har förbundet alltid haft en egen tidning. *Kyrkosångsförbundet* som hade startats av Linköpings stifts kyrkosångsförbund hösten 1924, blev även riksförbundets organ. 1967 gick Sveriges Kyrkosångsförbund och Kyrkomusikernas Riksförbund ihop om tidningen *Kyrkomusikernas tidning: Med Kyrkosångsförbundet* som 1970 bytte namn till *Svensk kyrkomusik*. På grund av meningsskiljaktigheter om bland annat finansieringen lades tidningen ner efter 1983 och förbunden gick skilda vägar.⁷ Kyrkomusikernas Riksförbund startade

5 Notbilagorna startade i *Kyrkosångsförbundet* regelbundet 1933. Tidningen, liksom senare *Svensk kyrkomusik*, gavs de flesta år ut tio gånger per år. Med några undantag fanns en notbilaga med i varje nummer fram till 1981, ibland två.

6 Artikelförfattaren har gått igenom tidningarna och räknat. Eventuellt har några medföljande bilagor missats.

7 *Svensk kyrkomusik* 1983:9, s. 145.

Kyrkomusikernas Tidning medan Sveriges Kyrkosångsförbund valde att ha *Kyrkans Tidning* som sitt medlemsorgan. Det valet blev emellertid inte särskilt lyckat och år 1990 startades *Kyrkokörjournalen*. På grund av ekonomiska problem valde förbundsstyrelsen att lägga ner tidningen efter nummer 3 2024.

Tidningarna *Kyrkosångsförbundet* och *Svensk kyrkomusik*

En första notutgåva, stencilerad från handskrift, följde med tidningen *Kyrkosångsförbundet* i september 1929: "På alla helgons dag" med musik av Nils Kjellberg (1886–1964), musikdirektör i Motala, och ord av Karl-Thure Härse, disponent vid Aktiebolaget Finspångs Hästskor i Motala.⁸ Motetten var ställd till tidskriftens förfogande, stod det i tidningen, och kunde rekvireras hos redaktionen för 12 öre. Under 1932 trycktes flera noter i tidningen. En var "Hymn på Gustaf Adolfs-dagen" av de samarbetande Skarastiftarna Paul Nilsson och Ivar Widéen, skriven till 300-årsjubileet av kungens död i dimman i Lützen. Men det var John Moréns "Land, hör Herrens ord" i 1933 års första nummer som beskrevs som den första notbilagan. Morén, som avlidit året innan, var under lång tid kantor i Hedvig Eleonora kyrka i Stockholm och kallades "den svenska kyrkomusikens store Nestor".⁹

Noter, redan utgivna på förlag, skickades därefter med tidningen i nästan varje nummer ända fram till 1981, då dessa bilagor ebbade ut. De första åren var noterna tryckta inne i tidningen, men från 1939 skickades fristående bilagor med. Till en början var noterna främst särtryck från stora hymnariesamlingar, för att underlätta körernas hantering av dem. Böckerna var tunga och att kopiera noter var ingen barnlek på den tiden.

I starten var det Diakonistyrelsens bokförlag (som senare blev Verbum) som bidrog med notbilagorna, men snart kom de huvudsakligen från Nordiska Musikförlaget. Förlaget fick länge en helsidesannons i tidningen mot att det levererade en notbilaga, som valts ut av en

⁸ *Porträttgalleri från Östergötland* 1937, s. 541.

⁹ *Kyrkosångsförbundet* 1933:1, s. 7.

särskild kommitté.¹⁰ Denna hade i många år kantorn i Engelbrektskyrkan David Åhlén – tillika bror till Sommarpsalmens upphovsman Waldemar Åhlén – som ordförande. Med en ny ordförande 1965, kantor Sten Carlsson, ändrade kommittén villkoren och det bidragande förlaget fick nu bara en tredjedels sida.¹¹ Efterhand kom noterna från fler olika håll. Egna initiativ till utgivning tycks kyrkosångsförbundet emellertid inte ha gjort under de första decennierna.

Tonsättarna

Visserligen var klassiker som J. S. Bach och Schütz flitigt förekommande bland notbilagorna, men fokus låg ändå på mer eller mindre nyskriven musik av etablerade svenska manliga tonsättare. Visserligen avstod musikbilagekommittén huvudsakligen, klädsamt nog, från att välja musik skriven av kommitténs medlemmar. Men många av de vanligt förekommande tonsättarna var även återkommande skribenter och föremål för en hel del artiklar i tidningen. John Morén, David Wikander, Waldemar Åhlén, Albert Runbäck, Daniel Olson, Gunnar Thyrestam, Bedrich Janacek och Roland Forsberg tillhörde dem som var stående under olika perioder. Bilagorna följde också med tiden och till exempel var det på 1960-talet en hel del körsättningar till melodier ur de nya koralbokstilläggen som skickades ut. SATB var den klart förhärskande stämbesättningen, med undantag för de två första krigsåren. Då var det dött lopp mellan SATB, SAB och SSA. På grund av männens upptagenhet i försvarsberedskapen behövdes noter för körer med färre män, för damkör och barnkör (SSA-styckena kunde användas av båda). Men redan 1942 var ordningen närapå återställd och de flesta noter ånyo för blandad fyrstämmig kör. Notbilagan i *Svensk kyrkomusik* nummer 2/1977 kan ses som något av en sensation. En kvinna, Gudrun Zethelius, hade skrivit musiken till ”En gåva utan like”. Information om notbilagorna hade vid det laget helt försvunnit ur tidningen. På *Kyrkosångsförbundets* tid kunde mycket detaljerade instruktioner om hur styckena skulle framföras finnas med.

¹⁰ Protokoll från musikbilagekommitténs sammanträde 1965-11-11.

¹¹ *Kyrkosångsförbundet* 1965:10, s. 116.

”Vår egen diktare”

Vid några tillfällen publicerades en notutgåva inne i *Kyrkosångsförbundet*, utöver bilagorna. Gunnar Hjorth – kantor i bland annat Mariannelund och Tölö – var i allmänhet textförfattaren. Nästan varje år mellan 1953 och sista årgången av *Svensk kyrkomusik* 1983 fanns en text av honom i julnumret. De första två åren var de även tonsatta. En särskild text av Gunnar Hjorth publicerades på en helsida i oktober 1965: ”Sjungande kyrka” med fem verser. Förbundsdirigenten Henry Weman beskrev hur man fått idén att använda en processionssång under kyrkosångshögtiden året därpå, ”om vi i samlad ordning skulle vilja förflytta oss. [...] Budet att författa texten gick spontant till vår egen diktare Gunnar Hjorth”.¹² Alltså efterlyste man tonsättningar till texten som avslutas med följande vers:

Här vi vandra i förbidan
anande din härlighet
bortom timlighetens gränser
i en tidlös evighet.
Låt din sångarskara samlas
av din salighet förnöjd
där, o Gud, din Kyrka sjunger
dig till ära, oss till fröjd.

Västerviksorganisten Rune Elmehed var inte imponerad efteråt. Efter rikskyrkosångshögtiden i Västerås skrev han i *Kyrkosångsförbundet*: ”I procession tågade sångarna till domkyrkan och nattkonserten till tonerna av ’Sjungande kyrka’ (Hjorths-Anonymus). Det företags PR-värde föreföll minimalt!”¹³ Egentligen var väl hela påhittet ganska misslyckat, för vid samkvämet kvällen därpå avslöjades vem som stod bakom ”Anonymus”, och det var ingen mindre än Henry Weman själv. Betydligt bättre lycka fick Hjorth med sin likaledes inför riksfesten detta

¹² *Kyrkosångsförbundet* nr. 10 1965, s. 116.

¹³ *Kyrkosångsförbundet* nr. 9 1966, s. 98.

är författade andra vers till Heinrich Schütz "Allas ögon vänta på dig, Herre"¹⁴. Den finns numera som 926 i *Psalmer i 2000-talet*.

Kyrkokörjournalen

Kyrkokörjournalen hade då och då noter bilagda under sin 34-åriga historia. Drygt hälften var nyskrivna och drygt hälften av dessa i sin tur initierade av Sveriges Kyrkosångsförbund. Den allra första nyskrivna körsången publicerades i nummer 4 1991, inför en satsning på att kyndelsmässodagen skulle bli "Kyrkomusikens dag". Texten var beställd av poeten Ylva Eggehorn (f. 1950) och två kompositörer hade fått göra varsin tonsättning. Det var tveklöst Hans Nybergs (f. 1945) som slog igenom, för tio år senare kom hans unisona version av "Barn och stjärnor" med i Verbums psalmbokstillägg som nummer 744.

Ett antal nyskrivna sånger publicerades de följande åren, aktiva medlemmar i kyrkosångsförbundet var ofta inblandade. Däribland Lars Åberg (f. 1948). Även riktigt gammal musik fanns med. Till exempel publicerades under 1997 ett antal gregorianska introitus hämtade från *Musik till tidegården: Kyrkans dagliga bön* av teologen, sedermera katolske prästen, Anders Ekenberg (f. 1946).

Under 2000-talet, storhetstiden för kyrkosångsförbundets förlag, fanns ytterst få noter med i tidningen. Men på 2010-talet återkom de sporadiskt. Åren 2011–2013 publicerades till exempel 18 nyskrivna diskanter till psalmer i psalmboken. Flera var gjorda av förbundets egen nationella körpedagog Birgitta Rosenquist-Brorson (f. 1955). Under reformationsåret 2017 publicerades vinnarbidrag från Stockholms stifts kyrkosångsförbunds stora tonsättartävling inför jubileet, ett i varje nummer.

En särskild satsning gjorde *Kyrkokörjournalen* 2021–2022 då sex textförfattare fick i uppdrag att skriva varsin ny psalmtext för publicering i tidningen, en i varje nummer. Till dessa texter efterlystes melodier som kunde skickas till författaren i fråga. Många gjorde

¹⁴ *Kyrkosångsförbundet* 1966:4, s. 58.

också körsättningar. Året därpå fick textförfattarna välja ut varsin tonsättning för publicering. Psalmförfattaren Åsa Hagberg (f. 1964) publicerade på sin Youtubekanal ett 20-tal inspelningar av de tonsättningar hon fick in till "Anden rör sig genom templet" som inledde serien. Den melodi som året därpå publicerades i *Kyrkokörjournalen* var skriven av Uppsalaläkaren och körsångaren Mattias Sjöberg (f. 1971). De två har senare genomfört samarbeten för körer i Uppsala domkyrka, där Mattias Sjöberg är något av en "huskomponist".

Flera resultat av denna satsning har också getts ut, däribland tre SAB-satta stycken av Åmålskyrkomusikern Ellinor Wiman (f. 1967).¹⁵ En av dem, "Psalm i advent" med text av Härjedalsprästen Bo Lundmark (f. 1944), var först publicerad i tidningen.

"På alla helgons dag". Musik Nils Kjellberg, text K. Th. Härse. SATB. Publicerad i *Kyrkosångsförbundet* september 1929.

"En stjärna vill jag följa". Musik David Åhlén, text Gunnar Hjorth. Unison. Publicerad i *Kyrkosångsförbundet* 12/1954.

"Jag inför barnet ödmjukt ber". Musik Lennart Hedwall, text Gunnar Hjorth. 3-st blandad kör. Publicerad i *Kyrkosångsförbundet* 12/1964.

"Barn och stjärnor". Text Ylva Eggehorn, musik av dels Sven-Eric Johanson, dels Hans Nyberg. Nybergs: Unison + SATB (unison i psalmbokstillägget). Publicerade i *Kyrkokörjournalen* 4/1991.

"Herren Kristus lever". Musik Johan-Magnus Sjöberg, text Rolf Larsson. SATB. Publicerad i *Kyrkokörjournalen* 1/1993.

"O Kriste, du som ljuset är". Ny SATB-sats av Ulf Samuelsson till den medeltida hymn melodin. Publicerad i *Kyrkokörjournalen* 1/1994. (Wessman)

Diskant till "Blott en dag", Sv. Ps. 249. Monica Wasberg. Publicerad i *Kyrkokörjournalen* 5/2011.

"Regnbågen". Musik Per Harling, text Jimmy Ginsby. Unison. Publicerad i *Kyrkokörjournalen* 4/2021. (Sångfågeln musik)

Fig. 1 Exempel på utgåvor i tidskrifterna, nyskrivna efter initiativ från kyrkosångsförbundet

¹⁵ "Vi vill säga tack för livet" med text av Inga-Lill Sjönnby, "Sorgepsalm" med text av Karin Thorén och "Psalm i advent" med text av Bo Lundmark (Wessman).

Tonsättartävlingar

Mitt under brinnande krig, 1942, tog Sveriges Kyrkosångsförbund sitt första större initiativ till ny musik.¹⁶ I april detta år inbjöd förbundets centralråd nämligen till en ”pristävlan om komposition av hymner”. I juryn satt organisterna Josef Hedar, Viktor Lundquist, Otto Olsson och David Åhlén. Trots 116 inkomna bidrag gick både första och tredje pris till Gunnar Thyrestam, som valt ”Soli Deo Gloria” som sin anonymiserande pseudonym.¹⁷ Thyrestam, som var organist i bland annat Kopparberg och Gävle och på sin tid en berömd svensk tonsättare av främst kyrkomusik, kunde berika sig med 300 kronor i prispengar.

I nästa hymnpristävlan, som utlystes i nummer 2/1951, inkom 85 bidrag, som enligt instruktion skulle vara försedda med ett motto och åtföljas av en förseglad namnsedel.¹⁸ Tävlingen är rimligen ett bevis på att Gunnar Thyrestam tillhörde de främsta tonsättarna av hymner på den tiden, eftersom han denna gång vann både första och andra pris och därmed 500 kronor i prispengar.¹⁹ Juryn bestod av samma personer som 1942, med undantag för Lundquist. De tre vinnande bidragen per tävling gavs ut på Nordiska Musikförlaget, och nere i arkivet på Gehrman's musikförlag vid Midsommarkransen gick det i december 2022 faktiskt att hitta några av dem. Några skickades också med som notbilagor i *Kyrkosångsförbundet* på sin tid.

Misslyckande

I maj 1964 utlystes en ny pristävlan. Denna gång om kyrkligt körverk på cirka 20 minuter, avsett att framföras vid rikskyrkosångshögtiden 1966. Den totala prissumman var på hela 10 000 kronor. Prisenämnden bestod av representanter för Musikaliska Akademien (Ingvar Lidholm), Stim (Sven-Erik Bäck), Sveriges Radio (Bengt

¹⁶ Detta avsnitt bygger i delar på Sköldberg, ”Första tonsättartävlingen 1942”, *Kyrkokörjournalen* 2023:5, s. 11.

¹⁷ *Kyrkosångsförbundet* 1943:5, s. 54.

¹⁸ *Kyrkosångsförbundet* 1951:2, s. 17.

¹⁹ *Kyrkosångsförbundet* 1953:1, s. 2.

Hambraeus) och en musikkommitté inom Kyrkomusikorganisationernas samarbetskommitté, i vilken Sveriges Kyrkosångsförbund ingick tillsammans med Kyrkomusikernas riksförbund (Henry Weman, Harald Göransson och Henrik Jansson, samt kantor Hagbert Mueller, ”vilken senare dock avstått från att yttra sig”).²⁰ Möjligen ångrade centralrådet att den anlitat den celebra juryn. Inget bidrag ansågs nämligen duga. Tidningen *Kyrkosångsförbundet* återgav så småningom, på en aning undanskymd plats, prisenämndens utlåtande:

Nämnden har utgått ifrån att Kyrkosångsförbundet med denna tävling har velat stimulera till en förnyelse av svensk kyrklig körkonst. Med beklagande måste nämnden konstatera att intet av de insända verken – till antalet nio – fyller de krav på konstnärlig halt, som man i sådant sammanhang måste ställa.²¹

Nämnden tyckte ändå att två verk hade vissa förtjänster och skulle få 1 000 kronor vardera – ett *Te Deum* tonsatt av Valdemar Söderholm (1909–1990) och ”148 psalmen” av Karl-Olof Robertson (1918–2009). *Te Deum* sjöngs av rikskören på rikskyrkosångshögtiden i såväl Malmö som Västerås. Robertsons Psalm 148 utfördes i Västerås av två gästande körer.

Nya tag på 2000-talet

Såvitt författaren till denna artikel förstår tog det 32 år innan 60-talets flopp hade fallit så i glömska att man vågade sig på att utlysa en ny tävling. Förbundets 75-årsjubileum skulle firas stort under riksfesten i Uppsala i juni 2000. En bearbetad version av *Te Deum*-texten hade beställts av Ylva Eggehorn och till den efterlyste förbundet tonsättningar. 17 bidrag kom in och som vinnare utsågs Uppsalakompositören och kyrkomusikern Mats Åkerlund (1954–2023).²² Han fick höra sitt verk uruppföras av tusen sångare i en musikgudstjänst i Uppsala

²⁰ *Kyrkosångsförbundet* 1965:12, s. 159.

²¹ *Kyrkosångsförbundet* 1965:12, s. 159.

²² *Kyrkokörjournalen* 1999:2, s. 4

domkyrka och ta emot priset på 10 000 kronor. Verket var sannolikt det första som gavs ut på det egna nystartade SKsf Förlag²³, och kan fortfarande beställas från Wessmans Musikförlag. De senaste två decennierna har Mats Åkerlund skrivit och arrangerat en lång rad körstycken, många utgivna på just Wessmans förlag.

Med *Te Deum*-tävlingen fick förbundet blodad tand, så redan till 80-årsjubileet var det dags igen. Sveriges Kyrkosångsförbund kungjorde 2005 som ett a cappella-år. I årets första nummer av *Kyrkokörjournalen* utlystes en kompositionstävling om att skriva ett enkelt a cappellastycke, SAB, till valfri bibeltext. Magnus Holmlund (f. 1964), kyrkomusiker i Österåker, vann med ”Det är gott att tacka Herren”. 109 bidrag kom in till tävlingen. Magnus Holmlund var, tillsammans med tvåan och trean, med på förbundsstämman i Göteborg på hösten och tog emot sitt pris. Året därpå framfördes stycket under riksfesterna i Järvsö, Karlskrona och Strängnäs.

Dags för kvinnorna

Ditintills hade samtliga vinnare i tonsättartävlingarna varit män. Det var dags att uppmuntra kvinnor att skriva bruksmusik för kyrkan, tyckte förbundsstyrelsen 2019, och utlyste en kompositionstävling endast för kvinnor.²⁴ Musiken skulle skrivas till en bibeltext från valfri söndag i kyrkoåret. Av de 63 inkomna bidragen utsågs sommaren därpå tre vinnare. Styckena av Ida Fahl (f. 1978), Agneta Sköld (f. 1947) och tvärflöjtisten Christina Varenius (f. 1981) skulle ha uruppförts på vuxenkörfesten 2021. Då denna blev inställd på grund av covid 19-pandemin skedde uruppförandena i stället som inspelningar på kyrkosångsförbundets Youtube-kanal med körsångare i Umeå. Under vuxenkörfesterna 2023 i Halmstad och Umeå kunde körer från hela Sverige äntligen sjunga sångerna i storkör.

Inför 100-årsjubileet har ännu en tonsättartävling avgjorts. För första gången i tävlingssammanhang efterlystes musik inte bara för

²³ E-post från Jan Rudérus till författaren 29 mars 2023: ”Trots att detta verk har ett relativt sent artikelnummer så är det sannolikt det första verk som förlaget gav ut.

²⁴ *Kyrkokörjournalen* 2019:5, s. 6.

vuxna. Nu handlade det om att få fram ett påskdagsstycke för barn- och vuxenkör.²⁵ Två texter beställdes, av låtskrivaren Py Bäckman (f. 1948) och prästen Sven Hillert (f. 1959), men även tonsättningar av andra texter välkomnades. Det vinnande körstycket ges ut hösten 2024 på Gehrmans musikförlag och förhoppningen är att många körer ska framföra det på påskdagen under jubileumsåret 2025. 73 bidrag kom in till tävlingen av 52 olika tonsättare, ungefär lika många kvinnor som män. Vid denna volyms färdigställande är vinnaren ännu inte utsedd.

1943: "Johannes såg en syn så klar", för Allhelgonadagen. Text och musik Gunnar Thyrestam. SATB. (Nordiska Musikförlaget)

1952: "O Gud, som hörer allas röst". Musik Gunnar Thyrestam, text Sv. Ps. 213. SATB. (Nordiska Musikförlaget)

1999: *Te Deum*. Musik Mats Åkerlund, text Ylva Eggehorn. SATB. (SKsf Förlag)

2005: "Det är gott att tacka Herren". Musik Magnus Holmlund, text ur Psaltaren 92. SAB. (SKsf Förlag)

2020: "Jag sjunger om din storhet". Musik Ida Fahl, text Ps. 145:1–7. SA och SATB. (Wessman)

Fig. 2. Vinnare i tonsättartävlingarna

Beställningar till körfester

Under de första årtiondena satsade man främst på att sjunga klassiska verk – små och stora – på riksskyrkosångshögtiderna. Vad gäller de större verken var det huvudsakligen Johann Sebastian Bach som gällde, men texterna sjöngs på svenska. I Örebro 1930 sjöngs till exempel *h-mollmässan* i svensk översättning, och i Västerås 1936 *Johannespassionen*. Några verkliga beställningar tycks inte ha gjorts till riksskyrkosångshögtiderna de första decennierna.²⁶ Ett *Te Deum* av den store tävlingsvinnaren Gunnar Thyrestam uruppfördes vis-

²⁵ *Kyrkokörjournalen* 2023:5, s. 10.

²⁶ De två första körfesterna på riksnivå kallades för "allmänna kyrkosångshögtiden", därefter benämndes de "svenska kyrkosångshögtiden". 1985 ändrades namnet till "riksfest". På grund av tillkomsten av barn- och ungdomskörfester ändrades namnet efter riksfesten 2018 till "vuxenkörfest".

serligen under riksskyrkosångshögtiden i Göteborg 1953, men inte av riksskören utan av Västerås stifts kyrkosångsförbund, och det ska ha skrivits redan 1947.²⁷

Riksfester

I mitten av 1960-talet prövade förbundet nya vägar för riksskören genom att beställa verk. Förbundet har sedan dess gjort ett 30-tal beställningar till de riksfester som i allmänhet har arrangerats vart tredje år.²⁸ Under 1900-talet handlade beställningarna främst om större verk, såsom *Te Deum*, mässor och *Magnificat*. Samtliga var skrivna av män och de flesta till äldre religiösa texter. Få har haft nyskrivna texter. Ett beställningsverk som fick stort genomslag var "Kyrkans eviga lovsång" av den norske tonsättaren Egil Hovland (1924–2013) med text av författaren Eva Norberg Hagberg (1915–2004) och ur Bibeln. Verket, skrivet för recitation, tre körer, blåsare, rörklocka och orgel, har sjungits på hela fyra riksfester: uruppförande 1975 och därefter 1978, 1988 och 2000. Men flera av de beställda verken var mycket komplicerade – utöver att de krävde stora resurser – och har sannolikt aldrig framförts igen.

2000-talets beställningar har varit mer blandade, från små sånger till stora verk, av både kvinnor och män, till bibeltexter och nyskrivna texter. Inför riksfesterna 2003 utgavs exempelvis sex motetter av Britta Snickars (f. 1953), Alf Bengtsson (f. 1947) och Lars Åberg. 2006 års beställning, det tolvstatsiga "Vi har vårt ursprung" (SKsf Förlag) gjordes av kompositören och saxofonisten Hans Nilsson (f. 1966) till text ur Psaltaren samt av läraren och författaren Urban Andersson (f. 1948) – som i det här fallet skrev på rikssvenska, men annars ofta på mangskogsmål. Verket har senare sjungits på tre ungdomskörfestivaler. Sista satsen, "Eld blir till", finns också som särtryck. 2007 blev den titelspår till den första av två skivor som Nationella ungdomskören, förbundets egen kör under 13 år, spelade in. De senaste tio årens beställningar har alla varit enstaka sånger,

²⁷ *Kyrkosångsförbundet* 1953:6–7, s. 64.

²⁸ Lindström Larsson 2016, s. 77.

eftersom förbundet velat göra det lättare för körerna att använda dem även i sina hemmakyrkor.

Barn- och ungdomskörfester

Under 2000-talet tillkom i Sveriges Kyrkosångsförbunds verksamhet först årliga ungdomskörfester och därefter barnkörfester. På de första årens ungdomskörfestivaler satsades det ordentligt. Till premiären i Linköping 2005 beställdes ett stort verk, nämligen "Credo" (Oxford University Press) av ingen mindre än den brittiske körkompositören Bob Chilcott (f. 1955). Den sjöngs sedan även på ungdomskörfestivalen 2010, också den i Linköping. Mer sjungen av Svenska kyrkans körer har nog "Mässa" av estländska kompositören Piret Rips (f. 1965) blivit (SKsf Förlag). Den beställdes till och sjöngs i diskantkörsättning under den andra ungdomskörfestivalen, i Örebro 2006. Senare fick den även en sättning för blandad kör. "Mässa" sjöngs även på ungdomskörfestivalen 2007 och på riksfesten 2009. Även författaren har haft förmånen att få sjunga denna mässa, i Husby-Långhundra kyrkokör för ett tiotal år sedan.

Några verk var skrivna långt tidigare, men har blivit förlagsutgivna inför ungdomskörfestivalerna. Den konstnärliga ledaren för ungdomskörfestivalerna under 2005–2018, Birgitta Rosenquist-Brorson, hade tentaklarna ute för vad som kunde passa ungdomar. Fjorton år efter att Rolf Gravé hade skrivit "Latinsk mässa" för SSA, och tio år efter hans död, såg hon till att massan blev utgiven på Gehrmans musikförlag inför 2017 års ungdomskörfestival i Örebro. En speciell beställning gjordes till ungdomskörfesten 2021. På grund av covid 19-pandemin fick den fysiska körfesten ställas in för andra året i rad, men arrangörerna ville inte blåsa av helt. Istället beställdes ett stycke av Linda Sandström (f. 1973), musiker i Jönköping där ungdomskörfesten skulle ha ägt rum. "Alltid i din hand", passande för tacksägelsedagen, spelades sedan in av de körer som anmälde sig till den annorlunda körfesten. Det resulterade i en musikvideo som lades ut på förbundets Youtube-kanal. Året därpå kunde sången äntligen framföras live under ungdomskörfesten i Jönköping.

Till barnkörfesterna har ett fåtal sånger beställts. I en textskrivar-

verkstad under barnkörfesten 2012 (då kallad Riksfest för unga röster) skrev deltagaren Saga Lundh (f. 2002) en text som förbundet fann särskilt berörande. En tonsättning beställdes av Anna Cederberg-Orreteg (f. 1958). ”Jag är tacksam” sjöngs därefter på både barn-, ungdoms- och vuxenkörfester.²⁹ På 2017 års barnkörfest uruppfördes ”Pärlor sjunger” (Wessman) av Lars Åberg till text av emeritusbiskopen och Frälsarkransens skapare Martin Lönnebo (1930–2023). Barnkörfesternas dirigent under många år, Lars Lind (f. 1971), gjorde också ett par körarrangemang av befintlig musik till barnkörfesterna.

”Kyrkans eviga lovsång”. Musik Egil Hovland, text Eva Norberg. SATB. Till riksfesterna 1975 (Norsk Musikforlag)

”Psaltaren 148”. Musik Curt Lindström. SATB, diskantkör. Till riksfesterna 1981. (SKsf Förlag)

”Som hjorten trängtar” – Psalm 42. Musik Hans Nyberg. SATB. Till riksfesterna 1994. (Tonika)

”Se på himlens fåglar”, SAB och ”Kvinna din tro är stark”, SSAA. Musik Britta Snickars. Till riksfesterna 2003. (SKsf Förlag)

”Vi har vårt ursprung”. Musik Hans Nilsson, text Urban Andersson. SATB. Till riksfesterna 2006. (SKsf Förlag)

”Mässa”. Musik Piret Rips. Till ungdomskörfestivalen 2006. SSA och senare SATB. (SKsf Förlag)

”Allas ögon”. Musik Agneta Sköld, text Ps 145. Till ungdomskörfestivalen 2007. SATB (SKsf Förlag)

”Allting annat är ingenting”. Musik Sofie Livebrant, text Margareta Melin. SSAB. Till ungdomskörfestivalen 2009. (SKsf Förlag)

”Lyriska möten – fyra sånger”. Musik Margareta Hallin, texter Nils Ferlin, Harry Martinson. Till riksfesterna 2012 (SKsf Förlag)

”Psaltaren 113”. Musik Sven-Åke Svensson. Diskant, solo, SATB. Till ungdomskörfestivalen 2013. (SKsf Förlag)

”Jag är tacksam”. Musik Anna Cederberg-Orreteg, text Saga Lundh. SA. Till Riksfest för unga röster 2014. (SKsf Förlag)

”Alltid i din hand”. Text och musik Linda Sandström. Solo, SAB. Till ungdomskörfesten 2021. (Gehrman)

”Hylla Herren hela världen”. Musik Andreas Söderberg, text ur Ps 100. Till vuxenkörfesterna 2023. (Gehrman)

Fig. 3. Exempel på beställningar till körfester

²⁹ Riksfest för unga röster 2014, Ungdomskörfestival 2014, Ung Körfest 2015, Riksfest 2015.

Ung Kyrkomusik och SKS

”Ung Kyrkomusik” var ett samarbete mellan Sveriges Kyrkosångsförbund och Riksförbundet Kyrkans Ungdom (RKU). Det bildades 1970 och hade föregåtts av några års samarbete mellan sektioner inom de båda förbunden. 1967 hade den första gemensamma sommarkursen för barn- och ungdomskörledare hållits i Hemse på Gotland. Kursen hette ”Ung kyrkomusik” och det fick sedan namnge hela det organisatoriska samarbetet.³⁰ Ung Kyrkomusik, som höll fram till 1992 då Svenska Kyrkans Unga bildades, var idégivare till en rad projekt som under framför allt 1970-talet ledde till mycket musik som gavs ut via Sveriges Kyrkliga Studieförbund (SKS).

Från 1947 fick kyrkokörerna ökade möjligheter till statsbidrag för studieverksamhet och musikcirklar började så sakteliga att startas. 3 kronor per studietimme kunde kören få till läraren.³¹ I och med detta tillsatte kyrkosångsförbundet en studiesektion som skulle utarbeta material och samarbeta med SKS. Studieverksamheten växte med åren. När Kjell Bengtsson (f. 1941), då kassör i Ung Kyrkomusik, blev musikrektor i SKS i början på 1970-talet tog det fart på allvar. Han innehade tjänsten ända fram till 2008 och en stor mängd körpedagogiskt material och körutgåvor har getts ut under hans ledning.

Ett av de första resultaten av Ung Kyrkomusiks och SKS’ samarbete var utgivningen 1974 av *Carols vid Betlehem*, efter pilotkursen ”Engelsk kyrkomusik på svenska” i Cambridge 1973. Bakom de svenska texterna i carol-samlingen stod Eva Norberg Hagberg.

Geijerskolan

Eva Norberg Hagberg var en återkommande deltagare i sommarkurserna som Ung Kyrkomusik från 1970 årligen anordnade på Geijerskolan i Ransäter. Geijerskolan hade startat 1950 som en körsångens folkhögskola under den energiske rektorn, musikdirektör Ingvar

30 Sjöberg och Nisser 1970, ”Rapport från Samarbetskom RKU-SKSF”, *Svensk Kyrkomusik* 1970:6, s. 85.

31 *Kyrkosångsförbundet* 1948:2, s. 16.

Sahlin.³² Han hade tidigare bland annat varit redaktör för tidningen *Kyrkosångsförbundet*. Varje sommar anordnades flera veckolånga kurser. En kurs som fick enorm betydelse för Svenska kyrkans körverksamhet var "Ledarutbildning för Kyrkans diskantkörer". Dit inbjöds musikpedagogen Carl-Bertil Agnestic (1924–2019) som lärare 1974. Han hade byggt upp en omfattande undervisningsverksamhet vid Nacka musikskola. Agnestic var med på sommarkurserna på Geijerskolan fram till 1979. En stor del av materialet i de synnerligen väl använda *Diskanten*-böckerna, åtta stycken utgivna mellan 1976 och 1988, har sitt ursprung från dessa sommarveckor.³³

En annan viktig gäst på diskantkörledarkursen under de här åren var den norske tonsättaren Egil Hovland. 1974 inbjöds han av Kjell Bengtsson att vara huskomponist på barnkörledarkursen.³⁴ Det fortsatte han med till 1979. Varje dag fick han en text att tonsätta – de flesta skrivna av psalmdiktaren och översättaren Britt G. Hallqvist (1914–1997) vars text "Måne och sol" han gjort melodin till i januari 1974. Många av Hovlands psalmer blev tonsatta på Geijerskolan, har han själv berättat.³⁵ Däribland "Han gick den svåra vägen" och "De skall gå till den heliga staden". Efter flera av sommarkurserna gav Wessmans Musikförlag ut ett häfte med några av Hovlands för året nya kompositioner. Det tredje året, 1976, dök Britt G. Hallqvist själv upp på kursen och de två möttes för första gången. Deras samarbete och vänskap varade ända fram till Hallqvists död 1997.

Kör i folkton är en annan profilerad SKS-utgivning. Folkliga koraler för SAB-kör blev populära hos många körer och fyra häften gavs ut från 1978, två av dem med arrangemang av Anders Öhrwall (1932–2012). Även dessa hade ursprung i sommarkurser på Geijerskolan. Man kan kalla 1979 för den sista sommaren på Geijerskolan. Kurserna förnyades och hamnade på olika ställen i landet. Eran med Carl-Bertil Agnestic och Egil Hovland var förbi.

32 Mer om Geijerskolan i *Svensk kyrkomusik 1925 – 1975*, s. 25 ff.

33 Larsson 2005, s. 10.

34 Johansson 1999 del 4 [2024-02-05].

35 Johansson 1999 del 4 [2024-02-05].

Kyrkomusikens år

Men musikutgivningen tog inte slut i och med ovanstående förändringar. Ung Kyrkomusik startade RKU:s ”Visbank” där enkla sånger publicerades. Flera häften med bibelvisor och församlingsvisor kom ut. Vem som helst fick skicka in sina bidrag, men någon ersättning gavs inte. Namn som Per Harling (f. 1948), Curt Lindström (1946–1987) och Hans Nyberg började göra sig kända.³⁶ Vintermötena, som arrangerades av Ung Kyrkomusik från 1970-talet, har emellanåt också varit ett forum för testande av ny musik. Vintermötena har fortsatt i alla år, med kortare pauser och olika fokus.

En enorm satsning var ”Kyrkomusikens år” 1985 som inleddes första söndagen i advent 1984. Firandet hade förberetts inom kyrkosångsförbundet under flera år. Styrelseordförande Rolf Larsson (f. 1936) besökte under 1984 elva stiftsförbund för att informera och inspirera. Ett 80-tal titlar trycktes.³⁷ Larsson skrev samtalsboken *Hjärtats nyckel* (Verbum) tillsammans med prästen och vissångaren Lars-Åke Lundberg (1935–2020) och *Jubilate! – om musiken i kyrkan* (Proprius) inför Kyrkomusikens år.

Det mesta av musiken utgavs på Carl Gehrman's Musikförlag med Sveriges Kyrkliga Studieförbund och den oförtröttlige Kjell Bengtsson som initiativtagare och samarbetspartner. Närmare 40 musikstycken av jubilarerna Bach (300 år), Händel (300 år) och Schütz (400 år) nyttgavs i en serie som kallades ”den lila” efter dess lila omslag. Drygt femtio nyskrivna stycken av bland andra tonsättarna Per-Gunnar Alldahl (f. 1943), Daniel Börtz (f. 1943) och Bror Samuelson (1919–2008) gavs ut i en grön serie. Studieböcker, kurser och ett stort antal grammofonskivor insjungna av olika körer spreds också inför och under detta år. Riksförbundet svensk kyrkomusik, som Kyrkosångsförbundet då hette, stod med som utgivare av häftet *Temagudstjänster inför Kyrkomusikens år*. 14 agendor och en stor mängd repertoartips finns i häftet, men bara en not.

Även i radio firades Kyrkomusikens år, framför allt på avslutningsdagen 17 november, söndagen före domssöndagen. I Sveriges Radio P2

³⁶ Se till exempel *Församlingsvisor* 2, 1982.

³⁷ Larsson 2005, s. 10.

kunde man höra kyrkomusik landet runt från kl. 08:00 på morgonen fram till midnatt. Till riksfesten i Uppsala detta år kom 3 500 kör-sångare.³⁸ Sveriges Television sände flera gudstjänster från riksfesten. I musikaliskt fokus stod de tre jubilarerna Bach, Händel och Schütz, men den för detta tillfälle av Kyrkosångsförbundet beställda mässan ”Det är du” med text av författaren Marie Louise Ramnefalk (1941–2008) och musik av Johannes Johansson (1951–2012) sjöngs också.

Riedel och Lövestam

1995 inbjöds i *Kyrkokörjournalen* till inspirationsdagar för barnkörledare. De skulle hållas på Geijerskolan i juni. 1970-talets produktiva läger skulle följas upp och nu var det dags för förnyelse av barnkörrepertoaren. Kyrkosångsförbundet var arrangör tillsammans med SKS och Geijerskolan. Kaplan var, precis som på 1970-talet, Rolf Larsson. Inför inspirationsdagarna hade SKS beställt ett stort antal kompositioner för lika röster av kompositören Georg Riedel (1934–2024) till texter av prästen Christina Lövestam (f. 1949). Ett 30-tal skulle presenteras i Ransäter, enligt annonsen.³⁹ Sångerna kopplades till olika dagar i kyrkoåret och gavs ut på Gehrmans förlag under 1995–1996. Ett 20-tal av dessa finns idag att beställa på förlagets hemsida. Några av dem fick även en sättning för blandad kör.⁴⁰

Carols vid Betlehem. Svenska texter Eva Norberg Hagberg. 1974. (Verbum). 22 sånger, däribland ”Dagen är kommen” och ”Ej upplysta gårdar” med SATB-arrangemang av David Willcocks

Diskanten 1. Carl-Bertil Agnestic. 1976. 33 sånger för barnkör, däribland ”Adventstid kom till mitt ensamma hus” och ”Var bor du lilla rätta”. Därefter ytterligare sju Diskanten-böcker. (Verbum)

Kör i folkton. Folkliga koralmelodier för kör och instrument 1. Arrangemang Anders Öhrwall. 1978. Sju koraler i SAB, däribland ”Det finns en väg till himmelen” och ”Bred dina vida vingar”. (Verbum)

Kör i folkton. Folkliga koralmelodier för kör och instrument 3. Arrangemang Håkan Sund. 1979. Sju koraler i SAB, däribland ”I himmelen, i himmelen” och ”Jag nu den pärlan funnit har”. (Verbum)

³⁸ Lindström Larsson 2016, s. 53.

³⁹ *Kyrkokörjournalen* 1995:2, s. 6.

⁴⁰ <https://www.gehrmans.se/search?q=Georg%20Riedel%20Christina%20L%C3%B6vestam> [2024-02-01].

Fylld av glädje. Sånger och visor för kör. Musik Egil Hovland, text Britt G. Hallqvist et al. 1980. Flera av sångerna skrivna under sommarkurserna på Ransäter. (Norsk Musikforlag – Nordiska Musikforlaget – SKS)

”Missa orbis factor”. Musik Trond Kverno, text mässordinariat enligt trefaldighetens musik, på svenska. 1985. SATB divisi, församling. En av flera utgivningar i den gröna serien inför Kyrkomusikens år. (Gehrman)

”Gud är mysterium”. Musik Georg Riedel, text Christina Lövestam. 1995. SA. (Gehrman)

”Ditt lilla lejon”. Musik Georg Riedel, text Christina Lövestam. 1995. SA. (Gehrman)

Fig. 4. Exempel på utgivning via SKS i samarbete med SKSf.

SKSf Förlag

Redan under mitten av 1930-talet hade *Kyrkosångsförbundet* – det vill säga tidningen – ett slags förlag. Under ett par år fanns då och då en annons om noter av Bach, Schütz med flera från ”Kyrkosångsförbundets förlag”. Verksamheten tycks ha gått ut på att stencilera äldre noter till en billig penning för kyrkokörernas bruk – som till exempel 35 öre för ett körpartitur till en Bachkantat. Wretmans Boktr. A-B i Uppsala stod för trycket.⁴¹ Det skulle dock dröja över 60 år innan det blev aktuellt med ett ”riktigt” förlag, som även gav ut ny musik. Under 1980- och 1990-talen utgavs en stor mängd material för gudstjänst – agendor, böcker och musik – och situationen krävde till sist ett förlag.

Identifierade behov

Det hade börjat redan med Kyrkomusikens år 1984–1985, som blev en stor succé. Förbundet började så småningom att ge ut eget material. Till en början användes *Kyrkokörjournalen* som kanal, exempelvis 1993–1994 då man gav ut ett antal nyskrivna/-arrangerade sånger för lucia och advent ”I ett försök att stävja den alltför utbredda företeelsen att ta ut julen i förskott”.⁴² Först ut var ”Psalm för Luciada-

⁴¹ Se t.ex. *Kyrkosångsförbundet*, 1934:9–10.

⁴² *Kyrkokörjournalen* 1993:5, s. 4.

gen” med text av dominikansystem Catharina Broomé (1923–2007) och musik av Roland Forsberg. Den publicerades som notbilaga till *Kyrkokörjournalen* 5/1993. Denna tonsättning kom senare med i *Psalmer i 2000-talet* som nummer 938. Den då kyrkosångsförbundet kyrkosångsförbundet engagerade AnnaMaria Thyresson Hedin (f. 1953) ville ha en tonsättning som man bättre kunde skrida in till och skrev hösten 1993 en egen.⁴³ Senare blev hon katolik och luciapsalmen finns nu som nummer 218 i katolska kyrkans psalmbok *Cecilia* med titel från inledningsorden ”Mot den mörka vinterhimlen”. Mot slutet av 1994 publicerades i *Kyrkokörjournalen* information om material från förbundet till försäljning – bland annat idéhäften för tio kronor och ”körkort” för fyra kronor styck. I nummer 1 1995 finns för första gången noter med i annonsen (tillsammans med bland annat en flagga för normalstor stång till utlåning). Noter till sex olika sånger såldes för två kronor styck. Boken *Den oundgängliga sången* med journalisten Anki Lindström (f. 1943) som redaktör – hon var även redaktör för *Kyrkokörjournalen* under dess första två decennier – gavs också ut detta år, liksom det lilla häftet *Mitt i kören – mitt i kyrkan*, en vägledning för kyrkans körsångare, som blev en riktig storsäljare. Allt gavs helt sonika ut av Sveriges Kyrkosångsförbund, utan förlag.

Kyrkosångens år 1996 och förlagsstart 1999

Det lyckosamma Kyrkomusikens år hade givit mersmak och förbundet lanserade så småningom Kyrkosångens år 1996. Detta år fick långt ifrån samma genomslag, men mycket material gavs ut även i och med denna satsning. Bland annat ett antal nya gudstjänstordningar. *Kärnord* skrivna av psalmdiktaren Margareta Melin (f. 1935) och tonsatta av en lång rad personer, hade initierats redan 1988 på en kurs i Rättvik för textskapare och tonsättare. Kyrkosångsförbundet var medarrangör till kursen, liksom Sveriges Kyrkliga Studieförbund. Det tog några år, men 1995 trycktes kärnorden i en liten bok, och för kyrkosångsförbundets del blev denna en del av Kyrkosångens år. Det första kärnordet, passande för kyndelsmässodagen, var med

43 Samtal med AnnaMaria Hedin 2023-09-07.

som bilaga i *Kyrkokörjournalen* nr 6 1995. Det var inte längre rimligt att ge ut en sådan mängd material som organisation, eller att försöka få med andra förlag på utgivningen, så förbundet bestämde sig för att starta ett eget förlag. Det blev verklighet 1999. Den lilla församlingen med begränsade ekonomiska resurser såg man som den huvudsakliga målgruppen.⁴⁴

Förlagets utgivning

I början tycks förlagsnamnet ha varit något osäkert, på den första utgåvan, *Te Deum* av Mats Åkerlund, står det copyright Sveriges Kyrkosångsförbund, men även SKf Förlag står med. Så löd nämligen förlagsnamnet till en början, men 2005 lades ett s till. Detta efter att Svenska Kullagerfabriken tagit kontakt – de ville utöka sitt varumärke med förlagsverksamhet men hade upptäckt att namnet var upptaget.⁴⁵ I och med detta lade Kyrkosångsförbundet till ett s även i förkortningen av namnet. I gömmorna fanns redan en del material som fick SKf Förlags stämpel på sig, bland annat av tidigare styrelseordförande Rolf Larsson och styrelseledamoten Johan-Magnus Sjöberg (f. 1953).

Under 2000-talet gav förlaget ut mycket ny musik till olika körfester. Till körfesterna spelades det också in flera CD-skivor med övningsfiler, vilka kunde beställas från förlaget. Förlaget nöjde sig dock inte med nytgivningar, utan gav också ut gammal musik på nytt. Psalmer fick nya körrangemang och körklassiker gavs ut igen, såsom Albert Beckers ”Uti din nåd” och Anton Bruckners *Locus iste* inför riksfesterna 2009.

En särskild satsning för barn gjordes 2008: ”Låt barnen predika”. Prästen och förbundsstyrelseledamoten Lena Fagéus (f. 1958) – senare förbundsstyrelsens ordförande 2009–2013 – skrev texter till

⁴⁴ Larsson 2005, s. 15.

⁴⁵ E-post från Jan Rudérus 2023-03-29: ”Jag fick ett väldigt syrligt brev från deras jurist där de hotade att stämma oss på ett stort skadestånd för att vi tagit ’deras’ namn. Jag fick hjälp av en patentjurist här i Karlstad att reda ut det hela. Vi gick med på att ändra vårt namn till SKsf Förlag och begärde ersättning från SKF för de kostnader ändringen föranledde (ny logga, nya brevpapper etc.). Tyvärr var vi väldigt blygsamma och begärde 20 000 kr i ersättning. Vi hade nog ganska lätt kunnat få en större summa men det mest tillfredsställande var att vi fått rätt mot ett bolag med stora resurser, inte minst på det juridiska området.”

korta spel för fyra söndagar i kyrkoåret. Fyra tonsättare fick skriva musik: Stefan Forssén ("Vetekornet"), Sofie Livebrant ("Den blinde mannen"), Agneta Sköld ("Herren är min herde") och Lars Åberg ("Johannes Döparen"). Detta projekt var början på ett nytt utgivningssätt för förlagets noter, så kallad "print on demand".⁴⁶

Jan Rudérus

Jan Rudérus (f. 1943) blev förlagets vd. Han var sedan 1985 kamrer på Sveriges Kyrkosångsförbund, och hade även varit verksam som universitetsadjunkt i statsvetenskap vid Karlstads universitet. Det var i högsta grad han som drev förlaget. Jan Rudérus var inte bara VD, han bidrog också rent konkret till utgivningen, utan att vara tonsättare.

Ill. 1. Jan Rudérus, Verkställande direktör, SKsf Förlag.

46 E-post från Jan Rudérus 2023-01-23: "Jag hade ett avtal med Universitetstryckeriet i Karlstad. De lagrade alla noter som fanns som pdf-filer i en dator på tryckeriet. När jag hade fått en beställning på något så mailade jag till 'tryckaren' och beställde önskat antal och distribuerade till beställarna."

Redan år 2000 gavs *Grytevalla kyrkokör i helg och söcken* ut. Boken innehåller kåserier som tidigare hade publicerats i *Kyrkokörjournalen*. Under pseudonymen Per Tenor beskrev Rudérus lätt ironiskt livet i en vanlig kyrkokör under ett kyrkoår. Utöver denna bok fick ett antal körklassiker svensk text/textunderläggning av Rudérus penna.

Helt mån om att datera utgivningen var inte Jan Rudérus. Många noter har förvisso ett årtal eller till och med exakt datum angivna. Andra presenteras som beställningsverk inför en särskild körfest. I verksamhetsberättelser kan man finna att exempelvis ”Jesu bleibet meine Freude” med tysk och svensk text utgavs under perioden 2007–2008. I andra fall får man söka i repertoarlistor inför körfester, eller helt sonika fråga upphovspersonen själv. ”Vinden känner inga gränser” med musik av Alf Bengtsson, originaltext på norska av psalmdiktaren Svein Ellingsen (1929–2020) och översättning av prästen Lena Sjöstrand (f. 1957), är ett exempel på den sistnämnda sorten. I notutgåvan framgår inte att den uruppfördes på Nordisk kyrkosångsfest i Karlstad 2002, men det vet förstås Alf Bengtsson själv.⁴⁷ Senare har sången funnit sin väg in i det finlands-svenska psalmbokstillägget som nummer 855. Till den nordiska kyrkosångsfesten beställdes till och med ett orkesterarrangemang av violinisten Svante Olsson. Han gjorde orkesterarrangemang även till några äldre psalmer.⁴⁸

Jan Rudérus gick i pension i början av 2011, och någon ersättare som vd för förlaget utkristalliserade sig inte. Samtal fördes med Wessmans Musikförlag och under de följande åren fördes befintliga noter och framtida utgivning över till Gotland. I en lista som Jan Rudérus förde fram till 2010 finns upptecknat 75 notutgåvor, tio gudstjänstagendor och tio böcker/häften som getts ut.⁴⁹ SKsf Förlag skulle dock finnas kvar som namn var planen, och Wessmans ge ut de noter som förbundet önskade, främst inför körfester. Så skedde också fram till 2014 och under dessa år gavs ett dussin stycken ut

47 Samtal med Alf Bengtsson 2023-11-09.

48 E-post från Jan Rudérus 2024-02-09.

49 Listan ”Lista Wessmans opt” finns i digital form hos Jan Rudérus och Marita Sköldberg och har våren 2024 även överlämnats till Sveriges Kyrkosångsförbunds arkiv som finns på Musik- och Teaterbiblioteket i Stockholm.

med stämpeln SKsf Förlag på. Men så småningom dog namnet ut, de sista noterna med förlagets namn gavs ut inför riksfesterna 2015.

”Alta trinita beata”. Musik Anonymus, svensk text Jan Rudérus. SATB.

”Enkelhet, fred och vördad för livet”. Musik Rolf Gravé, text Rolf Larsson. Unison. Ingår i gudstjänstagenda med Franciskus-tema.

”Hallelujakören ur Händels Messias. Svensk textunderläggning Jan Rudérus. SATB.

”Jag arma människa”. Musik Curt Lindström, text Rom. 7:19–24, 1 Joh. 2:2. SATB.

”Jesus vår vän. Mässa med LITEN och stor”. Musik Alf Bengtsson, text Lena Sjöstrand. Mäss-agenda med sex sjungna delar. På 1990-talet utgiven av Lunds stiftskansli, senare av SKsf Förlag 2007.

”Missa per coro”. Musik Alf Bengtsson. SATB.

”Psalm 65 – Allt är jubel och sång”. Musik Jerker Leijon, text Ps 65, bearbetning Rolf Larsson. SATB och församling. Ingår i gudstjänstagenda för tacksägelsedagen. SATB med församlingsomkväde.

Vi följer stjärnans ljus – sånghäfte och repliker. Text och musik Karin Ivarson, Magnus Ivarsson. 11 sånger som upplevelsevandring och musikal under jultiden. Mest unisont, några flerstämmiga.

”Vinden känner inga gränser”. Musik Alf Bengtsson, text Svein Ellingsen, övers. Lena Sjöstrand. SATB, unison, diskant. Finns i tillägget till den finlandssvenska psalmboken som nr 855.

Fig. 5. Exempel på utgivning, SKsf Förlag. De flesta finns tillgängliga för beställning på Wessmans Musikförlag.

Efter förlaget

Av SKsf Förlags utgivna noter kan ett 60-tal idag beställas på Wessmans Musikförlag och ett par har getts ut på nytt i Wessmans namn. Men Wessmans har även efter 2015 gett ut några noter på initiativ av Sveriges Kyrkosångsförbund, under eget förlagsnamn. Inför 500-årsminnet av reformationen 2017 gjorde SKsf i samarbete med Sankt Johannes församling i Malmö och Linköpings domkyrkoförsamlingen beställning till författaren Ylva Eggehorn. Hon skrev tolv nya texter till koralerna i J. S. Bachs *Matteuspassion*. Uruppförandet skedde i Malmö i mars 2017. De tre vinnarna i tonsättartävlingen från 2020 gavs också ut på Wessmans, två år efter att tävlingen avgjordes.

Sveriges Kyrkosångsförbund har de senaste åren även samarbetat med Gehrman's Musikförlag. Inför den planerade nordiska kyrkosångsfesten i Visby 2022 – som emellertid blev inställd – gav Gehrman's 2021 ut *Tre nordiska koraler* i arrangemang av Per Gunnar Petersson (f. 1954). Beställningsverket inför vuxenkörfesten som flyttades från 2021 till 2023, "Hylla Herren hela världen" av Andreas Söderberg (f. 1973), gavs ut på samma förlag. Det gjorde även en version på svenska av "Vår Fader" av Bob Chilcott. Den tog förbundsdirigent Jonas Östlund initiativ till inför ungdomskörfesten 2022. "Alltid i din hand" av Linda Sandström till ungdomskörfesten 2021 kom att bli en beställning från Sensus efter initiativ från kyrkosångsförbundet och kom med i serien Sensus Körmusik, som ges ut av Gehrman's. Ytterligare ett samarbete med detta förlag är 2024 års tonsättartävling, som när detta trycks förväntas leda till utgivning av ett vinnande påskkörstycke för barn- och vuxenkör.

Inom ramen för den stora satsningen SKUR, Sveriges Kyrkosångsförbunds Ungdomsarbete Riks&Region, beställdes hösten 2022 ungdomskörsarrangemang till tio psalmer. Uppdraget gick till Anna Cederberg-Orreteg. Tre av psalmerna sjöngs under ungdomskörfesten i Sundsvall 2023. Psalmarrangemangen ges ut på Gehrman's under hösten 2024.

12 passionskoraler. Musik J.S. Bach, text Ylva Eggehorn. För både församling och för blandad kör. (Wessman 2019)

"Jag sjunger om din storhet". Musik Ida Fahl, text Ps 145:1–7. Förstapristagare i tonsättartävling 2020. SA och SATB. (Wessman 2022)

"Natten skall vika". Musik Agneta Sköld, text Jes. 9:1–2. Andrapristagare i tonsättartävling 2020. SATB. (Wessman 2022)

"Vilket djup av rikedom". Musik Christina Varenius, text Rom. 11:33–36. Tredjepristagare i tonsättartävling 2020. SSA. (Wessman 2022)

Tre nordiska koraler. Arr. Per Gunnar Petersson. "Nu höjs vår sång" från Norge, musik Håkon Berge, text Edvard Høen, sv. text Marita Sköldberg. "Utan dig" från Färöarna, text och musik Martin Joensen, sv. text Marita Sköldberg. "Var är den vän" från Sverige, musik folklig koral, text J. O. Wallin. SAB. (Gehrman 2021)

"Vår Fader". Musik Bob Chilcott, originaltext Lord's prayer, svensk textunderläggning Jonas Östlund och Marita Sköldberg. SATB. (Gehrman 2022)

Fig 6. Exempel på utgivning efter det egna förlaget

Lars Åberg

En av dem som betytt mest för kyrkomusiken i Sverige de senaste 50 åren, och framför allt för Sveriges Kyrkosångsförbund, är kyrkomusikern Lars Åberg.⁵⁰ Han förtjänar ett eget avsnitt i denna artikel. Åberg har inte skrivit några stora verk, men desto fler små, och väldigt många körarrangemang. I hög grad har han även bidragit till att enklare visor och Taizésånger har kommit in i *Den svenska psalmboken*.

Ill. 2. Lars Åberg, flitig utgivare inom Sveriges Kyrkosångsförbund, under 24 år förbundsstyrelseledamot, samt domkyrkoorganist i Linköping 2000–2015.

1977 valdes Lars Åberg in i Ung Kyrkomusik-kommittén på mandat från dåvarande Riksförbundet Kyrkans Ungdom. Han hade redan tidigare varit ledare på ett av Ung Kyrkomusiks sommarläger på Geijerskolan, "Sång och spel med Kyrkans Ungdom". Under 1980-talet ansvarade han för insamlingen av bibelvisor och församlingsvisor

⁵⁰ Detta avsnitt bygger i delar på ett samtal med Lars Åberg i oktober 2023.

som gavs ut på RKU-förlaget. På insidan av de anspråkslösa häftena står det ”Har du själv skrivit sånger, som du vill dela med dej av, utan ersättning? Skicka dem då till RKU:s VISBANK, c/o Lars Åberg” och så följde hans adress i Örnsköldsvik. Tillsammans med Curt Lindström och Broder Johan i Taizé (f. 1943) arbetade Lars Åberg på 1980-talet med att ge ut Taizésånger i Sverige. I *Kyrkokörjournalens* barndom på 1990-talet var han med i redaktionskommittén och genom åren har flera av hans tonsättningar och körarrangemang publicerats i tidningen. Mellan 1999 och 2023 var han ledamot i förbundsstyrelsen och under alla år sedan 1970-talets slut fram till 2023 var han med och planerade Vintermötet.

Lars Åberg har främst skrivit bruksmusik för gudstjänst. Han tror att den första sång han skrev, under sin första tjänst i Sollentuna, var ”Vågar du?”. En sång som fått stor spridning är den ordlösa ”Visa i Backa” som kom till under hans tid i Backa församling i Göteborg på 1980- och 1990-talen. Melodin skrevs av riksspelmannen Greger Siljebo (f. 1963) och Lars Åberg gjorde körarrangemanget. Först 2017 gavs noterna ut, inför Sveriges Kyrkosångsförbunds ungdomskörfestival. ”Visa i Backa” har sedan blivit en populär processionssång bland ungdoms- och kyrkokörer. Författaren har sjungit den i sin nuvarande kör, Mellösa hembygds- och kyrkokör.

När Lars Åberg själv får välja ut tre viktiga verk ur sin produktion framhåller han följande:

”Här är jag, sänd mig”, både text och musik, skriven till ett ungdomsmöte på Åland. (finns i *Församlingsvisor* 2, 1982, RKU-förlaget)

”Kom sommarljus” skriven till *Kyrkokörjournalens* 20-årsjubileum 2010, till en text som han beställt av Åsa Hagberg. (Wessman)

”Nattens pärla” i häftet *Frälsarkransen i toner*, där han tonsatte texter av Martin Lönnebo. (Wessman)

Vad gäller det senare häftet bad Lars Åberg emeritusbiskopen Martin Lönnebo att skriva poetiska texter till pärlorna i sin Frälsarkrans. 2015 invigdes Frälsarkranspärlorna som är nedsänkta i golvet i Lin-

köpings domkyrka och Linköpings domkyrkas kammarkör sjöng ”pärlorna”. På Martin Lönnebos begravning i maj 2023 sjöng kammarkören bland annat ”Nattens pärla”.

Frälsarkransen i toner. 13 sånger utifrån pärlorna i Frälsarkransen. Text Martin Lönnebo. SATB. 2015 (Wessman)

”Kom, sommarljus”. Text Åsa Hagberg. SATB. Först skriven till *Kyrkokörjournalen* 2010, en andra vers tillkom 2012. (SKsf Förlag)

”Lilla Maria”. Arrangemang för barnkör och SATB, text och musik Tomas Boström. Publicerad i *Kyrkokörjournalen* 6 1994.

”Pärlor sjunger”. Text Martin Lönnebo. SA. 2017. (Wessman)

”Salig hon som trodde”. Text Luk. 1:45. SSA. Evangelietext för 4:e sön. i advent. Skriven till riksfest 2003. (SKsf Förlag)

”Vinterpsalm”. Text Martin Lönnebo. SATB. 2016. Publicerad i *Kyrkokörjournalen* 6 2016. (Finns för nedladdning på sjungikyrkan.nu/material)

”Visa i Backa”, arrangemang. Musik Greger Siljebo. 2017. (Wessman)

”Vårsång” (”Hör hur västanvinden susar”), arrangemang. Musik Lars August Lundh. Först utgiven på SKsf Förlag (Wessman)

Fig. 7. Exempel på musik av Lars Åberg skriven för Sveriges Kyrkosångsförbund

Tonsättarstipendium

Vid Sveriges Kyrkosångsförbunds förbundsstämma 2023 avtackades Lars Åberg efter sina 24 år i förbundsstyrelsen. Som ett tack för hans långa och trogna arbete i förbundets tjänst instiftades i samband med detta Lars Åbergs tonsättarstipendium. Förbundsordförande Peter Lundborg höll tacktalet och kungjorde stipendiet under festmiddagen på Stiftsgården Åkersberg i Höör. Stipendiet ska gå till personer som likt dess namngivare skriver bruksmusik för kyrkan. Det var ett oväntat överskott från 2023 års Vintermöte i Sigtuna – Lars Åbergs sista i planeringskommittén – som utgjorde grundbulten för stipendiefonden. Även i framtiden kommer Sveriges Kyrkosångsförbund således att, precis som det står i stadgarna, ”initiera och vara en pådrivande kraft för den kyrkomusikaliska utvecklingen och förnyelsen i Svenska kyrkan”, nu genom ett tonsättarstipendium.

Summary

Music for Archives and Hymnals: The Swedish Association of Church Choirs as a Proliferator of New Choral Music

Marita Sköldberg, B.A., former editor and project manager, Swedish Association of Church Choirs marita.skoldberg@gmail.com

Since the 1960s the Swedish Association of Church Choirs ("Sveriges Kyrkosångsförbund") has been an active instigator, commissioner and publisher of choral repertoire. Through its periodicals and journals alone, more than five hundred choral compositions have been distributed to the members of the organisation since its inception. Between 1999 and 2013, the association had its own publishing enterprise, also this with considerable production. This study examines the types of repertoire that have been published by, or in liaison with, the Swedish association of church choirs. This includes also works that have been commissioned by the association, as well as works that have been entered in competitions for composers, festivals or scholarship schemes arranged by the association.

The survey puts the repertoire into organizational and institutional contexts, in relation to the shifting state and reality of choral singing in the Church of Sweden. Different stylistic and theological ideals of texts and music may be deduced from the choral works cited as examples. The study concludes that the Swedish association of church choirs has had a considerable impact on choral music, the church and its liturgy through its publications, in spite of the fact that publishing never formally has been part of its mission according to the statutes. The publishing and proliferation of printed choral music have rather been results of specific interpretation of what in the statutes are mentioned as: "to initiate development and renewal of church music in the Church of Sweden and be a driving force for the same". According to this understanding of its mission, the association has given rise to a rich repertoire worthy of further systematic study in the future.

Källor och litteratur

- Bengtsson, Alf, personlig kommunikation, 2023-11-09.
- Gehrmans Musikförlags webbplats, <https://www.gehrmans.se> [2024-02-05].
- Hedin, AnnaMaria, personlig kommunikation 2023-09-07.
- Johansson, Geir Harald, 1999, *Egil Hovland: Englene danser på tangentene*. Oslo: Lunde.
- Larsson, Rolf, 2005, *Levande sångers brus: Sveriges Kyrkosångsförbund 80 år 1925–2005*. Uppsala: Sveriges Kyrkosångsförbund.
- Lindström Larsson, Ann-Christin, 2016, *Sjung i kyrkan: Kyrkosångsfester under 90 år*. [Knivsta]: Sveriges Kyrkosångsförbund.
- Musikbilagekommitténs protokoll, Sveriges Kyrkosångsförbund, 1965-11-11.
- Porträttgalleri från Östergötland*, 1937. Malmö: Skånetryckeriets förlag.
- Rudérus, Jan, 2000, *Grytevalla kyrkokör i helg och söcken*. Uppsala: Sveriges Kyrkosångsförbund.
- Rudérus, Jan, e-postkorrespondens, 2023-01-23, 2023-03-29, 2024-02-09.
- Sahlin, Ingvar, 1975, "Sveriges Kyrkosångsförbund 50 år", *Svensk kyrkomusik 1925–1975: Utgiven till RISK:s förbundsstämma 1975 med anledning av SKSF:s 50-åriga verksamhet*. Stockholm: Riksförbundet Svensk kyrkomusik.
- Sensus webbplats, <https://www.sensus.se/om-sensus/historia> [2024-01-24].
- Svensk Mediedatabas*. <https://smdb.kb.se> (sökord "Kyrkomusikens år"), [2023-10-09].
- Sveriges Kyrkosångsförbunds Youtube-kanal, https://www.youtube.com/channel/UC-JeZgx6tc7_RUkaV9E09eBA/featured [2024-02-05].
- Sveriges Kyrkosångsförbunds webbplats, <https://sjungikyrkan.nu/vad-ar-vi/stadgar>. [2024-01-29] samt <https://sjungikyrkan.nu/material>. [2024-02-08]
- Temagudstjänster inför Kyrkomusikens år*, 1984. Stockholm: Gehrman.
- Ungdomskörfestival Örebro 2017*, Mötesbok. Ödeshög.
- Verksamhetsberättelse Sveriges Kyrkosångsförbund november 2007–oktober 2009*, 2009. Sveriges Kyrkosångsförbund.
- Wessmans Musikförlags webbplats, <https://wessmans.com> [2024-02-05].
- Zethelius, Gudrun, 1978, "RISK:s årsberättelse för 1977", *Svensk kyrkomusik* 8, s. 129.
- Åberg, Lars, personlig kommunikation, 2023-10-11.
- Åsa Hagbergs webbplats, <https://www.asahagberg.se/psalm-2020/tematisk-register/ovriga-helgdagar/#psanden-ror-sig> [2024-01-19]

Musikutgåvor

- 12 passionskoraler*. Musik J.S. Bach, text Ylva Eggehorn. 2019. Visby: Wessman.
- Bengtsson, Kjell (utg.), 1978. *Carols vid Betlehem*. Stockholm: Verbum.
- Cecilia. Katolsk gudstjänstbok*, 2013. Stockholm: Katolska liturgiska nämnden.
- Den svenska psalmboken*, 1937. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens förlag.
- Den svenska psalmboken med tillägg*, 2003. Stockholm: Verbum.
- Ekenberg, Anders, 1995, *Musik till tidegården: Kyrkans dagliga bön*. Lund: Arcus.
- Församlingsvisor* 2, 1982. Älvsjö: Verbum.

- Melin, Margareta et al., 1996, *Kärnord*. Stockholm: Gehrman.
- Psalmbok med tillägg*, Svensk psalmbok för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. 2021. Helsingfors.
- Psalmer och Sånger*, 1987. Örebro: Libris
- Sjungen nu alla – Sånger för blandad kör att sjungas vid samkväm och sångfester*, 1944. Stockholm: Nordiska Musikförlaget.
- Öhrwall, Anders, *Kör i folkton 1 – Folkliga koraler för kör och instrument*, 1978. Stockholm: Verbum.

Vem sjunger var i Sverige?: Att geografiskt spåra Sveriges körmedlemmar

PER GÖRANSSON, LOTTA BRAUNERHIELM OCH MATS NILSSON

Körsång är en aktivitet som idag utövas över hela Sveriges geografiska yta, vilket väcker nyfikenhet om vem det är som sjunger beroende på var aktiviteten äger rum.¹ Frågan är än så länge relativt outforskad inom svensk forskning, varför den inom kulturgeografi klassiska frågan ”varför så just här?” är intressant att ställa gällande körsång.

Körverksamhet i Sverige betraktas vanligtvis som en kulturell aktivitet, vilken intimt förknippats med den kristna kyrkans verksamhet.² Detta arv visar sig i att flertalet kyrkliga traditioner, praktiker, repertoarer och sedvanor trätt fram som viktiga beståndsdelar även i samtida körsammanhang.³ Vid historisk tillbakablick framträder sången som central i gudstjänsten och i Sverige lyfts den till exempel fram i en korstadga i Uppsala domkyrka år 1089.⁴ Nu, mer än sjuhundra år senare, kan det konstateras att körverksamheter alltså pågår, vid sidan av annat som sker inom samfunden, på individers arbetsplatser, inom föreningsliv och inom övriga rörelser i Sverige.⁵ Tydligt är att körverksamheterna idag är mångfacetterade och utgör ett rikt utbud som kan relateras till både sakral och sekulär aktivitet.⁶ Dagens körverksamhet i Sverige har således dels sin grund i det traditionella samhället och dess kristna världsbild,

1 Håkansson och Sköldberg 2020.

2 Hedell 2009; Geisler och Johansson 2015.

3 Håkansson 2022 och Nisser 2020.

4 Håkansson 2022, s. 32.

5 Håkansson 2022, s. 72.

6 Hedell 2009, s. 420–421.

dels i det moderna samhälle som relaterar till framväxten av sekularism. Detta tvåsidiga synsätt bör som andra former av samhälleliga uppdelningar ses som en förenkling, men är dock användbara som verktyg för samhällsvetenskaplig förståelse. Begreppen ”sekulär” och ”sakral” används i det följande i vidare mening än begreppen ”icke-kyrklig” och ”kyrklig”, på grund av att frågor i flera genomförda enkätstudier använder dessa termer. Här blir det intressant att vid sidan av de kyrkliga körerna, såsom de anslutna till Sveriges Kyrkosångsförbund, studera uppfattningar om religion och sakralitet hos medlemmar i de formellt sett sekulära körerna, till exempel i Sveriges Körförbund.

Problemställning och syfte

I Sverige har körverksamhet bara i begränsad omfattning utgjort ett studieobjekt för forskning. Relationen mellan körverksamhet, geografisk plats och körmedlemmens förutsättningar har därmed inte heller rönt så stort intresse. Tidigare studier av körverksamhet har i begränsad omfattning berört medlemmar i kyrkliga körer, deras geografiska utbredning, deras bakgrund och i begränsad omfattning de sekulära körmedlemmarnas verksamhet.⁷ Härav framgår att det finns en generell kunskapsbrist kring körmedlemmars geografiska fördelning relaterat till deras socioekonomiska, religiösa och musikaliska bakgrund. Detta konstaterande kan förvåna, gällande det religiösa, då körverksamhet vilar på ett sakralt arv. Detsamma gäller forskning om sekulära körmedlemmars personliga relation till religion. Rörande frågan om geografins betydelse har även den lämnats relativt utforskad. Detta trots att det finns grundförståelser i samhället om att geografi påverkar mänsklig verksamhet och vice versa.⁸ Om kunskaperna om kyrkliga körverksamheter är begränsade är kunskapsbristerna gällande sekulära körverksamheter och dessas medlemmar mer utbredda relaterat till geografisk fördelning i Sverige. Detta medför en obalans emellan inom forskningen.

⁷ Bromander 2001; Håkansson och Sköldberg 2020; Göransson 2022; Theorell et al. 2020.

⁸ Massey och Allen 1984.

Syftet med denna artikel är således att svara på frågan om vem den sekulära körmedlemmen är satt i relation till geografisk plats i Sverige. En sekulär körmedlem definieras i denna studie som en individ som innehar medlemskap, enskilt eller genom sin körs medlemskap, i ett uttalat sekulärt körförbund. Det empiriska materialet består av statistik baserat på en enkätstudie inom Sveriges Körförbund, det största sekulära körförbundet i Sverige. Enkätstudien är utformad av en av artikelförfattarna (Per Göransson) och genomförd av Kantar-Sifo. Den beskrivs närmare nedan. Det centrala i ovanstående teoretiska diskussion är att identifiera och tolka det traditionella och det moderna som återfinns i körmedlemmens bakgrund. Avsikten är att bidra till förståelse till sekulära körmedlemmars geografiska fördelning i Sverige samt deras socioekonomiska förutsättningar, religiösa variabler och musikaliska aspekter. Studiens empiri vilar på nämnda avgränsningar och gör därmed inga anspråk på generaliserbarhet.

Att närma sig samtida svenska körer

Det nuvarande svenska samhället ses som sekulärt, ofta ansett som ett av världens mest sekulariserade.⁹ Denna bild av Sverige kan ses som motsägelsefull ställd i förhållande till körverksamhet, som starkt förankras i en traditionsrik, kyrklig bakgrund med djupa rötter i kristendomen, särskilt den evangelisk-lutherska traditionen. Den sekulära bilden av Sverige är således inte allenarådande då flertalet kristna attribut färgar samhället. Denna paradox synliggörs kanske tydligast av exemplet med individer som själva inte definierar sig som kristna men som trots det har medlemskap i åtminstone ett kristet samfund, vanligtvis i Svenska kyrkan.¹⁰ Denna tudelade bild kan även avläsas inom det sekulära Sveriges Körförbund, där sakrala praktiker, repertoarer och sedvänjor kan ses ha påverkan, trots att

9 Zuckerman 2009; Kasselstrand 2015; Thurfjell och Willander 2023.

10 Thurfjell 2015 och 2020. I sammanhanget är det viktigt att påpeka att svenska medborgare fram till år 1996 föddes in i ett automatiskt medlemskap. Medlemskapet var knutet till en förälders medlemskap och det krävdes ett aktivt utträde av vederbörande för att gå ur Svenska kyrkan. Se Svenska kyrkan 2016.

förbundet inte har formell koppling till någon religiös organisation.¹¹

Om att körverksamhet är populärt i Sverige vittnar dess utbredning, och antalet individer som regelbundet deltar. Trots dess popularitet har det inte tagits fram någon säkerställd statistik över det totala antalet körmedlemmar i landet. Uppskattningsvis är 6% av befolkningen (cirka 600 000) aktiva.¹² Den allmänna övertygelsen är att andelen körmedlemmar varit tämligen stabilt sedan 1960-talet.¹³ Det råder viss oklarhet kring fördelningen mellan kyrklig och sekulär körverksamhet och dessas respektive geografiska spridning. Något som kan ge en fingervisning om det numerära är inrapporterad medlemsstatistik från körorganisationer. Den största sakrala körorganisationen är Svenska kyrkan, som år 2021 rapporterade 75 850 körmedlemmar fördelade på 4 576 körer.¹⁴ Bland annat med syfte att stödja dessa kyrkokörer finns den 1925 grundade organisationen Sveriges kyrkosångsförbund, en självständig organisation med tillhörighet inom Svenska kyrkan.¹⁵ Vid sidan av Sveriges Kyrkosångsförbund finns ett flertal sekulära körorganisationer, varav den största är Sveriges Körförbund.¹⁶ Detta förbund uppgick till ett antal om 9 492 körmedlemmar fördelade på 257 körer år 2021.¹⁷ Förbundet finns representerat mer eller mindre över hela Sveriges geografiska yta.¹⁸

Inom akademi och samhälle förekommer debatter om geografiska platsters kontextuella belägenhet och inbördes relationer. I dessa debatter förs ofta diskussioner om närhet och distans samt tradition

11 Sveriges Körförbund 2024a.

12 Den totala andelen körsångare i Sverige brukar ofta omnämnas som 5–6% eller 500 000 eller 600 000. Uppgiften förekommer i olika körsammanhang oftast utan källhänvisning. Exempel på detta är Fagius 2009 och Håkansson 2022. Enligt Hedell 2009, s. 415, härstammar siffran från resultatet av Kulturvaneundersökningarna som Kulturrådet genomförde mellan åren 1984–2003.

13 Hedell 2009.

14 Svenska kyrkan 2023.

15 Sveriges Kyrkosångsförbund byter namn till Kyrkosångsförbundet i Svenska Kyrkan den 1 december 2024, se Sveriges Kyrkosångsförbund 2023.

16 Sveriges Körförbund 2024a.

17 Medlemsstatistik för år 2021 har tillhandahållits av Sveriges Körförbund.

18 Sveriges Körförbund 2024b.

kontra modernitet.¹⁹ Ett vanligt förekommande perspektiv i debatterna utgår ifrån förståelser av dikotomin ”urban”–”rural”, samt relation och övergång dem emellan. Ord som ”klyvning”, ”splittring” och ”delat land” har använts i såväl akademiska som samhälleliga debatter.²⁰ Rurala områden framställts vanligtvis som bortprioriterade problemområden medan urbana områden ofta skrivs fram som tillväxtområden.²¹ Utifrån rådande samhällsförståelse har individer olika förutsättningar beroende på var de lever och verkar.

I en rapport sammanställd och utgiven av Myndigheten för kulturanalys påvisas att tillgången till kulturella aktiviteter, exempelvis scenkonst, bibliotek och studieförbund, påverkas av platsens geografiska läge.²² Kommuner som är belägna i urbana områden erbjuder ett rikare utbud av kulturella aktiviteter relativt rurala kommuner. Samma myndighet har lagt fram att 4% av befolkningen (2021) och 6% (2022) deltog i körverksamhet utan någon större skillnad mellan urbana eller rurala områden.²³ För de som sjunger i kör fann myndigheten att fler kvinnor än män sjunger i kör men att ingen stor skillnad mellan olika åldersgrupper föreligger. Vidare framgick att de som sjunger i kör tenderar att vara högt utbildade, varav många spelar musikinstrument.

Nordiska ministerrådet har studerat tillgången på kulturverksamhet i Sverige. Även om denna rapport inte specifikt lyfter fram körsång ses aktiviteten vanligtvis som en kulturverksamhet. Vad som framkommit är att kulturverksamhetens fysiska placering följer den generella befolkningskoncentrationen. Kontentan är att områden med gles befolkningskoncentration har mindre tillgång till kultur. Nordiska ministerrådet såg även att individer som har en högre utbildningsnivå, framförallt i urbana områden, har ett mindre geografiskt avstånd till kulturverksamhet.²⁴

19 Stenbacka och Heldt Cassel 2020.

20 Stenbacka och Heldt Cassel 2020, s. 8.

21 Stenbacka och Heldt Cassel 2020, s. 17.

22 *Kulturens geografi* 2019.

23 *Kulturvanor* 2021, 2022, s. 61 och 67.

24 *Kultur Inom Räckhåll?* 2023.

En överblick av tidigare körstudier

Inom olika discipliner har man studerat geografiska aspekter rörande relationen mellan körverksamhet och plats. Studier har i förekommande fall fokuserat på begreppen plats och lokalitet, utan ett tydligt geografiskt fokus. Detta gäller både i internationella studier²⁵ och de som undersöker svensk kontext.²⁶ Körers rent musikaliska aspekter har undersökts inom musikvetenskap både internationellt²⁷ och i Sverige.²⁸ I sammanhanget bör det nämnas att ovan nämnda fallstudier främst varit av kvalitativ art. Vissa studier inom kulturgeografi har kartlagt kyrkligt körmedlemskap inom Svenska kyrkan²⁹ men annars har man i stort fokuserat på relationen mellan plats och köraktivitet satta i ett internationellt sammanhang³⁰ och dess roll i nationskapandet i Lettland.³¹ Gemensamt för de flesta av studierna är ett fokus på relationen mellan körverksamhet och unika byggnader, platser, körsammanhang och geografiska områden.

Det finns studier i andra discipliner än kulturgeografi som har avhandlat geografisk spridning och körmedlemmens bakgrund i kyrkliga körer. En av dessa är Bromander som baserade sin undersökning på en enkätstudie (N=504) av medlemmar i Svenska kyrkans körverksamhet, utifrån en geografisk fördelning av körmedlemmar och deras bakgrund.³² Resultaten visade att i storstäderna fanns en övervägande yngre åldersgrupp, medan norrländska glesbygdskommuner hade äldre körmedlemmar. Utbildningsnivån var högre i urbana områden jämfört med landsbygden. I materialet var 75% kvinnor och resterande män, 4% var ateister, och andelen troende var lägst i städerna. Bromander noterade att körmedlemmar i urbana

25 Moss, Lynch och O'Donoghue 2018; Hawn 2015.

26 Hentschel 2017; Theorell et al. 2020; Theorell 2009.

27 Haugland Balsnes 2009; Faulkner 2012; Davidson och Faulkner 2019; Lundblad 2019.

28 Sparks 2000.

29 Göransson 2022.

30 Galway 2017; Cockayne 2019; Boyd 2021; Parks et al. 2022; Falconer 2022; Cockayne och Martin 2023.

31 Möller 2009.

32 Bromander 2001.

områden i högre grad framhäver den ”sakrala” och traditionella kyrkomusiken.

En relativt ny studie över Svenska kyrkans körer har gjorts av Ragnar Håkanson och Marita Sköldberg, där de visar att 97% av församlingarna vid tillfället hade någon form av körverksamhet.³³ Vidare framgick att könsfördelningen var 78% kvinnor och 22% män inom körerna. Den största åldersgruppen var deltagare under 20 år och den minsta var deltagare över 80 år. Studien bekräftade att sakrala körverk ofta framfördes, men att individens egen trosinriktning sällan kom på tal.

I en studie av Svenska kyrkans körmedlemmar gjord av Per Göransson identifierades att barn som sjunger i kör främst återfinns i de större städerna, och mer sällan i de rurala kommunerna.³⁴ Det konstaterades även att relativt få ungdomar är medlemmar i körer. Inom alla körtyper, inklusive vuxenkörer, finns i landets norra delar ett högt medlemskap i Svenska kyrkan, speciellt i rurala kommuner. Samma kommuner har dock ett proportionellt lågt antal körmedlemmar. Studien visar således att ett högt medlemstal i Svenska kyrkan inom en kommun inte nödvändigtvis innebär ett högt antal körmedlemmar.

Det finns ett fåtal jämförande studier av sekulär körverksamhet. Relevant i denna artikels sammanhang är en enkätstudie av Töres Theorell.³⁵ I denna undersöktes Sveriges Körförbund och Norges korförbund som bägge definieras som sekulära. I Sveriges Körförbund var 80% kvinnor och den största andelen av respondenterna äldre. Studien jämförde bara Norges och Sveriges sekulära körverksamheter utan andra geografiska indelningar i sin analys.

Teoretisk ingång till individ och samhällsordning

I studien görs ett försök att kontextualisera körverksamhet genom att relatera till Tönnies teori kring hur individens sociala liv och samhällets organisering kan tolkas och förstås.³⁶ Det centrala i Tönnies

³³ Håkansson och Sköldberg 2020.

³⁴ Göransson 2022.

³⁵ Theorell et al. 2020.

³⁶ Tönnies 1963.

samhällsteori är begreppsparet *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*. Kärnan i begreppsparet beskriver två olika sätt för individen att relatera till sin omvärld utifrån beteende och förståelse, samt två åtskilda sätt att organisera ett samhälle.³⁷ *Gemeinschaft* genomsyras av individens koppling till det traditionella där gemenskapen mellan de geografiskt närmaste individerna, exempelvis familjen, är betydelsefull i samhället. Begreppet relaterar även till att traditionella värderingar och livsstilar är centrala i samhället. *Gesellschaft* associeras å andra sidan med det moderna där individen istället står i centrum (individualism) med fokus på personlig vinning, mobilitet och förändring. Liksom Asplund menar vi att begreppsparet är användbart i analys av samtida samhällen.³⁸

I relation till Tönnies teori har geografiska kontexter, både inom akademien och i samhället i stort, tillskrivits värden kring det traditionella och det moderna. Distinktionen och relationen mellan det urbana och det rurala har varit föremål för kulturgeografisk debatt åtminstone sedan 1970-talet.³⁹ Hubbard beskriver att det urbana och modernitet har ansetts vara sammanknutna och nästintill betraktats som likvärdiga.⁴⁰ Samtidigt finns en utpräglad generaliserande bild i samhället där urbana områden ses som de ekonomiska och kulturella naven i samhället, kopplat till en livsstil som beskrivs som modern. Motsatsen, det rurala, har framställts som omoderna samhällen där förmoderna traditioner lever och är aktiva, och där gemenskap frodas, vilket uppmärksammas av Hubbard.⁴¹ Det rurala kontextualiseras i opposition till – och som fritt från – det moderna, det vill säga såsom varande ”någonting annat” än det urbana.⁴² Det rurala anses bilda en idyllisk tillvaro som i sig härstammar från en normativ nostalgisk bild av hur ett samhälle och individens vardagsliv förutsätts vara strukturerat om inte det moderna hade utövat påverkan.⁴³

37 Tönnies 1963, s. VIII.

38 Asplund 1991, 12.

39 Woods 2011, s. 3.

40 Hubbard 2018.

41 Hubbard 2018, s. 17.

42 Shirley 2020.

43 Bunce 2003; Short 2006.

Moderna och traditionella sätt att leva och verka

Tankebilden kring *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* antas genomsyra individens relation till samhället i stort. Asplund beskriver att *Gemeinschaft* behärskas av seder och trosföreställningar, alltså av traditionella sätt att leva och verka, medan *Gesellschaft* hör ihop med ett modern flyktigt arbetsliv där individen i större utsträckning har egna mål och önsknningar.⁴⁴ Tankebilden återfinns även i diskussionen gällande det urbana och det rurala.⁴⁵

Det traditionella och moderna är centralt i diskussionen kring religionens roll i samhället samt i relation till geografiska kontexter. Molendijk beskriver myten av staden (urban) som sekulär, vilket åsyftar att religion och tradition inte i hög grad påverkar individens egna intressen.⁴⁶ Beaumont och Eder tillägger att det finns en större frihet för individer i urbana områden, med dessas mer individanpassade erbjudanden istället för något som anpassats för kollektivet.⁴⁷ Å andra sidan beskriver Molendijk myten om landsbygd (rural) som sakral, där tradition och religion har en stor roll i individens sociala liv.⁴⁸ Beaumont och Eder tillägger att det rurala, genom sin starkare koppling till det sakrala ofta ses som en religiös resurs, vilken även urbana individer använder sig av.⁴⁹ I relation till *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* argumenterar Asplund att ”Tankefiguren slår också igenom – oemotståndligt – i det religiösa språket och agerandet”.⁵⁰ *Gemeinschaft* kopplas på så sätt till det rurala då båda genomsyras av det traditionella och sakrala. Det sekulära beskrivs generellt som det sakralas motsats.

Inom körverksamhet finns ett rikt immateriellt kulturarv i form av psalmer, körverk och sånger samt tillhörande praktiker.⁵¹ Inom detta finns även ett rikt sekulärt körarv i relation till folkrörelsernas reper-

44 Asplund 1991, s. 63.

45 Asplund 1991, s. 64.

46 Molendijk 2010, s. 149.

47 Beaumont och Eder 2019, s. 16.

48 Molendijk 2010.

49 Beaumont och Eder 2019, s. 16.

50 Asplund 1991, s. 13.

51 Håkansson 2022.

toar, nyskrivna körverk samt praktiker. Arnold hävdar att det verkar finnas en stark generell drift att sjunga i kör med traditionella och sakrala inslag och samtidigt vara en del av ett modernt och sekulariserat samhälle i Europa.⁵² De olika immateriella arven överförs mellan generationer genom praktik, utbildning och kultur. Det traditionella och moderna inom musik går att koppla till att Asplund menar att *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* – ”[...] kan vidare till och med urskiljas i produktion och konsumtion av *musik* [kursivering i originaltext]”.⁵³ Att konsumera och producera musik är meningsfullt för individen och den geografiska platsen utgör en påverkansfaktor.⁵⁴

Det centrala i ovanstående teoretiska diskussion är att identifiera och tolka det traditionella och det moderna som kan beläggas i körmedlemmets bakgrund. Tönnies dikotomiska begreppspar kring *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* representerar det traditionella respektive det moderna, kollektiv respektive individ, det gamla respektive det nya. Begreppsparet kan därmed tillämpas i tolkningen av körmedlemmets socioekonomiska förutsättningar, religiösa variabler och musikaliska aspekter, så att teorin återspeglas i studiens design.

Design och genomförande av studien

Körverksamhet definieras i denna studie mot bakgrund av tradition, språkbruk och sociokulturella förhållanden.⁵⁵ Körverksamhet ses som en organiserad kontinuerlig verksamhet som består av minst två medlemmar som möts och sjunger tillsammans.⁵⁶ Studien vilar på en digital enkätundersökning av medlemmar i Sveriges Körförbund, utförd av Kantar-Sifo från december 2021 till februari 2022.⁵⁷ Enkäten inkluderade fyra analytiska kategorier; socioekonomiska förutsättningar, religiösa variabler, musikaliska aspekter som ställs mot urban och rural (se

⁵² Arnold 2019.

⁵³ Asplund 1991, s. 13.

⁵⁴ Bell och Johansson 2009.

⁵⁵ Geisler och Johansson 2015.

⁵⁶ Sulzer 1773, s. 226–272. och Hedell 2009.

⁵⁷ Kantar-Sifo bedriver marknads-, medie- och opinionsundersökningar, se <https://www.kantarsifo.se/>.

figur 1). Enligt Sveriges Körförbund utgjordes populationen av 9 492 registrerade medlemmar år 2021. Av dessa medlemmar exkluderades 1 685 då de var under 18 år. Detta med hänvisning till GDPR samt att det var vuxna körmedlemmar som angavs vara av intresse för studien. Undersökningspopulationen var således 7 807 varav 57% var kvinnor, 42% män och 1% ”annan”. Sveriges Körförbund marknadsförde enkäten i sina officiella kanaler där medlemmar kunde anmäla sitt intresse att delta i enkäten. Räckvidden var svår att bedöma då Sveriges Körförbund på grund av GDPR inte delar med sig av enskilda medlemmars geografiska hemvist. Det var totalt 322 personer som anmälde sig till undersökningen varav 240 respondenter slutförde enkäten. Det ger en svarsfrekvensen på 3% (240 / 7 807).

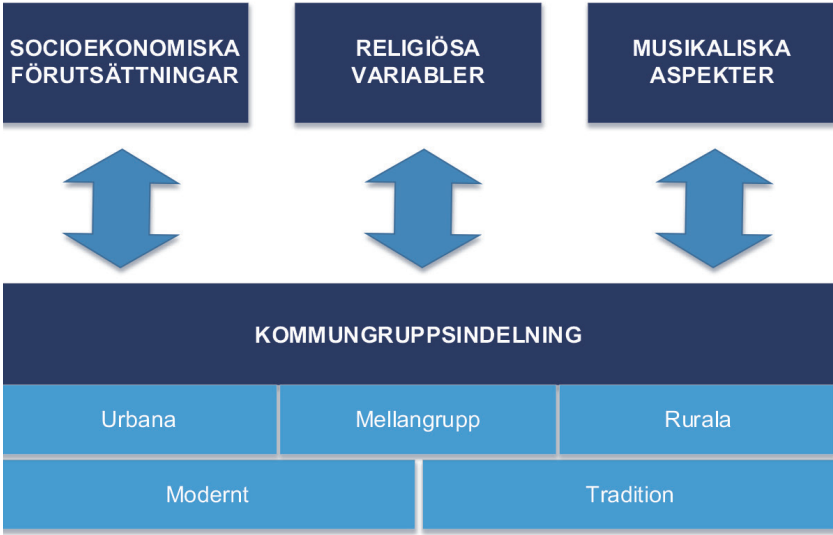

Fig. 1. Studiens analytiska ramverk

Analysen utgår från korstabeller med körmedlemmens bakgrund gentemot Sveriges kommuner och regioners [SKR] kommungruppsindelning.⁵⁸ För att koppla körmedlemmens geografiska po-

⁵⁸ *Kommungruppsindelning 2023.*

sition till urbana och rurala sammanhang länkas deras angivna postnummer och/eller kommun till SKR:s kommungruppsindelning. Gruppindelningen har gjorts enligt följande: Grupp A består av kommuner med minst 200 000 invånare i urbana miljöer och pendlingskommuner nära större städer. Grupp B innehåller kommuner med som mest 50 000 invånare, varav minst 40 000 i den största tätorten, samt pendlingskommuner nära större städer. Grupp C består av kommuner med minst 15 000 men färre än 40 000 invånare i den största staden och resterande mindre landsbygdskommuner.

Tönnies teori kring det moderna och traditionella har använts i analysen av materialet och framförallt i relation till kodningen av det urbana (grupp A) som modernt, respektive det rurala (grupp C) som traditionellt. Mellangruppen B identifieras som varande i skiljelinjen mellan det moderna och traditionella. De för studien aktuella variablerna återges i tabell 1 till 3. Figur 1 visar sedan hur de analytiska kategorierna förhåller sig till det teoretiska ramverket, vilket ligger till grund för studiens angreppssätt.

När ett svar saknades för samtliga variabler kodades uteblivet svar som n/a. Samtliga socioekonomiska variabler samt variablerna "spelar något musikinstrument", "besökt gudstjänst eller religiöst möte", "bett till gud" är baserade på variabler från SOM-studier för att säkerställa framtida jämförelser.⁵⁹

För att utreda körmedlemmens socioekonomiska förutsättningar fick respondenter först ange bakgrundsinformation om de identifierade sig som man, kvinna eller alternativet "annat" (vilket ingen respondent gjorde, se tabell 1). Respondenternas angivna ålder, sysselsättning och utbildning delades in i kategorier. "Låg" avser grundskola eller motsvarande, "Medel" avser utbildning utöver grundskola, men ej högskola eller universitet och "Hög" avser studier vid högskola eller universitet (med eller utan examen). Körmedlemmen fick ange inkomst samt uppge sin subjektiva klasstillhörighet. Fördelningen över antalet körmedlemmar enligt SKRs definition återfinns även i tabell 1.

⁵⁹ SOM-institutets har sedan 1986 genomfört undersökningar (N=30.000) rörande allmänhetens åsikter om ämnen som samhälle, opinion och media i Sverige, se SOM-institutet 2023.

Tabell 1. Socioekonomiska förutsättningar samt Sveriges kommuner och regioners kommungruppsindelning (2023)

		N	%
<i>Kön</i>	Man	70	29,2%
	Kvinna	170	70,8%
<i>Ålder</i>	18–29	7	2,9%
	30–49	55	22,9%
	50–64	83	34,6%
	65–85	89	37,1%
	n/a	6	2,5%
<i>Högsta utbildning</i>	Låg	12	5%
	Medel	21	8,8%
	Hög	207	86,3%
<i>Nuvarande sysselsättning</i>	Förvärvsarbetande	130	54,2%
	Egen företagare	16	6,7%
	Pensionär	86	35,8%
	Arbetsmarknadspolitiska åtgärder	0	0%
	Sjuk/aktivitetsersättning	1	0,4%
	Studerande	3	1,3%
	Arbetslös	4	1,7%
<i>Egen månadsinkomst</i>	Mindre än 19.999	31	12,9%
	20.000–34,999	74	30,8%
	35,000–49,999	76	31,7%
	Mer än 50.000	42	17,5%
	n/a	17	7,1%
<i>Subjektiv klass</i>	Arbetarhem	21	8,8%
	Jordbrukarhem	1	0,4%
	Tjänstemannahem	127	52,9%
	Högre tjänstemannahem	80	33,3%
	Företagarhem	11	5%
<i>Sveriges kommuner och regioners kommungruppsindelning (2023)</i>	A	120	50%
	B	88	36,7%
	C	31	12,9%
	n /a	1	0,4%

Note. N = 240

Körmedlemmen fick frågan om de hade medlemskap i någon kyrka, religiöst samfund eller religion och huruvida de beskriver sig själva som ateist. De fick även frågan om de har bett till gud eller besökt gudstjänst eller religiöst möte de senaste 12 månaderna (se tabell 2). Dessa fyra variabler kodades sedan till antingen ja eller nej.

Tabell 2. Religiösa variabler

		N	%
<i>Medlemskap i någon kyrka, religiöst samfund eller religion?</i>	Ja	172	71,7%
	Nej	64	26,7%
	n/a	4	1,7%
<i>Bett till gud?</i>	Ja	83	34,6%
	Nej	157	65,4%
<i>Är du ateist?</i>	Ja	77	32,1%
	Nej	146	60,8%
	n/a	17	7,1%
<i>Besökt gudstjänst eller religiöst möte</i>	Ja	150	62,5%
	Nej	90	37,5%

Note. N = 240

För att belysa körmedlemmarnas olika aspekter av musikalisk bakgrund fick respondenterna ange om de spelar något musikinstrument eller deltog i musikundervisning som barn (se tabell 3). Svar fick även anges rörande hur många år de sjungit i kör, vilket sedan kodades efter Theorells indelning för att säkerställa jämförelser.⁶⁰ Vidare fick de ange det totala antalet körer de varit medlem i, vilket delades in i kategorierna "1", "2-9" samt "10+".

Tabell 3. Musikaliska aspekter

		N	%
<i>Spelar du något musikinstrument?</i>	Ja	196	81,7%
	Nej	44	18,3%
<i>Deltog du i någon musikundervisning som barn?</i>	Ja	199	82,9%
	Nej	41	17,1%
<i>Hur många år har du sjungit i kör?</i>	Under 5 år	5	2,1%
	6-50 år	202	84,2%
	51 år +	33	13,8%
<i>Hur många körer har du sjungit i?</i>	1	18	7,5%
	2 - 9	177	73,8%
	10+	45	18,8%

Note. N = 240

⁶⁰ Theorell et al 2020.

Geografisk fördelning av sekulära körmedlemmar

För att utreda vem körmedlemmen är och huruvida geografisk belägenhet spelar någon roll, sätts socioekonomiska förutsättningar, religiösa variabler och musikaliska aspekter i relation till SKRs kommungruppsindelning, se tabell 4 till 6. I de fall medelvärde och standardavvikelse kan anges för en variabel görs det i löpande text. Aktuella bortfall anges löpande i varje enskild variabel. Det bör poängteras att det finns utmaningar med analys av olika typer av aggregerad geografiska yta, såsom enligt SKRs definition.⁶¹ Problematiken är rotad i att det finns stora populationsskillnader mellan ytor som innehåller stora städer och små orter i Sverige, vilket kan ge en skev bild av de olika geografiska kategorierna. Detta återspeglas i denna studies urval och beaktas i analysen av resultatet.

Körmedlemmens socioekonomiska förutsättningar

Resultaten från studiet av körmedlemmens socioekonomiska förutsättningar visar att fler svarande är kvinnor (70,8%) än män (29,2%), se tabell 4. Mellan kommungrupperna är könsfördelningen jämn för andelen kvinnor i grupp A (75%) och grupp B (71,6%). Grupp C visar dock ett jämnare mönster mellan kvinnor (51,6%) och män (48,4%). Den totala könsfördelningen skiljer sig från Sveriges Körförbunds officiella statistik där 57% är kvinnor och 42% män och 1% ”annan”. Fördelningen i denna studie följer dock tidigare studier med kyrklig inriktning.⁶² Fördelningen liknar även Theorells studie där kvinnor uppgick till 80%.⁶³ För åldersfördelning kan ett medelvärde på 58,2 anges (standardavvikelse: 13,2). Den geografiska fördelningen visar på en mindre andel yngre körmedlemmar (18–29 år) i alla kommungrupper. I den äldsta åldersgruppen (65–85 år) återfinns det största antalet i grupp C (51,6%), medan grupp A visar 40,8% och grupp B innehar den lägsta andelen på 27,3%. Detta resultat stämmer ej överens med Bromanders studie där större andel yngre fanns

⁶¹ *Kommungruppsindelning* 2023.

⁶² Bromander 2001; Håkansson och Sköldberg 2020; *Kulturvanor* 2021 2022.

⁶³ Theorell et al 2020.

i urbana områden. För grupp B är det istället kategorin 50–64 som har den största andelen (43,2%).⁶⁴

Tabell 4. Socioekonomiska förutsättningar satt mot SKRs kommungruppsindelning (2023)”

		Sveriges kommuners och regioners kommungruppsindelning (2023)		
		A n=120	B n=88	C n=31
<i>Kön</i>	Man	25%	28,4%	48,4%
	Kvinna	75%	71,6%	51,6%
<i>Ålder</i>	18–29	1,7%	5,7%	0%
	30–49	25%	22,7%	16,1%
	50–64	30,8%	43,2%	25,8%
	65–85	40,8%	27,3%	51,6%
	n/a	1,7%	1,1%	6,5%
<i>Nuvarande sysselsättning</i>	Förvärvsarbetande	49,2%	64,8%	41,9%
	Egen företagare	7,5%	6,8%	3,2%
	Pensionär	40%	26,1%	48,4%
	Arbetsmarknadspolitiska åtgärder	0%	0%	0%
	Sjuk/aktivitetsersättning	0,8%	0%	0%
	Studerande	0,8%	1,1%	3,2%
	Arbetslös	1,7%	1,1%	3,2%
<i>Högsta utbildning</i>	Låg	4,2%	4,5%	9,7%
	Medel	10%	10,2%	0%
	Hög	85,8%	85,2%	90,3%
<i>Egen månadsinkomst</i>	Mindre än 19.999	16,7%	5,7%	19,4%
	20.000–34.999	29,2%	34,1%	29%
	35.000–49.999	27,5%	38,6%	29%
	Mer än 50.000	20,8%	15,9%	9,7%
	n/a	5,8%	5,7%	12,9%
<i>Subjektiv klass</i>	Arbetarhem	7,5%	6,8%	16,1%
	Jordbrukarhem	0%	1,1%	0%
	Tjänstemannahem	48,3%	59,1%	54,8%
	Högre tjänstemannahem	38,3%	28,4%	29,0%
	Företagarhem	5,8%	4,5%	0%

Note. N = 240

64 Bromander 2001.

Vad gäller sysselsättning har förvärvsarbetande störst andel inom grupp B (64,8%), följt av grupp A (41,9%) och grupp C (51,9%). Andelen egna företagare är låg men relativt jämnt fördelad (3,2–7,5%). Andelen pensionärer är stor i grupp A (40%) och C (48,4%), men något mindre i grupp B (26,1%). Andelen respondenter inom arbetsmarknadspolitiska program, sjuk/aktivitetsersättning, studerande och arbetslös var mycket liten (0–3,2%) inom alla kommungrupper. Relationen mellan individer med dessa sysselsättningar och deltagande i körverksamhet är outforskad. Tidigare studier har inte fokuserat på sysselsättningsgrad, med undantaget från Bromanders studie, som identifierade att arbetare främst återfinns på landsbygden, vilket dock inte kan bekräftas av denna studie.⁶⁵

När det kommer till utbildning så är körmedlemmarna högutbildade, vilket även tidigare studier visat.⁶⁶ Det visar sig tydligt i fördelningen av högutbildade i grupp C (90,3%), A (85,8%) och grupp B (85,2%). Att den rurala gruppen C hade störst andel högutbildade har en viss statistisk osäkerhet genom den låga svarsfrekvensen (n=31). Körmedlemmar med olika utbildningsnivå är jämnt fördelade mellan grupp A och B (10–10,2%). Dock sticker grupp C ut då den inte innehåller någon med utbildningsnivån ”Medel”. För lågutbildade var det istället grupp C som hade störst andel (9,7%) jämfört med grupp B (4,5%) och C (4,2%).

Fördelningen av månadsinkomst är relativt jämn sett till inkomst-kategorier och kommungrupper. Körmedlemmar med mindre än 19 999 kr./månad återfanns inom grupp C (19,4%) och grupp A (16,7%), medan grupp B sticker ut med låg andel (5,7%). För gruppen 35 000–49 999 kr./månad sticker grupp B (38,6%) ut, medan lägre andel återfinns i C (29%) och A (27,5%). De med de högsta inkomsterna återfanns till största del inom grupp A (20,8%), något mindre i B (15,9%) och minst i C (9,7%). Att inkomsten är högre i urbana kommuner följer den rådande tanke bilden att urbana områden är centrum för ekonomisk tillväxt.⁶⁷ Grupp C har dock lågt antal sva-

⁶⁵ Bromander 2001.

⁶⁶ Bromander 2001 och *Kulturvanor* 2021, 2022.

⁶⁷ Hubbard 2018 och Woods 2011.

rande vilket kan ge en missvisande bild över de rurala förhållandena gällande medlemmarnas medelinkomst.

För körmedlemmens subjektiva klassangivelse återfinns den största andelen i tjänstemannahem, varav 59,1% återfinns i grupp B, 54,8% i grupp C och 48,3% i grupp A. En stor andel återfanns i högre tjänstemannahem där grupp A (38,3%) sticker ut gentemot grupp C (29%) och B (28,4%). När det kommer till arbetarhem sticker grupp C (19,1%) ut i relation till grupp A (7,5%) och B (6,8%). Fördelningen kan relateras till Bromanders studie över andelen arbetare på landsbygden, såsom presenterats ovan.⁶⁸ Andelen företagarhus är generellt låg i alla grupper och speciellt i grupp C (0%). Att andelen företagarhus är lågt i rurala kommuner kan vara en effekt av den låga andelen respondenter för grupp C, och uppgiften därmed statistiskt mindre säker.

För körmedlemmars socioekonomiska förutsättning ses ett mönster med stor andel kvinnor, äldre, högutbildade och pensionärer. En utforskad relation är hur detta hör ihop med körmedlemmens inkomstnivå, då gruppen pensionärer generellt utgör en lägre andel än den högsta inkomstkategorierna i denna studie. Det återspeglas i den jämna fördelningen av inkomstkategorierna, och det är därför av intresse att vidare undersöka relationen mellan dessa socioekonomiska variabler fördelade över urbana och rurala platser.

Kunskap om körmedlemmens subjektiva klasstillhörighet saknas till stor del i tidigare forskning. Körmedlemmens klasstillhörighet behöver inte återspegla förhållanden gällande exempelvis inkomst, utbildning och sysselsättning och kan variera mellan urbana och rurala områden. Relationen mellan klass, geografisk plats och andra variabler bör i skenet av detta utforskas vidare.

En iakttagelse är att andelen äldre kvinnor är överrepresenterade i denna enkätundersökning, vilket är i likhet med SOM-institutets erfarenheter vid enkätstudier.⁶⁹ Andelen kvinnor i denna studie är högre än kvinnors andel inom Sveriges Körförbund, vilken är 57%. Det kan påverka generaliseringsbarheten av studiens data men som

⁶⁸ Bromander 2001.

⁶⁹ Falk, Weissenbilder och Sandelin 2022, s. 14.

tidigare nämnts är generalisering inte studiens målsättning utan analys sker mot specifikt angivet teoretiskt ramverk.

Körmedlemmens relation till religion

Den största andelen respondenter är medlem i en kyrka, religiöst samfund eller religion (se tabell 5). Den största andelen härvidlag återfinns i grupp B (81,2%) och grupp C (74,2%), följda av grupp A (63,2%). Andelen medlemmar är lägre på urbana platser än de mer rurala (grupp B och C). Detta bekräftar litteraturens antaganden om urbana områden som sekulära och rurala platser som mer kyrkliga eller ”sakrala”.⁷⁰ På samma sätt som medlemskap i en kyrka, religiöst samfund eller religion följer andelen körmedlemmar som anger sig ha bett till gud bilden av det rurala som mer religiöst och det urbana som mer sekulärt. De flesta av respondenterna har inte bett till gud vilket främst visar sig starkast i kommungrupperna A (68,3%) och grupp B (64,8%) och med något lägre andel i grupp C (58,8%).

Tabell 5. Religiösa variabler satt mot SKRs kommungruppsindelning (2023)

		Sveriges kommuner och regioners kommungruppsindelning (2023)		
		A n=120	B n=88	C n=31
<i>Medlem i en kyrka, religiöst samfund eller religion?</i>	Ja	63,3	81,2%	74,2%
	Nej	33,3%	18,2%	25,8%
<i>Bett till gud?</i>	Ja	31,7%	35,2%	41,9%
	Nej	68,3%	64,8%	58,1%
<i>Är du ateist?</i>	Ja	35%	27,3%	35,5%
	Nej	59,2%	64,8%	54,8%
	n/a	5,8%	8%	9,7%
<i>Besökt gudstjänst eller religiöst möte</i>	Ja	38,3%	36,4%	38,7%
	Nej	61,7%	63,6%	61,3%

Note. N = 240

⁷⁰ Molendijk 2010; Beaumont och Eder 2019.

Fördelningen av de som uppger sig vara ateister är i grupp C 35,5%, 35% i grupp A och 27,3% i grupp B. De flesta körmedlemmar uppger sig således inte vara ateister. Denna andel är dock högre än den totala andelen på 4%, vilket uppvisades i Bromanders studie.⁷¹ Mönstret, att grupp B innehar låg andel religiös aktivitet, bekräftas således. En grupp respondenter valde att inte svara på frågan (9,7% för grupp C, 8% för grupp B och 5,8% för grupp A) vilket ger ett visst mått av statistisk osäkerhet. Till skillnad från föregående variabler finns en hög och jämn fördelning av de körmedlemmar som inte besökt gudstjänst eller ett religiöst möte, vilket visas i ett jämnt mönster mellan alla kommungrupperna (61,3–63,6%). Den jämna fördelningen återspeglas i antagandet av det urbana som sekulärt, medan det rurala går emot den sakrala och kyrkliga bilden.

Föregående variabler kring religion uppvisar ett mönster som stämmer överens med bilderna av det urbana som mer sekulärt och det rurala som mer traditionellt. Mönstret visar sig genom att urbana körmedlemmar i lägre utsträckning är formellt kopplade till en kyrka, religiöst samfund eller religion eller utför sakrala eller kyrkliga aktiviteter. Det blir särskilt tydligt i mittengruppen B med lägre andel kyrkliga aktiviteter. I rurala områden är det i högre utsträckning kyrkliga aktiviteter som utförs. Vissa fall, exempelvis den jämna fördelningen av de som har besökt gudstjänst eller religiöst möte, kan gå emot antagandet av det urbana och rurala för en enskild kommungrupp.

Körmedlemmens relation till musik

När det gäller musikaliska aspekter visar resultatet att de flesta svarande spelar minst ett instrument (se tabell 6). Det är vanligt i samtliga kommungrupper där grupp B (84,1%) visar högst andel, följt av grupp C (80,6%) och A (80%). Att många körmedlemmar spelar ett instrument följer mönstret som Bromander fann i sin studie av kyrkliga körmedlemmar. Detta kan visa på att de sekulära körmedlemmarna har ett brett intresse av musik, såsom för de kyrkliga kör-

⁷¹ Bromander 2001.

medlemmar Bromander undersökte. Den höga andelen följer även i frågan huruvida respondenter deltog i musikundervisning som barn. Den högsta andelen återfanns här i grupp B (86,4%) följt av grupp A (81,7%) och grupp C (77,4%). Huruvida ett barn har tillgång till musikundervisning eller ej har tidigare kunnat ses som påverkat av geografisk plats.⁷² Materialet visar här en jämn fördelning mellan de olika kommungrupperna, vilket stöds av att kulturskolverksamhet är jämnt fördelad över hela Sverige.⁷³

Tabell 6. Musikaliska aspekter satt mot SKRs kommungruppsindelning (2023)

		Sveriges kommuners och regioners kommungruppsindelning (2023)		
		A n=120	B n=88	C n=31
<i>Spelar du något musikinstrument?</i>	Ja	80%	84,1%	80,6%
	Nej	20%	15,9%	19,4%
<i>Deltog du i någon musikundervisning som barn?</i>	Ja	81,7%	86,4%	77,4%
	Nej	18,3%	13,6%	22,6%
<i>Hur många år har du sjungit i kör?</i>	Under 5 år	3,3%	0%	3,2%
	6–50 år	81,7%	85,2%	90,3%
	51 år +	15%	14,8%	6,5%
<i>Hur många körer har du sjungit i?</i>	1	8,3%	6,8%	6,5%
	2–9	75%	68,2%	83,9%
	10+	16,7%	25%	9,7%

Note. N = 240

När det gäller totalt antal år som körmedlemmen deltagit i en kör så är det generellt högt (medelvärde: 32,4, standardavvikelse: 15,7). Det visar sig även i kategorin 6–50 år där grupp C (90,3%) har den största andelen, följt av grupp B (85,2%) och C (81,7%). Vad som visas är även att de som deltagit i över 51 år är relativt jämnt fördelade över grupp A (15%) och B (14,8%) men lägre i grupp C (6,5%).

⁷² *Kulturens geografi* 2019.

⁷³ *Kulturens geografi* 2019, s. 6–7.

Det är sannolikt att den höga andelen av de som sjungit länge i kör hör ihop med den stora andelen äldre körmedlemmar i denna studie. Andelen körmedlemmar som sjungit i kör under fem år (0–3,3%) är låg i alla grupper. Som jämförelse visar även Theorells studie att den största kategorin var 6–50 år i kör (77,5%) och att denna hade en äldre sammansättning av respondenter.⁷⁴ Studien inkluderade både svenska och norska körmedlemmar, vilket gör jämförelsen i en svensk kontext osäker.

Den stora andelen äldre körmedlemmar är även relevant i förhållande till det totala antalet körer som de medverkat i. Denna studie visar att andelen är relativt hög (medelvärde: 6,1, standardavvikelse: 3,9). De flesta har sjungit i 2–9 körer med en viss geografisk spridning i grupp C (83,9%), grupp A (75%) och grupp B (68,2%). Med utgångspunkt i det rurala som mer traditionellt och kopplat till ett mindre kulturellt utbud, så borde det vara relativt få som byter kör i rurala områden. Detta bekräftas ej i denna studie men kan vara av intresse för vidare studier. För de som sjungit i över 10 körer sticker grupp B (25%) ut mot grupp A (16,7%) och C (9,7%). De som bor i den geografiska mellangruppen B tenderar att vara ännu mindre trogna en enskild kör vilket kan vara intressant att analysera vidare. Andelen som sjungit i endast en kör är relativt låg för alla kommungrupper, med högst andel i grupp A (8,3%) följt av grupp B (6,8%) och grupp C (6,5%).

Körmedlemmarna är musikaliskt vana individer. Det är troligt att det finns ett samband mellan ålder och det totala antal år, samt antal olika körverksamheter, koristen deltagit i. Ett eventuellt samband kan även påverkas av geografisk plats då det är påvisat att urbana platser har ett större kulturutbud än rurala platser.⁷⁵ Denna studie påvisar inget samband mellan variablerna, men vi menar att det ändå bör göras till föremål för vidare forskning.

⁷⁴ Theorell et al 2020.

⁷⁵ *Kulturvanor* 2021, 2022; *Kulturens geografi* 2019; *Kultur Inom Räckhåll?* 2023.

Slutsatser om var i Sverige sekulära körmedlemmar sjunger

Vi har analyserat vem den svenska/e medlemmen i sekulära körer är, genom Sveriges Körförbund, baserat på geografin. Som ett led i detta har vi studerat socioekonomiska förutsättningar, religiösa variabler och musikaliska aspekter relaterat till SKRs kommungruppsindelning rörande urbana och rurala kommuner. Studien har identifierat att majoritetskörmedlemmen är äldre, kvinna, högutbildad och pensionär. En mindre andel är ateister, många utför sällan religiösa aktiviteter men har till stor del medlemskap i en kyrka, religiöst samfund eller religion. Till största delen har körmedlemmen hög musikalisk vana vilket återspeglas i att många deltog i musikundervisning som barn och ofta spelar instrument. Körmedlemmarna har lång erfarenhet både vad gäller antal aktiva år inom körverksamhet samt även i det stora antal enskilda körer som de deltagit i genom åren.

Vissa slutsatser kan dras kring körmedlemmens relation till geografisk plats i Sverige. Studien visar att på mer urbana platser var andelen körmedlemmar som deltog i religiösa aktiviteter, eller var med en kyrka, religiöst samfund eller religion, mindre. Det är i linje med den etablerade bilden av det urbana som mer modernt och sekulärt. Till skillnad från urbana platser bestod körmedlemmar på mer rurala platser av en större andel äldre. Den största andelen högutbildade återfanns på rurala platser till skillnad från platser i mellangrupperna. Studien fann även att på rurala platser deltog en större andel i religiösa aktiviteter och var medlemmar i en kyrka, religiöst samfund eller religion. Det bekräftar bilden av det rurala som mer traditionellt och religiöst men vissa jämnt fördelade bakgrunder nyanserar uppfattningen av sådana raka geografiskt samband. Mellangruppen uppvisade mer moderna tendenser, som exempelvis att körmedlemmar ofta byter kör men även mer traditionella delar då gruppen innehåller högst andel medlemmar i en kyrka, religiöst samfund eller religion, samt lägst andel ateister. Mellangruppen ligger i skärningspunkten mellan det urbana och rurala vilket ger en mer diffus bild av relationen mellan geografisk plats i relation till det moderna och traditionella.

Nästa steg inom körforskning

Det finns resultat som ger en intressant nyansering av bilden ovan, den etablerade uppfattningen av det urbana som modernt och sekulärt och det rurala som traditionellt och religiöst. Detta visar sig exempelvis i körmedlemmens utbildningsnivå och totala antalet körer man deltagit i, vilka bägge var jämnt fördelade över kommungrupperna. Kvar står den grundläggande frågan om det urbana och rurala i relation till det traditionella och det moderna, vilket behöver utforskas och testas vidare för att samspelet mellan geografiska kontexter och körmedlemmens bakgrund ska kunna förstås relation till dikotomin.

I tidigare studier har identifierats att urbana platser har ett större kulturutbud. I ljuset av detta är det intressant att se till mellangruppen B där många har deltagit i flera olika körer. Att delta i flera olika körer kan ses som individens vilja att hitta en bättre kör, ett utforskande och modernt mönster. Mellangruppen ligger dock i skärningspunkten mellan bilden av det urbana som modernt och rurala som traditionellt. Vad mönstret av mobilitet och individualism i denna grupp beror på framgår ej av denna studie. Det kan därmed vara av intresse för framtida studier.

Ett annat förslag är att vidare analysera eventuella geografiska samband mellan hög ålder, pension, inkomst och hög utbildningsnivå. Samband mellan dessa och andra bakgrundsvariabler vore intressanta för kvantitativ analys.

Studien identifierade även att vissa grupper inte fanns representerade i datamängden. Det gällde körmedlemmar som har arbetsmarknadspolitiska åtgärder eller har sjuk/aktivitetsersättning. Det gäller även de som är studerande, arbetslösa, jordbrukare eller egenföretagare, samt annan könstillhörighet. Huruvida dessa grupper av individer deltar i sekulär körverksamhet eller ej vore intressant att undersöka, liksom varför de enligt denna studie saknas i materialet. Vidare studier skulle berikas med ett större urval av körmedlemmar. Ett mer omfattande urval, särskilt i rurala kommuner, skulle även väga upp det begränsade urvalet för de mer rurala grupperna B och i synnerhet C, i denna studie.

Summary

”Who Sings Where in Sweden?”: The Geographical Tracing of Swedish Choir Members

Per Göransson, doctoral student in Human geography, Karlstad University
per.goransson@kau.se

Lotta Braunerhielm, Ph.D., senior lecturer in Human geography, Karlstad University
lotta.braunerhielm@kau.se;

Mats Nilsson, Ph.D., senior lecturer in Human geography, Karlstad University
mats.nilsson@kau.se

In Sweden, known for its high level of secularization, choir participation is popular, as testified by the high number of choir members. The activity is deeply rooted in traditional and Christian standpoints, but also affected by modern and secular influences. Despite the popularity of choral singing, choirs, particularly secular ones, remain understudied in the social sciences, especially in matters pertaining to their geographical distribution. This article aims to reveal who the secular choir member is in relation to geographical location in Sweden. In analysing questionnaire responses from members of the secular Swedish Choir Association, which encompass the socioeconomic, religious, and musical backgrounds of the choristers, two main findings emerge. Firstly, the majority of choir members are older women, highly educated and retired. Most choir members hold membership in a religious community, seldom identify as atheists, but engages only rarely in religious activities. Choir members also tend to have a high level of musical literacy and long experience of choral participation. Secondly, while urban choir members tend to reflect modern backgrounds, rural choristers often have more traditional backgrounds. However, some of the choir members' backgrounds contradict the preconceived image where urbanity is connected with the modern and rurality with the traditional. In this respect, the results of this study reveal a need for a re-evaluation of urban as modern and rural as traditional.

Källor och litteratur

- Arnold, Jonathan, 2019, *Music and Faith: Conversations in a Post-Secular Age*. Woodbridge: Boydell and Brewer.
- Asplund, Johan, 1991, *Essä om Gemeinschaft Och Gesellschaft*. Göteborg: Korpen.
- Beaumont, Justin och Klaus Eder, 2019, "Concepts, Processes and Antagonism of Postsecularity". Justin Beaumont (red.) *The Routledge Handbook of Postsecularity*, s. 3–24. Abingdon: Routledge.
- Bell, Thomas och Ola Johansson, 2009, "Introduction". Thomas Bell och Ola Johansson (red.), *Sound, Society and the Geography of Popular Music*, s. 1–6. Farnham: Ashgate.
- Boyd, Sophia Francesca, 2021, *Singing Bodies: Cultural Geographies of Song and Health in Glasgow*, diss. University of Glasgow.
- Bromander, Jonas, 2001, *Rum för röster: Sociologiska analyser av musiklivet inom Svenska kyrkan, som det uppfattas av kyrkobesökare, kyrkomusiker samt kyrkorkorister*, diss. Uppsala universitet: Teologiska institutionen.
- Bunce, Michael, 2003, "Reproducing Rural Idylls". Paul Cloke (red.) *Country Visions*, s. 14–30. Harlow: Pearson/Prentice Hall.
- Cockayne, Daniel, 2019, "Considering Matthew Shepard: Normative and Anti-Normative Queer Spatial Narratives and The Politics of Performance in Choral Music". *Cultural Geographies* 26 (4), s. 471–485.
- Cockayne, Daniel och Sara Martin, 2023, "Exploring the Affective and Spatial Politics of Choral Music Performance through Focus Groups with Singers". *GeoHumanities* 9 (2), s. 445–461.
- Davidson, Jane och Faulkner, Robert, 2019, "Group Singing and Social Identity". Graham Welch, David M. Howard och John Nix (red.) *The Oxford Handbook of Singing*, s. 836–850. Oxford: Oxford University Press.
- Fagius, Gunnel, 2009, "Det svenska körundret: Om svenskt körliv. Varför, hur och vad sjunger man i kör?", Broschyr från Rikskonserter, tillgänglig online: <https://www.ericsonchoralcentre.se/wp-content/uploads/K%C3%B6rundret-svensk.pdf> [2024-05-14]
- Falconer, Emily, 2022, "In Harmony or out of Tune: Affective and Emotional Geographies of All-Male Choirs in London, UK". *Emotion, Space and Society* 45, s. 1–7.
- Falk, Elisabeth, Weissenbilder, Marcus och Sandelin, Frida, 2022, *Den nationella SOM-undersökningen 2021: En metodöversikt*. SOM-rapport nr. 2022:03.
- Faulkner, Robert, 2012, "Icelandic Men, Male Voice Choirs and Masculine Identity". Scott D. Harrison, Graham F. Welch och Adam Adler (red.) *Perspectives on Males and Singing*, s. 215–231. New York: Springer.
- Galway, Kiera Mary, 2017, "Sounding Spaces: Exploring Interactions Among Space, Place, Music and Identity in a Canadian Community Choir", diss. University of Toronto.
- Geisler, Ursula och Karin Johansson, 2015, "Contemporary Concepts and Practices of Choral Singing". Graham Welch, David M. Howard och John Nix (red.) *The Oxford Handbook of Singing*, s. 775–790. Oxford: Oxford University Press.
- Göransson, Per, 2022, "Mapping the Geography of Choirs in Sweden". *Approaching Religion* 12 (1): s. 77–97.
- Haugland Balsnes, Anne, 2009, *Å lære i kor: Belcanto som praksisfellesskap*, diss. Norges Musikhøgskole.
- Hawn, Michael, 2015, "Landscapes and Soundscapes: How Place Shapes Christian Congregational Song". Stanley D. Brunn (red.) *The Changing World Religion Map: Sacred places, identities, practices and politics*, bd. 4, s. 2659–2677. Dordrecht: Springer.

- Hedell, Kia, 2009, "Körsång som folkrörelse". Jakob Christensson (red.) *Signums svenska kulturhistoria. 1900-talet*, s. 415–443. Stockholm: Signum.
- Hentschel, Linn, 2017, *Sångsituationer: En fenomenologisk studie av sång i musikämnet under grundskolans senare år*, diss. Umeå universitet.
- Hubbard, Phil, 2018, *City*, 2 uppl. Oxford: Routledge.
- Håkanson, Ragnar, 2022, *Vi sjunger aldrig på sista versen: Den svenska kyrkokörens historia*. Visby: Wessmans.
- Håkanson, Ragnar och Sköldberg, Marita, 2020, *Vi älskar att sjunga: En inventering av Svenska kyrkans körliv*. [Knivsta]: Sveriges Kyrkosångsförbund.
- Kasselstrand, Isabella, 2015, "Nonbelievers in the Church: A Study of Cultural Religion in Sweden". *Sociology of Religion* 76 (3), s. 275–294.
- Kommungruppsindelning: Sveriges kommuner och regioners kommungruppsindelning* 2023. Sveriges kommuner och regioner.
- Kultur Inom Räckhåll? Avståndsanalys Av de Nordiska Invånarnas Tillgänglighet till Kultur*, 2023, Nordisk Kulturfakta 2023:1. Nordiska ministerrådet.
- Kulturens geografi: Tillgång till kulturutbud i landets kommuner*, 2019, Kulturfakta 2019:3. Myndigheten för kulturanalys.
- Kulturvanor* 2021, Kulturfakta 2022:3. Myndigheten för kulturanalys.
- Lundblad, David, 2019, *Svensk Körklång: Historiska, fonetiska och pedagogiska aspekter*, diss. Helsingfors: Sibeliusakademien.
- Massey, Doreen och John Allen (red.), 1984, *Geography Matters!: A Reader*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Molendijk, Arie, 2010, "'God Made the Country, and Man Made the Town': Some Observations on the Place of Religion in the Western (Post)Secular City". Justin Beaumont och Christoph Jedan (red.), *Exploring the Postsecular: The Religious, the Political and the Urban*, s. 145–162. Leiden: Brill.
- Moss, Hilary; Julie Lynch och O'Donoghue, Jessica, 2018, "Exploring the Perceived Health Benefits of Singing in a Choir: An International Cross-Sectional Mixed Methods Study". *Perspectives in Public Health* 138 (3), s. 160–168. London, United Kingdom: Sage Publications Ltd
- Möller, Cecilia, 2009, *Transforming Geographies of Tourism and Gender: Exploring Women's Livelihood Strategies and Practices within Tourism in Latvia*, diss. Karlstads universitet.
- Nisser, Per Olof, 2020, "Enhetens polyfoni: Berättigad mångfald". *Arbete med psalm = Svenskt Gudstjänstliv* 95, s. 19–48.
- Parks, Jude; Kathryn Cassidy; Ruth Currie; Karolina Doughty; George E Clark; Nicole Gombay; Michelle Duffy; Kaya Barry och Ryan Anne Wally, 2022, "Transforming Embodied Experiences of Academic Conferences through Creative Practice: Participating in an Instant Choir at the Nordic Geographers' Meeting in 2019". *Cultural Geographies* 29 (2), s. 317–324.
- Shirley, Rosemary, 2020, "Rurality, Place and the Imagination". Tim Edensor, Ares Lalandides, och Uma Kothari (red.) *The Routledge Handbook of Place*, s. 275–284. London: Routledge.
- Short, Brian, 2006, "Idyllic Ruralities". Paul Cloke, Terry Marsden, och Patrick Mooney (red.) *The Handbook of Rural Studies*, s. 18–28. London: SAGE.
- SOM-institutets webbplats, 2024, "The SOM-Surveys", <https://www.gu.se/en/som-institute/the-som-surveys>
- Sparks, Richard, 2000, *The Swedish Choral Miracle: Swedish A Cappella Music Since 1945*. Chapel Hill: Walton.

- Stenbacka, Susanne och Heldt Cassel, Susanna, 2020, "Introduktion: Periferier och Periferialisering". Susanne Stenbacka och Susanna Heldt Cassel (red.). *Periferi som process*, Årsboken Ymer 140. s. 7–24. [Stockholm:] Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi.
- Sulzer, Johan Georg, 1773, *Allgemeine Theorie der Schönen Künste: Enzyklopädie der Künste und Ästhetik* I. Leipzig: Weidmann.
- Svenska kyrkans webbplats, 2016, "Är ditt barn medlem i kyrkan?", <https://www.svenskakyrkan.se/tranas/ar-ditt-barn-medlem-i-kyrkan> [2024-05-14]
- Sveriges körförbunds webbplats, 2024, "Om Sveriges Körförbund – Sveriges Körförbund", <https://www.sverigeskorforbund.se/> [2024-02-29]
- Sveriges Kyrkosångsförbunds webbplats, 2023, "Sveriges Kyrkosångsförbund Byter Namn", <https://sjungikyrkan.nu/nyheter/sveriges-kyrkosangsforbund-byter-namn/> [2024-02-29]
- Theorell, Töres, 2009, *Noter om musik och hälsa*. Stockholm.
- Theorell, Töres; Jan Kowalski: Ann Mari Lind Theorell och Horowitz, Bojner Horwitz, Eva, 2020, "Choir Singers Without Rehearsals and Concerts? A Questionnaire Study on Perceived Losses From Restricting Choral Singing During the Covid-19 Pandemic". *Journal of Voice* 37, s. 19–27.
- Thurfjell, David, 2015, *Det gudlösa folket: De postkristna svenskarna och religionen*. Stockholm: Norstedt.
- Thurfjell, David, 2020, *Granskogsfolk: Hur naturen blev svenskarnas religion*. Stockholm: Norstedt.
- Thurfjell, David och Erika Willander, 2023, "Ärvd eller erövrad sekularitet? Sekulär identitet bland postmuslimer och postkristna i Sverige". *Sociologisk forskning* 59 (4), s. 417–446.
- Tönnies, Ferdinand, 1963. *Community and Society*, övers. Charles Loomis. New York: Harper and Row.
- Woods, Michael, 2011. *Rural*. Oxford: Routledge.
- Zuckerman, Phil, 2009, "Why Are Danes And Swedes So Irreligious?". *Nordic Journal of Religion and Society* 22 (1), s. 55–69.

ERIK BERGMAN

Constructing Saint Birgitta.

Birgittine Preaching and the Cult of Saint Birgitta in Vadstena Abbey, 1397–c. 1510.

Diss., Centrum för teologi och religionsvetenskap, Lunds universitet, 2024. 329 s. ISBN 978-91-908-7428-2

I sin avhandling i praktisk teologi analyserar Erik Bergman vilken syn på Birgitta som kommer till uttryck främst i de medeltida Vadstenabrödernas predikan men även i ett urval hagiografiska och liturgiska källor. På ett mer precist plan vill han komma åt hur Birgitta ”konstrueras” som helgon och hur bilden av helgonet förändras över tid. Betonar man klassiska monastiska ideal för kvinnliga helgon från tidig medeltid eller sker det ett perspektivfokus när det som i fallet med Birgitta är ett relativt nyligen kanoniserat helgon vars kult ska introduceras och befästas?

Källmaterialet består av predikningar ämnade för någon av Birgittas festdagar. Totalt identifierar Bergman 125 predikningar, men det säger sig självt att alla dessa inte kunnat analyseras i sin helhet. Flest predikningar finns bevarade till kanonisationsdagen (7 oktober). Det liturgiska materialet består främst av officier till Birgitta och det hagiografiska av vitor och påvens kanonisationspredikan.

Avhandlingsprojektet kan sägas vara en exponent för det vitaliserade intresse för medeltidsforskning som blev en följd av publiceringen av katalogen över C-samlingen i Uppsala universitetsbibliotek (1988–1995), mer specifikt det projekt om Vadstenabrödernas predikan som startade 1994.

Efter introduktion och materialpresentation presenteras i kapitel 3 vad vi känner till om de yttre ramarna kring predikoverksamheten. Kapitel 4 redogör för Birgittabilden i de liturgiska och hagiografiska källorna och kapitel 5 för hur predikningarna är uppbyggda när det gäller val av *thema*, hur detta behandlas homiletiskt och hur en viss grundstruktur kan byggas ut på olika sätt, t.ex. med hjälp av *exempla* eller liknelser. I kapitel 6 görs en detaljerad analys av en predikan av brodern Tore Andersson från 1397, den äldsta attribuerade predikan i materialet, vilken också återges i transkription i appendix. Genom att Tores text jämförs dels med en modellpredikan (till sankta Elisabeth av Ungern), dels med ett par Vadstenapredikningar av yngre datum men som använder Tores text som inspiration, erbjuds möjligheter att studera förskjutningar i preferenser och ideal. Det förefaller som om Tore mer (men inte uteslutande) betonar de ”beundransvärda” sidorna hos Birgitta medan hans yngre ämbetsbröder mer fokuserar de ”efterföljansvärda”, en utveckling som motsvaras av den utveckling från *admirability* till *imitability* i synen på kvinnliga helgons roll som tidigare forskning kunnat konstatera från tidig till sen medeltid. I de båda yngre predikningarna sker detta bland annat genom att predikanterna riktar direkta uppmaningar till åhörarna att de ska ha Birgitta som efterföljansvärt exempel eller genom att de återberättar episoder ur det hagiografiska materialet med samma funktion.

I det avslutande kapitel 7 konkretiseras det som framkommit i tidigare kapitel genom en tematisk analys. Som en bakgrund tecknas i kapitlets inledning en översikt över den kateketiska undervisningen. Ett antal (sex stycken) teman som varit vanligt förekommande i diskussionen om kvinnliga helgon identifieras sedan i materialet. Dessa kopplas till någon central kategori i den kateketiska undervisningen, inte sällan en dygd, för att illustrera hur undervisningen om helgonen kan användas som utgångspunkt för en verkningsfull förkunnelse med åhörarnas liv i Birgittas efterföljd i centrum. Idén om den ärftliga heligheten och ett helgons förnäma bakgrund (som hos till exempel Elisabeth av Ungern) omvandlas på detta sätt till en undervisning om ödmjukheten. Det sker genom det som kallas *spiritualization*: det är inte den ädla härstamningen i bokstavlig me-

ning som ska beundras; i stället ska den inre rikedom som visar sig i ett ödmjukt sinnelag imiteras. På samma sätt förfars med Birgittas egenskap av både jungfru, gift kvinna och änka. En gift kvinna kan bevara sin kyskhets, ett av de klassiska monastiska idealen, genom att leva i ett kyskt äktenskap; men hon, och därmed också de gifta kvinnor som befinner sig bland åhörarna, kan också bevara sin inre kyskhets som visar sig i ett rent sinne. Övriga teman är änkeståndet (att leva i världen men som en nunna); att leva i Kristi efterföljd (den självvalda fattigdomen); Birgitta som profet (den Heliga Andes sju gåvor) och Birgitta som mirakelgörare (botgöringen).

Den sammantagna bedömningen är att detta är en mycket väl-skriven doktorsavhandling. Källhanteringen är föredömlig och detta gäller såväl de latinska transkriptionerna som översättningarna till engelska. På det metodiska planet vill jag särskilt framhålla sättet på vilket Bergman arbetar med modellpredikningar och de förändringar sådana utsätts för i den fortsatta traderingen, förändringar som får ett signalvärde för den speciella typ av spiritualitet som präglar Vadstenaklostret. Processen från modellpredikan till "faktisk" predikan (i betydelsen predikan som är avsedd att hållas på en viss dag och i en viss miljö) uppträder parallellt med några andra besläktade, men inte nödvändigtvis kausalt relaterade, processer. Övergången från hänförelse till efterföljelse när det gäller framställningen av helgonen är en. Den tydliga men delvis öppna gränsen mellan det kontemplativa och det aktiva livet i världen, avläsbar i Tore Anderssons predikan och förkroppsligad av Birgitta själv, är en annan. Själva processen att röra sig mot en vidare förståelse av några centrala begrepp, som till exempel kyskhets, änkeståndet eller rikedom, som inbegriper inte endast den bokstavliga betydelsen utan även en andlig, "inre" dimension, är en tredje. Det finns en viss släktskap med de homiletiska momenten *förklaring* av bibelns ord och *tillämpningen* av dem på åhörarna i den faktiska predikosituationen, om än tidsramen här är en annan. På så vis kan man säga att Bergmans avhandling organiskt struktureras kring en kärna av möjligen relaterade men i vilket fall som helst temporalt förbundna utvecklingar.

Det är svårt att resa några egentliga invändningar mot denna avhandling och analyserna är utförda med stor noggrannhet och

sakkunskap. Kanske hade slutdiskussionen vunnit på ett mer syntetiserande resonemang om hur de övergripande resultaten ska tolkas mot bakgrund av den allmänna utvecklingen av teologi och fromhetsliv under senmedeltiden. Bergman kunde även ha varit något mer specifik när det gäller den antagna publikens sammansättning liksom hur övergången från modellens latin till den faktiska förkunelsen på svenska egentligen gick till, men här finns ju å andra sidan tidigare forskning att anknyta till. Så länge det inte går att peka ut en bestämd åhörarkategori (det gör det nästan aldrig) riskerar resonemang om hur predikanterna presenterar helgonet på olika sätt inför olika grupper (t.ex. änkor, rika, jungfrur) att bli något abstrakta, men problematiken hanteras genomgående bra.

Detta är inte en teoridriven avhandling och den teoretiska diskussionen är knapphändig. Centralt för upplägget är aktuell forskning om hur helighet konstrueras (*Constructed sainthood*), men Bergman är väl inläst även på annan relevant forskning, inte minst tidigare studier om Vadstenapredikan. Det som står alldeles klart är att Erik Bergmans avhandling är ett väsentligt bidrag till den forskningen, ett bidrag som var och en som i framtiden vill tränga djupare in i ämnet måste både beundra och imitera.

Roger Andersson

SAMULI KORKALAINEN OCH LEENA LAMPINEN (RED.)

Encounters at Borders and across Border

Hymnos 2024. Helsingfors: Sällskapet för hymnologi och liturgik, 2024. 145 s.
ISBN 978-95-269-7482-8

Finska sällskapet för hymnologi och liturgik har 2024 sammanställt en årsbok på temat ”möten vid och över gränser”, relaterat till liturgins och kyrkosångens områden. Boken omfattar sex studier som alla i bred mening och på olika sätt applicerar begreppen ”gränser” och ”möten” på aktuella och historiska praktiker och texter.

Redaktörernas förord tar upp frågan om Finland som i sig varande ”gränsland”, aktualiserat genom de 130 milen av gräns mot Ryssland, vilket innebär en hård barriär, över vilken möten för överskådlig

tid inte är möjliga. Finland utgör också i språklig mening ett gränsland, som har sin lingvistiska affiliation i öst, men sin kulturella och i många avseenden kyrkliga historia i väst. En tredje egenhet för Finland är de två statskyrkorna (den evangelisk-lutherska och den finsk-ortodoxa), vilket understryker gräns- och mötesbegreppen i såväl geografiska som världsekumeniska sammanhang.

Jochen Arnold behandlar alternativ till fysiskt och gemensamt nattvardsfirande inom den tyska evangeliska kyrkan (med vissa utblickar till andra lutherska samfund), utifrån de utmaningar som covid 19-pandemin uppställde, och som i vissa fall kommit att bestå även då de behov som låg bakom förändringarna inte längre föreligger. Bruken och tolkningarna av mässans innebörd är många och spretiga. Bland teologiska argument märks uppfattningen om Ordet och predikan som "sacramentum audibile" ('hörbart sakrament') vilken lättare överförs med modern teknologi och informationskanaler än det fysiska sakramentet. Samtidigt förutsätter detta en låg uppfattning av det fysiska sakramentet, på bekostnad av Ordets förmedlande, varför detta knappast inneburit en lösning av grundproblemet. Hemkommunion har förekommit och förekommer, men reser problem vad gäller församlingstanken och de lika möjligheterna till gudstjänst. En tredje möjlighet – nattvardsfrande utomhus – behandlas av Arnold i korthet, men förefaller inte vunnit större insteg i tyskt kyrkoliv. Arnold landar i den något förvånande slutsatsen att "[c]learly we cannot simply return to the usual practice for the Lord's Supper", samtidigt som han inte direkt pekar på starka möjligheter i de bruk som analyseras (utifrån argument i bekännelseskriterier och sakramentssynen hos inflytelserika moderna teologer).

Elsabé Kloppers behandlar i studien "Singing the Sacred: Crossing Borders in the Public Sphere" psalmsång utanför det kyrkliga rummet i snävare mening. Ett antal exempel på klingandet av Rinckert-psalmen "Nun danket alle Gott" (till Crügers melodi) i sammanhang utanför kyrkan ligger till grund för analyser om huruvida det offentliga rummet sakraliseras av melodin. De fall som behandlas rör melodin såsom visslad på Heathrow Airport, spelad av rådhusklockspelet i Gdansk, eller sjungen vid överlämnningen av tyska krigsfångar från Sovjetunionen (ett decennium efter krigsslutet).

tet) i samband med Konrad Adenauers förhandlingar 1955. Klopers analyserar även innebörden i psalmcitat eller psalmsång i tal av statschefer och ledare. Såväl de amerikanska presidenterna Barack Obama och Joe Biden som den sydafrikanske presidenten Cyril Ramaphosa har i tal och framträdanden tagit till psalmsång eller psalmcitat. Fokus är här både på texternas roll i det politiska sammanhanget som det offentligt klingande i psalmmelodin. Tesen som drivs är att psalmer inte beskriver utan förkroppsligar Gud och på att "[t]he singing of hymns as an aesthetic response to religious experiences is an embodiment of theology" (s. 47).

En central teoretisk studie av språkliga hänsyn i liturgisk sång är "Heritage of the Tower of Babel?: Language Policies in Multilingual Contexts of Liturgical Singing". Den är samförfattad av inte färre än fem forskare (Samuli Korkalainen, Tuuli Lukkala, Kristel Neitsov-Mauer, Per Kristian Aschim och Jan Hellberg). I de fem fallstudier som lyfts känns var och en av författarnas specialområden igen. Många perspektiv öppnas, av en omfattning som inte kan refereras här. Centralt är liknelsen av nutida sångförhållanden vid Babels torn, belyst genom språkförändringar, översättningar, officiella språk o.s.v. En allmän invändning mot just den jämförelsen kunde vara att många av de studerade repertoarerna börjat sitt liv i ett litet språkligt och kulturellt område. Varken latinet, kyrkoslaviskan, grekiskan eller tyskan motsvarar det urspråk som förmodas i den gammaltestamentliga berättelsen. I beskrivningen av officiella, korrekta och normerande språk belyses i studierna ibland språkförståelse, ibland makt.

Miika Halonen, doktorand vid Sibeliusakademien i Helsingfors belyser teologiska, humanistiska och antikvariska ideal i den tyske polyhistorn Michael Praetorius skrifter. Förutom tankeväckande läsningar av dessa betraktas hans orgelkoraler och *ricercari* såsom varande en klingande motsvarighet till retorikens och homiletikens *exordium* (ingång, inledning). Halonen menar att Praetorius humanism yttrar sig i att både i text och ton retoriskt uppmuntra åhöraren att själv söka (etymologin bakom "ricercare") vidare, vilket delvis ger ett nytt perspektiv på vad som traditionellt beskrivits som den lutherska ortodoxins koherent betingade teologi och kyrkoliv. Ha-

lonen förankrar sin forskning i tidigare och pågående forskning om Praetorius och den lärda lutherska musiktraditionen.

Organisten som initiativtagare och möjliggörare av interaktion i liturgin är ämnet för en originell studie av Anna Pulli-Huomo. Hon arbetar autoetnografiskt utifrån egen verksamhet som organist i den finska evangelisk-lutherska kyrkan. Konstnärlig forskning har växt fram som ett viktigt forskningsfält vid Sibeliusakademien i Helsingfors. I såväl Finland som Sverige har många av doktoranderna i forskarskolorna varit organister, men relativt sällan har självreflekterande liturgiskt arbete varit huvudpunkten i forskningen. Undantag finns dock, såsom Per Högbergs avhandling *Orgelsång och psalmspel: Musikalisk gestaltning av församlingssång*, framlagd vid Högskolan för scen och musik i Göteborg 2013 och Martti Laitinens avhandling *Muusikon taiteellinen työ ja liturginen konteksti* ('Musikerns konstnärliga arbete och liturgiska kontext'), framlagd vid Sibeliusakademien 2017. Pulli-Huomos eget arbete behandlar också repertoarspel (Messiaen, Demisseux m.fl.) inom ramen för gudstjänstsammanhanget. Begreppet "musical words", vilka bedöms vara "comparable to spoken words of the liturgical service" (s. 118) skulle vinna på en fortsatt reflektion över musikens abstrakta värde. På ett sätt anknyter studien till det historiska gods Halonen behandlar, i enlighet med Praetorius ofta anförda förord till *Polyhymnia caduceatrix* (1619), där "concio" (predikan) jämförs och ställs jämte "cantio" (sång, och i utökad betydelse: musik).

Samlingen avslutas med ytterligare en samförfattad artikel. Leena Lampinen, Hilkka-Liisa Vuori, Tuomas A. Meurman och Riika Patrikainen tar upp frågor om mässliturgin utifrån begreppet "borders". Här syftar problemställningen inte främst till att synliga och osynliga gränser existerar, utan att "border crossings" har en egen potential såsom "touching", att nå över gränserna emotionellt och kognitivt. Den svenska termen "gränsöverskridande" bär på vissa positiva konnotationer (vad gäller exempelvis kulturella uttryck) och vissa negativa (vad gäller exempelvis sociala normer och integritet), och detsamma gäller säkerligen de flesta språk berörda i denna studies empiri. Den är öppet framställd med inblick i forskningssamarbetets verkstad, i kollaborativt autoetnografiskt återgivna replikväxlingar

från möten och gemensamma liturgiska och icke-liturgiska möten mellan författarna. Patrikainen, kantor (kyrkosångare) i finsk-ortodoxa kyrkan behandlar problematik med taktila gränser gentemot den ortodoxa traditionen. För heliga kyssar, välsignelse genom beröring med flera bruk finns tveklöst helt andra gränser i dagens Finland än i de senantika förhållanden där bruken har sina rötter. Som traditionskontrast framstår Meurmans behandling av handslaget, normalt sett inte vanligt förekommande vid fridshälsningen i den finska lutherska gudstjänsten, även om Kyrkohandboken från 2000 (*Jumalanpalvelusten kirja*) erbjuder möjligheten (utan påbud). Detta förklaras i litteraturen av disciplinär barnuppfostran och krigstraumatisering (inbördeskriget, vinterkriget, fortsättningskriget), där rädslan för fysisk kontakt anses vara följden. Här kunde en jämförelse med den finska tangotraditionens framväxt vara belysande.

Denna volym belyser som helhet en rad viktiga perspektiv på aktuell gudstjänstpraxis och liturgisk reflektion. Redaktörer och författare bör ha en eloge för att ha identifierat ett antal sällan belysta områden inom dagens gudstjänstliv och för att därtill ha bidragit till metodisk vidareutveckling, där i synnerhet de två samförfattade bidragen är speciellt värdefulla.

Mattias Lundberg

KATHARINA HERRMANN

Gesungene Katechese

Kommunikation durch Popularisierung. Kulturelle Repräsentationen eines engagierten Christentums im Neuen Geistlichen Lied.

Religion in der Bundesrepublik Deutschland 11. Tübingen: Mohr Siebeck, 2021, 411 s. ISBN 978-31-616-0693-9

Gesungene Katechese är en lätt överarbetning av författarens doktorsavhandling och ingår i ett större projekt, "Religion in der Bundesrepublik Deutschland", vid den evangelisk-teologiska fakulteten vid Ludwig Maximilians-universitetet i München. Projektet beskrivs som ett forum för forskning kring frågan om och i vilken omfattning religionskulturella faktorer har påverkat det (väst-)tyska samhäl-

lets utveckling under efterkrigstiden. Inom denna ram undersöker Herrmann den andliga visans framväxt och funktion under perioden 1960–1989.

Redan i boktitelns underrubrik möter ett för författaren centralt begrepp: popularisering, hämtat från historikern Carsten Kretschmann. Med detta avses en process där en bestämd kunskap hos ett fåtal kommuniceras till ett flertal, folket (*populus*) som saknar denna kunskap. Avsikten är att denna ska spridas och befastas i det mottagande kollektivet. Här utgör producentfåtalet aktörerna bakom de nya sångerna och det recipierande kollektivet individer i den lokala församlingen, med intentionen att budskapet därifrån skall spridas till och påverka den evangeliska kyrkan i den tyska förbundsstaten.

Det sociala och teologiska samt idémässiga område som undersöks benämner författaren protestantismen. Här använder hon sig av den mentalhistoriska forskningens perspektiv, d.v.s. ett som studerar det kluster av förhärskande tanke-, värderings- och förhållningsmönster, medvetna och omedvetna, som präglar eller anses prägla nationer, etniska grupper, trossamfund etc. Protestantismen betecknas som en sådan mentalitet, inom vilken hon granskar spelet mellan dimensionerna individ, kyrka och samhälle.

Termen ”Neue Geistliche Lieder” (nya andliga visor) beskriver författaren som ”ett kyrkomusikaliskt/liturgiskt medium som formulerar olika positioner i det kristna livet – budskap, bön, etik, livshållning – genom sin tidsnära text [och] sin musikaliska struktur i populärmusikens speciella idiom och framförandep Praxis”.

Enligt författaren hade populariseringsprocessen sin bakgrund i tiden efter krigsslutet 1945. Där rådde fortfarande ett inflytande från kyrkokampens tid under nazismen, såväl på den då nya *Evangelisches Kirchengesangbuch* (EKG) 1950 som samtida kyrkohandböcker, med sin starkt historiskt tillbakagripande hållning, sin ensidigt vertikala dimension mellan Gud och människa och sin gränsdragning mellan sakralt och sekulärt, mellan kyrka och värld. Grundteologin var Karl Barths. Detta mötte successivt kritik under 1960-talet genom en teologisk omorientering, av författaren hänförd till Rudolf Bultmann, och samtidens ökande medvetenhet om djupa globala samhälleliga klyftor och spänningar. Som en reaktion mot den traditionella guds-

tjänstens och de gamla sångernas bristande aktuella relevans började nya gudstjänster och nya sånger ta form där den horisontala dimensionen mot medmänniskan och världen lyftes fram. Här såddes fröet till ett populariseringsprogram. Hur skulle idéerna spridas?

Både de nya gudstjänsterna och de nya andliga visorna hade, enligt författaren, sannolikt länge fått verka marginellt och lokalt om inte en "multiplikationsplattform" hade erbjudits i den tyska evangeliska kyrkodagen: en vartannat år återkommande fem dagar lång stor-samling av och för lekmän inom den tyska protestantismen. Som ett forum för föreläsningar, samtal och debatt kring kyrkans roll i samhället aktualiserades kontroversiella politiska och kulturella frågor. I myllret av medverkande finner man i ett panelsamtal om nya gudstjänster vid kyrkodagen i Köln 1965 bland andra Ulrike Meinhof, då respekterad journalist och deltagare i TV-sända debatter. Kulmen på dagarnas gudstjänstliv var den avslutande festgudstjänsten med upp till hundratusen deltagare. Kyrkodagarnas olika sånghäften bildar grundmaterialet för författarens undersökning.

Författaren disponerar sin huvudframställning i två kronologiska delar, motsvarande två efter varandra följande utvecklingsfaser. Den första fasen omfattar tiden 1960–1972/73, den andra tiden 1972/73–1989. Två drag visar sig gemensamma för båda faserna. Det första är betoningen av vad författaren benämner den evolutionära hållningen, d.v.s. bevarandet av en förbindelse mellan traditionellt och nytt. Det påverkade de nya texterna mindre än musiken, som drog en gräns både mot vad man betecknade som "schlager" och mot den musikaliska avantgardismen. Denna mittposition beskrivs i ett tidigt skede av en av hela processens huvudgestalter, prosten Dieter Trautwein i Frankfurt am Main, som en strävan efter balans mellan traditionella former av kyrkosång och nya influenser, för att hitta en kombination av "psalmodi, reformatorisk koral, bänkelsång [*Bänkelsang*, ung. folklig ballad], spirituals och gospelsång". Det andra är texternas riktning mot "världen". Otaliga i studien är hänvisningarna till kristet "ansvarstagande för världen". Tillvändhet till världen blir den slagruta med vilken författaren rör sig över sitt undersökningsfält. Lite förvånande är att begreppet "diakoni" aldrig förekommer i detta sammanhang.

Med botten i frågan om hur tron skulle tillämpas i världen förde Trautwein med boktiteln *Lernprozess Gottesdienst* in ett kateketiskt perspektiv på populariseringsprocessen. Den nya gudstjänsten var i sig en kateketisk handling som tydliggjorde att konsekvensen av kristen tro var tjänst för världen. Gudstjänsten var lärosalen, visan läromedlet, den sjungna katekesen. Riktningen mot världen fick för övrigt ett uppmärksammat uttryck i en alternativ gudstjänstform som 1968 framträdde i Köln: "Politisches Nachtgebet", politisk aftonbön. Initiativet var katolskt, upplägget ekumeniskt och det stöddes bl.a. av prominenser som Heinrich Böll och Dorothee Sölle. Sölle beskrev aftonbönen som ett "experiment av en grupp, som vill omsätta satsen att tro och politik är oskiljaktiga i praktisk handling." Den tog uttryckligt avstånd från varje form av liturgi och valde en egen ordning i fyra steg: politisk/teologisk information, meditation, diskussion och beslut/handling. Aftonbönen möttes av kyrklig kritik och försvann 1972 i stort från scenen.

I första fasen kom skapandet av nya visor att påverkas av överindividuella organisationer. Ett sådant var "Arbeitsgemeinschaft Musik" (AGM), en paraplyorganisation för ett stort antal sång- och musikföreningar, i flertalet fall knutna till landskyrkornas ungdomsverksamhet. Musikaliskt intog AGM en evolutionär mittposition. Från denna fas lyfter författaren fram särskilt två kyrkodagssånghäften, 1965 i Köln och 1973 i Düsseldorf. 1965 års sånghäfte markerade en tydlig gräns där inflytandet från populariseringsprocessens huvudinriktning slagit igenom och fått fäste. Sånghäftet från 1973 betecknas som en höjd- och slutpunkt för den första fasen, inte minst genom att inflytande från samtidens sekulära protestsång fränt och provocativt spetsat den andliga visans uppnådda grad av världstillvändhet.

Sammanfattningsvis hade populariseringsprocessen under första fasen framskridit enligt det beskrivna mönstret: gudstjänster och sånger gjorde de enskilda och församlingarna medvetna om sin kristna kallelse i en värld i förändring, och processen skedde inom ramen för den protestantiska mentaliteten. Teologiskt uppvisade sångerna förskjutningar från en tidigare bekännelse till kyrkan som gemenskap till ett nytt uttryck för individuella behov och en viss distansering från kyrkligheten, från bilden av Gud i hierarkiska termer

till bilden av Gud som medvandrare, från ett exklusivt dogmatiskt språk till försiktiga nyformuleringar av centrala teologiska begrepp.

Kyrkodagen 1973 markerade samtidigt en övergång till den andra fasen. Här stod än mer klart att skapandet av nya andliga visor inte var ett självständigt oberoende fenomen, utan bestämt och därmed begränsat av kyrkodagarnas upplägg och teman, liksom av AGM och en särskild grupp av författare och tonsättare. En viktig förändring var att termen ”gudstjänst i ny gestalt” nu avlöstes av termen ”levande liturgi”. Bakom låg ett paradigmskifte, dels genom teologiska impulser från de två kända samtidsteologerna Harvey Cox och Jürgen Moltmann, liksom från Latinamerika och befrielsesteologin, dels genom ett andligt fördjupande från den ekumeniska gemenskapen i Taizé. Därmed sammanfogades drag av fest och fantasi, frihet, rörelse och glädjeyttringar i gudstjänsten (Cox, Moltmann) med inslag av reflektion och av stillhet och kontemplation (Taizé). Vad som djupast motiverade bytet av term var ambitionen att gå från ett arbete med form till en fördjupning av intention och innehåll. Första fasens process sågs som mer kognitivt riktad, nu sökte man gudstjänst och sång som engagerade hela människan, kroppsligt och andligt, förnuft, vilja och känsla. Det uttrycktes som ”upplevd och levd tro”. Från ett musikterapeutiskt perspektiv tilldelades musiken en framträdande roll som helhetsskapande kraft, vilken ”vänder sig till människans hela, odelade personlighet och utvecklar andliga, själsliga och kroppsliga krafter i harmonisk jämvikt”. Helhetssynsättet fick genomslag och kompletterades strax av inslag från den politiska aftonbönen, från ”Ökumene” – beteckning för ett brett fält av ekumeniska influenser – och från DDR. Anmärkningsvärt sent, med svenska ögon sett, var att nattvarden först 1979 integrerades i processen, men då i gengäld med stort eftertryck. I de mer fristående s.k. beat-mässorna, med rötter i 1950-talets rock-and-roll hade dock nattvard ingått redan tidigare. Detta har stora likheter med de svenska midnattsmässor för ungdom, först benämnda ”midnattsgudstjänst i jazzrytm”, som 1966–72 firades i Gustaf Vasa kyrka vid Odenplan Stockholm.

Visan betecknades nu som förkunnelse, med riktningen mot världen oförändrad, men där det imperativa tonläget från den första

fasen ersatts av en mjukare, mer eftertänksam och självrannsakande hållning. Samtidigt tog visorna intryck från den anticipatoriska fest, ett ”redan nu fast ännu icke”, som den levande liturgin i Harvey Cox’ anda inbjöd till. Sammantaget menar författaren att den levande liturgin sannolikt bidrog till en förändring inte bara av gudstjänstkulturen, utan också i själva uppfattningen om den kristna tron inom den västtyska protestantismen som mentalitet.

Populariseringsprocessen riktade sig uttryckligen inte till utomstående, utan till kristna som fann sig hemlösa och främmande i en traditionell gudstjänst. Syftet var kateketiskt, inte mission. En genom undersökningsperioden ökande individualisering av sångtexterna, där ansvaret för trons implementering i världen lades på den enskilde krävde en, med författarens ord, transcendental förankring, ”med och för Gud”. Saknades detta transcendentala drag togs texten inte med. På den grunden uteslöts bl.a. den östtyske poeten och dissidenten Wolf Biermanns kända ”Du, laß dich nicht verhärteten”. I Sverige såg man annorlunda på saken. I P.O. Enqvists översättning, ”Nej låt dig ej förhårdna”, ingick den 1971 i sånghäftet *Fred frid frihet* (Bertil Hallin) och sedermera i *Psalmer i 2000-talet*. Sammanfattningsvis fick populariseringsprocessen enligt författaren genomslag i landskyrkornas nya psalmböcker och påverkade också mentaliteten protestantism, bl.a. genom en viss tyngdpunktsförskjutning till dimensionen individ på bekostnad av dimensionen kyrka.

Herrmanns studie är ett grundligt genomfört och tungt vägan- de bidrag till modern psalmhistoria. Den skildrar en process som ägde rum i en samhällskontext som i ovanligt hög grad präglades av uppgörelser med det gamla och spänningar i det nya. I samma laddade kontext pågick parallellt arbete med nya psalmböcker i Sverige, Norge och Finland. Genomslag av denna kontext återspeglas i alla processer, men starkast i den tyska. Vistexterna blev där ofta konkreta, profilerat vässade. En stark symbol för politisk och mänsklig splittring, Berlinmuren, fanns ju bokstavligt och bildligt nära. Det slår läsaren att murens livslängd nästan på datum sammanfaller med perioden för Herrmanns undersökning.

Per Olof Nisser

Liturgi 1–3

Grundbog til folkekirkens gudstjenester og kirkehandlinger

Köpenhamn: Eksistensen, 2022. 607 + 470 + 185 s. ISBN 978-87-410-0829-5; ISBN 978-87-410-0830-1; 978-87-410-0831-8

Äntligen finns det ett modernt danskt verk om liturgi! En högmässa i danska folkekirken är en psalmsångsmässa. Allt utgår från de minst fem psalmerna, med en stark betoning på Ordets gudstjänst, där predikan är självklart centrum. Liturgin är av det enklare slaget i en dansk mässa. Prästerna är i de flesta församlingar klädda i sin fotsida præstekjole med pipkrage, sällan ytterligare liturgiska plagg och i så fall enbart vid nattvardsfirandet. Nattvarden firas mycket avskalat jämfört med Svenska kyrkans högmässa, utifrån en av tre ordningar. Alla har korta böner före instiftelseorden och i allmänhet en psalmversion av "O, Guds lamm". Ordinariet har nästan helt omvandlats till psalmer, i den mån det finns kvar, medan t.ex. Kyrie och Gloria kan uteslutas helt.

Författarna har utbildat många danska präster. *Liturgi 1-3* är skrivet av Jørgen Kjærgaard och Peter Weincke, båda välmeriterade hymnologer och liturgiskt kunniga, utifrån sina yrken som präst respektive organist, men även som pedagoger i dessa ämnen. Min bekantskap med Kjærgaard utgår ifrån hans första lexikon, *Salmehåndbog I-II*, vars delar tillsammans är lika omfattande som detta liturgilexikon. Tidigare har de båda gemensamt även skrivit en introduktion till de danska psalm- och koralböckerna. Ordningen är talande både utifrån deras egna intressen men också Folkekirkens i stort. Detta initiativ till liturgilexikon är välkommet i sin danska kontext, inga översikter i varken liturgisk historia eller praktikdetta århundrade eller ens om nuvarande gudstjänstordningar (som trädde i kraft 1992). Här finns nu grundliga genomgångar av olika liturgier i Folkekirken, rikt illustrerade med bilder och foton, i tre band om drygt 1 200 sidor.

Det första bandet är en kyrkohistorisk exposé i liturghistoria som utgår från fyra teologiska centra: Jerusalem, Konstantinopel, Rom och Wittenberg. Det gläder mig att den bysantinska liturgin har ett eget kapitel och att inte all liturghistoria utgår från en romersk-

katolsk tradition. Därmed utgår författarna från de perspektiv som är relevanta för Folkekirken, men utesluter alltså alla senare traditioner. Kyrkoårsmässigt har författarna valt att utgå från påsken för att möjliggöra jämförelser och man kan således följa påskdagspredikningar från fornkyrkan till modern tid. Här finns predikningar av diverse kyrkohistoriska giganter och därefter några danska präster tillika psalmförfattare, såsom Brorson, Grundtvig och K.L. Aastруп. Den senaste predikan från 2018 är skriven av Århus biskop Henrik Wigh Poulsen. Det kunde ha varit klädsamt att här välja en kvinnlig prästs (eller biskops) predikan. Kvinnorna lyser i större delen av bandet med sin frånvaro, fram till de sista kapitlen, då det under rubriken om liturgiska kläder finns ett foto på de tre första prästvigda kvinnorna. Därutöver behandlas kvinnor allra sist i ett avsnitt om de tidigare ordningarna från 1537/39 för undervisning av barnmorskor respektive havande kvinnor och barn som hade legats ihjäl av sina mödrar, samt utökningen från 1685 om kvinnors kyrkogång efter förlossningar. För det sistnämnda har det funnits ordningar långt in på 1900-talet. I detta band återfinns också avsnitt om kyrkoåret och kyrkomusiken, samt många spännande avsnitt om kyrkliga handlingar, som inte enbart omfattar tidigare och nuvarande sakrament, utan även prosttillsättningar, lekfolksliturgi och ritualer som försvann. Det finns också ett kort avsnitt om liturgi under coronaepidemin, där några danska församlingar uppmanade till digital nattvard. Bland det som väcker min nyfikenhet på mera kunskap är presentationen av Nicetas av Remesiana, samtida med Augustinus, men med en mer positiv syn på hymner, om vilket han skriver i *De utilitate hymnorum*.

Band två är delvis en upprepning av samma struktur men följer den danska kyrkohandboken, *Ritualbogen* från 2020, med utförliga kommentarer om de liturgiska praktikerna och teologin bakom dessa. Varje del av gudstjänsterna har underrubrikerna praktiskt, historiskt, teologiskt, kyrkomusikaliskt, ibland ännu fler med utveckelser kring musikens praktik och dess historia. Jag uppskattar särskilt den noggranna genomgången av korstecknandet med bilder och historik. Spännande är också att läsa om Färöarnas liturgiska historia och utveckling under reformationstiden, då det fanns sju präster i tjänst

för 17 bebodda öar med 39 kyrkor (!). I detta andra band finns även en genomgång av kyrkoåret (inklusive psalmförslag för alla sön- och helgdagar, anpassade efter första respektive andra årgångens evangelietexter), liturgins rum och en del kyrkorättsliga perspektiv. Författarna har medvetet valt att inte behandla ritualteori eller sociologisk empiri. Ändå är de delvis inne på performativitet, vilket hade kunnat utvecklas ytterligare, liksom avsnitten om kyrkorummen och kyrkans inventarier. Danmark är känt för sin kyrkliga konst även i modern tid och jag hade gärna sett flera exempel på detta.

Band tre innehåller en liturgisk ordlista, översikter över åtta liturgier genom historien, genomgång av liturgiska böcker, personer och platser, litteraturöversikt för fördjupade studier och en modern översikt över liturgimaterial på nätet. Det tunna tredje bandet (185 sidor, jämfört med 607 resp. 470 sidor i de två första) hade möjligen kunnat vara en del av band två, eller så är det bra att det går att lägga bredvid medan man läser de två första banden?

När jag går igenom ordlistan hittar jag några saker. Bland det ortodoxa hittar jag att utrymmet bakom ikonostasen, *adyton*, bara är till för de vigda under liturgin. För mig som kvinna är det utrymmet oavsett min lutherska prästvigning alltid stängt. En del begrepp står som enbart katolska, men används även av lutherska kyrkor såsom Svenska kyrkan, det gäller exempelvis bruk av mitra eller ärkebiskop. Andra missförstånd om Sverige föreligger också, som ett nutida resande av majstång till Valborg. Lite förargligt är det att förkortningen SAB i de två första banden skrivs ut som sopran, alt, tenor (sic!).

Det förekommer såväl skillnader som likheter mellan Folkekyrkens och Svenska kyrkans liturgier och praktiker, trots att vår historia och teologi till stor del varit gemensam. Jag studsar när det står att man vid dopsamtalet ska fråga om dopföljet *eventuellt* har förslag på doppsalmer (annars väljer prästen en psalm, som dessutom är en av de minst fem i högmässan, då de flesta dop sker under söndagens huvudgudstjänst). Jag noterar också att alla löften, oavsett om det är vid vigsel eller prästvigning ska bekräftas med handslag ("Så giv mig hand derpå"). Vidare finns det skillnader i både dop, vigsel och begravning, såsom att det är dansk sed att bruden kan gå in med

en manlig släkting, och att samtliga namn, alltså även efternamn, nämns i dopet. I de fall där vigsel och dop sammanfaller ska vigseln ske först, vilket ”komplicerar” förhållandena kring namnet vid dopet.

I det kyrkorättsliga avsnittet med rubriken ”Hvad man kan, hvad man må og hvem bestemmer”, uppfattar jag en i grunden hård reglering i handböckerna av vad man kan, vad man får och vem som bestämmer, för att skydda församlingen, men också att prästen med kyrkorådets och biskopens medgivande har stora möjligheter till lokal anpassning. Detta till skillnad från Sverige vars handbok innehåller många alternativ, men där präster ändå inte alltid följer så noga och inte heller alltid anhåller hos domkapitel om tillstånd till ändringar. Min poäng är att ändringar inte borde handla om den enskilde prästens önskemål, utan om församlingens tradition och önskemål. Detta torde gälla flera skillnader mellan våra båda länder. Danskar uppfattar Sverige som hårt reglerat, men är omedvetna om att Danmark har fler lagar och regler, vilka sedan ändå inte alltid följs, såsom kyrkliga lagar och förordningar, ur vilka relevanta utdrag avslutar band tre.

Den som vill vidga sin liturgiska blick och läsa om hur en annan nordisk luthersk folkkyrka firar gudstjänst kan med fördel läsa *Liturgi 1–3*, för en fördjupad förståelse både av danska och svenska liturgiska traditioner och praktiker.

Sofija L. Pedersen

CLARA NYSTRAND

Teologisering i predikan:

Vad det är och hur det skedde i Svenska kyrkan år 2020.

Diss., Centrum för teologi och religionsvetenskap, Lunds Universitet, 2024. 342 s. ISBN 978-91-803-9896-1

I avhandlingen *Teologisering i predikan* är författarens huvudargument att predikan är en praktik och en process där teologi skapas. Fokus i avhandlingen är på processen att skapa teologi, att teologisera. Men också innehållet i den teologi som skapas i predikan behandlas. Upp-

giften är ”att undersöka på vilka sätt predikanter i Svenska kyrkan formulerar och formar teologi när de predikar med hjälp av bibeltexter, traditioner och referenser till kontexten samt att beskriva några av huvudmomenten i den teologi som formuleras”.

I avhandlingen analyserar Clara Nystrand 228 predikningar som hållits i Svenska kyrkan under år 2020. Materialet är predikomanus från olika perioder under kyrkoåret; fastan, påsk, trefaldighetstiden, allhelgonatiden, advent och jul. Predikomanusen kompletteras med enkätsvar där predikanterna ger information om predikans tillkomst och sammanhang samt bakgrundsfakta.

Författaren frågar sig på vilket sätt predikanterna använder kontexter, bibeltexter och traditioner för att formulera teologi när de predikar. Genom att förstå predikan som ett hantverk, mer specifikt som en makramé, urskiljs och diskuteras en första tråd, nämligen kontexten. Därefter behandlas de andra två trådarna i makramén, bibeltexten och traditionen. Resultatet är rikt och författaren visar hur tolkningar av kontexten växlar mellan kyrkoåret, samt att kontextanknytning i predikan sker på samhälls-, lokal eller personlig nivå.

Bibeltexten har föga förvånande en framträdande roll i predikanternas förberedelser och i den färdiga predikan. Vanligen används evangelietexten, men också övriga av söndagens texter i evangelieboken är vanligt förekommande. Det är tydligt att temat i evangelieboken för den aktuella söndagen och dess texter styr och formar predikan. Det finns en stor bredd i hur predikanterna använder bibeltexterna. De förklarar och utlägger, aktualiserar, återberättar, gestaltar, går i dialog med, tar avstamp i och använder texterna som en röd tråd genom predikan. Predikanterna verkar förutsätta lyssnarens kännedom om texten.

Makraméns tredje tråd, traditionen, används minst medvetet och systematiskt av predikanterna. En intressant slutsats är att de kristna praktiker som predikanterna nämner, som uttryck för tradition, i huvudsak är knutna till gudstjänsten och inte till vardagslivet. Kristen praktik förefaller främst vara att fira gudstjänst, gå till nattvarden, be och sjunga psalmsång. Det blir också tydligt att ett vardagligt språk dominerar i predikan och att ord som synd, nåd och frälsning får stå tillbaka för talet om liv, död och kärlek.

En makramé kan inte hållas samman utan knutar. Clara Nystrand etablerar begreppet krux som en viktig knut i predikan, i betydelsen "det som i predikan framkommer om vad som gör att dessa budskap behöver höras just nu". Det finns också andra knutar i predikningarna, som förklaringar, bearbetningar och teologiska frågor, men det är kruxen som står i fokus eller som bör vara huvudärendet. Krux i de analyserade predikningarna handlar bland annat om det som står i vägen för relationen till Gud, vår syn på oss själva, Covid, isolering, rädsla, död och sorg, att är Gud med oss, att välja fel väg, självupptagenhet, behovet av avkoppling, svårigheter med att leva tillsammans, och klimatkrisen.

Det finns ytterligare en typ av knut i makramén, nämligen bilder. Bildspråket i predikningarna är rikt inte minst i beskrivningar av vad Gud och Jesus *är* och *gör*, ställt i relation till vad människan *är* och *gör*. Här utforskas alltså gudsbilder och människosyn. Även här är materialet omfattande och det hade förtjänat ytterligare en viss bearbetning. Men Gud framstår som nära, kärleksfull och relationsinriktad, medan Jesus märkligt nog förefaller mer avlägsen genom att benämnas bland annat som Kristus och Messias. Ett annat intressant fynd är den positiva människosyn som framträder.

Predikanten som hantverkare har alltså i uppgift att knyta ihop trådarna kontext, bibeltext och tradition genom att tydliggöra de krux som behöver höras. Då skapas samtidigt teologi och tradition formas. Denna komplexa process kräver skicklighet i val och tolkning för att den makramé som blir resultatet inte ska begränsa kristen livstolkning eller bli obegriplig. Att knyta samman en predikan som öppnar upp och kan fungera som konstruktiv teologi kräver därför förmåga att förstå och tolka samtid och bibeltexter, identifiera krux samt att vara trygg med kristen tradition. Clara Nystrand navigerar och leder läsaren genom det omfattande materialet med tydlighet och trovärdighet. Genom att använda bilden av predikanten som hantverkare och predikan som makramé växer en tolkning av materialet fram i dialog med homiletisk och teologisk litteratur.

Den teologi som predikningarna ger uttryck för tycks ha en svag förankring i traditionell luthersk teologi. Predikanternas tal om synd och nåd är inte framträdande. De verkar också ha svårt att tala om

människors behov av omvändelse eller ändrad livsstil i rädsla att vara moraliserande. Inte heller är den positiva människosyn som framskymtar särskilt väl anpassad till föreställningar om människan som samtidigt syndig och rättfärdiggjord.

Sett ur ett samtidsperspektiv skulle man kunna hävda att avhandlingen visar på en traditionsförskjutning i predikans teologisering, där människans uppdrag idag är att vara Guds kapabla medskapare och vän i vardagens livspussel. Materialet är emellertid mycket mångfasetterat och det går inte att hävda att det är representativt för predikan i Svenska kyrkan. Antalet analyserade predikningar är dock stort och som van svenskkyrklig gudstjänstdeltagare känner jag igen mig i den själavårdande tonen samt bemyndigande av människan och kan bekvämt orientera mig i exemplen från min egen medelklassstillvaro. Ibland vore det uppfriskande med lite mer motstånd, protest och vision, men det tål att sägas av en fackteolog. Och kanske pekar min önskan om motstånd på en av de många svårigheter för predikanterna som skymtar fram i avhandlingen, nämligen den heterogena lyssnarskaran, bristen på lokal kontextförankring och ambitionen att vara relevant och intressant för alla. Här skulle intervjuer med predikanter och gudstjänstdeltagare kunna utveckla resultatet från avhandlingen.

Avhandlingen förenar på ett förtjänstfullt sätt empiriska studier med teoretisk reflektion, utifrån flera olika vetenskapliga perspektiv med relevans för praktisk teologi. Clara Nystrand visar på god förmåga att samla in, hantera och presentera ett stort empiriskt material, och diskutera det utifrån såväl homiletisk som systematisk-teologiska perspektiv. Framställningen är tydlig och nyanserad, och hon för läsaren genom texten från början till slut. I avhandlingen lyckas Clara Nystrand med den svåra uppgiften att göra akademisk kunskap relevant för praktikerna själva. Avhandlingen bidrar med ny kunskap och medvetenhet som kan leda till utveckling av predikan som teologiserande praktik.

Katarina Westerlund

Kyrkjeleg biletbruk

Eit studium av den norske kyrkjesalmen

Diss. Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier, Universitetet i Bergen, 2023. 409 + 192 s. ISBN 978-82-308-4664-3

Afhandlingen *Kyrkjeleg biletbruk: Eit studium av den norske kyrkjesalmen* af Vigdis Berland Øystese er en omfattende og detaljeret studie i udviklingen af billedsprog i et udvalg af norske kirkesalmer. Den er velskrevet, viser et meget godt kendskab til salmer som genre, salmernes forskningshistorie, reception og deres aktuelle anvendelse. Problemstillingen er klar, den vil gerne give svar på spørgsmålet: Hvad sker der med de sproglige billeder i en salme, når den bliver revideret og flyttet fra en tid til en anden; fra en salmebog til en anden?

Materialet som undersøges er ialt omkring 80 salmer som har til fælles at de er blevet trykt i en af 5 salmebøger: *Den Forordnede Nye Kirke-Psalme-Bog* (1699 = Kingos salmebok), *Landstads Kirkesalmebog* (1870), *M.B. Landstads Kirkesalmebok revidert og forøket* (1926), *Nynorsk Salmebok* (1925) og *Norsk Salmebok* (1985). Tekstkorpusset som udgør materialet indeholder salmer som både står i "Kingos salmebog" (1699) og i *Norsk salmebok* (1985). De fleste af de 80 salmer er blevet trykt i flere end to salmebøger.

Salmernes billedsprog studeres ud fra den kendte litteraturforsker Northrop Fryes (1912–1991) teorier, hvor det gamle bibelfortolkningsskema *quadrige* anvendes som udgangspunkt. Man kan godt sige at Fryes teorier ikke er det nyeste indenfor litteraturforskningen, men har den fordel at de er meget omfattende og forener derfor gammelt og nyt, og har i afhandlingen fungeret som en "samlende teori".

Man kan sige at afhandlingen begynder for alvor – efter forord, sammendrag på engelsk og norsk – med tredje kapitel som er en meget fin indledning og godt overblik over salmen som genre og det materiale som skal undersøges. I fjerde kapitel drøftes teori og metode, især Northrop Fryes litterære forudsætninger og teorier. De næste kapitler er baseret på Frye som ses på titlerne: Bokstaveleg fase (hvor de fem salmebøger drøftes), Deskriptiv fase inddeles i fire hovedafsnit som kaldes *Axis mundi* (6.1), *Den skapte verda* (6.2), *Mennesket* (6.3) og *Samfunnet* (6.4). Under afsnittet *Mennesket*

er der mange spændende små afsnit, som f.eks. Familie, kjønn, Maria / Menneskelivet / Kroppen / Smertas anatomi / Hjarta / Andre kroppsdelar / Munn, tunge, tale, song / Erotikk.

I de næste kapitler bliver den kristne trosbekendelse (lidt overraskende) integreret i Fries system: 7 Formell fase. Første trusartikkel. *Faderen*; 8 Formell fase. Andre trusartikkel. *Sonen* [som inddeles bl.a. i Jesu doble natur og Marias rolle i salmane, Brudgom; Kroppsleg frelsesgjerning. Jesu lidning; Frelsaren, Profeti og GT-allusjonar. Typologi. Quadriga,]; 9. Formell fase. Tredje trusartikkel. *Anden og kyrkja*; 10. Mytisk fase som inddeles i Syklisk struktur i salmebøger, Sykliske biletmønster i salmane, Dialektiske mønster, Modus; 11. Anagogisk fase. Tilsidst kommer 12, Konklusjon, som inddeles i Bokstaveleg fase, Deskriptiv fase, Formell fase og Mytisk og anagogiske fase. Dette viser at der er bestemte former som danner strukturen og igen omstrukteres i afhandlingen. De fleste kapitler afsluttes med en "avrunding" som opsummerer det vigtigste i hvert afsnit.

Hver eneste genre indenfor litteraturen har bestemte regler. Det gælder salmen i en endnu større grad end mange andre genrer. Dette fremgår meget tydeligt af denne afhandling. Det påpeges, at salmen er en litterær tekst, som alligevel har en særstilling blandt andre tekster. F.eks. når doktoranden skriver: "Litteraturen er i sin rett til å påstå ka som helst. Dette er ein rett som den autoriserte kyrkjesalmen på ingen måte kan påropa seg" (s. 85). Salmen er med andre ord en litterær form der har en meget snæver ramme, men har alligevel muligheden for at gå sin egen vej. Der er bestemte regler og en teologisk og ideologisk ramme, som digteren er nødt til at holde sig indenfor.

Selvom doktoranden lægger stor vægt på at vise hvordan forskellige salmebogskommissioner har ændret salmerne – i fleste tilfælde uden at bede nogen om tilladelse – er fokuset ikke på enkelte kommissioner eller enkelte personer indenfor kommissionerne (Landstad er måske en undtagelse). I denne afhandling undgår forfatteren at fokusere på enkelte personer. Der er mange eksempler på omstridte beslutninger og det lyder næsten altid som om det er selve salmebøgerne som har truffet beslutningen: "Dei yngre salmebøkene held fast ved at det som skjer, er fælt, men fremhevar ikkje så sterkt som K og L at det

er Guds pisk som vert svinga” (s. 217). Også: ”Landstad følger med glede opp fryderopa frå den gamle salmen [...] LR klappar ikkje [...] Kanskje finn LR det vanskeleg å kombinere barnet og brudgommen ...” (s. 314).

Personifisering af salmebøgerne er problematisk, men på en måde også en klog løsning. Doktoranden er helt klar over hvordan salmebogskommissionerne er sammensat og hvordan de arbejder. Men i stedet for at fokusere på enkelte personers motiver for beslutninger fokuseres på selve ændringerne. I den forbindelse er afhandlingens diskussion om det mandlige vs. det kvindelige synspunkt eller erfaringssynsvinkel interessant. Der er mange iagttagelser som kunne opfordre til videre forskning. Det påpeges f.eks. angående en salme af Kingo (”Naar et Menneske Lifvet faar”) at den bliver ændret i senere norske salmebøger på den måde, at ”Mor- og barnbiletta er fjerna, og ein er attende i den vaksne kvardagen. Noko av det kroppsnaere ved salmen, og kroppen forstått som natur og del av skaparorden, er dermed borte” (s. 202). Et andet eksempel er en salme som er ”prega av tillitsfull takksemd til ein Gud som er som ein kjærleg far, korrigert til ’mor og far’ i NoS, miskunnsam og nådig [...] Gudsbiletet teksten presenterer, er transportabelt og akseptabelt frå tid til tid, jamvel om nyare revisjonar freistar dempa det eksplisitt mannlege ved guddommen. Det folkeleg vert også borte” (s. 215).

Salmer er sjældent et tema for forskning og undervisning og plejer ikke at få stor plads i litteraturhistoriske værker, i hvert fald ikke nyere salmer eller salmer fra samtiden. Alligevel er salmer som genre meget omfattende og varieret, og findes overalt; de bliver ikke kun sunget i kirken eller i menigheder, salmesang på CD-er har været meget populær, og på den måde synges salmer overalt. Det er et overset faktum at der stadigvæk er mange som skriver salmer. Det er også en af afhandlingens konklusioner: ”Salmen som sjanger er høgst levande og produktiv” (s. 390).

Som alle ved er en salme både tekst og musik og melodierne er ofte afgørende for hvordan salmen virker og hvordan den bliver brugt og forstået. Det er doktoranden sig også bevidst: ”Jamvel om det musikalske ikkje er emne for dette arbeidet, vil eg gjere ein av-

stikkar til songen, ikkje minst fordi syngemåten har nært samband med korleis tekstane er utforma og presenterte i dei forskjellige salmebøkene” (s. 92).

Forfatteren siger s. 60: ”Eg vonar eg med mitt arbeid kan gi eit tilskot til norsk hymnologisk forskning. Det er ikkje tidlegare gjort eit systematisk studium av tekstrevisjonane i norske salmebøker, og dette vonar eg vil vera av interesse for somme” (s. 60). Det er bestemt lykkedes forfatteren. Vigdis Berland Øystese har gjort det klart at ”[...] bileta og måten dei vert endra på, avgjera korleis salmen blir tolka” (s. 188). Hendes afhandling *Kyrkjeleg biletbuk: Eit studium av den norske kyrkjesalmen* er et banebrydende arbeide som forener på en original måte teorier fra litteraturvidenskab og teologi. Den kaster nyt lys over norsk salmehistorie og er også af interesse for salmehistorien i de andre nordiske lande.

Margrét Eggertsdóttir

Svenskt Gudstjänstliv

REDAKTÖRER

1926–1962	Arthur Adell
1963–1967	Pehr Edwall
1968–1984	Folke Bohlin
1985–1998	Sven-Erik Brodd
1999–2008	Sven-Åke Selander
2009–2019	Stephan Borgehammar
2020–	Mattias Lundberg

Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv

Lund: Gleerup, 1926–29, 1936–41 (årg. 1–4, 11–16)

Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag, 1930–35 (årg. 5–10)

Svenskt Gudstjänstliv. Tidskrift för liturgi, kyrkokonst, kyrkomusik och homiletik

Lund: Gleerup, 1942–52 (årg. 17–27)

Svenskt Gudstjänstliv. Årsbok för liturgi, kyrkokonst, kyrkomusik och homiletik

Lund: Gleerup, 1953–71 (årg. 28–46)

Svenskt Gudstjänstliv. Årsbok för liturgi, kyrkokonst, kyrkomusik och homiletik

Utgiven av Riksförbundet Svensk Kyrkomusik, 1972–90 (årg. 47–65)

- 1972/73 [inget tema] (årg. 47/48)
- 1974/75 [inget tema] (årg. 49/50)
- 1976 Register till årgång 1–50 (årg. 51)
- 1977/78 [inget tema] (årg. 52/53)
- 1979/80 *Psaltarnummer* (årg. 54/55)
- 1981/82 *Kyrkans nya böcker* (årg. 56/57)
- 1983/84 *Kyrkomusikens år* (årg. 58/59)
- 1985/86 *Den Svenska Psalmboken* (årg. 60/61)
- 1987 *Ekumenik och Eucharisti* (årg. 62)
- 1988 *Liturgi och litteratur* (årg. 63)
- 1989 *Barn och Liturgi* (årg. 64)
- 1990 *Kyrkomusik i Norden* (årg. 65)

Svenskt Gudstjänstliv

Uppsala: Svenska kyrkans forskningsråd, 1991–2002 (årg. 66–77).

I serien Tro & tanke:

- 1991:5 *Tidegårdens tillskyndare* (årg. 66)
- 1992:9 *Kyrkbröllop* (årg. 67)
- 1993:8 *Bildligt – om gudstjänst och bild* (årg. 68)
- 1994:8 *Söndagens mäsas* (årg. 69)
- 1995:4 *Gregorianik* (årg. 70)
- 1996:3 *Psaltarens tolkning och funktion* (årg. 71)

- 1997:5 *Söndagen som påskdag* (årg. 72)
 1998:6 *Begravning* (årg. 73)
 1999:3 *Tid och evighet. Ett gudstjänstperspektiv inför 2000-talet* (årg. 74)
 2000:2 *Forskning om gudstjänst* (årg. 75)
 2001:1 *Teologi och musik* (årg. 76)
 2001:9 *Liturgi och drama* (årg. 77)

Svenskt Gudstjänstliv [ny serie]

Skellefteå: Artos & Norma bokförlag, 2003– (årg. 78–)

- 2003 *Liturgi och språk* (årg. 78)
 2004 *Laurentius Petri och svenskt gudstjänstliv* (årg. 79)
 2005 *Gudstjänstfolket. Församlingssyn och liturgi* (årg. 80)
 2006 *Psalm i vår tid* (årg. 81)
 2007 *Hjärtats tillit. Trosförmedling i luthersk tradition* (årg. 82)
 2008 *Heliga rum i dagens Sverige* (årg. 83)
 2009 *Gudstjänst och vardag* (årg. 84)
 2010 *Barnkonventionen 20 år* (årg. 85)
 2011 *Dop* (årg. 86)
 2012 *Kyrkomusik. Ett tema med variationer* (årg. 87)
 2013 *Med skilda tungors ljud. Körsång och gudstjänstspråk* (årg. 88)
 2014 *Framtidens gudstjänst? Kyrkohandboksförslaget granskat* (årg. 89)
 2015 *Psalm, hymn och andlig visa. Hymnologiska studier* (årg. 90)
 2016 *Perspektiv på kyrkans år* (årg. 91)
 2017 *Reformation och gudstjänst* (årg. 92)
 2018 *Predikan – i tid och otid* (årg. 93)
 2019 *Gudstjänstens mening* (årg. 94)
 2020 *Arbete med psalm: Text, musik, teologi* (årg. 95)
 2021 *Tidegården i kyrkotraditionerna* (årg. 96)
 2022 *Riter i kriser* (årg. 97)
 2023 *Konvergenser och divergenser* (årg. 98)
 2024 *Sveriges Kyrkosångsförbund 100 år* (årg. 99)

Äldre utgåvor kan rekvideras hos kassaförvaltaren,
 Kyrkokantor Ing-Mari Johansson, Jung Åsa 9, 535 92 Kvänum
 Tel.: 073-917 19 58. E-postadress: ingmarijohansson51@gmail.com